

33 500
423
1985

2. szám

1985 JUN 11

JEL

kép

TELEVÍZIÓ

RÁDIÓ

SAJTÓ

A TÖMEG-
KOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK
NEGYEDÉVENKÉNT

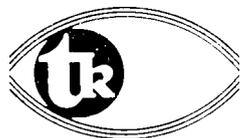
VI. ÉVFOLYAM
2. SZÁM

SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:

Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Lázár István
Liszkai Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Tábori András
Szeeskő Tamás
főszerkesztő

A SZERKESZTŐSÉG
MUNKATÁRSAI:

Gerelyes Endréné
főszerkesztő-helyettes
Wisirger István
televízió
Mester Ákos
rádió
Balogh Elemér
írott sajtó
Hanák Katalin
kutatás
Zöldi László
kultúra
Bogdán Éva
könyv
Varga Zsuzsanna
folyóirat
Frank Ernőné
türdelés

TARTALOM

Szeeskő Tamás: Öt évről — öt évre 3

GYÚJTÓPONTBAN

Csepeli György: Az információ a modern társadalomban 5
Vajda Péter: Tömegkommunikációs monopóliumok a „szabad sajtó” világában 12
Dobossy Imre—Lázár Guy: Ki győzi jobban? — A közvélemény a szocialista és a nyugati országok helyzetéről 21
Jakab Zoltán: Hírközlés és politikai taktika 25
Hann Endre—Hoffmann Márta: Hírek öt hullámhosszon 30

KÖZELKÉP

Szilágyi Erzsébet: Tárgy- és környezetkultúra a filmben és a televízióban 37
S. Nagy Katalin: Újságírók az ipari formatervezésről 45
Pajor-Gyulai László: Bundabotrány 52

FÓRUM

Hanák Katalin: Információ nélkül nincs kommunikáció 59
Jakab Zoltán: Szükség van fogalomtisztázási kísérletekre 63
Vagyóczky Károly: A bélyegek grafikai tervezéséről 67
Székely András: Mindennapi kisgrafikánk — a bélyeg 78
Lázár István: A megbélyegzett bélyeg 82

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

Pálréti Ágoston: Városi rádió és vezetékes televízió együttes modellje 87
Ballai József: Zöld utat a helyi lapoknak! 92
Dr. Szegek Tamás: A sajtólevelezőkről 98
Kósa Judit: Az ötezredik adáson túl is 102
Bokor Pál: Aki ír nekünk . . . 108
Baranyai Ilona: Évi két és fél millió levél Osztan-kinóba 112

JEL kép

SZERZŐINK KÖZÜL:

Albert György, a *Külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársa*; Ballai József, a *Petőfi Népe főmunkatársa*; Baracs Dénes, az *MTI Panoráma szerkesztőség vezetője*; Baranyai Ilona, az *MR moszkvai tudósítója*; Bokor Pál, az *MTI külpolitikai szerkesztőség munkatársa*; Csepeli György szociológus, *ELTE*; Ilkei Csaba, az *MTV Reflektor főszerkesztője*; Kósa Judit, az *MR PAF szolgáltató és levelező rovat szerkesztő riportere*; Pajor Gyulai László, a *Magyar Hírlap munkatársa*; Pálréti Ágoston újságíró, az *MR Szolnoki stúdiója*; Ritter Aladár újságíró; dr. Szabó Iván, a *Számítástechnika, valamint az Információ és Elektronika* című folyóirat szerkesztőségének vezetője; dr. Szegő Tamás, a *Népszava levelezési rovat vezetője*; Székely András, az *Új Tükör képzőművészeti rovat szerkesztője*; Vagyóczky Károly grafikus, *Pénzjegynyomda*; Vajda Péter újságíró, *Népszabadság*.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levél cím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

MÉG EGYSZER

Feladó: Südi Bertalan, Jánoshalma 115

KITEKINTÉS

Baracs Dénes: Egy sajtóper anatómiája 129
Albert György: A Francia Szocialista Párt és a sajtó 137

MÚLTUNK

Ritter Aladár: Egon Erwin Kisch centenáriuma 140
Levendel Ádám: Tallózás a Magyar Közvélemény-kutató Intézet jelentéseiben (1945—1949), IX. rész 148

DOKUMENTUM

Dr. Szabó Iván: Kis magyar informatika 159

ÚJ TECHNIKA

Dr. Forgó Mihály: Oktatás és elektronika 164

SZONDA

Vélemények a sajtóval kapcsolatos változásokról 169
Csökkenő tartalékok 173
Nagyfokú borúlátás 175
Jobbat — drágábban 176

TALLÓZÓ

Könyvekről 178
Lapokból 185
Rövidre fogva 190

LAPOZGATÓ

Egy szemiotikai világsiker — Részlet Umberto Eco „A rózsza neve” c. regényéből 197

Öt évről – öt évre

Az elmúlt öt év művelődésstatistikai adatai lényeges tendenciaváltozásokat nem mutatnak — legalábbis, ami a kultúra, a művelődés hagyományos intézményrendszerét illeti. Igaz, hogy például azoknak a felnőtteknek az aránya, akiknek otthonában egyáltalán nem lehet könyvet találni, az 1980-as 13 százalékról 1984-ig 9 százalékra csökkent, másrészt a háromszáz kötetnél több könyvet — tehát már egy kisebb házikönyvtárat — birtoklók aránya 17 százalékról 20 százalékra nőtt, de a nem olvasók száma stagnál, nincs visszaszorulóban. Azok, akik egyáltalán nem olvasnak könyvet, most éppúgy, mint öt évvel ezelőtt, a felnőtt lakosság 22—23 százalékát teszik ki, a napilapot nem olvasók aránya pedig változatlanul 16—17 százalék. Hasonló a helyzet a moziba látogatással: azok aránya, akik többkevesebb rendszerességgel járnak moziba, valamelyest emelkedett (a felnőtt lakosság 33 százalékáról 37 százalékára), viszont azok, akik a megkérdezés időpontjában azt mondták, hogy egy évnél régebben voltak utoljára moziban (vagy sohasem!), 1980-ban és 1984-ben egyaránt 53 százalékot tett ki. Egyéb adatok hasonlóképpen kis elmozdulásokat vagy változatlan arányokat mutatnak.

Nem így a kultúráközvetítés elektronikus eszközeinél, ahol a hatvanas években megkezdődött dinamikus fejlődés folytatódik. A lakosság 99 százalékának van rádiókészüléke, s ennek egynegyede sztereovételre is alkalmas. A sokkészülékes családok váltak tipikussá — sőt, a háztartások 7 százalékában mind a négy rádiótípus (asztali, táska-, zseb- és autórádió) működik, egymást funkcionálisan kiegészítve. A „televíziótlan” felnőttek aránya az évtized első felében 8 százalékról 4 százalékra csökkent, viszont azoké megkétszereződött (több mint 20 százalékra), akiknél két készülék üzemel. A készülékek magas árszintje ellenére is 7-ről 18 százalékra nőtt a színes tévével rendelkezők aránya, tehát itt is megkezdődött az igazi nekilendülés. A családok több mint felének van magnetofonja, közel 40 százalékuknak lemezjátszója, s mindkét eszköz esetében egyaránt 23 százalék a sztereokészülékek aránya.

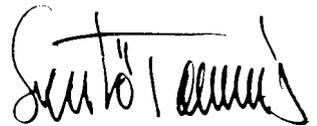
Az MSZMP művészetpolitikai állásfoglalása ezekből a tényekből indult ki, amikor a múlt év második felében leszögezte, hogy „Az elmúlt évtizedekben a tudományos-technikai haladás eredményei — a televízió, a rádió, a lemezjátszó, a magnetofon tömeges elterjedése, újabban pedig a videózás megjelenése — olyan közvetítő eszközrendszert hoztak létre, amely egyrészt alkalmas a kulturális javaknak és művészeti alkotásoknak a korábbinál jóval szélesebb körhöz való eljuttatására, másrészt kitágította a kultúra és a művészet hagyományos fogalmait.” Hogyha a tömegkommunikációra utaló egyéb passzusokat is figyelmesen olvassuk az állásfoglalásban, világossá válik, hogy ezek a művelődésben — a tömegkommunikáció hatására — bekövetkezett változásoknak legalább négy különböző dimenziójára utalnak: megváltozott a művelődés szerkezete, a kultúra és a művelődés hagyományos fogalmai kitágultak, a kulturális javak az eddigiekhez képest jóval szélesebb körhöz jutnak el, végül pedig a kultúra „fogyasztása” egyre

kevésbé kollektív jellegű, inkább individuális vagy legalábbis családon belüli. (Az állásfoglalás a kommunikátorok számára azért is elsődleges fontosságú, mert ilyen szintű politikai dokumentum először szögezi le igen határozottan az elektronikus tömegkommunikáció központi szerepét a kultúra, a művelődés rendszerében.)

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az elmúlt öt évben igazán lényeges változások nem a kultúra termelésének, hanem elosztásának és fogyasztásának rendszerében történtek. Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy kultúrára, információra Magyarország még nyitottabbá vált, mint az eddigiekben. Erre ismét néhány tömegkommunikációs bizonyíték: a hírfogyasztás — tehát a közéleti információ — szempontjából teljesen elszigeteltek aránya 1981—84 között 5-ről 1 százalékra csökkent; a külföldi televízióműsorokat nézők aránya 19-ről 31 százalékra nőtt, sőt ezen belül a gyakori — hetenként többször — nézők aránya megháromszorozódott. Az idézett művészetpolitikai állásfoglalás azt is megemlíti, hogy az ország területének mintegy harmadán lehet nyugati tévéprogramokat venni.

Hazánk tehát már a műsorholdak működése előtt is oly mértékig nyitott a globális kommunikációra, amilyen fokig a nagyobb országok csak több év elteltével válnak majd. Ezt a nyitottságot még hangsúlyosabbá teszi az új kommunikációs technikák térhódítása (amelynek, persze, egyéb igen fontos következményei is vannak — például a kommunikációs rendszer politikailag indokolt decentralizálásának elősegítése!). Egy 1983 végén szövegeződött politikai dokumentum már háromszázezer olyan lakással számolt, amelyek kábelre kapcsolódtak, és országosan több mint százhúszra tette az ezer lakásnál többet magukba foglaló közösségi antennarendszerek (kábelrendszerek) számát. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1984-es felmérése szerint pedig mintegy öt—hatszázezren tudnak videoműsorokat nézni, vagy saját készülékükön vagy pedig — természetesen, ezek vannak többségben — ismerőseik, barátaik videokészülékbein.

A VII. ötéves terv előkészítésénél ezeket az összefüggéseket, az előző tervidőszaknak ezeket a fejleményeit is figyelembe kell venni. Feltehetően abból célszerű kiindulni, hogy közművelődésünk jövőjét ma már annyira a társadalom kommunikációs fejlődése határozza meg, hogy ez utóbbinak minden eddiginél erősebb prioritást kell biztosítani a tervekben. És az előbbiekből érintett premisszákból kiindulva az is nagyon logikusnak tűnik, hogy egy Magyarországhoz hasonlóan nyitott országban csakis dinamikus és offenzív művelődés- és tájékoztatáspolitikával lehet előrehaladni. Ennek viszont ismét vannak olyan anyagi vonzatai, amelyeknek kívánatos az ötéves tervbe bekerülniük.

Csepeli György

Az információ a modern társadalomban

Sokat emlegetjük a tételt, miszerint az információ termelőerővé vált a társadalomban. Természetesen továbbra is az ember a társadalmi viszonyok fő termelőereje, a már-már közhellyé koptatott tétel azonban helyesen utal arra, hogy a termelőerőként hasznosuló emberi képességek széles palettáján egyre inkább előtérbe kerül az emberi lényre specifikusan jellemző információ-kezelő képesség. Ezzel egyidejűleg egyre inkább háttérbe szorulnak egyes tradicionálisan fontos képességek. Ebben a cikkben arra teszünk kísérletet, hogy kimutassuk a társadalmi viszonyok egészének fejlődés- és alkalmazkodásképesége, valamint az emberre specifikusan jellemzőnek tartott információ-kezelési képesség kihasználására mutatott társadalmi hajlandóság közötti összefüggést.

Az „emberi lény” kifejezést azoknak az anatómiai, idegfiziológiai és pszichológiai jegyeknek az elvonatkoztatásaként használjuk, amelyek az *emberi nem* minden egyes alkalmazkodni képes egyedére jellemzők. Nyilvánvaló, hogy az emberi lény fogalma magában rejtí a fejlődéslélektani feltételeket, amelyek más emberi lények közrehatása nélkül nem teljesülhetnek. Más emberi lények közrehatásáról pedig csak akkor beszélhetünk, ha azok történetileg létrejött társadalmi viszonyokba szerveződtek.

A kifejezett, ép emberi lény viszonylagos önállósággal rendelkező önszabályozó rendszer, melyet az adott megközelítésben az információhoz való viszonya különlegességével jellemzünk. E különlegesség nem abszolút, hiszen az információ keresése, tárolása és továbbítása az élővilág más szervezeteinek is sajátja, de a világban elfoglalt (természeti) helyzetük korlátja is egyben. Emiatt van az, hogy a természetben fejlődésről csak akkor beszélhetünk, ha a fajokat hasonlítjuk össze,

de egy-egy faj, miután létrejött, tovább már nem fejlődhet. Életben marad vagy kipusztul — más választása nincs. Az emberi nem alkalmazkodó- és fejlődőképessége viszont korlátlan, ugyanis az élővilág összes többi fajához képest rendkívül *nyitott* programmal születik, s ennek következtében az alkalmazkodás tökéletesedése sosem az egyedeken, hanem azok társadalmi szerveződésének mikéntjén, a szerveződés során kialakított és az egyedekhez eljuttatott — társadalmilag *lezároló* — programok minőségén múlik.

Az emberi lény információkezelési képessége az információk korlátlan termelésében nyilvánul meg, melynek alapjai (azaz a *hardver*) minden bizonyosan genetikailag meghatározottak. E lehetőség azonban valósággá csakis más emberi lények közreműködése, kölcsönhatása, társadalmilag kidolgozott programok (azaz *szoftver*) útján válhat.

Két esetben szenved korlátozást az emberi lényekre eredendően jellemző információ-feldolgozási adottság: a)

amikor genetikai vagy szervi károsodás következtében az idegrendszer megfelelő központjai képtelenek lesznek az információ-termelésre, következtésképpen alkalmazkodásra képtelen viselkedés lesz úrra az egyénen (*hardver*-típusú fogyatékoságok) és b) amikor az egyedfejlődés során a szűkebb társas kapcsolatok zavarai következtében túlteng az információ-termelés, s e túlhajtott (később persze kórosan csökkenő) aktivitás eredményezi az alkalmazkodó képesség hiányát (*szoftver*-típusú fogyatékoságok). Alkalmazkodóképesség és alkalmazkodóképtelenség azonban csak szélső értékek esetében képezik egymás ellentétét, a határesetekben a mindenkori történelmi-szociológiai helyzet szabja meg, hogy alkalmazkodóképes emberi lényről van-e szó.

Az emberi társadalmak történeti útját az különbözteti meg az általunk ismert összes többi rendszer történetétől, hogy míg a társadalom viszonyai folyamatos változást mutatnak, addig a viszonyok alanyait képező lények változatlanok, s különösen azok a témánk szempontjából döntő információ-kezelési képesség tekintetében. Az emberi lények speciális információ-kezelési, -termelési képessége a társadalmi együttélés legkezdetibb formáitól napjainkig nem változott, legfeljebb kihasználtsági foka alakult különbözőképpen. S ha a társadalmi együttélés rendszereinek fejlődéséről beszélünk, talán nem túlzás e fejlődés zálogát az emberi információ-feldolgozási kapacitás kihasználtsági fokával mérni. Elméletileg nem zárható ki egy végállapot elérése, valószínűbb azonban, hogy a szóban forgó kapacitás — mivel működése nemcsak az egyedeken, hanem a közöttük létesülő egyre szövevényesebb viszonyokon múlik — végtelen mértékben bővíthető. A fentiek elfogadásával nem tűnik kizártnak, hogy párhuzamba állítsuk az egyes társadalmi viszonyrendszerek fejlődését, visszaesését, pangását, illetve pusztulását azzal, hogy milyen mértékben segítettek vagy gátolták az ember információ-feldolgozási adottságában rejlő lehetőségek kiaknázását.

Tárgyi és szabályozó információk

A társadalom viszonyrendszere maga is alrendszerekre tagolódik, amelyek különböző információ-típusok forgalmazására szakosodnak, ám végső soron az egész társadalom állapotáért, változásaiért felelnek.

Durván leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy egy társadalomnak kívülről, illetve belülről származó információkkal lehet dolga, s ennek megfelelően megkülönböztethetünk kívülről irányuló és belülről irányuló alrendszereket. A kívülről irányuló alrendszer szabja meg azoknak a tárgyi cselekvéseknek a körét, melyeken a teljes rendszer életben maradása, a természettől való viszonylagos elkülönültsége múlik. Történelmileg erre az alrendszerre azoknak az információknak a forgalma jellemző, amelyek hiányában a tárgyi cselekvéseket csak túl sok hibával, a véletlenszerű alapuló bevalási valószínűséggel lehetne elvégezni, illetve elvégzésük nem haladna túl a természetileg adott *hardver* szabta lehetőségeken.

A belülről irányuló alrendszer a társadalmi viszonyainak mintáját szabja meg, működőképességén legalább annyira múlik a társadalmi egész megmaradása, mint a látszólag fontosabb kívülről irányuló alrendszeren. A belülről irányuló alrendszerre azoknak az információknak a forgalma jellemző, amelyek hiányában a természeti világra irányuló tárgyi cselekvésekre voltaképpen sor sem kerülhetne, hiszen a teljes rendszer szabályozása és rendezése hiúsulna meg.

Leegyszerűsítő logika csábíthat csak arra, hogy a tárgyi cselekvések esetében a társadalom és a természet viszonyát állítsuk középpontba, míg a szabályozó cselekvések esetében a társadalom természetétől való függetlenségét hangsúlyozzuk. A helyzet azonban az, hogy a szabályozó (azaz a belülről irányuló alrendszer részét képező) cselekvések esetében is számolnunk kell a természettel való kölcsönhatással (azaz a kívülről irányuló alrendszer cselekvéseivel), mert végül is az emberi lények nem pusztán tagadása a természeti szférának, ha-

nem annak csupán viszonylagos önállóságot élvező szökevényei. De a tárgyi cselekvések alrendszere sem szakítható el a szabályozó cselekvések alrendszerétől, mert az utóbbi jelentős mértékben gyorsíthatja vagy lassíthatja a tárgyas cselekvési alrendszer hatékonyságát.

A tárgyi cselekvések világában az információk elsősorban mennyiségiel, s jellegüket alapvetően a szociális világon kívül eső szféra határozza meg. Történetileg ezeknek az információknak a sorsára az jellemző, hogy egyre inkább önállósulnak, tapasztalati, mérhető és ellenőrizhető jellegük kimeríti az objektivitás kritériumait. Ha azonban ez teljes egészében így lenne, akkor az emberi társadalmak fejlődése egyes-egyedül azon múlna, hogy miként képesek ezeknek az információknak a hirtokába jutni, és azok feldolgozása útján egyre hatékonyabb cselekvésekkel reagálni a természeti világra. Ez kétségtelenül létező tendencia, s minél modernebb társadalmi struktúráról van szó, ezeknek az információknak a funkciója valóban egyre döntőbb a struktúra fejlődése, tökéletesedése szempontjából.

Súlyos, technikacentrikus leegyszerősítés volna azonban, ha ezt a tendenciát fetiszizálnánk, s a szabályozó alrendszertől elvonatkoztatva szemlélnénk. Miért sokszorozódtak meg az emberiség történelme során a tárgyi információk? Az ok nyilván nem abban keresendő, hogy a nem társadalmi valóság oly nagy mértékben és oly gyors ütemben változott, hogy kiváltotta a rá vonatkozó információk iránti szükségletet. Hogy a nem társadalmi környezet a rá vonatkozó információk mennyiségét nem befolyásolja, annak legjobb bizonyítéka, hogy sokszor közel megegyező természeti környezetben tökéletesen eltérő fejlettségű (azaz kevés, illetve sok külső eredetű információval rendelkező) társadalmakkal találkozunk.

Míg a tárgyi információkat mennyiségi jelleggel, tapasztalati érvennyel jellemezzük, addig a szabályozó információkra a minőségi jelleg, a tapasztala-

lati ellenőrizhetetlenség, a belső szférában betöltött funkció jellemző. A társadalmi viszonyok egészét minősítő információ-feldolgozási készenlet ugyanis végső soron attól függ, hogy a rendszer elemeit képező emberi lények természetileg adott információ-feldolgozási kapacitása külön-külön milyen mértékben fejlődik ki, s milyen összegződései, kölcsönös kapcsolódási lehetőségeket biztosít az összetektrúra a szociális úton létrejövő információ-feldolgozási többlet kialakulására.

Kultúra és civilizáció

E gondolat bővebb kifejtéséhez nélkülözhetetlen, hogy közelebbről foglalkozzunk a belülről származó információkat forgalmazó rendszer szerkezetével. A szabályozás hatalmi-politikai, ideológiai, művészeti és tudományos szférákat foglal magába, amelyek külön-külön és együttvéve hathatósan befolyásolják a társadalmi egész összinformáció-feldolgozási kapacitását. Összességében *kultúrának* nevezzük a belülről származó információk társadalmilag adott információkezelési mintáját, míg a kívülről származó információk kezelési mintája a *civilizációval* hozható összefüggésbe.

A kultúrának és civilizációnak nevezett információ-feldolgozási többlet különbözőképpen oszthat meg a társadalmat alkotó emberek között. Azok a társadalmi struktúrák tűnnek a leginkább fejlődőképesnek, amelyek biztosítják az egyes szabályozó szférák egymástól való nagyfokú függetlenségét, s egyben gondoskodnak a kultúra, illetve civilizáció adta tudás (információ-többlet) lehető legszélesebb körű eloszlásáról. Másfelől azok a társadalmi struktúrák lehetnek a leginkább fejlődésképtelenek, amelyek nem differenciálnak a szabályozó szférák között, miáltal azok funkciói összemosódnak, s elősegítik és fenntartják a társadalmi tudás összpontosulását.

E két tiszta típus természetesen ritkán fordul elő. Vannak olyan társadalmak, amelyek a különböző információ-

kat funkcionálisan szétválasztják, de azokat központosítva egyes rétegek számára teszik csak hozzáférhetővé, míg más társadalmakban nincs központosítási törekvés, viszont totálisan egybeolvasztják a funkcionálisan különne-mű információkat. Történetileg újabb típust jelentenek azok a társadalmak, amelyek a tárgyi információk alrendszerében modernizálnak, azaz biztosítják a természettudomány önállóságát, és a civilizációval kapcsolatos információk széles körű eloszlását szorgalmazzák, míg a szabályozó információk alrendszerében egészes és információmonopolizáló intézményrendszert hoznak létre. Ez azonban ellentmondást eredményez a belülről származó információk által vezérelt viszonyok egészes és kizárásos jellege, valamint a kívülről származó információk által vezérelt viszonyok autonóm és beengedő információ-elosztási módja között. Ez az ellentmondás végül is visszafogja és lefékezi a tárgyi cselekvések hatékonyságát, illetve a szabályozó alrendszer igényeinek alávetve messzemenően tempítja azok alkalmazkodóképességet szolgáló értékét.

A társadalmilag optimális információ-feldolgozási többlet, s annak szakadatlan bővülése tehát csak akkor biztosítható, ha annak előfeltételei mindegyikét a szabályozó szférában adottak. Kérdés, hogy miként oldható meg ezeknek az előfeltételeknek a biztosítása, ha egyszer olyan információkról van szó, amelyek empirikus érvénye nem ellenőrizhető, közmegegyezéses jellegűek, és elsősorban az emberek egymás közti viszonyaira vonatkoznak.

A válasz során arra mutathatunk rá, hogy egyfelől ezek az információk a történelemben már megszülettek, s amennyiben egy társadalom hiánytűneteket mutat ebben a tekintetben, kultúrájába *beépítheti* őket. Megvannak azok a lehetőségek, amelyek révén egy társadalom mint egész *tanulhat*, azaz felhasználhatja azokat az eljárásokat és módszereket, amelyek révén a szabályozó szféra egészesége lebontható, és a kultúra által tartalmazott információk teljessége széles körben hozzáférhetővé tehető.

Ez a program több nemzedék életét foglalhatja magába, megfelelő iskolarendszerben, továbbképzési formákon és a kultúrához való hozzáférhetőség állandó biztosításán múlik. Másfelől — s ez ma sokkal inkább lehetséges, mint volt a múltban — a szabályozó szférára vonatkozó információknak legalábbis egy része ugyanolyan módon szereshető meg, mint a tárgyi információk java része. Arra utalunk, hogy a tudományos alrendszer előtérbe kerülése a modern kultúrán belül a szabályozó információkat sem kerülhette el, egyre több olyan közgazdasági, szociológiai, politológiai és pszichológiai információ ismeretes, amelyek empirikus érvénye legalább annyira cáfolhatatlannak tűnik, mint a természettudomány körében nyert információk igazsága.

A kívülről származó információk feldolgozása tehát javarészt a belülről származó információk kezelésén — vagyis a kultúrán — múlik. Az utóbbiak tekintetében azonban egyre inkább számolnunk kell egyfajta „kvázi-külösödlegességgel”, azt érve ezen, hogy a fejlett társadalmak által létrehozott kultúra elérhetővé tehető és teendő a kevésbé fejlett társadalmak számára, persze csak olyan mértékben, amennyire a fogadóképesség biztosítottnak tűnik. E tapasztalatok révén teljesen új típusú információk is szülehetnek, melyek az egész emberiség számára hasznosíthatók fejlettségi régióktól függetlenül, mivel felvetik a társadalmak, mint egészek fejleszthetőségének perspektíváját. E perspektíva jelenleg már ismert és általánosan igényelt, de igen keveset tudunk arról, hogy miként valósítható meg szervesen, erőszakmentesen a szabályozó szféra alrendszerének súlyos sérelme nélkül.

Kommunikációs pályák

A társadalom által létrehozott összinformáció-feldolgozási többlet keletkezésének folyamata a *kommunikáció*. Következésképpen társadalom és információ viszonyáról gondolkodva —

zárójelbe téve az információtipusok jelzett problémáját, valamint a társadalom viszonyainak megfelelését a létrejött információ-feldolgozási kapacitással — utalnunk kell a társadalomban zajló kommunikációk létfontosságára.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy egy társadalom annál fejlődőképesebb, minél tökéletesebben tudja biztosítani információk feldolgozására képes tagjai számára az információkat. Következésképpen a kommunikációk sűrűségével, mindenoldalú bekövetkezésük nagy valószínűségével minősíthetjük egy társadalom információkkal való gazdálkodását és ebből adódóan életrealitását is. A kommunikációk elméletileg lehetséges összarámlásának biztosítása természetesen aligha megvalósítható társadalmi cél. Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a tudás különböző tartományaira jellemző információk áramlását biztosító pályák milyen mértékben beengedő vagy kizáró jellegűek. A kizárásos pályák — a *szervezetek* — nagy hatékonyságot biztosíthatnak. Egymástól való elszigetelődésük, technikai redukcióna és egyeduralomra való hajlandóságuk, a résztvevők hátrányosan megkülönböztető szempontok alapján történő kiválasztása stb. miatt azonban csak azokkal a teljesen modernizálatlan társadalmakkal szemben versenyképesek, amelyek még a tárgyi és szabályozó információs szféra szétválasztására is képtelenek lévén, kanonizált és dogmatizált szabályozó értékek terhe alatt szynylódnak.

A hirtelen modernizációra vállalkozó társadalmak kudarca éppen azzal kapcsolatos, hogy a tárgyi szféra információs tekintetében felszabadítják ugyan a kommunikációs pályákat, s ezáltal technikai értelemben kedvező feltételeket teremtenek a társadalmi összinformáció-feldolgozási többlet jelentkezéséhez, de a szabályozó szféra változtatása elmarad, s a modernizáció burka alatt a korábbi alrendszer eleven gátló tényezőt képez. Ráadásul az ilyen féloldalas modernizáció során olyan „szuper-szabályozó” ideológia jön létre, mely lehetetlenné teszi a valóban jelen-

tős előbbre jutást, hiszen a cselekvő önön cselekvéseinek szüntelen igazolásában válik érdekeltté, s a kudarcokért nem önmagát, hanem „kvázi-külső” tényezőket tesz felelőssé. Következésképpen szükségszerűen kudarcélménnyel telítődnek a modernizációs programra vállalkozó szervezetek, s agresszivitással vezetik le a keletkezett, de valódi okaikat tekintve félreismertetett szülségeket. Az a paradoxon jön létre, hogy miközben bizonyos területeken tökéletesedik a kommunikáció, nő a társadalom külső természeti viszonyokhoz való alkalmazkodóképessége, más területeken pang vagy egyenesen visszamarad a kommunikáció, szüntelenül újratermelő infrastrukturális hiányok keletkeznek, nem is beszélve az arányosan fejlődő társadalmakhoz mérten viszonylag fokozódó elmaradottság nyomasztó hatásairól. Végző soron a társadalom azzal az információval sem tud mit kezdeni, amit megtermel.

A szervezetközpontú kommunikációs pályafejlesztéssel a *csoportközpontú* információ-áramlási technika előnyeit állíthatjuk szembe. Az utóbbi esetben beengedő pályák létesüléséről beszélhetünk, amelyek nyíltságuknál fogva a szociális struktúra tagjai számára — ha természeti értelemben véve nem is, társadalmi értelemben véve bizonyosan — versenyhelyzetet teremtenek. A kívülről és belülről származó információk kezelésére szolgáló rendszerek ugyanúgy létrejönnek, mint a szervezetközpontú kommunikációfejlesztés esetében, de a személyek kikerülésének és bekerülésének feltételei radikálisan módosulnak. Lehetetlenné válik az egyes szférák közötti önkényes megkülönböztetés, a tudás monopolizálása, a szabályozó szférák rejtett prioritása. A csoportok formális és informális válfajai közötti határok áteresztővé válnak, az egyének kommunikációja a témák és partnerek megválasztása tekintetében önszelekcióra épül. Az elméletileg lehetséges hatalmas kommunikáció-áramot redukáló rendszer nem fölülről, a társadalomra ráerőltetett sémák, hanem az interakcióban és kommuniká-

cióban álló partnerek együttműködése révén alakul ki. A sikerek és kudarcok okai átláthatóakká válnak, a kívülről és belülről származó információkat kezelő alstruktúrák viszonyai — a megismerésükhöz szükséges információk nyilvánossága, azaz általános hozzáférhetősége következtében — funkcionálisuknak megfelelően megismerhetők, megérthetők, következőképpen a struktúra résztvevői összessége számára ellenőrizhetők lesznek. A társadalom tagjai által folyamatosan feldolgozott és termelt információk azonnal vagy a jövőben hasznosulnak.

Az elidegenedés réme

Vannak, akik e távlattól megriadva a szabályozó alrendszer háttérbe szorításától tartanak, s arra a veszélyre hívják től a figyelmet, hogy a társadalmi viszonyok egészének szakszerű, pozitív tudáson alapuló vizsgálata eltárgyasítja e viszonyok eleven emberi lényegét. Ezek az aggodalmak az ember elidegenedésének rémképét vetítik előre. Csakhogy e rémkép ott fenyeget igazán, ahol a társadalom autonóm rendszereinek működését eleve a totalitásba olvasztják, vagy csupán a szervezetek szintjéig hagyják érvényesülni. Az egyéni és csoport szintű autonómia megghiúsulásával az elidegenedés konkrét, mindennapi létet ölt, szemben az előző modellel, ahol csak egyike a sokféle lehetőségnek. Ráadásul a szakszerűség és a pozitív tudáson alapuló értelmesség szüksége az egészlegességben tartott vagy szervezetközpontú társadalmakban is felmerül. Az ilyen társadalmak azonban — képtelenek lévén a csoportszinten, s ami attól elválaszthatatlan, az egyéni szinten jelentkező autonómia-igények kielégítésére — szükségszerűen kihasználatlanul hagyják az emberi információ-feldolgozási képességben rejlő tartalékokat. Nem tudnak mit kezdeni az információk társadalmilag létrehozott többletével, és a megtermelt információt nem megfelelő módon osztják el. (Nincs és nem is lehet információjuk arról, hogy miként oszt-

hatnák el optimálisan az információt, ez ugyanis nem oldható meg a társadalmi kommunikáció egészében résztvevők kihagyásával.)

Hosszú távon az információ-feldolgozási kapacitás kihasználatlansága és az információ-elosztás helytelen módja súlyos akadályává válhat a társadalom alkalmazkodóképessége fokozódásának. Elvileg ugyan kínálkozik a teljes elszigetelődés, a más társadalmakkal való összehasonlítás elől történő elzárkózás választása, amikor is az alkalmazkodóképesség hiánya csak akkor derül ki, amikor válság áll elő. Erre azonban a mai tömegkommunikációs viszonyok globalitását figyelembe véve nemigen van már lehetőség. Az összehasonlítás során viszont óhatatlanul kiderülnek az egyéni és csoportautonómia elvére építő társadalmak előnyei.

Az információ-monopóliumon alapuló társadalmak önszabályozó információik merevsége folytán „ideológiai vakságban” szenvednek, ami kihat a tárgyi szféra észlelésére is. A természethez fűződő viszonyaikban is megnő a hibás cselekvések aránya, erőforrásait elpazarolják. Legsúlyosabb következményként azonban azt említhetjük, hogy az információkat monopolizáló (és ráadásul rosszul kezelő) rétegnek létbevágó érdeke lesz, hogy fenntartsa a pangást (illetve sokszor visszafejlődést) eredményező belső viszonyokat, miáltal bűvös kör jön létre.

A mindenoldalú kommunikációra képes emberi lényeket a lehető legnagyobb arányban érvényesülni hagyó társadalmak ezzel szemben nem zárják ki a szabályozó információk tekintetében megnyilvánuló szüntelen konszenzuskeresést, alkudozást és versengést, miáltal az ésszerű és tárgyi cselekvések végképp megszabadulhatnak a belső korlátok történelmileg létrejött ballasztaiktól, anélkül azonban, hogy felszámolnák az emberi élet méltóságára, az individuális létezés szabadságára, az együttélés kölcsönösségére és együttműködésére jellegző vonatkozó értékek és normák uralmát. Ami lehetetlenné válik, az csupán a tekintély,

a monopólium, az agresszivitás és a türelmetlenség történelmileg nagyon jól ismert, de meghaladásra ítélt egyeduralma.

Evolúció és revolúció

Felmerül a kérdés, hogy a szabályozó szféra fentebb jelzett átalakításának szüksége, vagy fogalmazhatjuk úgy is, hogy a demokratikus és autonóm társadalmi információk iránt megnyilvánuló szükséglet mennyiben tekinthető a biológiai szükségletfogalom analógiájának. Az emberi szükségletek egészére érvényes az a sajátos kétarcúság, melyet egyfelől a biológiai szükségleteket meghatározó hallatlan készítő erővel és energetizáló háttérrel, másfelől a szükségletek tárgyát tekintve hallatlan plaszticitással és bizonytalansággal jellemezhetünk. Az információszükséglet változatlan — az ontogenezis társadalmias folyamatától eltekintve még természetinek nevezhető — tényezője az emberi lények információ-feldolgozási adottsága. Láttuk azonban, hogy a társadalmi viszonyrendszerek korántsem azonos mértékben biztosítják ennek az emberi információ-feldolgozási adottságnak az optimális kihasználtságát, nem is beszélve a maximális kihasználtság esélyeiről. Információszükségletről minden ember esetében beszélhetünk, de ezzel még nem mondtunk semmit a szükségesnek tartott információk típusáról és társadalmi meghatározottságáról.

A progresszív értelemben vett információ-szükséglet társadalmi mértékű,

autonóm egyének és csoportok együttműködésének rendszerében érvényesülő kielégítésével szemben áll az információ-szükségletek regressziójának történelmileg ma még meg nem haladott állapota. Ez azt jelenti, hogy nem elég, ha egy társadalom információ-politikájának módosítására *kényszerül*. Előszörban arra van szükség, hogy a kényszerre vonatkozó információ széles körben ismertté váljék, bekerüljön a szabályozó információk forgalmába, és a tárgyi cselekvések ésszerű és tapasztalati információ-kezelési módja alkalmasnak tűnjön a kényszer következményeinek továbbgondolására és a belső alstruktúrák szükséges megváltoztatására. Ez lenne a társadalmi változások evolutív módja, mellyel szemben a hatalmas áldozatokkal járó revolutív változások módszere áll. Az utóbbi csak akkor kerülne előtérbe, ha a pangás vagy visszafejlődés ára nagyobb, mint az az ár, amellyel a revolutív változások járnak.

Végső soron persze sem a revolúció, sem az evolúció nem érvényesül önmagától, mindkét változás azon múlik, hogy milyen társadalmi erők állnak mögötte, s kit milyen érdekek milyen információkra tesznek érzékennyé. Csupán annyit állíthatunk, hogy a kommunikációs pályák sokasága és nyíltsága technikai értelemben, az információk megszerzése, feldolgozása és termelése pedig kulturális értelemben sorsdöntő a fejlődés szempontjából, s minél többen ismerik ezt fel, annál kisebb a revolutív és annál nagyobb az evolutív társadalmi változás lehetősége.

ABSTRACT: We frequently mention the thesis according to which information has become a productive force in society. Of course, man remains the chief productive force of social conditions, however, this almost commonplace thesis correctly refers to the fact that in the wide range of human capacities used as productive forces the capacity to process information, which specifically characterizes the human being, becomes more and more important. At the same time other traditionally important capacities are falling into the background. In this article we try to demonstrate the relationship between the capacity for development and the adaptability of social conditions as a whole on the one hand and the propensity of the society to make the best of the information processing capacity considered a specific characteristic of man on the other.

Vajda Péter

Tömegkommunikációs monopóliumok a „szabad sajtó” világában

Miként növelte az új technika és a tömegkommunikációs birodalmak megjelenése a tömegtájékoztató hatalmát, befolyását a fejlett tőkés országokban?

Stephan Lasher írja *Media Unbound* (Szabadjára eresztett tömegkommunikáció) című könyvében, hogy az amerikai tömegkommunikáció történetében a „fordulópont napja” 1968. február 27. volt, amikor az újságírás, úgymond felmutatta „sötét, titkos hatalmát”. Ennek a napnak az estéjén Walter Cronkite, a CBS esti híreinek műsorvezetője, „akit senki nem választott meg posztjára, aki nem jutott hozzá az amerikai katonai vagy hírszerző források bármilyen átfogó elemző jelentéséhez, egy személyben eldöntötte, hogy az USA vietnami politikája hibás volt, hogy a háborúnak be kell fejeződnie a maga patthelyzetével, s az Egyesült Államoknak a mértéktartás pozíciójából kell tárgyalnia”.

Az idézet egyes pontjaival vitatkozni lehetne, de nem érdemes. A politikai kérdések iránt érdeklődő amerikai közönségnek mindmáig legfontosabb napi tápláléka a három nagy tévéadó esti félórás hírműsora; a három műsorvezető jobban ismert (mellékesen jobban is fizetett) figura, mint az Egyesült Államok kormányának bármely tagja.

Általában olyan gondosan válogatják ki őket, hogy hosszabb ideig vannak a helyükön. Cronkite ennek a műfajnak ma már nyugdíjba vonult klasszikusa volt. Egyrészt egy nagy és szervezett anyaggyűjtő, -értékelő stáb dolgozott mellette. Az ilyen stábok a maguk információs csápjaikkal hamarabb jutnak hozzá az alapvető, lényeges információhoz, mint az információ gyűjtésére specializált kormányügynökségek. Másrészt Cronkite — éppúgy, mint mai utódai — tagja volt az uralkodó osztály ama klubjainak, szívesen látott vendége ama összejöveteleknek, ahol megintcsak nem formális módon lényeges döntések születnek. A szerző — az amerikai televízió legjobb történésze — a szakma régi fogása szerint dramatizálva leegyszerűsít, amikor Cronkite elhatározásáról, mint egyszemélyes elhatározásról ír. Túlzott, de valami nagyon fontosat is megmondott, mert Cronkite e fellépése *tényleges fordulópontot* jelentett a tekintetben, hogy miként kezelte az amerikai sajtó a vietnami háborút, és ebben az értelemben a kormánypolitika s a világpolitika későbbi fordulatát készítette elő.

Ha a sajtó leteszi a garast

A tömegkommunikáció befolyását a fejlett tőkés országok tömegeinek — és amin keveset szoktunk gondolkodni — elitjeinek befolyásolására nehéz túlbecsülni. Ami a tömegeket illeti, a legszélesebb általánosságok síkjain megmaradva: egy bizonyos sávban a polgári demokrácia tényleges választási lehetőséget biztosít különböző opciók között. Például az Egyesült Államoknál maradva az 1984-es választások a korábbinál valamivel világosabb alternatívát kínáltak az uralkodó osztály két pártja között. Választási lehetőséget a viszonylag liberális irányba forduló Mondale demokrata pártja között, amelyet a szakszervezetek, a történelemben első ízben szinte hasonló módon finanszíroztak, mint a brit munkáspártot és az ultrakonzervatív szervezetekre támaszkodó, ilyen hangulatokra épülő reagani köztársasági párt között.

Abban, hogy a vetélkedés hogyan dőlt el, egyébként, a napi sajtóból ismert momentumok mellett óriási szerepe volt a sajtó állásfoglalásának is. Azon amerikai lapok kétharmada, amelyek a két elnökjelölt valamelyike mellett letették a garast vezércikkeikben, Reagan választotta. Ha ez fontos volt, akkor még sokkal fontosabb volt az, hogy *Reagant győztesként és győzelemre érdemesként, vezetésre alkalmas politikusként ábrázolták — ellenfelét pedig „született vesztesként”*. (Legyünk tárgyilagosak: Reagan, az egykori közepes filmszínész eszményien alkalmas volt erre — míg Mondale enyhén szólva nem a televíziós korszak méreteihez szabott elnökejelölt volt.

Későbbi fejlemények szempontjából helytállóan látszik a megállapítás, ami 1984-re semmi esetre sem volt igaz: ha két, minden szempontból egyforma jelölt kerül szembe, akkor jobb esélyei annak vannak, aki „tévészerűbb”. Reagant a tömegkommunikáció „teflonpolitikusként” ábrázolta, akiről leperegnek — elkülönülnek — a bírálható elemek. A környezetében

megettűrt korrupciót (a választási kampány alatt munkatársai sora ellen folyt eljárás) a sajtó elkülönítette az elnök személyiségétől. Reagan személyes hibáit, halfogásait olyan fajta elnézéssel kezelte a sajtó, amilyenre *kerés példa van a modern elnökség történetében*. Noha se szeri, se száma nem volt a műveltségbeli „fehér foltokról”, inkompetenciáról tanúskodó nyilatkozatoknak (az egyikből például kiderült, hogy Reagan már majdnem egy éve elnök volt, amikor még mindig azt hitte, hogy az interkontinentális ballisztikus rakéták felbocsátásuk után visszahívhatóak), az ilyen nyilatkozatokból *a sajtó sosem rakta össze egy alkalmatlan elnök mozaikját*. Ellenkezőleg, a *royal presidency*, a királyi elnökség képét formálta ki. Azt a képet rakta össze, hogy Reagan alkalmas rá, hogy az új típusú, poszt-Vietnam korszak nemzeti büszkeségének, önérzetének, optimizmusának, a nagyobb gazdasági és katonai erőn alapuló „amerikai újjászületésnek” legyen a képviselője.

Mennyire más volt ez a magatartás, mint az, amit Carterrel szemben tanúsítottak: *Carter bukásában óriási szerepe volt annak, hogy a sajtó feludata ellátására alkalmatlannak állította be*. Nem is beszélve arról, hogy mennyire más volt ez a Reagannel szembeni magatartás, mint amit Nixonnal szemben követtek. Emlékezetes, hogy a Watergate-ügy volt az a hógolyó, amelyből a lavina elindult, és a Watergate-ügy végkifejletében óriási szerepe volt az amerikai sajtónak. Polgári történeszek sora hajlik arra a nézetre, hogy a sajtó illetően kezelésmódja Nixonnal szemben (amely nem állt arányban a cselekmény súlyával, hisz hogy mást ne mondjunk, nem az első amerikai elnök volt, aki az érintettek tudta és beleegyezése nélkül titkos lehallgatásokat folytatott) azzal függ össze, hogy a tömegkommunikációs hatalomban éppúgy, mint a vezető elit más befolyásos köreiből — csúcsain arra a következtetésre jutottak, hogy az enyhülés dolgában az elnök túlment bizonyos határokon.

Szemérmes monopóliumok

A sajtó—rádió—tévé komplexum, röviden telekommunikációs komplexum az amerikai uralkodó osztály legkevesebbé ismert része. Hadd mondok két példát.

Hányan ismerik például a De Witt és Lila Wallace házaspárt? Ők alapították a Readers Digestet, a világ legnagyobb havi folyóiratát, amit csaknem végig kézben tartottak (Lila Wallace 1984 nyarán halt meg, 94 éves volt). Ez a folyóirat, amelyet minden amerikai orvos és fogorvosi rendelő előszobájában meg lehet találni, az amerikai és nemcsak az amerikai kispolgár legkedveltebb olvasmánya: minden számban van egy cikk az emberi testről („én vagyok Joe mellékveséje”), a jószágokról, van humorsorozat, van leplező írás a kommunizmusról. Évtizedek óta antikommunista kampányait az FBI, korábban pedig az Amerikaelenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság e hasábköri indította.

Mai vezetői közül sokan a CIA-nál dolgoztak. A pápa elleni merénylet „bolgár kapcsolata” nyomozását elindító első történet például a Readers Digestben jelent meg, a hivatalos nyomozás csak ezután kezdődött. A folyóiratból 18 millió példányt adnak el havonta az USA-ban, 13 milliót külföldön, 41 nemzetközi kiadásban, 17 nyelven.

Vagy hányan ismerik Martinez Zuckerman? Zuckerman az Egyesült Államok száz leggazdagabb emberének egyike, aki vagyonának tekintélyes részét telekspekulációval szerezte és 1981-ben lépett át a sajtó—kiadói biznisszbe. Megvásárolta az Atlantic című országos hetilapot, majd 1983-ban a harmadik legnagyobb országos hetilapot, az ultrakonzervatív közönség testére szabott, a Pentagonhoz közel álló US News and World Reportot. (A US News and World Report heti példányszáma 2,1 millió; az első helyen álló Time-é 4,4 millió és a második helyen

levő Newsweeké 3 millió.) Igaz, ma Zuckerman mint laptulajdonos tőkés nem irányít közvetlenül — ám messzeemenően irányít azon keresztül, hogy teljhatalma van a személyi politika tekintetében. Ő dönti el, hogy kit bíz meg a szerkesztéssel, hogy kit bocsát el a főszerkesztők közül.

Jóllehet, a telekommunikációs komplexum összetétele és magatartásának motívumai igen kevésbé ismertek, e komplexum kétségkívül létezik: vezető személyiségei — ide sorolom a tulajdonosokat, a műsorvezetőket és a vezető szerkesztőket — olyan szoros kapcsolatban állnak — külön szervezeteket, érdekképviselői fórumokat tartanak fenn —, amit a belső verseny töresvonalai nem veszélyeztetnek. És egy közmegegyezés kialakításával kétségkívül óriási lehetőségeik vannak nemcsak arra, hogy meghatározzák, miről beszélnek, hanem arra is, hogy elhatárolják: *miről hallgatnak majd*. Az amerikai sajtóból például sokkal több helytálló ismeretet szedhetünk össze a katonai—ipari komplexum természetére vonatkozóan, mint magáról a telekommunikációs monopóliumról. Azok, akik a szó szoros értelmében a nyilvánosságból élnek, mintha saját magukra vonatkozóan nem kedvelnék a nyilvánosságot.

Ha azonban már a katonai—ipari komplexummal való összehasonlításról esett szó, hozzá kell fűzni: ideológiai-politikai tekintetben a telekommunikációs komplexum sokkal kevésbé homogén, és összességében kevésbé szelvésséges, mint a katonai—ipari komplexum. A katonai—ipari komplexumnak nincs „liberális szárnya”, egészéről elmondható, hogy teljes mértékben érdekelt a hadikiadások állandó növelésében, ebből él, ezen áll vagy bukik. A telekommunikációs monopóliumnak ilyen egységes, direkt érdekeltisége nincs. A *telekommunikációs monopólium — ez érvényes a nyomtatott sajtó, a rádió és a tévé nagy részére — a hirdetésből él*. És persze nemcsak a fegyvert gyártó cégek hirdetnek.

Kozmikus befolyásolás

Arthur Clark angol sci-fi regényíró 1945-ben azt javasolta, hogy Hitler csodafegyverén, a V—2 rakétán robbanótöltet helyett átjátszó állomást helyezzenek el. Az első interkontinentális tévéközvetítésre 1962. július 23-án került sor, amikor az USA föld körüli pályára juttatta Telstar típusú műholdját. Azóta a műholdas távközlési programok száma lavina módjára növekszik. 1964-ben létrejött az Intelsat nemzetközi távközlési rendszer. E rendszernek több mint száz ország a tagja, közülük több tucat ország földi állomások közvetítésével kapcsolódik a műhold-hálózathoz. Az Intelsat működését kilenc szatellit biztosítja: öt az Atlanti-óceán, kettő a Csendes-óceán és kettő az Indiai-óceán fölött.

Hasonló rendszert alkalmaznak immár 20 éve a Szovjetunióban. 1965-ben lótték fel az első Molnyija műholdat televíziós műsorszórás céljából. Két évvel később létrejött az Orbita, a földi állomások hálózata. 1971-ben alakult meg az Interszputnyik nemzetközi űrtávközlési rendszer, amelynek tagjai Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Mongólia, az NDK, Románia, Magyarország és a Szovjetunió. A szovjet televízió ma több űrtávközlési rendszert is alkalmaz, így programjai Szipéria és a távoli észak legmesszebb területeire is eljutnak.

A nemzetközi űrtávközlési hálózat mellett működik számos regionális és helyi rendszer — egyebek között az Egyesült Államokban, Kanadában, Japánban, Indonéziában, Indiában és Ausztráliában. A világ összeszűkül: „globális faluvá” változott, és amióta az ember Holdra lépéséről közvetlen televíziós közvetítést láthattunk, azóta semmi sem lep meg bennünket.

A műholdas televízióműsor-szórás természetesen sok problémát is felvet. Saját távközlési műhold létrehozása vagy bérlete jelentős költségekkel jár. Rendelkezni kell hordozórakétákkal is, vagy pedig az Egyesült Államok, a Szovjetunió, újabban pedig az Euró-

pai Űrkutatási Hivatal segítségével kell igénybe venni.

A közvetlen műholdas televíziózás elterjedésének feltétele a műholdról sugárzott jelek megfelelő teljesítménye. Az utóbbi években ez a teljesítmény a többszörösére növekedett. Hosszabb lett a távközlési műholdak élettartama is (mintegy tíz évre emelkedett), csökkent a műholdak gyártási költsége. Érthető, hogy az egész kérdés sürgető jelleget kapott. Ezért a műholdas távközlés kérdését szakosított nemzetközi intézmények tűzték napirendre, mivel felismerték: az új kommunikációs technikák ellenőrizhetetlen fejlődése zűrzavarhoz vezethet a túlszűfolt éterben. Megtörtént a jogi szabályozás.

A nyugat-európai országok elsősorban azért aggódnak, hogy Európát elárasztják majd a japán berendezéssel vehető amerikai műsorok. Aggodalmaikat a jelenlegi televíziózási világ-helyzetkép is erősíti. Az USA már a műholdas tévézés világméretűvé válása előtti korszakban is évente 200 ezer óra televíziós műsort exportált a fejlődő országokba. Latin-Amerika a rádió és tévéadások hetven százalékát az USA három nagy társaságától veszi át.

Az eredményt egy példa is illusztrálja. Milyen az ön férfiideálja? — tette fel a kérdést egy közvélemény-kutató intézet Venezuelában. Kiderült, hogy az idealizált férfi magas, szőke, jól érti a bizniszt, és a legutóbbi New York-i divat szerint öltözködik. Ilyen férfi az ország határai között alig van, annál inkább az USA-ból importált tévéfilmekben.

Az aggodalmakból kitetszik: a műholdas televízió veszélyeztetheti mindazok nemzeti identitását, akik a versenyt felvenni nem tudják vagy nem kívánják. Térhódítása gyakorlatilag bizonyosra vehető: a műhold óriási üzlet, amely azonban egyszersmind — s e tekintetben ne legyenek illúzióink — *felhasználható a rendszer legszélesebb értelemben vett ideológiai megszilárdítá-*

sára. Például a növekvő strukturális munkanélküliség sok országban megnöveli majd a szabad időt, mivel a dolgozók egyre újabb kategóriái válnak feleslegessé. A műholdas televízió a dolgozók számára azt jelentheti majd, amit a hagyományos televízió a nyugdíjasok számára: nemcsak szórakozást, de széles választékával az igazi élet pótlékát is azzal, hogy megteremti a részvétel látszatát, levezeti a frusztrációt, ugyanakkor erősíti az adott helyzet helyességébe vetett hitet.

Az Egyesült Államokban a televíziózás műszaki fejlődése által nyújtott nemzetközi lehetőségeket széles körben úgy tekintik, hogy ezek az amerikai befolyás erősítését szolgálják: nem annyira és nem is csak a politikai befolyás megerősítését, mint inkább az életforma (zene, tömegkultúra, szórakoztatás stb.) térhódítását. Fonákjáról nézve: aggodalom formájában ugyanez a felismerés áll a nyugat-európai erőfeszítések mögött. Franciaország és az NSZK már létrehozta saját műsorszóró műholdját. A nyugatnémet túlsúly a német nyelvű műholdas televíziózásban előreláthatóan súlyos politikai problémákat is felvet majd. Bécsben és Svájcban „televíziós Anchlussról” beszélnek, és tartanak attól, hogy a világűrből érkező műsórátadatok miatt elveszítetik kulturális identitásukat. (Példaként gyakran említik Kanadát, ahol 1984-ben a hazai készítésű szórakoztató műsorok, filmek és tévéjátékok aránya a kanadai televízió teljes programján belül alig négy százalék volt.)

A közeljövőben a szocialista országoknak is számolniuk kell a nyugat-európai műholdas műsorok konkurrenciájával. Az NDK esetében, amelynek gyakorlatilag csaknem az egész területén venni lehet a nyugatnémet televíziót, ez a helyzet tulajdonképpen már rég kialakult. Ismeretes, hogy magyar terület egy részén is vehető például az osztrák tévé. Hamarosan azonban a mainál komolyabban vetődik fel a kérdés.

Centralizáció a sajtóban

A televíziózással való versenyben — amely egyben verseny a hirdetőik kegyeiért, hiszen minden lap ebből él — csak a legkorszerűbb, legnagyobb tartalékokkal, globális erőforrásokkal rendelkező újságok tudnak helytállni a fejlett tőkés országokban. Azok az újságok, amelyeknek nem jelent problémát, hogy külön repülőgépet béreljenek egy világesemény idején, hogy arról az olvasóik értesüljenek elsőként, sem pedig az, hogy óriási befektetéseket eszközöljenek az újságkészítésnek és újságkinyomtatásnak a korszerű számítógépes technikával való összekapcsolására. Ez tehát a centralizálás kora: az olyan újságbirodalmaké, mint az NSZK-ban Axel Springeré. Az NSZK-ban levő Springer ház egyben Európa legnagyobb sajtóbirodalma, a nyugatnémet jobboldal egyik fellegvára. Tíz napilap, három hetilap, két könyvkiadó és egy sor különleges publikáció, azaz a nyugatnémet sajtó húsz százaléka van Springer kezében.

Franciaországban a jobboldali Hersant-csoportnak (névadója náci kollaboráns volt) 19 napilapja, 7 hetilapja, 11 egyéb kiadványa van.

Angliában öt monopólium kezében van a sajtó 80—85 százaléka.

A centralizálás folyamata az Egyesült Államokban gyorsabb, mint a tőkés világ más részeiben: míg negyedszázada az újságoknak egyharmada, ma kétharmada tartozik valamely monopolszervezethez. A folyamat együtt jár újságok sorának megszűnésével is. Ma már megszűnt az az Upton Sinclair regényéből ismert helyzet, amikor egy amerikai kisvárosban három-négy újság is működött. Ma a szabály — New York, Washington és egy-két nagyváros kivételével — az egy város, egy újság elv, és a fennmaradó lapot az esetek nagy részében a helyi tévéadóhoz is szoros pénzügyi szálak fűzik. Ennyit az olvasó-néző „szabad választásáról”.

A tizenkét legnagyobb amerikai sajtómonopóliumot az alábbi táblázat szemlélteti:

	újságok száma	pld. szám (ezerben)	hetilapok száma	pld. szám (ezerben)
1. Newhouse lapok	35	3700	6	18000
2. Gannet lapok	88	3400	—	—
3. Knight—Riddér lapok	32	3500	—	—
4. Tribune Company	8	3100	—	—
5. Scripps—Howard lapok	17	1900	—	—
6. Dow Jones	14	1800	—	—
7. Times—Mirror	6	1700	7	9800
8. Hearst lapok	10	1600	13	1200
9. New York Times társaság	10	1040	7	9000
10. Thomson Newspapers	56	1000	—	—
11. Time Inc.	1	300	7	12500
12. Washington Post társaság	3	600	1	3000

A listán szereplők mindegyike valószínűs pénzügyi birodalom, a tömegkommunikációs komplexum nagyhatalma. A listavezető Newhouse nagyobb példányszámú lapot ad ki, mint bármely versenytársa. Saját irodái gyűjtik a híreket a Fehér Házból, a külügyminisztériumból, a Pentagonból és az Egyesült Államok kongresszusából, saját kommentátorai, szemleírói, kolumnistái vannak, akiknek anyagai minden lapjukban rendszeresen megjelennek. A Newhouse-nak hat helyi tévéadója és négy rádióállomása van.

A listán, szereplő második cégnek, a különösen gyorsan fejlődő Gannet-nak két tévéállomása és 12 rádióállomása van. A Gannet cég próbálkozott meg először a lehetetlennel, igazi országos napilap alapításával 1982-ben. Az USA Today bevált: ma már városok sorában kapható az új típusú, ultramodern bulvárlap, amely a tévén felnőtt közönség igényeinek kiszolgálását tartja egyik fő feladatának. Tilosak a hosszú cikkek, öt gépelt oldalnál hosszabb anyag nem megengedett. Megindítóik egyebek között azzal számoltak, amit a példátlan mobilitás jelent. Évente 45 millió USA-polgár költözködik, naponta 1,75 millió alszik szállodában és ugyancsak egy-egy napon 785 ezer amerikai repül egyik városból a

másikba. „Ezeket a vándorlókat érdekli a hely, ahol korábban éltek és dolgoztak. Az USA Today rájuk számít, mert a lapból azt is megtudhatják, mi újság ott, ahol korábban éltek!” — mondja a lapalapító és hozzáteszi: az amerikai átlagolvasó minden statisztikai kimutatást és mindenfajta adatot, táblázatot készpénznek vesz, a pletykát, szóbeszédet valószínűs hírek fogadja el, az USA Today tehát bőven ad mind-ebből, így tartja rajta ujját Amerika pulzusán. A napilap egyik legfontosabb oldala az, amelyen az USA színes időjárás térképe szerepel, előrejelzéssel minden egyes állam számára. Továbbá az a két oldal, amely mind az ötven szövetségi államból közöl híreket — egy alabamai papírgyár megnagyobbitásától a Wyoming állambeli Rock River község (lakossága 415 lélek) ivóvizének klórtartalmáig.

Az USA Today előtt egy országos napilapja volt az Egyesült Államoknak, ez azonban nem annyira politikai, mint inkább gazdasági irányultságú: a hatodik helyen szereplő Dow Jones adja ki a Wall Street Journalt, az üzleti elit legfontosabb napi olvasmányát. Hogy mekkora a Wall Street Journal befolyása, azt a következő epizód tükrözi: a közelmúltban egy munkatársát büntetőjogilag felelősségre

vonták tendenciózus hírek elhelyezéséért, amelyek azonnal nagy részvényárfolyam-ingadozásokat idéztek elő. Az ingadozásokból az újságíró óriási profitot húzott — spekuláns társaival együtt.

Az európai olvasót alighanem meglepi, hogy a kontinensünkön legjobban ismert két napilap, a Washington Post és a New York Times viszonylag hátul foglal helyet a listán. Befolyásukat azonban hiba lenne lebecsülni: a Washington Post az amerikai bürokrata kötelező reggeli olvasmánya, a világ egyik legnívósabb lapja, s a társaság, amely kiadja, tulajdonosa a Newsweek című hetilapnak és a főváros három tévéadója egyikének. A New York Times hasonlóan színvonalas és gazdaságilag igen szolid lábakon áll — összefonódott a rockefelleri és a morgani pénzügyi birodalommal. A New York Times cég iparvállalatok sorával rendelkezik és cikkellátó szolgálattal, amely kiemelkedő kommentátorok írásait lapok százaihoz juttatja el, ahol ezek egyidejűleg jelennek meg a New York Times-szal.

A New York Times és a Washington Post is súlyt helyez arra, hogy ne „egy hangon” szóljon, de egészében véve azért a mai konzervatív hangulatú Amerikában inkább liberális irányzatú, a centrumtól — amely maga is jobbra tolódott — némileg balra áll. A két lap együtt adja ki a nyugat-európai üzleti és kormánykörök, az elit befolyásolásában oly nagy szerepet játszó International Herald Tribune-t.

A „szabad sajtó” állami irányítása

Közben az a tény, hogy az amerikaiak többségének életszínvonala magasabb, mint az ország történelmében bármikor — tehát többet tévéznek, rádióznak, olvasnak, vagyis befolyásolhatóbbak —, még hálásabbá teszi a feladatot. *Noha államvállalás számba megy az állam szerepének csökkentése, a valóságban épp ennek az ellenkezője történik: állami intézmények lehetőségeikkel maximumán élve növelik befolyásukat a tö-*

megek hangulatának irányításában. Az USA államapparátusában 4700 újságírói vagy hasonló végzettséggel rendelkező szakember működik, csupán kormánykiadványok nyomtatására több százmillió dolláros nagyságrendű összegeket fordítanak. A legnagyobb sajtórészleggel a Pentagon rendelkezik, ahol tiszték százai készítik elő a naponkénti szövívői értekezletet. A külügyminisztérium sajtószolgálatá ugyan csak naponta válaszol a szövívői értekezleten elhangzó kérdésekre: az óriási diplomáciai apparátus kiszolgálja a minisztérium szövívőjét, aki a felmerülő kérdések 65—75 százalékára már előre kidolgozott írásos válasszal rendelkezik, így a válasz irányít és orientál is. Különösen széles körű lehetőségei vannak a Fehér Ház sajtóhivatalának.

Direkt befolyásolásról természetesen — legalábbis nyíltan — nincs szó. Ám a Fehér Ház gépezetében dolgozó professzionisták pontosan tudják: minden onnan szóló tudósítás jelzi az olvasónak vagy a tévénézőnek, hogyan értelmezze a hatalmi központról szóló, a bennfentesség varázsával rendelkező tudósítást. Következésképp ami itt elsődlegesen folyik, a közvéleményformálók, a manipulátorok manipulálása. Roppant tudatos, előre eltervezett tevékenység ez, akkor is, ha a könnyedség és a spontaneitás felületi jegyeit viseli. Az elnököt például tévés sajtóértekezleteire a legalaposabban felkészítik: a próba során, ahol tanácsadói játsszák az újságíró szerepét, általában körülbelül háromszor annyi kérdésre kell választ adnia, mint amennyire egy sajtóértekezlet időt ad. A televíziós közvetítések azt a benyomást teszik, mintha az elnök találomra választaná ki azokat, akiket a kérdésfeltevésért ágaskodók közül felszólít. Szó sincs róla. Sehol sincs szigorúbb és precízebb ülésrend, mint a Fehér Házban. Az elnök előre megkapja — keresztnevekkel — azok terembeli elhelyezésének térképét, akiket felszólítani szükséges, vagy érdemes. Másnak a legkisebb esélye sincs, hogy szót kapjon.

Persze nem a sajtóértekezlet az

egyedüli lehetőség. K. Small, aki három éven át volt a Fehér Ház sajtókapcsolatokért felelős igazgatónöje, körülbelül 150-re becsüli azoknak a speciális, információs jellegű újságírói össze-jöveleleknek a számát, amelyeket megszervezett. Ő egyébként 1984-ben vált meg tisztségétől, hogy a Nemzetbizton-sági Tanács sajtófőnöke legyen.

„Általában nyolcvan-kilencven újságíróat kell vendégül látni az USA egy meghatározott vidékéről vagy az egész országból, a kitűzött céltól függően. Meg kell hívni a nagy televízióhálóza-tok főszerkesztőit vagy tájékoztatási igazgatóit, valamint a vezető újságok főszerkesztőit is — magyarázza Small. — Ily módon például az észak-dakotai vagy más kisváros tudósítóit is ked-vünk szerint irányíthatjuk, és ők elvannak ettől hűvölvö. Bevisszük őket a sajtóközpontba, mintegy kéttucatnyi helyi tévéállomás forgatócsoport-jával együtt, és egy előzőleg gondosan kidolgozott programot kínálunk nekik. Gyakorta meghívtam a kormány tag-jait, máskor pedig valamivel alacsonyabb rangú funkcionáriusokat. Ezután átmegyünk az étkezőhelyiségbe, ahol a vendégek jót esznek az elnök társaságában. Mindannyian elvannak ragadtatva, hogy a Fehér Ház vendégül látja őket: nagyon kellemes össze-jövelelek ezek... Jó kiszolgálásban van részük, mondogatják is, mennyire más ez, mint az előző kormány idején. Leveleket is kapok, amelyeknek írói elmondják, milyen kellemesen meglepte őket a változás a legutolsó látogatásukhoz képest, amikor az alagsorban sajtós szendvicssel etették őket.”

A Fehér Házban és a kormányhiva-talokban pontosan tudják, milyen könnyen lehet a közvélemény-kutatások eredményét irányítani a hatalom eszközeivel. 1984-ben például az amerikai közvélemény-kutatások jelez-ték: három amerikai polgár közül ket-tő nem ért egyet azzal az elnök döntéssel, amely csökkenti a közoktatás támogatására folyósított elnöki pénze-ket, miközben növelik a hadikiadásokat. A fehér házi propaganda-agy-tröszt „áthangelési offenzíva” mellett

döntött, az elnök számára nyilatkoza-tok sorát készítették elő az oktatási rendszer kérdéseiről. Ezek a nyilatko-zatok, fellépések kidomborították a közoktatási rendszer állítólagos kivá-lóságát, s ezzel az amerikai nemzeti érzésre apelláltak. Aláhúzták, hogy a tanárokat érdemük szerint kell díjaz-ni, s főleg azt, hogy az iskolákban a fe-gyelmet meg kell szilárdítani, ami tel-jes mértékben egybeesett a konzerva-tív közönség elvárásával. A propagan-dakampány nyomán a közvélemény-kutatások tendenciaváltozásról tudó-sítottak: három polgár közül kettő Reagan mellé állt, anélkül, hogy az el-nök bármiben is módosította volna a közoktatás állami támogatásának mérséklésére vonatkozó döntését.

„Az elnök személyesen legalább hu-szonöttször nyilatkozott a közoktatás ügyében — emlékeztet Saul Friedman, a Knight Ridder újságtröszt tudósító-ja. — Megértették, hogy a vita súly-pontjának áthelyezése véget nincs szükség másra, mint hogy sokszor el kell ismételni a mondandót, és az elnök ezt tökéletesen csinálja.”

A Fehér Ház és a kulcsminisztériu-mok — elsősorban a külügy- és a had-ügyminisztérium — külpolitikai kér-désekben is igen messzemenően képe-sek a közvélemény befolyásolására. Először is mai nyugtalan világunkban szinte mindig lehetőség van olyan helyi válság felmutatására, ami „nemzeti egy-séget”, az elnök és a kormány mögötti felsorakozást követel. Grenadával példá-ul ebben az értelemben két legyet ütöt-tek egy csapásra. (Más kérdés, hogy ez kétélű fegyver, és a válságok nem min-dig forgatókönyv szerint fejeződnek be.) Másodsor: a szocialista országok-kal, elsősorban a Szovjetunióval való kapcsolatot döntő módon befolyásol-ják a katonai tényezők: milyen meny-nységűek és minőségűek, hogyan vál-toznak a szembenálló erők. Ezekre azonban csak a Pentagon tud választ adni a maga eszközrendszerével. A Pentagon nem érdekelt az objektív vá-laszadásban és a Pentagon-ismereteit interpretáló államapparátus olyan ké-pet tud a sajtó elé tárni, amelyet ez

utóbbi lényegében nem képes ellenőrizni. Következésképp a nemzetbiztonsággal és fegyverzetkorlátozással összefüggő döntő kérdésekben a sajtónak még annyi lehetősége sincs az elé tárt tendenciózus információk felülvizsgálására és ellenőrzésére, mint más ügyekben.

A Fehér Házban szigorúan meghatározott időtartamú és a legfelső szintű szakértők bevonásával tartott napi értekezleteken dolgozzák ki az irányvonalat, majd szupergyors kijelző technika segítségével továbbítják az illetékes kormányhivatalokba. Ez persze nem veszi elejét annak, hogy — mondjuk — a Pentagon és a külügyminisztérium másként értékeljen egy kérdést, de a koordinációkra tett erőfeszítések mindenképpen imponálóak.

*

Az amerikai sajtó sokarcúsága, kielégíthetetlen információ- és nyilatkozat-éhsége esetenként lehetővé teszi, hogy a szocialista országok ismertessék politikájukat, hogy vitákban hallhassák hangjukat. A nagy amerikai tévéhálózatok politikai fordulatok idején rendszeresen megszólaltattak szovjet kommentátorokat, már csak azért is, hogy az objektivitás látszatát biztosítsák. *Magyar részről is eredményesen éltünk és élünk a tökéletes sajtó információéhségéből eredő bizonyos lehetőségekkel. A megjelenítés persze általában együtt jár azzal a szándékkal, hogy bemutassa a különbözőségeket, sőt — azt mesterségesen felnagyítva — a különbözőség mögötti koncepcionális ellentéteket sejtessen.* Ilyen

természetű lehetőségeinket tehát maximálisan ki kell használnunk, de túlbecsülnünk nem szabad. Az átlag amerikai újságíró-riporter és szerkesztő bírálhatja a kormányt, egy adott kormányintézkedést vagy egy magas hivatalos személyt, azonban az amerikai rendszert sosem fogja bírálni. Amelletti elkötelezettsége teljes. Amerikai újságírók nemzedékei nőttek fel az újságírás Cochran-féle tankönyvének újabb és újabb kiadásain, amely sajtó-tankönyv a sajtó és az állam viszonyáról ezt írja: „Az állam és a sajtó viszonya szempontjából négyféle rendszert különböztethetünk meg. Az első a szabad sajtó, amit az amerikai és a brit nemzetközösség sajtója példáz. A második a félszabad sajtó, amelyben a kifejezőmód részleges szabadsága fejeződik ki Latin-Amerikában, a harmadik a szovjet típusú kommunista sajtórendszer, a negyedik a fasiszta sajtórendszer, amely Hitler Németországában és Mussolini Olaszországában alakult ki, és amelyet több kisebb állam másol.”

A tankönyv nem mondja meg, hogy ezekben a kisebb államokban általában az Egyesült Államok kreatúrái vannak a hatalmon, azt viszont kétségtelenné teszik, hogy — a harmadik és negyedik kategóriát összehasonlítva — rokonszenve a fasiszta típusú sajtóé, mert az, úgymond, legalább részben a magántulajdonon alapszik. Nem lehetnek túlzott illúzióink: bizonyos, hogy azok közül, akik ilyen ideológiai emlékön nőttek fel, nem lesz mindenki képes objektív képet adni, amikor a kérdések kérdéséről, a rendszerek lényegéről van szó.

ABSTRACT: The above article describes how the new technology and the emergence of mass media empires have increased the power and the influence of mass communication in developed capitalist countries.

Dobossy Imre—Lázár Guy

Ki győzi jobban?

A közvélemény a szocialista és a nyugati országok helyzetéről

Az elmúlt években a Tömegkommunikációs Kutatóközpont több vizsgálatot végzett arról, hogy az emberek véleménye szerint milyen gondokkal küszködnek a szocialista és a nyugati országok, és mennyire tudják megoldani ezeket. Az alábbiakban a vizsgálat sorozat legfontosabb eredményeit ismertetjük.

Az évtized elején a magyar közvélemény, amely addig csak a nyugati országokat sújtó gazdasági válságról hallott, váratlanul szembe találta magát azzal a ténnyel, hogy Lengyelországot egy minden korábbinál nagyobb, a társadalmi élet egészét átható válság rázkódtatja meg, és más kelet-európai országokban is komoly gazdasági problémák vannak, amelyek főleg ellátási zavarokban mutatkoznak. Ez már önmagában is nyugtalanságot kelthetett a közvéleményben, és ezt csak fölerősíthette az a tény, hogy erre az időre már nálunk is életbe lépett azoknak az intézkedéseknek egy része, amelyek a fogyasztás korlátozását szolgálták.

Ugyanakkor annak a következtetésben, hogy Lengyelországban a gazdasági válság a politikai rendszer megrendüléséhez is vezetett, az a vélemény is kialakulhatott az emberekben, hogy a szocialista országok kevésbé tudnak megbirkózni a problémáikkal, mint a tőkés országok. Ezt elősegíthette az a tény, hogy az ötvenes és a hatvanas években, vagyis a nagy gazdasági fel lendülés korszakában a tájékoztatási eszközök főleg azokat a jelenségeket ismertették a nyugati országok életéből, amelyek a kapitalizmus általános

válságára vonatkozó tételt illusztrálták, és ezért könnyen megtörténhetett az, hogy amikor a hetvenes években a tömegkommunikációs eszközök már egy valódi gazdasági válságról tájékoztatták a közvéleményt, ez a tájékoztatás már nem érte el célját, és az emberek a valóságosnál jobbnak látták a nyugati országok helyzetét.

Ilyen körülmények között fölvetődött a kérdés, hogy az emberek mennyire vannak tisztában a nyugati és a szocialista országokat sújtó problémák természetével, és ami talán még fontosabb, hogyan ítélik meg a két világrendszer teljesítményét és problémamegoldó képességét. Ezekre a kérdésekre kerestünk választ azzal a felméréssel, amelyet 1982 tavaszán végeztünk a felnőtt lakosság körében a nyugati és a szocialista országok helyzetéről, és amelyet azóta három alkalommal: 1983 tavaszán és őszén, valamint 1984 őszén megismételtünk.* Az alábbiakban a négy felmérésből kibontakozó legfontosabb tendenciákat mutatjuk be.

Több országot kevésbé — és viszont

A vizsgálat sorozathból az derült ki, hogy a nyugati országok problémái va-

* A felmérések 1000 fős országos reprezentatív mintákon készültek.

lóban kevésbé tudatosultak a közvéleményben, mint a szocialista országokéi; legalábbis erre utal az, hogy a felmérések során a nyugati országokról a megkérdezettek 67—75 százaléka mondta azt, hogy vannak közöttük olyanok, amelyek komoly gondokkal küszködnek, míg a szocialista országokról 82—84 százalékuk nyilatkozott így. Ezekből az arányokból az is kiténik, hogy a tőkés országok helyzetének a megítélése jobban ingadozott, mint a szocialistáké. 1982 tavaszán az emberek 67 százaléka mondta azt, hogy vannak komoly gondokkal küszködő nyugati országok. 1983-ra ez az arány 74—75 százalékra emelkedett, 1984-re pedig 70 százalékra csökkent. A szocialista országokra vonatkozó válaszokban viszont csak 1—2 százalékos eltérések mutatkoztak.

A magasabb végzettségű válaszadók mind a nyugati, mind a szocialista országokról gyakrabban mondták azt, hogy vannak közöttük komoly gondokkal küszködők, mint az alacsonyabb végzettségűek. A legnagyobb különbségek az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők és az általános iskolát végzettek válaszai között voltak, ami elsősorban abból adódott, hogy ezekben a kérdésekben az előbbieket egyharmada-egynegyede nem tudott állást foglalni. A párttagok a végzettségi szintjüktől függetlenül jobban ismerték a nyugati és a szocialista országok helyzetét, mint a pártönkívüliek.

Arra a kérdésre válaszolva, hogy milyen nyugati országok küszködnek komoly gondokkal, az emberek általában négy-öt országot soroltak fel, így a leggyakrabban említett országot is a válaszadóknak kevesebb, mint egyharmada nevezte meg. Az NSZK-t az emberek 20—31 százaléka említette, az Egyesült Államokat 13—29 százalékuk, Olaszországot 14—22 százalékuk, Angliát 14—21 százalékuk, Franciaországot pedig 11—19 százalékuk. Emellett 5—8 százalékuk nevezte meg Spanyolországot, 1—3 százalékuk Portugáliát és 1—2 százalékuk Görögországot. A szocialista országok közül viszont általában vagy csak Lengyelor-

szágot említették a válaszadók, vagy Lengyelországot és Romániát, így ezeknek az országoknak az említési aránya sokkal magasabb lett, mint a többieké. Lengyelországot az emberek 68—76 százaléka nevezte meg, Romániát pedig 37—48 százalékuk, és csak ezután következett Jugoszlávia 6—16 százalékkal, majd a Szovjetunió 3—7 százalékkal és Magyarország 2—7 százalékkal. A válaszokból tehát az a kép alakult ki, hogy a Nyugaton tapasztalható válságjelenségek sokkal több országot érintenek, de kevésbé, a szocialista országokban tapasztalhatók pedig fordítva.

Lengyelország említésének aránya 1982 tavaszától 1983 őszeig folyamatosan csökkent (76-ról 68 százalékra), Romániáé pedig 1984 őszeig folyamatosan emelkedett (37-ről 48 százalékra). Az NSZK, az Egyesült Államok és Anglia említésének aránya erősen ingadozott, míg Olaszországot, Franciaországot és Jugoszláviát huzamosabb ideig azonos arányban említették az emberek.

Gazdaság és politika Nyugaton és Keleten

A nyugati és a szocialista országok helyzetének megítélésében mutatkozó különbségek még nagyobbaknak bizonyultak akkor, amikor az egyes országokban jelentkező gondokat mondták el a megkérdezettek. Mind a nyugati, mind a szocialista országokról szólva kétszer-háromszor annyi gazdasági problémát soroltak fel, mint ahány társadalmi-politikai problémát, de mind a gazdasági, mind a társadalmi-politikai problémák egészen mások voltak a két országcsoport esetében.

A nyugati országok gazdasági gondjai közül főleg a munkanélküliséget és a létbizonytalanságot említették az emberek (58—65 százalék). Ehhez képest kifejezetten ritkán utaltak magára a gazdasági helyzetre, a gazdasági válságra (13—21 százalék), és még ritkábban nevezték meg a többi gazdasági problémát: az inflációt és a drágaságot, a fegyverkezési terheket, az elma-

radottságot-szegénységet és az energiahányt. Azt, hogy a munkanélküliség ennyire előtérbe került a válaszokban, valószínűleg nemcsak azzal magyarázhatjuk, hogy az emberek nagyon fontosnak tartják a teljes foglalkoztatottságot, hanem azzal is, hogy azok a válaszadók, akik nem ismerték eléggé a tőkés országok gondjait, azt a problémát „vették elő”, amelyet az elmúlt évtizedekben a tájékoztatási eszközök a legjobban hangsúlyoztak ezekkel az országokkal kapcsolatban. A munkanélküliség nagyarányú említésének a következtében az egyes nyugati országok gondjainak a felsorolása csak annyiban tért el egymástól, hogy az Egyesült Államokkal, az NSZK-val és Angliával kapcsolatban a megkérdezettek gyakrabban említették a fegyverkezési terheket (ezek az USA esetében a gazdasági helyzetet is megelőzték), Olaszországgal és Spanyolországgal kapcsolatban pedig az elmaradottságot.

A szocialista országok gazdasági gondjai közül már nem egy probléma került előtérbe, hanem kettő, és az egyik probléma maga a gazdasági helyzet volt (26—31 százalék); a másik az ellátási nehézségek (30—39 százalék). Jóval kisebb arányban szerepelt az elmaradottság-szegénység (8—13 százalék) és az eladósodás (7—11 százalék), és még kisebb arányban az infláció és a drágaság, az ipari és a mezőgazdasági termelés alacsony szintje, az energiahány, a munkanélküliség, a létbizonytalanság és a fegyverkezési terhek. Annak, hogy a lista élére az ellátási nehézségek és a gazdasági helyzet kerültek, főleg az volt az oka, hogy Lengyelországgal és Romániával kapcsolatban elsősorban ezeket a gondokat említették az emberek: Lengyelország esetében az ellátás és a gazdasági helyzet gyakorlatilag azonos említési aránnyal foglalta el az első két helyet, Románia esetében pedig az ellátás került az első helyre és a gazdasági helyzet a másodikra. Ugyanakkor ezek a gondok Csehszlovákia esetében is az első két helyen szerepeltek, a Szovjetunió és Jugoszlávia esetében pedig a

második és a harmadik helyen. Magyarország esetében csak a gazdasági helyzet került a lista élére.

Áz, hogy a nyugati országok gondjairól nem voltak olyan határozott elképzelések az embereknek, mint a szocialista országokéiról, a társadalmi-politikai problémák felsorolásából is kitetszett. A tőkés országokat sújtó társadalmi-politikai gondok között nem volt olyan, amelyet a megkérdezettek minden alkalommal nagy arányban említettek volna. Az egyes országokban zajló eseményektől függően hol az egyik, hol a másik probléma került előtérbe, és csak a négy felmérés során kapott adatok átlagolása alapján mondhatjuk azt, hogy a Nyugat társadalmi-politikai gondjai közül a terrorizmus foglalta el az első helyet (9—38 százalék), a kormányválságok a másodikikat (6—31 százalék), a sztrájkok a harmadikat (3—40 százalék), a háború a negyediket (4—21 százalék) és — egyenlő említési aránnyal — a bűnözés és a faji-nemzetiségi problémák az ötödiket-hatodikat (mindkét esetben 6—10 százalék). A terrorizmust Olaszországgal és Spanyolországgal kapcsolatban említették a leggyakrabban az emberek, a kormányválságokat Olaszországgal kapcsolatban, a sztrájkokat és a háborúkat pedig Angliával kapcsolatban. A bűnözés szintén Itáliával kapcsolatban került a legtöbbször szóba, a faji-nemzetiségi elnyomás pedig az Egyesült Államokkal kapcsolatban.

A szocialista országok társadalmi-politikai gondjai közül a politikai helyzet, a társadalmi konszenzus hiánya szerepelt kiemelkedő arányban (37—48 százalék). Jóval kisebb szerephez jutottak a sztrájkok (15—23 százalék), és még kisebb szerepet játszottak a nemzetiségi problémák (8—12 százalék), a politikai elnyomás, a személyi kultusz (3—8 százalék) és a rendszer megdöntésére tett kísérlet (3—9 százalék). A politikai helyzetet főleg Lengyelországgal kapcsolatban említették az emberek, de Romániával kapcsolatban is elég sokszor hozták szóba. A sztrájkokra szinte kizárólag a lengyelországi eseményekkel kapcsolatban hivatkoztak.

Nagy vagy növekvő gondok

Annak ellenére, hogy az emberek jobban ismerték a szocialista országokban tapasztalható nehézségeket, mint a nyugati országokban jelentkező gondokat, mind a négy felmérésnek a során a szocialista országok teljesítményét ítélték jobbnak. Ezen az alapvető stabilitáson belül azonban elég jelentős változásokat is megfigyelhettünk, amelyek arra utalnak, hogy a szocialista országok problémáinak a tudatosulása egyre jobban befolyásolja a két világrendszer teljesítményének a megítélését.

A megkérdezettek többsége minden alkalommal azt mondta, hogy az elmúlt években a nyugati országok életét inkább a gondok jellemezték, és csak kisebbség részük tartotta jellemzőbbnek az eredményeket vagy az eredmények és a gondok együttesét. 1982 tavaszáról 1984 őszére azonban valamelyest csökkent azoknak az aránya, akik a gondokat hangsúlyozták (62-ről 56 százalékra), és ezzel párhuzamosan emelkedett azoké, akik az eredmények és a gondok együttesét említették (12-ről 18 százalékra). Az időszak végén tehát az emberek egy fokkal jobbnak látták a tőkés országok teljesítményét. Ez a változás abban is kifejeződött, hogy amíg az első két felmérés során a magasabb végzettségű válaszadók jobban hangsúlyozták a gondokat, mint az alacsonyabb végzettségűek, a két utolsó felmérés már nem hozott felszínre különbséget a különböző iskolázottságú csoportok válasza között.

Jóval nagyobb változások következtek be a szocialista országok teljesítményének a megítélésében. Az első felmérés idején az emberek teljesen megoszlottak annak a kérdésnek a megítélésében, hogy az elmúlt években a szocialista országok életét az eredmények vagy a gondok jellemezték-e in-

kább: 34 százalékuk az eredményeket említette, 36 százalékuk a gondokat, 21 százalékuk pedig mindkettőt. A következő felmérések során viszont folyamatosan csökkent azoknak az aránya, akik az eredményeket hangsúlyozták, és emelkedett azoké, akik az eredmények és gondok együttesét említették. Így a negyedik felmérés idején már azok a válaszadók alkották a legnagyobb csoportot, akik a gondokat tartották jellemzőbbnek (43 százalék), a második legnagyobb csoportot pedig azok, akik az eredmények és a gondok együttesét említették (29 százalék). Az eredményeket az emberek 19 százaléka hangsúlyozta. Az iskolázottabb válaszadók minden alkalommal sokkal nagyobb arányban említették a gondokat, mint a kevésbé iskolázottak; így például 1984 őszén az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők 37 százalékra, az általános iskolát végzetek 40 százalékra, az érettségizettek 57 százaléka és a diplomások 66 százaléka mondta azt, hogy az elmúlt években a szocialista országok életét inkább a gondok jellemezték.

Ezek az eredmények azonban nem változtatnak azon, hogy a szocialista országok teljesítményét még mindig jobbnak tartották az emberek, mint a nyugatiakét, és ugyanezt mondhatjuk a szocialista országok problémamegoldó képességéről is: míg a nyugati országokról a megkérdezettek 58–63 százaléka mondta azt, hogy meg tudják oldani problémáikat, a szocialista országokról 74–80 százalékuk nyilatkozott így. (Ezeket a kérdéseket csak azoknak tettük fel, akik a szóban forgó országok életére a gondokat vagy az eredmények és a gondok együttesét tartották jellemzőbbnek.) Ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a szocialista országok problémamegoldó képességét a magasabb végzettségű válaszadók kevésbé ítélték meg kedvezően, mint az alacsonyabb végzettségűek.

ABSTRACT: In recent years the Mass Communication Research Centre has carried out various investigations concerning opinion on the problems socialist and western countries have to face and the ways of their resolution. The above article sums up the most important results of this research series.

Jakab Zoltán

Hírközlés és politikai taktika

Adalék a hírek természetrajzához

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa az amerikai tanulmányútja során tapasztalt jelenségekből szűri le következtetését: a hír nem mindig azt jelenti, amiről szól.

November 6-án, New York-i idő szerint este pontosan 8 órakor a CBS elnök-választási műsorának vezetője bejelentette, hogy a tévétársaság előjelzése szerint Ronald Reagan már 280 elektor szavazatára számíthat, s győzött. A műsor folytatódott tovább, de „a választási este drámája” — a lapok szóhasználatát idézve — véget ért. A számos egyéb, még befejezetlen választási verseny ellenére érezhetően csökkent az adás légkörének feszültsége. Egészen este 11-ig. Ekkor a CBS esti hírműsorának vezető külpolitikai anyagaként közölték, hogy az amerikai hírszerzés információi szerint egy Nicaragua felé tartó szovjet teherszállító hajón *feltehetőleg* MIG vadászgépeket tartalmazó ládák vannak.

Másnap mindhárom nagy tévéhálózat és a PBS televízió hírműsoraiiban kiemelkedő helyet kapott a MIG—21-esek feltételezett szállítása. Felvételről idézték az elnök kaliforniai sajtóértekezletének idevágó részleteit. Reagan úgy nyilatkozott, hogy még nem lehet biztosra venni a gépek jelenlétét, de ha a nicaraguaiak elfogadják a korszerű (?) vadászkat, akkor ez „annak jele lesz, hogy szomszédaik fenyegetésen törnek a fejüket”. A tévéhírek összefoglalóiban a „fenyegetés” vált hangsúlyossá.

A reggeli lapok korai kiadásai általában még nem említették a hírt, a

címoldalakat a választási tudósítások uralták. Kivétel volt a *Wall Street Journal*, amely az első oldalon szokásosan közölt hírösszefoglalójában, harmadik külföldi anyagként ezt írta:

„Az Egyesült Államok hivatalos körei ellenőrzés alatt tartanak egy Nicaragua felé haladó szovjet teherszállítót, amelyben MIG—21 vadászgépek lehetnek. Az Egyesült Államok óvott attól, hogy ilyen gépeket szállítsanak Nicaraguának. Magánvéleményként több hivatalos személyiség is azt mondta, hogy a Fehér Ház számításba vesz egy légitámadást bármely Nicaraguába telepített MIG—21-es elpusztítására.”

A 26. oldalon közölt részletesebb tudósítás viszont nemcsak az előbbieket ismételte meg, hanem a következőket is tartalmazta:

„Az Egyesült Államok hivatalos személyiségei magánvéleményként azonban kételyeket fejezték ki azt illetően, hogy a szovjetek ilyen repülőgépeket szállítanának . . .”

(Az újságközleményből nem világlott ki, hogy a „légitámadás” és a „kétely” ugyanazon forrásból származó vélemény volt-e.) A keleti partvidék lapjaihoz képest háromórás késéssel megjelenő *Los Angeles Times* — ugyancsak november 7-én — így címezte 9. oldalon közölt cikkét: „Szovjet helikopterek, nem MIG-ek vannak Nicaraguá-

ban, mondják az Egyesült Államok hivatalos személyiségei". A tudósításban azonban ez is olvasható: volt

„Egy másik magasabb beosztású kormánytisztviselő azt mondta, hogy... a kormányzat nem fogadná el ilyen gépek (MIG-ek) megjelenését és »bármilyen szükséges lépést megtesz«, hogy ez ellen hasson.”

November 8-án reggel már a jelentős lapok is drámai hangnemben fogalmazták az első oldalon közölt cikkek címzeit:

„Az Egyesült Államok figyelmezteti a Szovjetuniót, hogy nem tűr el MIG-eket Nicaraguában — Repülőgépeket gyanítanak egy már kikötött hajón — Hiányzik a hír megerősítése”

New York Times

„Reagan figyelmeztette Moszkvát, nehogy kirakodjanak bármely harci gépet Nicaraguában”

Wall Street Journal

„A Szovjetunió figyelmeztetést kapott az Egyesült Államoktól a lökhajtásosok miatt — »Súlyos aggodalmat« említenek, ha Nicaragua MIG-eket kap”

Los Angeles Times

„Az Egyesült Államok figyelmezteti a Szovjetuniót a rejtélyes MIG-ek miatt”

USA Today

Csak a *Washington Post* fogalmazott semleges hangnemben: „Az Egyesült Államok figyeli a Nicaraguának szóló szovjet szállítmányt”. (A *Los Angeles Times* tudósítása nem említette, hogy előző nap még más értesülést közölt.)

A kedden este felröppent hír — úgy látszott — a péntek reggeli lapokban már be is fejezte pályáját. *Washington Post* (1. oldal): „Nem találtak bizonyítékot MIG-szállítmányokra”. *USA Today* (11. oldal): „A MIG-ek megjelenése hibádzik, de a vádaskodások röpködnek”. A *Los Angeles Times* helyszíni tudósítást közölt Corintóból, abból a kikötőből, ahova a szóban forgó szovjet hajó megérkezett. Az írás felcíme: „Ládákat látnak, de lökhajtásosokat

nem”. A 13. oldalon pedig egy háttéranyag jelent meg, ezzel a címmel: „A MIG—21 az egyik legrégebbi harci gép a szovjet arzenálban”, vagyis már nem „korszerű vadászgép”.

A fentiekből nem világlik ki részletesen a *hír története*, ami a háttér megértéséhez szükséges.

A hírtörténet

A nicaraguai MIG-ek történetének három része volt: az esemény, az amerikai reagálások és a szovjet, illetve nicaraguai cáfolatok. Az első rész így foglalható össze:

Szeptember végén egy amerikai műhold felvételt készített az Odessza közelében lévő Nyikolajev szovjet kikötőről. A felvételeken felismertek 12 olyan ládát a *rakparton*, amelyekben — amerikai vélemények szerint — MIG—21 vadászgépeket szottak szállítani. A rakpart *mellett* horgonyzott a Bakuriani nevű teherszállító. Ezután a kikötőről több napig nem lehetett használható felvételt készíteni a vas-tag felhőzet miatt. A következő értekelhető fotókon már nem voltak láthatók a ládák, a Bakuriani pedig elhagyta a kikötőt. A hajó nem kelt át a Panama-csatornán, hanem Dél-Amerika legalsó csücskét megkerülve haladt észak felé. A lapok szerint előbb az volt a feltételezés, hogy Peruba tart, majd mikor nem állt meg, szóba került Nicaragua. A hírek nem szóltak arról, hogy a ládák láthatóak lettek volna a Bakuriani fedélzetén.

A lapok szerint ezek a tények, amelyeket — a nyilvánosságra hozott feltevések — CIA- és Pentagon-forrásokból eredeztetnek. Shultz külügyminiszter egyébként úgy nyilatkozott, hogy az információk kiszivárogtatója „bűncselekményt követett el”. (Hírszerzési információk nyilvánosságra hozását törvény tiltja.)

Az események nyilvánosságra kerülésével szinte egyidejűleg, majd utána is következtek az amerikai reagálások ismertetései. A *New York Times* no-

vember 11-i száma arról írt, hogy a CIA és a Pentagon munkatársai 7—8-án a következő javaslatokat köröztették a „szovjet támadó fegyverek Nicaraguába való, fokozott beáramlására” adandó választ illetőleg: hívják vissza az Egyesült Államok nicaraguai nagykövetét, a haditengerészet alakítson ki blokádot a fegyverszállítmányok megakadályozására, fokozzák a Közép-Amerikában tartott katonai manőverek méreteit és gyakoriságát, újítsák fel a nicaraguai kormányellenes gerilláknak nyújtott katonai segélyeket — ha a képviselőház is hajlandó rá. (A demokrata többségű képviselőház 1984 júliusában állította le a kontráknak nyújtott támogatást.) A Fehér Ház és a Pentagon egyes munkatársai arról beszéltek, hogy a MIG-ek megérkezése esetén váratlan légitámadással kell a vadászgépeket elpusztítani. A *New York Times* szerint a hírek hatására még a kormányzat leghevesebb kritikusi közé tartozó demokrata szenátorok is felvetették azt a lehetőséget, hogy a MIG-ek miatt katonai erőt kell alkalmazni Nicaragua ellen.

Közelebbről meg nem jelölt „magasabb beosztású kormánytisztviselők” arról nyilatkoztak a *New York Times*-nak, hogy „magas szinten tárgyaljanak a Nicaraguára gyakorolt katonai és politikai nyomás fokozását”. George Shultz viszont úgy nyilatkozott, hogy nem tud ilyesfajta tervekről. S érdemes azt is hozzátenni, hogy épp a külügyminisztérium szóvivője figyelmeztette az újságírókat, legyenek kínosan elővigyázatosak a MIG-hírel kapcsolatban, mert nem lehet tudni, vannak-e ténylegesen vadászgépek a Bakuriani rakterében.

Ugyanakkor az amerikai külügyminisztérium hivatalosan tiltakozott mind Moszkvában, mind a washingtoni nagykövethél a MIG-ek miatt.

A nicaraguai cáfolatokat már november 8-án említették a lapok, majd a hasonló szovjet választ is közölték, de az általam átnézett lapok közül csak a *New York Times* november 9-i száma hozta az utóbbit hangsúlyos he-

lyen, az első oldalon, címben: „Shultz rámutat, hogy a Szovjetunió tagadta vadászgépek szállítását.”

A feltételezett háttér

A MIG-sztorit lehetne *hírlapi kacsanak* nevezni, de ezzel semmit sem magyaráznánk meg. S azt hiszem, azzal sem jutnánk sokkal messzebbre, ha azt kezdenénk elemezni, hogy tényeket közöltek-e a lapok, logikai értelemben véve igaz vagy hamis volt-e a hírtörténet. Az „azt mondták, hogy lehetnek MIG-ek a Bakurianin, majd úgy cselekedtek, mintha biztosra vették volna, hogy ott vannak a vadászgépek, ám eközben kétségbe is vonták létezésüket” — túl kusza képlet a köznapi, s az arisztotelészi logika számára is. A hírtörténet *feltételezett* háttére viszont tovább visz egy lépéssel.

A *Los Angeles Times* (november 19.) — a képviselőház Közép-Amerika albizottságának elnöke által adott tévéinterjúra hivatkozva — azt írta, hogy az egész ügy a képviselők befolyásolását célozta a nicaraguai kormányellenes erők támogatásának felújítása érdekében.

A *New York Times* (november 14.) szerint a Pentagon, a CIA és a Fehér Házban a Nemzetbiztonsági Tanács egyes tagjai a nicaraguai kormányra akartak nyomást gyakorolni, míg a külügyminisztérium a Szovjetunió akart „üzenni” a hírtörténet révén. (November 9-én Shultz-interjút közölt a *New York Times*, s ebben a külügyminiszter azt mondta, hogy az ügy csak „felszínesen” nézve vonatkozott Nicaraguára.) November 15-én a *New York Times* úgy fogalmazott, hogy a „MIG-ijedelem” az „amerikaiakban szándékozta felkorbácsolni a bizottsággal kapcsolatos félelmet. Ez szűkíteni a diplomácia mozgásterét, és gyengének minősítené mindazokat a kongresszusban és a külügyminisztériumban, akik előnyben részesítik a diplomáciát a háborúval szemben.”

A *Washington Post* (november 16.)

egy 1979-es tapasztalatra, a kubai szovjet dandár „felfedezésére” emlékezett. Az akkor már vagy 17 éve a szigetországban tartózkodó szovjet egységről négy amerikai kormányzat is tudott, és nem tartotta problémának. Az 1979-es „felfedezés” akkor történt, amikor Carter elnök a SALT II. ratifikálását akarta javasolni a szenátusnak. A sajtóvisszhang a szenátorok hangulatának megváltozását idézte elő, megakadályozva a ratifikálási javaslatot. A MIG-történet pedig épp akkor látott napvilágot, amikor Ronald Reagan a Szovjetunióhoz való viszony javításának szükségességéről, a fegyverzetkorlátozási tárgyalások különleges fontosságáról kezdett beszélni.

Arra nem vállalkozom, hogy ezen értelmezések valóságértékét elemezzem, mert nem értek hozzá. De nem is politikai analízist készítek, hanem a *hírek* — vagy legalábbis bizonyos csoportjuk — *természetéről* szándékozom valamit megfogalmazni. S ehhez ad jó támpontot az idézett értelmezések *közös eleme*, amit nagyon is hihetőnek tartok.

A hír mint jelzés és eszköz

Tömegkommunikációs értelemben a hírt valamilyen tényről, eseményről való beszámolóként szoktuk definiálni. Itt tény volt az, hogy állítottak, feltételeztek valamit. Tény volt, hogy ez nyilvánosságra került, és tény volt a különféle — hivatalos magánvéleményekben, diplomáciai lépésekben testet öltő — reagálások sorozata. Csak épp a feltételezés volt alaptalan.

Azt hiszem, első megközelítésben *látzatkeltéssel* van dolgunk. A sikeres lázszat konkrét ismeretelméleti elemzésben is nehezen különíthető el a ténytől, hát még a köznapi gondolkodás, döntéshozatal feltételei közepette. A sikeres lázszat olyan cselekvést kiváltó „inger”, mint a tény.

A Pentagon vagy a CIA valamely munkatársa — aligha magánszorgalomból — betáplálta a MIG-feltevést a tömegkommunikációba. Ez reagálásokat váltott ki — függetlenül attól,

hogy már a kezdet kezdetén voltak *információk*, amelyek cáfolták a feltevést. (L. a *Los Angeles Times* november 7-i cikkének címét ezen írás elején!) S mint idéztem, voltak *kételemek* is a MIG-szállítmány létezését illetőleg, politikai mérlegelés alapján. (L. *Wall Street Journal*, november 7.) A vélemények, diplomáciai lépések viszont olyan visszajelzések, amiket — adott esetben — fel lehet használni valaki(k) ellen vagy mellett.

Adott esetben? Igen, „adott esetről” volt szó. Az amerikai lapok fentebb idézett helyzet értelmezéseiben az a közös mozzanat, hogy a kormányzat különféle intézményeiben más-más vélemények, értékelések, törekvések vannak a Közép-Amerikával, a Szovjetunióval kapcsolatos politikát illetőleg. A lapok értelmezéseiben az egyik oldal a Pentagon, a CIA és a Nemzetbiztonsági Tanács koalíciója, a másik oldal a külügyminisztérium. A különbségek nyilván taktikai természetűek, de *nem* újkeletűek. A Reagan-kormányzat első négy évében is megmutatkoztak.

A MIG-sztori felbukkanásának időpontja nem közömbös. Reagan győzelmének bekövetkezte *után*, a vezető kormányzati tisztviselők kicserélésének vagy megerősítésének eldöntése *előtt*, a választási kampány során mondotaknál komolyabban vehető állásfoglalások kialakítása *előtt* látott napvilágot a hírtörténet. S valóban, Shultz néhány nappal a választás után nyilatkozott, hogy maradni szándékozik a posztján, ha az elnök is úgy akarja.

Lehet, hogy a MIG-sztorinak voltak külpolitikai vetületei is, amikről az idézett lapvélemények szóltak. De az igen valószínűnek látszik, hogy a *hírtörténet* (egyben) *amerikai belpolitikai csatározások, klikkharok eszköze és jelzése is volt*. Vagyis, *a hír nem azt jelentette, amiről szólt*.

■ Ez utóbbi megállapítások nem mondhatók valami nagy újdonságnak. Legfeljebb abban a vonatkozásban, hogy vajon mit tud kezdeni a tömegkommunikáció kutatása, a szövegre alapozott tartalomelemzés — most már általánosabban — a hírek eme jelentésrétegei-

vel? Vagy egy más vonatkozást véve, milyen elméleti-metodikai eszköztárral lehet a hírek *köznapi-ideológiai* jelentésrétegeit *valóban* felfejteni? Hadd érzékeltessem ezt is.

A MIG-sztorinak volt „üzenete” az amerikai hírfogyasztók számára is. A „ellenőrzés alatt tart”, „figyelmeztet”, „nem tűr”, a „légitámadás”, „bármilyen szükséges lépés” és más hasonló kifejezések e hírtörténet kapcsán is elmondták az „erősek vagyunk” mindennapi profán evangéliumát. De az igazi ideológiai leckét a MIG-sztori csattanója mondta el. E hírtörténet ugyanis nem azzal ért véget, hogy nem érkeztek MIG-ek Nicaraguába.

Hír-poézis

Kairóban, november 17-én sajtóértekezletet tartottak, amelyen megjelent az az emigrációban élő líbiai politikus is, akinek előző nap a tripoli rádió halálhírét közölte. Az amerikai lapok szerint a volt líbiai miniszterelnököt bérgyilkosoknak kellett volna eltenniük láb alól, de az egyiptomi titkosszolgálat félrevezette líbiai ellenfelét, s megóvta az emigráns életét. November 19-én olvasható volt Mubarak elnök nyilatkozata arról, hogy a líbiai vezetés terveket dolgoztatott ki Margaret Thatcher, Francois Mitterrand, Helmut Kohl és Fahd, szaúdi király meggyilkolására. Az amerikai—líbiai viszony felszínés ismertetésben sem meglepő, hogy e hírek jelentős terjedelmet kaptak az amerikai lapokban.

A *San Francisco Chronicle* meglehetősen közepes színvonalú, helyi lap, de nem *Bildzeitung* típusú orgánus. November 22-én a *Chronicle* a következő tudósítást hozta az első oldalon:

Lehet, hogy Líbiában vannak a nicaraguai MIG-ek

London, United Press

Valószínűleg Líbiában rakták ki egy Nicaraguába tartó szovjet teherhajóról azokat a MIG—21 lökhajtasosokat, amelyek válságot idéztek elő az Egyesült Államok és Nicaragua között e hó elején, jelentette tegnap a *Jane's Defense Weekly*.

A magazin „egyesült államokbeli forrásokat” idéz, amelyek szerint a szovjet teherhajó, a Bakuriani megállt Tripoli líbiai kikötőben, mielőtt továbbhaladt volna Corinto nicaraguai kikötő felé...

A magazin azt közli, hogy forrásai most jelentették, a Földközi-tengeren való áthaladtában a Bakuriant „megfigyelték”, amint (MIG-típusú) ládákat rakodott ki Líbiában, mielőtt folytatta volna útját Nicaraguába.

Az Egyesült Államok figyelmeztette Nicaraguát, hogy nem tűri el MIG-ek importját, miután a Bakuriant a múlt hónapban „a Fekete-tengeren helyszínen megfigyelték (!), hogy olyan ládákat rakodott (!) be, „amelyekről valószínűnek látszott, hogy MIG részegységeket tartalmaznak”.

A kétszeres „megfigyelés” igazán poétikus. Méginkább szép a szovjet—líbiai társítás a gyilkossági tervek napjaiban. Nekem azonban a *hírérték logikája* tetszik legjobban. A MIG-sztori ugyanis egy másik, Nicaraguával kapcsolatos hír mellett jelent meg.

Nicaragua enged az egyezményből

Washington

Nicaragua, amely tárgyalásokat folytat az Egyesült Államokkal ezen a héten, úgy látszik, elfogadta azt az amerikai követelést, hogy új közép-amerikai békeszerződés-tervezetet tárgyaljanak meg, mondták tegnap a külügyminisztérium képviselői. (...)

Az új MIG-sztori mint helyreigazítás és háttéranyag. A látszatoknak önálló életük is van.

Santa Barbara, Kalifornia,
1984. november

ABSTRACT: A co-worker of Mass Communication Research Centre analysed the "Szovjet MIG s in Nicaragua" story of the American press during his trip in the US, November 1984.

Hann Endre—Hoffmann Márta

Hírek öt hullámhosszon

A Magyar Rádió és négy nyugati rádióállomás híreinek összehasonlító tartalom-elemzése kimutatja, hogy a híradások szerkezete és tartalma a fő vonásokat tekintve nem különbözik lényegesen az öt adón, de a számszerű mutatók megerősítik azt a feltevést, hogy a hírek minden adón a hírszerkesztőség és a mögötte álló intézményrendszer, hatalmi struktúra politikai értékrendjét és érdekeltységét tükrözik.

A Magyarországra irányuló nyugati rádióadásokról időről időre megjelennek nálunk kritikus elemzések. Ezek a nem túl gyakori és többnyire publicisztikus hevületű híralatok, ha egyáltalán belemennek tartalmi kérdések elemzésébe, elsősorban a nyíltan politizáló, propagandisztikus műsorokat, a nyugati adók manipulatív, ellenséges szándékait veszik célba. Kevesebb szó esik a határokat átívelő rádióadások klasszikus alapfunkciót ellátó szolgáltatásáról, a *hírekről*. Erre magyarázatot kínálhat az, hogy a hírek szelekciója és tálalása a hírmagyarázatoknál vagy a kommentároknál látszólag kevesebb játékteret hagy a célzatosság-nak. A hírszerkesztők kezét ugyanis mindenütt megköti valamelyest egyrészt a híriügnökségek kínálata, másrészt a hírszerkesztés társadalmi rendszerektől függetlenül többé-kevésbé egységes szakmai-etikai szabályrendszere.

Rejtett értékrend

Ami mindezen túl a hírek finomszerkezetében kitapintható, azt próbáltuk meg feltárni, amikor 1984 őszének egy hetén (szeptember 24. és 30. között) összehasonlító *tartalomelemzést* készítettünk a Magyar Rádió és a főbb magyar nyelvű nyugati rádióadók (SZER,

Amerika Hangja, BBC, Deutschlandfunk) nemzetközi híreiről. Az öt adó összesen 3056 híret dolgoztuk fel. (Az eltérő arányok miatt a magyar vonatkozású híreket nem vontuk be az elemzésbe.)

Finomszerkezetről beszélünk, ami azt is jelenti, hogy épp a legnyilvánvalóbb különbségekre nem tért ki az elemzés. Nem vizsgáltuk például azt, hogy mely konkrét hírekről *nem* számolt be egyik vagy másik rádióadó. Átlagos időszakokban az ilyen hírek száma viszonylag csekély, és nagyjából ismertek azok a szelekciós szempontok is, amelyek egyes adóknál előírják bizonyos témák teljes mellőzését. A hazai tömegkommunikációban például az az elv érvényesül, hogy a szocialista országok belső ügyeiről csak akkor tájékoztatnak, ha az információ az érintett ország hivatalos hírforrásából származik. Ennek megfelelően ritka a híradás a szocialista országokban működő ellenzéki személyek vagy csoportok tevékenységéről, amelynek viszont a nyugati adók viszonylag nagy teret szentelnek. Vagy — hogy a vizsgált hétről idézzünk konkrét példákat — megfigyelhető volt, milyen nagy hírértéket tulajdonítanak a nyugati rádióállomások különféle illegális határátlépési kísérleteknek, határsértési vagy kémkedési ügyeknek, egyházi eseményeknek, olyan eseményeknek tehát, ame-

lyekről a Magyar Rádió egyáltalán nem tudósított.

Hasonlóképpen nem térünk ki ebben a vizsgálatban a hírközlés *gyorsaságának* összehasonlítására. Ami ezt illeti, ha a műsorrend (az adásidők, illetve az adások gyakorisága) adottságaitól eltekintünk, az egyes adók teljesítménye — megint csak átlagos időszakot nézve — eléggé kiegyensúlyozott, számottevő különbségek inkább csak rendkívüli események alkalmával, kiélezett helyzetekben adódnak. A vizsgált héten ilyen esemény, helyzet — a hírek tanúsága szerint — nem volt.

Kétségtelen persze, hogy a nyugati adók iránti érdeklődés épp akkor szokott fokozódni, amikor szűkebb vagy tágabb környezetünkben valamilyen nem mindennapos esemény történik, és különösen akkor, ha olyan válságról van szó, amelyről a hallgatóság feltételezi, hogy hazai forrásokból csak hiányos tájékoztatást kaphat. A hiány mellett ilyenkor a késedelem is nagyobb súllyal eshet a latba, mint a „csendes” hétköznapiak.

A kvantitatív tartalomelemzési technika viszont többet „tud”, mint a hétköznapi észlelés. Alkalmas terjedelmes szövegek olyan tartalmának, belső összefüggéseinek, értékszempontjainak a feltárására, amelyek a közvetlen megfigyelés számára egyébként rejtve maradnak. A hírekkel kapcsolatban is ilyen célt tűztünk a tartalomelemzés elé. Mennyiségi mutatók segítségével akartunk rávilágítani az egyes adók közötti különbségekre, de úgy, hogy azt a rejtett tartalmat, értékrendet, sugalmazott világképet is felszínre hozzuk, amelyről a mégoly rendszeres és „vájtfülű” rádióhallgatóknak is csak benyomásai lehetnek. Ebben a szemléleti keretben maradván két fő kérdésre kerestünk választ. Egyrészt azt vizsgáltuk, hogy milyen *tartalmi, tematikai különbségek* vannak a vizsgált adók hírei között (miközben feltételeztük, hogy a legtöbbször már ezek a tematikai sajátosságok is burkolt politikai állásfoglalást tükröznek), másrészt azt, hogy milyen mértékben élnek ezek az adók olyan *formai, hírszerkesztési esz-*

közökkel, amelyek valamilyen sajátos világkép, értékrend, ideológia közvetítését, vagyis a *propaganda* céljait szolgálják.

Amikor a hírek tartalmi jellegzetességeit vizsgáltuk, elvileg az adott héten lezajlott összes eseményhez kellett volna viszonyítanunk, ezek száma azonban gyakorlatilag végtelen, és megismerésük — hacsak nem lesz hír belőlük — lehetetlen. Így kénytelenek voltunk egymással szembesíteni a rádióadókat és elvonatkoztatni „a valóság”-tól, mint viszonyítási alaptól. Számunkra a hírszerkesztő és a mögötte álló intézményrendszer kimondott vagy kimondatlan világnézeti-politikai elkötelezettsége volt érdekes, amely ha nem is minden egyes hír esetében tudatosan, de a hírfolyam egészét tekintve minden bizonnyal befolyásolja a hírek válogatását és tálalását. Ne minősítsük most ezt az elkerülhetetlen „beagyazottságot”. De azt azért szögezzük le, hogy a hírek pártos értékelését elsősorban a hírmagyarázatok, kommentárok feladatának tartjuk, és ezektől a hallgató számára is világosan el kell különülnie a híradásnak mint tisztán információs műfajnak. Ettől pedig nézetünk szerint elvárható az események, folyamatok, jelenségek tárgyilagos bemutatására való *törekvés*, a valóságos tények objektív ismertetésének *igénye*. Ha csak korlátozott eszközökkel is, de lényegében ezt az igényt és törekvést kerestük, illetve ezek hiányát vagy épp a manipulatív, tendenciózus tájékoztatást kívántuk számon kérni a vizsgált rádióadók híradásaitól.

A vizsgálat kísérleti jellegéből adódik, hogy az eredmények érvényességének vannak bizonyos korlátai. Mindezekelőtt: bármelyik legyen is az az *egy* hét, amelyet kiválasztunk a hírek vizsgálatára, esetleges, de meghatározó eseményei erősen rányomhatják bélyegüket a kialakuló összképre. A vizsgált héten például a hírszolgálatok megkülönböztetett figyelmet fordítottak az ENSZ-közgyűlés ülészsakára, a két nagyhatalom vezető politikusaiknak ott elhangzó beszédeire, nyilatkozataira, találkozóira. Ez lehetőséget ad arra,

hogy alaposan megvizsgáljuk a szovjet—amerikai viszony tükröződését a hírekben, de egyszersemind kétségtelesen felbillent bizonyos arányokat, amelyek egy másik hét híreiben nyilván másként alakulnak. A másik korlátot az a tény támasztotta, hogy az adott hét összes lekódolt hírének a száma az Amerika Hangja, a BBC és a Deutschlandfunk esetében nem érte el a háromszázat, és ez a mennyiség csak nagyon csekély mértékben tette lehetővé a finomabb összefüggések elemzését.

A politika világtérképe

E kissé hosszúra nyúlt bevezető után lássuk a vizsgálat főbb eredményeit. A híreket először is átfogó tematikus kategóriákba soroltuk. A nemzetközi élet híreit az öt adó mindegyikén a *diplomáciai témák* uralják, köztük a Magyar Rádióban a legnagyobb a diplomáciai hírek aránya, amit leginkább a SZER témastruktúrája közelít meg. A híradásokon belüli rangsort és az ismétlések számát tekintve is a diplomáciai hírek vezetik a mezőnyt. A világban zajló események, folyamatok közül tehát — bármelyik hírforrásra hagyatkozunk is — a legtöbbet politikusok, diplomaták utazásairól, találkozóiról, tárgyalásairól és egyezményeiről tudhatunk meg.

Örvendetes, biztató jelnek is vélhetjük, de lehet, hogy pusztán ennek a hétnek az intenzív diplomáciai tevékenységét tükröző esetlegesség, hogy a *katonai-fegyveres témák* mindegyik adón csak a harmadik vagy a negyedik helyre kerültek. Több volt az egyes országok belső folyamatait, eseményeit érintő hír, sőt a Magyar Rádióban több volt a gazdasági vonatkozású jelentés is. A katonai-fegyveres témájú hírek az Amerika Hangján fordultak elő viszonylag nagy arányban, helytelen lenne azonban ebből a washingtoni adó militarista hangvételére következtetni. A részletesebb témaelemzés ugyanis megmutatja, hogy ott más adóknál gyakrabban számoltak be leszerelési,

csapatkivonási fejleményekről is, amelyeket szintén ebbe a kategóriába soroltunk. Akárcsak a terrorcselekményeket, merényleteket — és az, hogy ezekről is az Amerika Hangja tudósít a legnagyobb előszeretettel, már jellegzetes világképet, sőt propagandaszándékokat fejez ki.

A hírek *földrajzi megoszlását* vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy az egyes országok és földrészek nem népességi vagy területi, tehát fizikai arányukhoz mérten jelennek meg a hírekben. A hírek világa — érthető módon — a politika világtérképét tükrözi és nem a mindennapokét. A hírhelyszínek összetétele minden adón eléggé hasonló. Mindegyiken túlsúlyban vannak a nyugati féltéke, sőt a nyugati politikai-katonai tömb országaiból származó hírek. A szocialista országok helyszínei egyedül a Magyar Rádióban számottevőek, de ez is inkább a Szovjetuniót, mint a többi szocialista országot jelenti.

A hírek vizsgálatának egyik legfontosabb dimenziója, hogy *kik szerepelnek a hírekben*. A változatos összetételű listából három csoport emelkedik ki: — az államok, országok *első számú vezetői*; — *kormányok*, kormánybizottságok, miniszterek és helyetteseik; valamint — hivatalos, *regurális katonai* személyek, testületek vagy alakulatok.

A *főszereplők nemzetiségének* vizsgálata egyértelművé teszi, ami már a földrajzi megoszlásból is látható volt (például a Deutschlandfunk, az NSZK hivatalos rádiója külföldi szolgálatában is meglehetősen belterjes: hírei főszereplőinek fele nyugatnémet személy vagy intézmény). Egyébként a legjelentősebb különbség a *nagyhatalmak* szerepének beállításában mutatkozik. Az még érthető, hogy az Amerika Hangja, az Egyesült Államok kormányának hivatalos adója előtérbe helyezi híreiben az amerikai szereplőket, ráadásul nem is olyan nagy mértékben, mint a Deutschlandfunk a németeket. Meglepőbb, hogy az amerikai főszereplők aránya a SZER híreiben is túlteng. Ez alátámasztja, pontosabban szólva kifejezi azt, hogy a SZER elsősorban az

amerikai érdekeknek ad hangot, az amerikai világpolitikai tevékenységet hangsúlyozza híradásaiban. Az amerikai főszereplők túlsúlyával mind az Amerika Hangja, mind a SZER híreiben a szovjet főszereplők viszonylagos háttérbe szorulása jár együtt. A szovjet szereplők a Magyar Rádió híreiben jelennek meg a legtöbbször, itt mégis kiegyensúlyozottabb képet látunk, a szovjet főszereplők ugyanis csak kétszer annyian vannak, mint az amerikaiak, míg a SZER és az Amerika Hangja esetében az amerikai főszereplők többsége a szovjetekkel szemben háromnegyszeres. Szembeöltő továbbá, hogy a vizsgált rádiók által közvetített „hírválóságban” a kelet-európaiak csak ritkán játszanak főszerepet. Ebben még a Magyar Rádió sem különbözik a nyugati adóktól.

Ami a főszereplők megoszlását illeti, talán a BBC nyújtja a legkiegyensúlyozottabb képet. Noha olyan ország rádiója, amely a nyugati tömbhöz tartozik, híreinek főszereplői között valamivel több a szovjet, mint az amerikai, és ugyanannyi a nyugat-európai, mint a Magyar Rádió híreiben. Ráadásul egyáltalán nem mondható „provinciálisnak”: híreiben az összes nyugat-európai szereplőnek csak alig negyedrészét britek.

Figyelemreméltó még a közel-keleti főszereplők arányaiban mutatkozó eltérés. Észrevehető az Amerika Hangja (vagyis az amerikai kormányzat) érdekeltége a közel-keleti fejleményekben: az összes főszereplő majdnem ötöde közel-keleti. Az viszont a pesti humor érzékenységét jelzi, hogy már kabarétréfákban is szerepelt a hazai tájékoztatás affinitása a közel-keleti térség iránt: a Magyar Rádió híreiben az arab, iráni és izraeli szereplők aránya megközelíti az Amerika Hangján tapasztaltat.

Mit csinál a kicsoda?

A hírek strukturájának elemzését a továbbiakban egy kapcsolati hálóra építettük. Karinthytól kölcsönzött kér-

désfelvetésünk arra vonatkozik, hogy *milyen főszereplőhöz milyen tevékenység, cselekvésforma kapcsolódik.* Itt csak arra van terünk, hogy a leggyakoribb szereplőket (a Szovjetuniót, az Egyesült Államokat és az európai tőkés országokat) a leggyakoribb cselekvésekkel vessük össze. Mindegyik adón azok a hírek vannak többségben, amelyek a *verbális* tevékenységeket állítják középpontba, de jobban megnézve az adók két csoportot alkotnak: a Magyar Rádióban és a BBC-ben a tevékenységeknek csak alig több, mint a fele, a másik három adón több, mint kétharmada verbális cselekvés. A *fizikai* tevékenységek hasonlóan magas arányának azonban eltérő összetevői vannak az angol és a Magyar Rádió esetében: a BBC több agresszív és egyéb barátságatlan cselekedetről számol be, mint a Magyar Rádió, és megfordítva, a Magyar Rádió több pozitív, kapcsolatjavító tevékenységről tudósít, mint a BBC. Az egyes adók a leggyakoribb főszereplőknek fő vonalakban ugyanazokat a jellemző cselekvéseket tulajdonítják. A Szovjetunió és az Egyesült Államok főszereplőit a hírekben inkább a verbális, a nyugat-európaikat inkább a fizikai tevékenység jellemzi. Konkrétabban: a *Szovjetuniót* képviselő főszereplők mindegyik adó híradásai szerint a legtöbbször *bírálnak* (és feltűnő, hogy ezt a beállítást a Magyar Rádió hírei is átveszik), az *Egyesült Államok* vezető szereplői pedig *tárgyalnak* (és csak a Magyar Rádió híreiben jellemzik őket ennél is inkább a *szónoklatok*). A *nyugat-európai* főszereplőkre inkább az *agresszív* megnyilvánulások jellemzőek. Az ezekről szóló hírek azonban semmi esetre sem komoly nemzetközi összeütközésekre, hanem legtöbbször az egyes országokon belüli, illetve — ritkábban — a nyugat-európai országok között kialakult konfliktusokra (tüntetések, rendőri beavatkozások, külföldi terroristák kидatása stb.) utaltak.

Hogy a szerkesztőségek nem csupán az események logikája szerint válogatják és fogalmazzák meg híreiket, az abból is kiderül, hogy pozitív, kap-

csolatjavító tevékenységet a szovjet szereplőknek csak a Magyar Rádió tulajdonít, a nyugati rádióadók hírei ilyet nem „észlelnék”. A mérleg másik serpenyőjében viszont az áll, hogy az Egyesült Államok főszereplőinek ilyen pozitív lépéséről csak a SZER tudósít, a Magyar Rádió egyáltalán nem, és a többi nyugati adó is csak elvétve.

A hírek sorrendje csak részben független az adók sajátos szempontrendszerétől. Ha például a főszereplők státusát nézzük, az országok első embereinek van a legnagyobb esélyük arra, hogy megnyilatkozásaikkal, tetteikkel a hírek élére kerüljenek. Második helyen állnak az államok vezető testületei, ezek tagjai. A köznapri emberek viszont általában nem „csinálnak” híreket — négy adón is a rangsor végére kerültek. A különféle tevékenységek sorrendi esélyét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a verbális cselekvés minden adón nagyobb valószínűséggel kerül az első helyre, mint a fizikai. A verbális tevékenységek közül a nyugati adókon mintha a drámaibb, feszültségtelibb megnyilatkozások (híradat, felszólítás, fenyegetés) jutnának főszerephez, a Magyar Rádió kiegyensúlyozottabb rangsorában pedig inkább a semlegesebb vagy épp kedvező hangulatú verbális tevékenységek (beszéd, tárgyalás). A főszereplők nemzetisége és a hírek sorrendje szintén összefügg, de ez már az adók pártállását kifejező módon: a Magyar Rádióban a szovjet főszereplők, a nyugati adókon az amerikai főszereplők kerülnek gyakrabban a híradások élére. Míg azonban ebben aránylag szoros a „verseny”, a vezető hírek *helyszínei* közül minden nyugati adón kimagaslik az Egyesült Államok. A SZER híradásaiban a Közel-Kelet és Latin-Amerika, az Amerika Hangja híradásaiban ugyancsak a Közel-Kelet, a BBC-ben Ázsia és a Közel-Kelet is fontosabb helyszíneknek tűnik, mint a Szovjetunió. A Magyar Rádió híradásaiban fordított a helyzet, itt a szovjet helyszínek állnak az élen, de hozzá kell tennünk, hogy ami a két vezető világhatalmat illeti, a Magyar Rádió híreiben sokkal kiegyensúlyozottabb a kép, mint a

nyugati adókon: a Szovjetunióból származó híreket elhanyagolható rangeltéréssel követik az Egyesült Államokból származók. Ezek az adatok egyrészt azt a nyilvánvaló tényet igazolják, hogy a hírek sorrendje nem független a híreknek tulajdonított politikai fontosságtól, de megerősítik azt is, hogy ennek a politikai fontosságnak a megítélése többé-kevésbé minden adón a hírszerkesztőség és a mögötte álló intézményrendszer, hatalmi struktúra politikai értékrendjét és érdekeltiségét tükrözi.

Jó hír — rossz hír

Egy hír minősítésének talán leggyakoribb hétköznapi módja az, hogy jó-e avagy rossz. Amikor ebből a szempontból elemeztük a híreket, az elvont értékszpontok és a politikai-világnezetű dimenzió kiiktatásával általános emberi síkon igyekeztünk megítélni az egyes hírek pozitív vagy negatív „üzenetét”. Tulajdonképpen egy feltételezett átlaghallgató feltételezett érzelmi-hangulati reakcióját akartuk megbecsülni. Így tehát *jónak* minősítettük azokat a híreket, amelyek valamilyen konfliktus békés megoldásával, feszültségcsökkenéssel, előrelépéssel, javulással, fejlődéssel hozhatók kapcsolatba, optimizmust sugallnak. *Rossznak* pedig azokat, amelyek feszültség-növekedéssel, véres, erőszakos cselekményekkel, visszalépéssel, romlással foglalkoznak, pesszimizmust sugallnak. E két kategória egyikébe viszont csak akkor soroltuk a hírt, ha ez a hangulati minőség egyértelműnek tűnt: ha kétség merült föl, inkább semleges hírként kezeltük.

Az egyhetes hírfolyam egészét nézve a Magyar Rádió figyelemreméltóan különbözik a nyugati adóktól, mégpedig azzal, hogy itt hangzik el a legkevésbé semleges vagy ambivalens hír, és a legtöbb pozitív, előremutató, optimista, egyszóval „jó” hír. Ez az összkép értelemszerűen nem független az egyes témák kezelésétől.

Mind az öt adó egységes abban, hogy a diplomácia és a gazdaság témáit inkább a jó, a katonai, jogi és belföldi témákat inkább a rossz hírek jellemzik. Abban azonban, hogy a mérleg milyen mértékben billen egyik vagy másik oldalra, már jelentősen különböznek.

A Magyar Rádióra egyik téma kezelésében sem jellemző a hangulati kiegyenlítettség. A többi adóhoz viszonyítva első helyen áll abban, hogy híradásaiban a diplomáciai témák főleg jó hírként, a katonai, valamint a belföldi témák pedig főleg rossz hírként jelennek meg — összességében persze a jó hírek dominálnak, mivel a diplomácia aránya túlsúlyban van a témák között. Azt, hogy a belföldi ügyek bemutatásában túltengenek a rossz hírek, a belső konfliktusokról, tüntetésekről, zavargásokról beszámoló hírek gyakorisága magyarázza, ezek elsősorban nyugati országok eseményeiről szólnak.

A hírszerkesztők egyébként tárgyilagosságra törekvő közleményeikben talán leginkább azzal tudják hallgatósaikat orientálni — és sokszor bizonyára észrevétlenül —, *ahogy a hírek szereplőit idézik*. Láttuk, hogy a hírek többségében a szóbeli megnyilatkozások vannak a középpontban. A hiteles tájékoztatás követelményének megfelelően elvárható, hogy a megnyilatkozásokat, azok leglényegesebb elemeit szó szerint idézzék. A hírek túlnyomó részében ez így is van. A szerkesztők azonban különféle indirekt eszközökkel minősíthetik az idézett személyt és annak mondanivalóját.

Az egyik ilyen eszköz a *kiemelés*. Formailag ez azt jelenti, hogy az idézet a hír elejére, a *lead*-be kerül, mielőtt még megtudnánk, hogy ki, hol, milyen alkalomból mondta. Kétségtelen, hogy ez a forma alkalmas a figyelem felkeltésére, de fontosabb következmény, hogy a hírben elhangzó *vélemény, álláspont* a kiemelés által a *tény* rangjára emelkedik. A hírszerkesztő teljes mértékben azonosítja magát a közleménnyel, és ezt sugalmazza a hallgatónak is.

A kiemeléssel ellentétes eredményel jár az az eljárás, amikor a szerkesztő a mondat állítmányának célzatos megválasztásával az elhangzó idézet érvényét *kétségbe vonja*, hangsúlyozottan nem azonosul vele. Ilyen hatásúak lehetnek egyebek mellett az alábbi kifejezések: „ügymond”, „állítás szerint”, „megfogalmazása szerint” stb.

Természetesen lehet idézni a beszélőt *semleges* módon is: „mondta”, „hangsúlyozta”, „kijelentette” stb.

A vizsgált rádióadókról megállapítható, hogy a „kétségbevonó” idézőmóddal mindegyikük él többé vagy kevésbé. Különbségek abban vannak, hogy kivel kapcsolatban és milyen gyakran. Ezért megnéztük, hogy a két világrendszer szembenállásának dimenziójában az adott rádióadó szempontjából *hol áll* az idézett személy: szöveges, tehát „barát”, vagy a másik oldalon áll, tehát „ellenfél”, vagy pedig „semleges”. A rádióadók ebből a szempontból két csoportra oszthatók, és az összehasonlításból a Magyar Rádió és a BBC kerül ki kedvezőbb megvilágításban: a többi adóhoz képest ritkábban használják a másik oldal állításainak burkolt minősítésére a „kétségbevonó” idézet eszközt, és ezt is tompítják azzal, hogy időről időre így idézik a hírekben szereplő „barátokat” is. A másik három adó összességében is jóval gyakrabban idéz „barátot” mint „ellenfelet”, és az utóbbit aránytalanul gyakrabban „kétségbevonó” módon. A Magyar Rádió viszonylagos tárgyilagosságának értékét csak az csökkenti, hogy gyakran használ kiemelt idézeteket, mégpedig közel háromszor annyit „barátok”, mint „ellenfelek” esetében.

A hír háttere

Van még egy fontos hírszerkesztési eszköz, amelyről szót kell ejtenünk. A *háttér-információra* gondolunk, amelynek fontos funkciója, hogy segítse a hallgatót a friss események előzményeinek, tágabb összefüggéseinek megértésében, elhelyezze a hírt a politikai folyamat egészében. A pártatlan hát-

tér-információ azonban még ritkább, mint a tárgyilagos, pártatlan hír. A hírszerkesztők sokszor épp a háttér-információk segítségével értelmezik az egyébként tényszerű hírt, és így egyben minősítik is saját értékrendjük, politikai álláspontjuk fényében.

Ezt a jelenséget akartuk megragadni, amikor megszámláltuk, hogy milyen gyakran alkalmazzák az egyes adók a háttér-információ irányzatos, befolyásoló típusát. Akkor minősítettük irányzatosnak a hír háttérét, ha az egyértelműen az „ellenfélre” nézve „terhelő” szándékú információt tartalmaz, vagy egyoldalúan az adó mögött álló politikai rendszer saját álláspontját fejezi ki. Természetesen vannak semlegesnek minősíthető háttérinformációk, sőt — ritkábban — olyanok is, amelyek az „ellenfél” álláspontjának, szemléletének adnak hangot. Az eredmények alapján a BBC kiemelkedik az adók közül a saját álláspontot képviselő háttér-

információk mértéktartó alkalmazásával. A második helyen a Magyar Rádió áll, majd az Amerika Hangja és végül a SZER, amely mindegyik adónál gyakrabban él az irányzatos háttér-információ eszközével.

Ha a nemzetközi rádiózás propaganda-eszköztárát teljes szélességében szeretnénk megismerni, jóval sokoldalúbb elemzésre lenne szükség. Ezúttal csak a hírszolgáltatás néhány sajátosságát mutattuk be. Egyik következtetésünk az lehet, hogy a híradások szerkezete és tartalma nem különbözik lényegesen az öt adón. Azt azonban nem gondoljuk, hogy az a szenvedélyes „hírfogyasztó”, aki mindegyik rádióállomásra odafigyel, összetéveszthetné az egyes adókat. Elemzésünk számszerű mutatói szerint egyik rádió sem mond le arról, hogy politikai-világnézeti hovatartozását, propagandaszándékait a „tárgyilagos” híradásokban is érvényre juttassa.

ABSTRACT: A comparative content analysis of the news broadcast by Hungarian Radio and by four western stations shows that considering principal characteristics the structure and contents of the newscasts of the five stations are not significantly different, however, the data confirm the hypothesis that the news transmitted by any station more or less reflect the system of political values and the political interests of the editors and of the institutional system and power structure behind them.

Szilágyi Erzsébet

Tárgy- és környezetkultúra a filmben és a televízióban

A filmekben és főleg a televízióban megjelenő vizuális környezet a mondanivaló kifejezésén túl a közönség ízlésvilágát is formálja. Milyen lehetőségeik vannak a hazai díszlettervezőknek, ruhatervezőknek, berendezőknek e tárgy- és környezetkultúra alakításában?

Az utóbbi időben egyre több olyan magyar filmet, televízióműsort lehet látni, amelynek vizuális világa nagyon gazdag, és egyszerre képes esztétikát, ideológiát, kultúrát stb. jelezni. A megjelenő tárgy- és környezetkultúra olykor többet mond el a bemutatásra kerülő szereplőkről, mint a párbeszéd, monológok. A vizuális világ rejtett és nyílt üzenetei több rétegből tevődnek össze, mint a verbális nyelv. Ez egy elgondolkodtató jelenség, amely éppúgy felveti a Milyen a magyar tárgy- és környezetkultúra? kérdését, mint azt, hogy milyen lehetőség van a tárgy- és környezetkultúra alakítására.

A modern ipar minden területe nagy hangsúlyt helyez az ipari formatervezésre: a design-szemlélet a vaskohászatól a fehérneműgyártásig a legkülönbözőbb folyamatokba épült be. Hirtelenjében messzire kerültünk a film és a televízió vizuális világától — és mégis kapcsolódtunk hozzá. A játékfilmek, a televízióműsorok is abból a választékból építik, alakítják tárgy- és környezetkultúrájukat, ami nálunk kapható, előállítható. Így elsőként az ipar formatervezési kultúrájáról, a boltok árukínálatának minőségéről kellene na-

gyon tömören szólni, mint egy rendszer — a vizuális világ — meghatározó keretéről.

A magyar ipari fejlődés késve indult meg. Szerkezete, fejlettsége, technológiai színvonala mindig elmaradt a nyugat-európai fejlődés szintjétől.

Az 1945-ig kialakult ipari fejlettség és szerkezet erőteljesen féloldalas volt, és csak részlegesen törekedett a modern formák kialakítására. Nem a Bauhaus vagy a szecesszió által hangsúlyozott funkcionalitást építette be termékeibe, hanem egyéb szempontok vezették. Az ipari termelés nem hozott létre formatervezési kultúrát, ami aztán mint rossz beidegződés tovább élt a későbbiekben is, megtévezve a második világháború utáni ipari termelés számos fogyatékoságával. Alig fordult elő, hogy az ipari formatervezésben indult volna el egy olyan gondolkodási folyamat, amely az ipari technológiát, fejlesztést más, modernebb irányba terelte volna. Bár az ipar nem építette be, nem fejlesztette ki az ipari formatervezés kultúráját, maga a szellemiség mégis megszületett, hisz a formák jelentőségéről, a célszerűség, a funkcionalitás fontosságáról a Bauhaus magyar képviselői (pl.

Moholy Nagy László, Breuer Marcell, Kállai Ernő) vagy Kassák Lajos egyaránt sokat írtak, szoltak. Ötleitek azonban szinte a magyar ipari termelés közelebe sem jutottak, a képző- és iparművészet belső ügyei maradtak. S e téren az áttörés még ma is várat magára.

A féloldalasan fejlett ipari kultúra erősen differenciált rétegziséssel párosult. 1945 előtt a gazdag polgárság szecessziós ízlése, a parasztság funkcionális hangsúlyozó puritanizmusa, a munkásság egy részének felső mintát követő kispolgári ízlése stb. mind társadalmilag meghatározott tárgy- és környezetkultúrát alakítottak ki. És ezt hagyományozták tovább nemzedékről nemzedékre.

1945 után radikális társadalmi-politikai változások következtek be. Elgondolkodtató, hogy a népi kultúra nem épült be a hivatalosan preferált ízlésmintába, és inkább a sekélyes kispolgári, polgári mintákat támogatták. 1949 után a minta az ún. szocreál lett, az ipari termelés minőségét pedig az eltorzult gazdaságpolitika, illetve a súlyos hiánygazdálkodás határozta meg. Óriási tömegek mobilizálódtak, emelkedtek fel anyagilag. De az ízlés, a tárgyi kultúra jócskán visszamaradt. Az ízlésfejlesztésért nem is tettek szinte semmit, illetve e téren inkább szerfelett vegyes, gyakorta ízlésromboló mintákat kínáltak (lásd Sztálinváros első házait).

Az 1950-es években a formatervezés kapitalista eltévelyedésnek s luxusnak minősült. Így sok évtizednyi lemaradás keletkezett a design területén. Tervezői ott kerültek be az ipari termelésbe, ahol régebben is jobban odafigyeltek a funkcionalitás, a forma, a szín stb. összhangjának megteremtésére. Az 1950-es évek második felétől a textiliparban, a könnyűiparban megjelent az ipari formatervezők iránti igény, bár úgy tűnik, hogy a mai napig nincs igazán helyük a gyártási struktúrában, hisz főként mennyiségi várakozásoknak kell megfelelniük (minél több rajtot készítenek, annál többet dolgoznak). Nincs önálló státusuk, sok helyen műszaki ügyintézőkként alkalmazzák őket.

Jelenleg az a helyzet, hogy szellemi kapacitás van, amit a kiállításokon látható tárgyak, a BNV-n kiállított termékek egyaránt bizonyítanak. Úgy tűnik azonban, hogy az ötletek megvalósításához nincs ipari háttér. Azokon a helyeken van előrelépés, ahol kis műhelyek alakulnak, ezekben dolgoznak az ipari formatervezők. Van tehát egy nem európai színvonalon álló, gyári ipari formatervezés, és van egy másik, részben az európai színvonalat utánzó, részben valami sajátosan magyar ízlést tükröző kispári, kézműves ipari formatervezés.

A design hazai lehetőségeinek kibontakozását akadályozza az áruhiány, a választékhiány is. Ez aztán nagyon sok mindenre hat, megteremti többek között a tárgyak fétissé válását. Bár az utóbbi jelenség kialakulásához hozzájárulnak életszínvonalunk korlátai is. Hiszen a formatervezettség egyben magasabb árat is eredményez. Pedig a design valamiféle demokratizmust kell, hogy szolgáljon. Vagyis a szép és olcsó tárgyak előállítását kellene jelentenie. De az is a demokratizmus része, hogy egyetlen stílus ízlésterrorját sem szabad hagyni eluralkodni. A különböző ízlésben egymáshoz illő tárgyak egyszerre való elérésének lehetősége — az egységes design-szemlélet — a mindennapokban mint jó ízlés jelenik meg.

A hivatásos közvetítők

1983-ban, 1984-ben az OMF B Ipari Formatervezési Tanácsa megbízásából egy több évre kiterjedő kutatócsoport kezdődött a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban a design, az ipari formatervezés tömegkultúrában, tömegkommunikációban elfoglalt helyéről. Ez utóbbi területet érintő kérdésekkel foglalkozva kezdtünk el beszélgetni a film, a televízió vizuális világát alakító díszlettervezőkkel, ruhatervezőkkel, berendezőkkel arról, hogy a filmiparban, a televíziós műsorok gyártásában hogyan is zajlik a tárgy- és környezetkultúra alakítása. Milyen lehetőségei vannak a hazai tervezőknek, és

melyek az akadályai az ötletek, elgondolások megvalósításának?

Huszonkét (a rádiónál, a televíziónál és a filmmel dolgozó) szakemberrel készítettünk több órás interjúkat. Nemcsak a filmek, a televíziós műsorok vizuális világát konkrétan befolyásolni tudó alkotók voltak beszélgető partnereink, abból a megfontolásból, hogy túllépjünk a szakmai belterjesség problémáin. Így talán objektívebb képet nyertünk arról, hogy egyrészt milyenek a vizuális világ alakításának lehetőségei és nehézségei, másrészt — különösen a televízió esetében — milyen ízlést sugall a tárgy- és környezetkultúra.

A megkérdezettek közül nyolc a filmgyárban, kilenc a televízióban, kettő a rádióban, egy budapesti színházban dolgozik, egy butiktulajdonos, egy pedig most készül kilépni a filmgyárból és szabadúszó lesz.*

A 13 férfi közül a legfiatalabb 31 éves, a legidősebb 51 éves (átlagéletkoruk 41,2 év).

A kilenc nő közül a legfiatalabb 31 éves, a legidősebb 53 éves (átlagéletkoruk 40,6 év).

A férfiak közül ketten egyetemet végeztek, tizenegyen művészeti főiskolát (heten Iparművészeti Főiskolát és öten Színház- és Film-művészeti Főiskolát).

A nők közül hárman egyetemet, négyen Iparművészeti főiskolát végeztek, kettő érettségizett.

Ha a foglalkozás szerinti csoportokat is sorra vesszük, akkor kiderül, hogy egynegyedük az ipari formatervezés, a vizuális kultúra, az építészet népszerűsítésével foglalkozik, míg a többiek a film, a televízió vizuális világának a kialakításával (is). Vagyis foglalkozás szerint: nyolc díszlettervezővel, öt szerkesztővel, három filmrendezővel,** három jelmeztervezővel, két operatőrrel és egy berendezővel készültek interjúink.

Előljáróban elmondhatjuk, hogy mind a huszonkét interjúalany nagyon sok oldalról kerül kapcsolatba a designnal, a hazai tárgy- és környezetkultúrával. Mint magánemberek, túljutottak

már a lakásszerzés és berendezés egy bizonyos szakaszán, és így elég széles skálán megismerték a különböző boltok áru kínálatát. Másrészt foglalkozásuk révén állandóan kontaktust tartanak a hazai ipari formatervezéssel, illetve azok lakásokban, intézményekben stb. megtalálható tárgyaival. Széles körű ismeretanyaggal és kialakult véleménynyel rendelkeznek a hazai és a külföldi designról, amit mind magánemberként mind alkotóként módjukban volt közelebbről is tanulmányozni. Kérdezettaink szakemberek, az átlag értelmiségnél jobban informáltak, és többségük belülről ismeri az ipari formatervezés eredményeit és buktatóit.

Filmipar — televízióipar

A filmek, a televíziós műsorok is ipari termékek. Előállításukhoz jól szervezett, jól működő gyártási szisztémára van szükség.

A filmipar fejlesztése már a század elején megindult; szerkezetét egyrészt az itthoni, másrészt a külföldi tapasztalatok alakították. Míg a hazai némafilmgyártás sokkal inkább a berlini — és a színházi — tapasztalatokra épült, addig a hangosfilmgyártás más európai — így a párizsi, londoni — szisztémák ötleteit is magába olvasztotta. Ez segítette ahhoz az 1931-ben meginduló hangosfilmgyártást, hogy nagyon magas szintű technikával, gyártásszerkezettel dolgozzon. A vizuális világot alakító díszlet- és ruhatervezők színházi ismeretekkel és műveltséggel rendelkeztek. Ebben a szemléletben, gondolkodásmódban a tárgy- és a környezetkultúra kellékké vált, ami persze nem jelentette azt, hogy nem volt meg az esztétikai hangulatjelző és -festő szerepe. Csak éppen a színházi jelzés jellege volt igen erős, ami a korabeli fran-

* A színházi jelmeztervező mind a filmgyárban, mind a televízióban tervez ruhákat, a butiktulajdonos filmgyári ruhatervező

** Egyikük operatőr és rendező diplomával is rendelkezik.

cia, amerikai stb. filmben már inkább háttérbe szorult, mert ott a filmszerűség, a vizualitás került előtérbe.

A filmek gyorsan készültek, a precíz, ipari termelési szerkezetben mindenkinek megvolt a maga pontosan meghatározott technológiai, termelési tevékenysége. A forgatókönyv volt az első, amiben mindent rögzítettek. A forgatókönyv partitúráként, szövegeknyvként került a rendező, az operatőr, a színész, a díszlettervező és a ruhatervező kezebe.

Amikor a magyar film már nemcsak a kis- és középpolgár világát mutatta be, amikor a vizuális világ hitelessége is fontossá vált, akkor a díszlettervező szerepe és jelentősége is megnőtt. És napjainkban jutottunk el oda, hogy a díszlettervező művész alkotó szerepe a rendezőével, az operatőrével egyenrangú. Ezt a magasabb presztízst őrzik is a díszlettervezők.

„Ma már nem minden filmajánlatot fogadok el. Csak azt, ahol érzem, hogy ott munkatárs leszek. Ahol az ember csak egy rabszolga, egy beszélő szerszám, vagy hogy stílusos legyek, egy rajzoló szerszám, annak a filmnek az elfogadása felesleges.” (Filmgyári díszlettervező)

A filmgyárban tehát az 1950-es évek végétől, az 1960-as évek elejétől nagyon erősen megváltozott a film vizuális világát alakító díszlet- és ruhatervező szerepe, funkciója. Ezzel együtt jár, hogy a filmkészítés munkájába már korábban bekapcsolódnak főleg a díszlettervezők. A legtöbb esetben tehát nem a kész forgatókönyvből dolgoznak, hanem maguk is aktívan alakítják a filmi szituációk rendszerét. Ezzel a film vizuális világa a verbálitással vált egyenrangúvá.

A televízióban más a helyzet. A televízió mint tömegkommunikációs eszköz az adások megindulásakor „képes folyóíratként”, „képes rádióként” készítette műsorait, amelyeknél a technika filmes volt — kamerával forgattak —, de a szemlélet inkább publicisztikai. Így a vizualitás esetlegesen alakult, a

tervezők munkája a fiction műsorokra korlátozódott, s ez máig érezteti a hatását. Egyénileg néha sikerül kitörniök a merev szereposztásból, az ipari szerkezet egy bizonyos feladatának megoldását vállaló „szakember” szerepköréből, de ez csak egy jó rendezői—operatőri kapcsolat kialakítása esetében valósulhat meg, amikor a tervezőt is bevezetik partnerként már az előkészítés-kor.

„Huszonegy éve harcolunk azért itt a televízió belül, hogy ismerjék el: alkotó munkát végzünk. Tavaly ez sikerült is. Az alkotói együtteshez sorolták a díszlettervezőket és a jellettervezőket is. Most már nemcsak a rendező, az operatőr és a forgatókönyvíró az alkotó, hanem a tervező is.” (Tévés díszlettervező)

A díszlettervező és a ruhatervező főleg a televízió fiction műsorainak készítésében vesz részt. Más típusú műsorokhoz vagy nem igénylik, vagy sok esetben nem fogadják el a szemléletét.

Rátérve a hierarchián belüli kapcsolatokra, a díszlettervező a berendezővel és az építéssel tartja a kapcsolatot, a stábon belül ennek a két tevékenységnek az instruálásával is foglalkozik. Kissé leegyszerűsítve azt is mondhatnánk, hogy munkájának sikere, minősége a berendező ismereteitől, műveltségétől éppúgy függ, mint az építész találékonyságától, szakmai tudásától. Nem pontosan derült ki, hogy ezek a munkakapcsolatok az egyéni jó viszonyon kívül milyen rendszeren és hierarchián belüli zavarokat, konfliktusokat és pozitívumokat tartalmaznak. Bár abban, hogy felvetődött a stúdiószerű, műhelyszerű közös munkavégzés szükségessége, az is benne van, hogy a kapcsolat ipari-munkaszervezési szempontból nem egészen pontosan szabályozott. Ez a szabályozatlanság sok esetben rossz eredményekhez vezet.

Ugyanez a helyzet a ruhatervezőknél is. A ruhakivitelezővel, a varrodában dolgozókkal való kapcsolat — ennek szabályozatlansága miatt — konfliktusokkal terhes. S az eredmény az, hogy sok filmnél nincs is ruhatervező, csak kivitelező, és a mai témájú fil-

meknél a színészek maguk döntik el, mit viselnek a filmben. Ezt egyébként természetesnek tartják beszélgető partnereink, mondván, hogy segíti a színezést a természetes játékban.

Utoljára hagytuk a díszlettervező és jelmeztervező hierarchikus kapcsolatai közül a rendezőhöz, az operatőröz való viszonyukat. A rendező dönti el, hogy egyenrangú partnerként kezeli-e a díszlet- és ruhatervezőt, vagy nem, s ah igen, mit fogad el, mit utasít el munkájukból. Ezt a viszonyt mégis pozitívabbnak és okos kompromisszumokkal megoldhatónak ítélték a tervezők. Az operatőröz való viszonyukban viszont — szerintük — már sokszor nincs lehetőség az okos kompromisszumra, csak a megalkuvásra. Mert az operatőr, mint a technika jobb ismerője, rendelkezik az utolsó szó és a döntés jogával.

„Ha a film kiveti magából az egész prekonceptiót, amiből a terv indult, akkor én is azt mondom, hogy ezt dobjuk el. De ez sokkal gyakorban és indokolatlanul szokott bekövetkezni.” (Filmgyári díszlettervező)

„A szemlélet, az mindig olyan, hogy a színész, a helyszín, a fotografálás a fontos, az már cifrázatnak tűnik, hogy milyen bútor kell bele, meg az egyebek.” (Operatőr-filmrendező)

Vagyis az utóbbi húsz évben a tervezők szerepében és lehetőségeiben nagy változás következett be. Mégsem szűnt meg a díszlet, a ruha stb. kellékként való kezelése, illetve a kevés pénz és az időhiány miatt a technikai — az operatőri — munkának az elsőbbsége.

Úgy tűnik tehát, hogy az ipari szervezethez még erősen hagyományos, illetve ott, ahol a rendezőnek sikerült elérnie, hogy a döntési szerep az övé legyen, ott a rendező szemléletétől függően a vizualitás jelentősége, ezen belül a tervezők lehetősége is megnő. Ez viszont nem az ipari szervezethez, hanem a struktúrából, hanem egyéni beállítottságtól függ.

A filmek képi világa

A magyar filmek tárgy- és környezetkultúrájánál először a különböző játékfilm típusokról kell röviden szólni. A típusok most nem műfaji besorolást jelentenek, hanem a díszlet-, a ruhatervező és berendező munkájának szempontjából különülnek el egymástól. A feladatok eltérő jellege alapján a következő típusok fordulnak elő:

1. dokumentarista filmek
2. konstruált valóságú filmek
3. történelmi filmek
4. sci-fik, mesefilmek, show-k.

A harmadik és a negyedik típus elemzésével nem kívánunk foglalkozni, hisz témánk szempontjából a mai tárgyú dokumentarista és konstruált valóságú filmek tárgy- és környezetkultúrája a lényegesebb.

A *dokumentarista* típus készítése a díszlettervező már a forgatókönyvírás fázisában bekapcsolódik. Ezeknél a filmeknél a lehangulatot eredeti helyszínek megtelelése a cél, amit az alkotói kollektíva (rendező, forgatókönyvíró, operatőr, díszlettervező) együtt keres meg. Házakat, városnegyedeket néznek meg, lakásokba csengetnek be. Keresik azt a helyszínt, amely a leginkább tükrözi az ábrázolt réteg, egyén specifikumait. Itt a jelmeztervező és a berendező munkája sokszor háttérbe is szorul, mert akár amatőrök, akár színészek játsszák a szerepeket, a legtöbb esetben maguk hozzák a ruhákat is. A tárgy- és környezetkultúra ezekben a filmekben tehát „megtalált” tárgyakból áll, valós lakásokból, családi élettételekből kerül át a filmbe. Így természetes, hogy az eklektika, a rendezetlenség, az esetlegesség, az össze nem illés tükröződik bennük. Az ilyen típusú filmek vizualitásában sok a slamposság, a rutin.

A *konstruált valóságú filmek* több csoportra oszthatók. A díszlettervezésnek a filmgyáron belül a legutóbbi évtizedben alakult ki az a típusa, amelyikben a *vizualitás*, a tér olyan önálló, teljes rendszer, mely *filozófiát-ideológiát hordoz*. Ennél a filmtípusnál a filmben

nem tárgy- és környezetkultúráról kell beszélni, hanem kifejezőskultúráról.

„De én a filmben is inkább azt próbálom megcsinálni, hogy egységes szemléletet tükröző tárgyak, belsők, házak kerüljenek egymás mellé. Amit csinálók, azt úgy választom össze, hogy meglegyen az egysége.” (Filmgyári díszlettervező)

Az ilyen típusú tervezői gondolkodásmód a látvány kulturális-filozófiai üzenetsorait tervezi meg, melyek a hős köré egy sajátos világot teremtenek, és ennek hangulata a verbálison túl is nagyon sokat elmond a hősről. Így a vizuális világból a hős ideológiája, közérzete, filozófiája stb. is megismerhető.

A konstruált valóságú filmek második csoportjába a *hagyományos színházi díszletben gondolkodó tervezők* filmjeit sorolhatjuk. Az ilyen filmekben a magyar üzletek tárgyínálatát és a tervezők, berendezők ízlésvilágát, elképzeléseit találhatjuk meg. Ez természetesen nem magánemberi ízlésvilágot jelez, hanem azt, hogy a tervező mit tart jellegzetesnek a polgári, a paraszti, az értelmiségi stb. környezetekben. Tehát azt tükrözi, hogy fantáziája, ismeretei szerint mi jellemzi a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegeinek környezetét, lakását. Ezek a vizuális környezetek az üzletek, a használatcikkpiac, a kölcsönzők tárgyaival telnek meg, amelyek ugyancsak jellegzetes magyar specialitások hangulatait adják vissza a filmekben, és ugyancsak eklektikusak.

A harmadik csoport díszlet- és ruhatervezői rendkívül *manipulált* — főleg szórakoztató filmekben található — *környezeteket teremtenek*, ahol a tárgyak (a dobozos sörötől a csomagból vett ruhákig stb.) a nyugatimádatot, a nyugatutánczást jelenítik meg. (Hogy idézőjelbe téve vagy sem, az többnyire nem derül ki.) Ebben a csoportban sem többek a tárgyak, mint kellékek. A magyar hollywoodi álomgyár rekvizitumainak is nevezhetnénk e tárgyvilágot. Itt sem a képzőművészeti kultúra, sem a kelet-európaiság-tudat, sem a fi-

lozófiai rendszer nem ismerhető fel. Mintha kompenzálás zajlana ezekben a filmekben: „nekünk is van olyan, mint azoknak Nyugaton” — szól az üzenet.

Televíziós sajátosságok

A televízióknak mint médiumnak a vizualitása erősen ízlésformáló jellegű, hisz permanenciája miatt ez hat a leginkább az emberekre. A televíziót sznobizmusból — szebben szólva: mintamásolásból — is követik az emberek. Tehát igen lényeges, hogy a televízió mit népszerűsít. Beszélgető partnereink nagyon rossz véleménnyel voltak erről, mert az eklektika, a kispolgári ízlés, az úgazdagok hivalkodása nyomja rá bélyegét az MTV-re. Szerintük a tévének a puritánságot, az egyszerűséget kellene „divatosá” tennie.

Ehhez a tervezőknek egy nagyon végiggondolt ízlésnek megfelelően kellene megtervezniük a stúdiókat, a hemondónói környezetet, sőt a ruháikat is. Az első feladat tehát az lenne: a hirdatók, a stúdióbeszélgetések stb. egységes stílusát megteremteni. Ezt a tervezők összefogásával, együttes gondolkodásával lehetne kialakítani. De sajnálatos módon ezt a tévé vezetői, alkotói nem, vagy alig igénylik. Mindenki — vezetők, műszakiak, rendezők, operatőrök stb. — a saját ízlését akarja viszontlátni. Ez a szemlélet még a televízió őskorában alakult ki. Hosszú ideig csak a fiction-műsorokhoz igényeltek díszlet- és ruhatervezőket, s csak az utóbbi öt évben kéri ki a tervezők véleményét a stúdióbeszélgetésekhez, riport- és dokumentumműsorokhoz, azonban az ötletek kivitelezésére sem idő, sem pénz nem jut.

Természetesen nem egyedül a „mindenkinek van ízlése” szemlélet tette ilyen eklektikusá, zűrzavarossá a televízió tárgy- és környezetkultúráját. A zűrzavart az is kiváltotta, hogy a televízióhoz néha mint filmhez, máskor mint színházhoz közelítettek, és nem

mint médiumhoz. A televíziós tervezés ugyan merít a filmből is, a színházból is, azonban jelentős mértékben el is tér ezektől. Azok a bútorok, tárgyak, textíliák stb., amelyek a filmen, a színházban „élnek”, a kis méretű képernyőn semmit sem, vagy keveset mondanak. Tehát a tervezés a tévénél egy más szakma, amelynek a törvényszerűségeit még nem ismerik. *Televíziós gondolkodásmód, szemlélet kellene kifejleszteni.* Ehelyett sztereotípiák vannak csupán (pl. ha egy tévéfilm főhősei középkorúak, akkor a falra kép kerül, ha fiatalok, akkor poszter stb.). A kevés idő, a kevés pénz a rutin felé visz el szinte mindent a televíziós filmekben.

Ha a televízióban dolgozó díszlet- és ruhatervezők gondjait a filmesekével vetjük össze, akkor egyértelműen meg kell állapítani, hogy a televíziósok gondjai nyomasztóbbak. Helyük a televízióban belül kevésbé elismert, sokkal több kompromisszum megkötésére kényszerülnek, mint filmes kollégáik. És többször érzik kompromisszumaikat megalkuvásnak, kudarcnak.

Ebből a szorításból az alkotói közösségen belüli harmonikus közös gondolkodás, a jó munkakapcsolat segít kilépni. És ez lenne az egyetlen jelenleg járható útja az egységesebb szemlélet kialakításának is.

A televíziós alkotóteamben a hierarchia erősebbnek tűnik, a rendező ízlése, elgondolása jobban érvényesül, mint a filmnél. A televíziós tervezők a munkájuk szakmai jellegét, az eszköz-höz való alkalmazkodás szükségességét jobban hangsúlyozzák, és úgy érzik, inkább a rekonstruált valóságú filmek készítésére van nagyobb lehetőségük. Ennek is inkább azon csoportjaiban tevékenykednek többen, amelyek a színházhoz közelebb álló vizuális világot teremtik meg, ahol a tárgy- és környezetkultúrában a kellékjelleg érvényesül.

A manipulált nagyvár valóságot tartalmazó filmek szintén megjelennek a televízióban. De ez a csoport a televízió belülről még bővül is, hisz nemcsak

magyar milióban játszódó televíziós filmek készülnek, tehát a televíziós díszlet- és ruhatervezők feladatai közé tartozik a külföldi-autentikus tárgy- és környezetkultúra megteremtése is. Valamennyien tudják, hogy ilyenkor szinte a lehetetlenre kell vállalkozniuk. Ugyanis a mi kereskedelmi kínálatunkból egy teljesen más szemléletű és lehetőségű design-kultúrában élő hős környezetet kialakíthatatlan. Ők maguk is érzik, hogy sokszor kudarcot vallanak az ilyen feladatok megoldása esetén.

Ami közös

A huszonnégy tömegkommunikációs alkotóval, szakemberrel készült interjúk jól mutatták, hogy az ipari formatervezés több évtizednyi lemaradása a filmiparban és a televízióiparban is érezhető. Ez kettős kötöttséget jelentett az itt dolgozók számára. A rossz struktúra és szervezettség megakadályozta a (film-, televíziós) mesterség, a szakma normáinak, fogásainak kialakulását. Ugyanakkor eléggé késleltette a művészi eszközök, gondolkodásmód kifejlesztését is. A filmipar, a televízióipar elmaradott szerkezete éppúgy nehezen fogadta el és be a másfajta, a hagyományostól eltérő tervezői gondolkodásmódot, munkastílust, mint a nehéz- vagy könnyűipar. Ezen túlmenően mind a filmes, mind a televíziós díszlet- és ruhatervezők munkáját nehezíti, hogy arról a belső piacról kell anyagaikat beszerezniük, amelyre a hiánygazdálkodás és a rossz minőségű anyagellátás a jellemző. Így nem csoda, hogy nemcsak a saját nehézségeik aggasztják őket, hanem az a fajta rossz izlésnevelés is, ami például a televízióban folyik.

De hogy minden rossz áruválaszték, designkultúra-hiány ellenére is lehetne magasabb szintű a filmekben és a televízióban megjelenő vizuális világ, tárgy- és környezetkultúra, azt néhány

magyar alkotás mégis bizonyította. Azok az alkotások, amelyekben a képi világ életminőséget, kultúrát stb. egyszerűen tükröz. Vagyis ezek azok a filmek, televíziós játékok, amelyeknek konstruált világa teljes vizuális rendszerré áll össze. De a beszélgetésekből úgy tűnt, hogy ezek elkészítése olyan harcok közepette zajlik, melyek a dizajnertervezők, ruhatervezők élet- és alkotóenergiáinak túl nagy hányadát emésztik fel.

ABSTRACT: Visual surroundings presented in films and particularly on television not only express a message but also contribute to the development of the audience's tastes. This article presents what possibilities Hungarian stage-designers, costumiers and decorators have in forming our culture of objects and environment.

S. Nagy Katalin

Újságírók az ipari formatervezésről

Az OMFB Ipari Formatervezési Tanács Irodájának megbízásából a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban kutatássorozatot végzünk az ipari formatervezés izlésformáló funkciójáról, a formatervezés és a tömegkultúra összefüggéseiről. E sokágú vizsgálat részeként interjút készítettünk 25 újságíróval, hogy megismerjük, mit tudnak, miként vélekednek a kommunikátorok a design társadalmi és kulturális szerepéről, kiket tartanak formatervezőnek, miért és hogyan foglalkoznak ezzel a témával.

Vizsgálatunkban a szakírók közül csak azokat kérdeztük meg,* akik nagy példányszámú napilapokban is foglalkoznak az ipari formatervezés problémáival. Előzetesen cikkbibliográfiát készítettünk a Népszabadságból, a Magyar Nemzethől, a Rádió és Televízió Újságból, a Nők Lapjából, az Új Tükörből, az Élet és Irodalomból és a Képes Újságból. Így állt össze a névsor azokról, akik az elmúlt másfél évtizedben rendszeresen foglalkoztak e témával. Interjúalanyaink közül 14 férfi, 11 nő. Döntő többségben vannak a bölcsész végzettségűek, a hagyományos humán kultúrával felvértezettek. Mindössze egyetlen közgazdász és egyetlen mérnöki végzettségű akadt a 25 újságíró között.

„Esztétikus tervezés”

„Nekem jó kávécsészére, cipőre, fotelra van szükségem, és nem ipari formatervezésre. Amikor nálunk a fogkefére ráírják, hogy formatervezett, akkor az ember bosszankodik vagy káromkodik, mert tulajdonképpen minden tárgyat megtervezett valaki. Ugyhogy a címke ráakasztása egy-egy portékára csak kereskedelmi fogás.”

A kérdezett újságírók harmada nem szívesen vállalkozott a design, az ipari formatervezés fogalmának meghatározására. Azzal hárították el a kérdést, hogy ők valójában nem is a formatervezéssel, hanem az általános tárgykultúrával foglalkoznak. Két újságíró szerint Magyarországon nincs is design

* Valamennyi interjút Rozsnyai Mária készítette.

(egyikük szerint csak styling), mivel a mi gyártási műszaki kultúránk, az általános technológiai színvonal kizárja azt, hogy a kor követelményeinek megfelelő terméket állítsunk elő.

Egyikük számára a szó azt sugallja, mintha mindaz, ami a design fogalmkörébe tartozik, idegen volna a mi kultúránktól. Más szerint az „ipari formatervezés” erőltetett kifejezés, mert mindaz, ami forma, megtervezett forma. Ehhez a véleményhez kapcsolódik az az újságíró, aki szerint az ipari formatervezés nem XX. századi specialitás, a kézműves alkotás is formatervezés.

További kettő véleménye szerint a design esztétikus, célratoró tervezés, amelyben a hangsúly az esztétikán van, és csak másodsorban fontos a tárggyal kapcsolatban, hogy iparilag előállított. Egy újságíró lényegében a mai iparművészettel azonosítja a fogalmat, egy másik szerint a design a szűkebben vett iparművészeti tervező tevékenység. Ez a négy kérdezett kifejezetten a forma, a megjelenés oldaláról közelíti meg a fogalmat.

A 25 újságíró ötöde viszont éppen az esztétikai oldalt tekinti másodlagosnak vagy harmadlagosnak, és a funkcionális szempontokat tartja elsődlegesnek: a formatervezett tárgy legfontosabb tulajdonsága, hogy tökéletesen működik, a célszerűség mellett minden további kritérium eltörpül. Három újságíró szerint a design azonos a XX. századi tömegtermeléssel, a sokszorosított termékekkel, a sorozatgyártásra alkalmas formával. Hárman azt állítják, hogy az ipari formatervezés gondolkodásmód, rendszer, módszer, hárman pedig azt, hogy a design valtképpen értékteremtés, húzóerő, szellemi többlet.

Egyetlen újságíró volt, aki komplett meghatározásra törekedett, szerinte a design egyenlő: esztétikum plusz használhatóság, plusz jó anyag, plusz okos tervezettség, plusz olcsóság, plusz tömeges előállítás.

Látható, hogy azoknak a kommunikátoroknak, akik akár az újságokban, akár a televízióban, rádióban foglal-

koznak az ipari formatervezéssel, meglehetősen megoszlik a véleménye a fogalom meghatározásáról. Meglepő ez az ellentmondásosság, s az a benyomásunk, hogy a sokféleség itt nem a nézetek szabad, demokratikus többszínűségét jelenti, hanem tájékozatlanságot, sőt olykor felületességet, végiggondolatlanságot takar. Túlságosan esztétikai alapozású az újságírók véleménye, ez nyilván abból is adódik, hogy többségük bölcsész végzettségű.

Meglepően kevesen említik a gazdasági oldalt, holott az utóbbi időben kifejezetten divattá vált az újságírásban, a televízióban és a rádióban is a gazdasági meghatározók túlhangsúlyozása. Az interjúk más részeiben előtérbe kerülnek a gazdasági problémák, főként amikor az ipari háttérről és a kereskedelem, a kereskedők szerepéről esik szó, a fogalom tisztázására azonban kifejezetten az esztétikai megközelítés jellemző.

Az interjúk szövegelemzése arról tanúskodik, hogy a 25 újságíró közül azoknak van határozott véleményük arról, hogy mi a design, akik megfelelő szakmai előképzettséggel rendelkeznek — művészettörténészek —, és szinte specializálódtak arra, hogy a kortárs tárgykultúrával, ezen belül a mindennapi környezet tárgyaival, a hétköznapok vizuális kultúrájával foglalkozzanak. Munkahelyük a Magyar Televízió, a Magyar Rádió, az Iparművészeti Múzeum és emellett még különböző folyóiratokban, napilapokban is folytatnak publikációs tevékenységet. Konceptiójuk azonban nekik is erősen esztétikai orientációjú, a hagyományos európai értékek továbbvitelének lehetőségét látják az ipari formatervezésben, számukra a design kultúrateremtő, kultúraőrző tevékenység a technokrácia, a tömegkultúra és az értéktelen tárgyözön ellenében. A 25 kérdezett újságíró közül hatnak van művészettörténész diplomája. Úgy tűnik, ők a legelkötelezettebb hívei az ipari formatervezésnek, s ők tesznek a legtöbbet e szemlélet elterjesztéséért.

A többiek fogalomhasználata bizonytalanságról, elvi tisztázatlanságokról,

a következetes végiggondolás hiányáról tanúskodik. Úgy tűnik, olyan jelenségekkel foglalkozik az újságírók többsége, amelyekkel maguk sincsenek tisztában, tájékoztatnak anélkül, hogy maguk megbízhatóan tájékozottak lennének.

Kinek kell a design?

„Magyarországon semmiféle készletet nincsen arra, hogy egy cikket formaterveztesse. Csak végig kell nézni, kik kapták a formatervezési nivódíjat. Kapta a Debreceni Konzervgyár olyan konzervüvegekért, amelyeket egy az egyben másoltak Bécsből. Kapta a Hajdúsági Iparművek kollektívája az automata mosógépért. Ez a gép nincs formatervezve, nem is látott formatervező művészt.”

Az újságírókban erős a kétely, hogy a mi ipari struktúránk és a szerintük ténylegesen nem létező piac mellett egyáltalán létrejöhet-e olyan ipari formatervezett termék, ami eleget tesz a designnal kapcsolatos kritériumoknak.

Minden második kérdezett az exportot emeli ki mint kényszerítő tényezőt. Szerintük mindenekeelőtt az export az, ami rádöbenti az ipari-kereskedelmi vezetést, hogy a nyolcvanas években kiszorulnak az európai s az amerikai piacról, ha a háttérpar (csomagolás, nyomda) nem képes megfelelő tálalásról, vizuális megjelenésről gondoskodni, ha a termékek nem érik el azt a színvonalat, ami megfelel a nyolcvanas évek technológiai követelményeinek. Egy közülük még azt is hozzáteszi, hogy jó volna, ha a hazai piacon sem lehetne hóvhit eladni.

Öt újságírónak az a véleménye, hogy nálunk az ipari formatervezés nagyon elmaradott, amire csak részben lehet magyarázatot lelteni abban, hogy iparilag közepesen fejlett ország vagyunk. Valójában nincs rá igény, a tervek el-tűnnek egy érdektelen közegben.

Négy újságíró szerint divat lett a design az utóbbi években, ez táplálja az igényeket. További kettő szerint

csupán egy sznob fogyasztói rétegnek van szüksége ipari formatervezett tárgyakra. Egyikük azt állítja, hogy a design egy szűk értelmiségi csoportnak kell, az ő igényük élteti, s talán rajtuk keresztül terjed el az igény a társadalom többi rétegében is.

Egészében az derül ki az interjúkból, hogy az újságírók szerint itthon nincs társadalmi igény az ipari formatervezésre. A dolog azonban ennél jóval bonyolultabb, hiszen egyrészt számolni kell az exportkényszerrel, másrészt egy formatervezőkből, külkereskedőkből, főtechnológusokból, humán értelmiségiekből álló szűk réteggel, amelyet különféle érdekeltség sarkall az ipari formatervezés elfogadtatására. Az export fontossága a domináns: ha nem tudunk eladni jó piacokon az elmaradott termékstruktúra és kivitelezés miatt, olyan mértékben hátrányos helyzetbe kerül a magyar gazdaság, amin csak a gyökeres szemléletváltás segíthet. Bár azok közül, akik az exportkényszerben reménykednek, négy újságíróban felmerül, hogy mivel nem leszünk, nem lehetünk versenyképesek termékeinkkel a nyugati piacokon, olyan harmadrendű termékeket fog-nak rendelni tőlünk, amelyekkel csak az elmaradottabb igényeket lehet kielégíteni — pl. vendégmunkásokét —, s ha ez bekövetkezik (mint ahogy az újságírók szerint máris van rá számos példa, főleg a hazai textilipar exportmegrendeléseiben), akkor a hazai iz-lésszint, a tárgvszükséglet is ezen a harmadrendű szinten fog konzerválód-ni.

Sokat várnak a divattól is: a divat elterjesztheti a formatervezett tárgyak iránti szükségletet. Segíthet a turizmus is: a külföldre utazók praktikus, olcsó és szép háztartási eszközöket vásárol-nak, és az így felkeltett igény is kény-szerítően hathat a hazai iparra, keres-kelemre. Így terjedt el például a skandináv bútorok divatja: viszonylag sokan látták külföldön vagy a haza-hozott katalógusokban, lakberendezési folyóiratokban az ilyen típusú bútoro-ka-t, s a szükséglet rákényszerítette a lassan mozduló hazai piacot is a meg-

oldás keresésére, azaz a gyártás megkezdésére.

A kérdezett újságírók fele szerint épp a formatervezők feladata, hogy elébe menjenek a társadalmi igényeknek, elősegítsék a tárgyalkotással mint szellemi tevékenységgel a korszerű, kulturált környezet megteremtését.

Művész vagy szakember?

Nagyon ellentmondásos az újságírók álláspontja azzal kapcsolatban, hogy ki is tekinthető egyáltalán ipari formatervezőnek. Ugyanolyan nehezen tudják megfogalmazni, mint azt, hogy mi az ipari formatervezés.

A 25 újságíróból három szerint a formatervező művész, további kettő szerint olyan szakember, aki közel áll a művészethez, egy újságíró pedig olyan művésznek tartja, aki egyben technológus, marketinges, pszichológus, menedzser is. Kettőjük szerint sajnálatos módon a formatervezők profétai szerepben tetszelegnek, holott szakmailag magasan kvalifikált mesterebereknek kellene lenniük. Három újságíró azt mondja, formatervező az, aki tudja, mi a szép forma. Másik három szerint az, aki formatervezői munkát végez, függetlenül attól, hogy milyen főiskolai vagy egyetemi végzettsége van. További kettő azt is hozzáteszi, hogy ez nem diploma kérdése, egy viszont határozottan elítéli, ha nem a megfelelő főiskolai végzettséggel neveznek ki formatervezőket (negatív példaként említi azokat a cipőgyárakat, ahol szakmunkások a formatervezők). Négy interjúalanyunk szerint csak az nevezhető ipari formatervezőnek, aki sorozatgyártott terméket készít, vagyis gyári alkalmazott, s nem kisszériában előállított termékek tervezője.

Az ipari formatervezők helyzetét egyöntetűen megoldatlannak, matematikusnak, konfliktusosnak ítélik az újságírók. Szinte kivétel nélkül beszélnek arról, hogy hiányzik a formatervezésnek mint szakmának és az ipari formatervezők személyének az elismerése.

Heten fogalmazzák meg szinte szóról szóra ugyanúgy: a designereknek nagyon rossz a közérzete.

Kilenc újságíró hiányolja az ipari formatervezők érdekvédelmét. Szerintük az, hogy nincs érdekképviselőjük, olyan mértékben kiszolgáltatottá teszi őket, hogy nagyon nagy elszántság kell ahhoz, hogy valaki egyáltalán a pályán maradjon, kibírja az állandó konfliktus-szituációt.

Tizenketten állítják, hogy az ipari formatervezőnek nincs presztízse, mivel a gyáron, üzemen, vállalaton belül rendezetlen a státusa. Minden baj forrását abban látják, hogy a formatervező helye nincs betervezve a gyári, vállalati szervezetbe. Nem tudni, hová tartozik, s ez a bizonytalanság nemcsak a formatervező magatartásán érződik, hanem a vállalat vezetésén csakúgy, mint a közvetlen munkatársakén — állítják. Nincs beleszólásuk semmibe, nincsenek jelen a termékszerkezeti döntéseknél, nem kérdezik a véleményüket. Az újságírók szerint a lehető leggyorsabban rendezni kellene az ipari formatervezők helyét a gyári, vállalati hierarchiában, az optimális az lenne, ha a döntéshozókkal, a legfelső szintű vállalati vezetéssel egyenrangú partnerek lennének.

Négy újságírónak az a véleménye, hogy ez csak akkor valósulhat meg, ha a formatervező se a főmérnöknek, se a gyártmányfejlesztőknek, se a főkonstruktőrnek nem lesz alárendelve. Öten önálló tervező irodák létrejöttében látják a megoldást. Az ipari formatervező ne a gyárban, vállalatnál legyen státusban, ne függjön a vezetéstől, hanem mint szellemi partner bocsássa áruba terveit. Szinte mindnyájan egyetértenek abban, hogy a formatervező szabadúszó legyen, aki tervre kap megbízást, és nem státusban, nevésegesen alacsony fizetésért tervez reggel nyolctól délután négyig. Néhányan jobbnak tartják a tervezőirodákat, mint a szabadúszást, mert egyrészt ebben a formában nem a formatervezőnek kell önmaga szellemi termékét menedzselnie, másrészt az iroda érdekvédelem is, harmadrészt — s ezt te-

kintik a legfontosabbnak — nemcsak egyes termékek elkészítésére volna így lehetőség, ami a jelenlegi általános gyakorlat, hanem rendszerelméleti felkészültséggel, rendszerszervezési alapon termékcsoportok kollektív megtervezésére is. A tervezőirodák hívei szerint ugyanis egy tárgy még nem nevezhető formatervezettnek, csupán tárgycsoportokra, termékrendszerekre lehet érvényes ez a megjelölés.

Négyen is megemlítik: elég nagy baj az, hogy egyes gyárakban a formatervezőt művészként kezelik, nemegyszer kívülről hívják meg úgy, hogy az illető nem is ismeri a gyár profilját, technológiai színvonalát, termékeinek piaci terítését.

A másik elterjedt jelenség, hogy a designert formálisan alkalmazzzák, azért fizetik, hogy ne csináljon semmit, csak legyen. A formatervező általában akkor sikeres egy gyárban az újságírók tapasztalata szerint, ha kiszolgálja azokat a vezetőket, akikhez érdekei fűzik. Nagyon sokan energiájuk, idejük nagy részét kompromisszumok kötésére használják. A vége többnyire az, hogy a belefásulás előtt hirtelen kilépnek, szabadúszók, maszek iparművészek, divattervezők, butikosok lesznek, mert nem tudják megvalósítani, keresztülverekedni terveiket. Aki pedig beletörődik abba, hogy sem anyagilag, sem szakmailag, sem erkölcsileg nem becsülik meg, az beállva a sorba valami olyat kezd el akár szászámra is tervezni, amire már nem illik a formatervezés címke, hanem valamiféle „öszvér” jön létre: ipari formatervező által tervezett, sorozatgyártásra alkalmas, nem ipari formatervezett termék.

A közgazdász végzettségű újságíró fogalmazza meg pontosan többiük véleményét: a hazai ipar befogadóképessége és a formatervezők szemlélete nem találkozik. A Népszabadságban és a Magyar Nemzetben e témában rendszeresen publikáló újságírók is úgy látják, mást szeretne a formatervező, és mást szeretne a gyár.

Többen fessegetik a kommunikátorok felelősségét. Főként a művészet-történész végzettségűek sajnálják, hogy

a szakmai közvélemény egy csekély érdemű festőt is magasabbra emel, mint egy zseniális formatervezőt. Kulturális elmaradottságunk bizonyítékát látják abban, hogy a televízió, a rádió, a sajtó is lelkesen beszámol akár egy ötödrangú vidéki színházi bemutatóról vagy egy alig közepes festő kiállításának megnyitójáról, miközben az ipari formatervezésnek gyakorlatilag nincs sajtója, és a televízió nem mutatja be a megoly zseniális formatervezőket sem díjazott vagy exportban sikert aratott termékeikkel.

Az egyetlen szakfolyóirat, az Ipari Forma nem jelenti a szakma nyilvánosságát: igen kis példányszámban, viszonylag drágán jelenik meg, nemhogy a nagyközönséghez nem jut el, hanem még az ipari vezetőkhoz sem, és természetesen a kommunikátorokhoz sem. A Lakáskultúra jó, de drága, s egy témára orientált. A Művészet vagy az Új Tükör olykor-olykor felkarolja a témát, de nem tartozik profiljába. A televízió sem sokat tesz az ipari formatervezés népszerűsítéséért.

Valamennyi interjúalanyunk egyetért abban, hogy gyökeres változásra van szükség: meg kell teremteni a formatervezők presztízsét. S ha a közvéleményben megnő a tekintélyük, talán ez visszahat gyári szerepkörükre és az ipari vezetéssel való kapcsolatukra is.

„Amíg mindent el lehet adni . . .”

Minden a legfelsőbb vezetőkön múlik — így sommázható a kérdezett újságírók véleménye. Ha a vezérigazgató és a kereskedelmi igazgató akarja, s fantáziát lát benne, akkor remek az együttműködés, és van ipari formatervezés. Többen a Kontakta Alkatrészgyár pozitív példáját említik, ahol a vezérigazgató is benn van az Arculat-tervezési Stúdióban, és együttes érdekből jött létre a formatervezett kontalux-termelés. Akad még néhány pozitív példa: a Videoton Veress József által vezetett stúdiója vagy a Békéscsabai Kötöttárugyár Formatervezési Stúdiója. Többségében azonban a ne-

gativ példák sorakoznak, az egyik újságíró például tíz cipőgyárban fordult meg, és egyben sem talált ipari formatervezőt.

Az újságírók szerint az ipari vezetők döntő többsége nem veszi komolyan a formatervezőt, s mivel nem értenek hozzá, magát a formatervezést sem. A legtöbben kidobott pénznek tartják az erre fordított összeget, azt hiszik, hogy a formatervezés nem más, mint csomagolás, és a formatervező csak a tárgy, a termék külső burkát teszi eladhatóvá. Amíg hiánygazdálkodás van, a vállalatok nem is kényszerülnek a kivitelezés fejlesztésére, hisz minden eladható. Ráadásul nagyon sok gyár monopóliumhelyzetben van (például a Soproni Szőnyeggyár látja el az összes lakótelepi lakást szőnyegpadlóval), nincs konkurrencia, nincs koordináció a termelésben, az állami irányítás ott áll mentőövként minden veszteséges gyár mögött is, semmi se készítet a formatervezői szemlélet meghonosítására.

Az újságírók fele abban látja a probléma egyik gyökerét, hogy az ipari vezetők közül sokan diploma nélkül irányítanak diplomásokat, és a saját megkövesedett szemléletüknek jó esetben paternalista, de inkább autokrata főnök—beosztott viszony kialakításával szereznek érvényt. Három újságíró nyíltan kimondja, amit a többség kegyelgessen: az ipari vezető rétegnek nincs formakultúrája, ezért hatalomféltésből is keresztül tesz egy olyan csoportnak, amely elkötelezett híve az új kulturális értéket is hordozó formatervezésnek. Nehezen viselik azt is, hogy a formatervezés olyan szakma, ami nagy függetlenséget, szellemi szabadságot, s ráadásul még nagy jövedelmet is igényel.

Még rosszabb a véleményük az újságíróknak a kereskedelmi vezetőkről. Nincs tényleges piac, és teljesen hiányzik a marketing szemlélet. A formatervezés és a kereskedelem két pólus, közöttük semmi kontaktus. Senki nem tud arra példát itthon, hogy a kereskedő és a gyártó a formatervezővel közösen alakított volna ki terméket.

Az újságíróknak a kirakatokban látható tárgyak 90 százaléka nem szép,

nem korszerű, nem ízléses, nem jó. A kapható tárgyaknak legfeljebb a tizede formatervezett, s ha valami jól tervezett, az kétszer-háromszor annyiba kerül, tömegek nem, legfeljebb egy elit réteg képes a megvásárlásukra. Ráadásul nincs tárgybemutatói kultúránk, így még az is elsikkad a nyomasztó tárgyzömbben, ami figyelemre méltó volna.

„Amíg mindent el lehet adni, minek formatervező” — az újságírók szerint ez a kereskedők alapállása. Már a gyári ösztönzőrendszer is ízléstelenségre sarkall (a dísz nélküli edényt például félkész terméknek minősíti), ehhez még hozzájárul a kereskedők rossz ízlése, akik arra biztatják a gyártókat, hogy „csicsázzák” termékeiket, mert akkor drágábban lehet eladni őket. Ezt még tetézi a háttéripár, a csomagolás és a nyomda rendkívüli elmaradottsága.

Az újságíróknak meggyőződésük, hogy a fogyasztóknak sokkal nagyobb, differenciáltabb az igényük, mint a kereskedelem jelenlegi kínálata.

„Belföldön nem létezik piac, hiánygazdálkodásban nincs verseny, pedig csak akkor készítenek egy vállalatot jobb, gusztusosabb termék előállítására, ha a másik különben leköri.”

A közgazdász végzettségű újságíró fogalmazza meg sokuk véleményét: csak a túlkínálat garantálná, hogy a vevő véleményét is figyelembe vegye a kereskedelem.

Ízlésromboló tárgyak

Mind a 25 újságíró leginkább azt várja az ipari formatervezéstől, hogy pozitív irányban változtatja meg a hazai tárgykultúrát. Kétharmaduk úgy véli, hogy a formatervezett tárgyak rendet teremthetnének a jelenlegi zürzavarban, az elbizonytalanodott ízlésnek fogódzókát nyújtva segítenének megkülönböztetni az értéket az értéktelentől.

Véleményük lesújtó a jelenlegi hazai tárgykínálatról csakúgy, mint a vezetők, gyártók, kereskedők, és a közön-

ség ízléséről. Elavultnak és értéktelennek tartják a hazai tárgykultúrát, az emberek ízlését pedig heterogénnek, kommersznek, konzervatívnak, kispolgárinak. Hárman is keserűen jegyzik meg, hogy ízlése általában annak van, akinek nincs pénze hozzá. A kispolgári ízléshez hozzájön még egy osztályos — németes — svábos divatkövetés, plusz még általában is a Nyugatutánc, s mindebből a végeredmény már-már ijesztő.

Szinte valamennyi kommunikátor a kereskedelem mellett a televíziót teszi felelőssé azért, hogy még mindig ennyire alacsony a hazai tárgykultúra színvonala. A televízió tárgyvilága kifejezetten ízlésromboló, példák tömegét sorolják a tévébemondók, operatőrök, berendezők, rendezők ízlésficamáiról. Öten egész indulatos kirohanásban ítélik el a tévétorna gicceses, kispolgári, konzervatív, zúrzaravos, csúnya, ízléstelen, dilettáns, antiesztétikus, kommersz, eltorzult stb. (a jelzők az interjúkból származnak) tárgvi környezetét. A művészettörténész végzettségűek mind — és még hárman — szóváteszik, hogy amely tárgyakat az „Ízlések és pofonok” című műsorban a szakemberek elretentő példaként mutatnak be és rossznak tartanak, azt a műsor után következő reklámban ajánlják, ráadásul rendszerint még ízléstelenebb tálalásban. Többször előfordult, hogy egy étkészletet rossznak minősítettek, ugyanakkor a Főzőcske című műsorban azzal találtak.

Nyolc újságíró szerint a bajok gyökere az óvodába nyúlik vissza: már ott

elkezdik rontani a gyerekek ízlését. Nincs környezetkultúrára, tárgykultúrára nevelés az iskolákban sem.

Az újságírók felelősségével kapcsolatban hatan azt mondják, hogy az írás nem sokat számít, az újságíró nem sokat tehet még egy elkötelezetten vállalt cél érdekében sem. A mai teremtést, az ipari vezetőket a tömegkommunikációs eszközök nem befolyásolják. Hárman viszont vállalják, hogy „kézenfogva vezetve” az olvasót, megkíséreljék a lehetetlent: meggyőzni őket a színvonalasabb tárgykultúra mibenlétéről.

A többség (kétharmad) elismeri, hogy több figyelmet érdemelne az ipari formatervezés. Főként egy olyan nagy példányszámú hetilapra volna szükség, amely népszerűsítene a korszerű, jó tárgyakat, amely környezetkultúrára nevelne.

Hárman vállalják tudatosan a design megismertetését, és további három újságíró vallja, hogy nem a designról, hanem a tárgykultúráról írva népszerűsíti az ipari formatervezési szemléletet. A kérdezettek fele azt állítja, hogy az újságírónak nem egy-két téma mellett kell elköteleznie magát, hanem hol erről, hol arról anyagot gyűjtenie, s hol ezt, hol azt megírva is mindig valami új és célszerű, a civilizációs és kulturális fejlődést szolgáló tényező mellett érvelnie.

Nem térnek ki a felelősségvállalás alól. Némelyikük meg is fogalmazza, hogy az interjúk beszélgetés is rádöbentette arra, hogy a saját eszközeikkel is többet tehetnének az ipari formatervezés népszerűsítése érdekében.

ABSTRACT: On behalf of the Board of Design of the National Commission for Technological Development the Mass Communication Research Centre is carrying out a series of research on the function of design in taste formation, on the relationship between design and mass culture. As a part of this manifold study 25 journalists were interviewed on what they knew and what they thought about the social and cultural role of design, whom they considered a designer, why and how they dealt with this topic.

Pajor-Gyulai László

Bundabotrány

a tájékoztatásban és a közvéleményben

Totócsalás után bundabotrány. Háborgó közvélemény és elfogult szurkolók. A sajtó dolga a tájékoztatás. De vajon megetheti-e?

Amikor az 1983/84. évi NB I-es labdarúgó-bajnokság végén kipattant bundaügy nyilvánosságra került, még meg sem született a jogerős ítélet a totócsalás ügyében, és sokan mintegy a totócsalás folytatásának tekintették a bundázó élvonalbeli labdarúgók ügyét. Valójában persze a két botránynak közvetlenül semmi köze nem volt egymáshoz. A totóbotránnyról már készült egy bő, terjedelmes tanulmány, amely kellő alaposággal körüljárta a tájékoztatással és a közvéleménnyel kapcsolatos kérdéseket.* Szerzőjének jóval több eszköz állt a rendelkezésére a felvetődött kérdések megválaszolásához, mint nekem a bundabotrány vizsgálatához. Ez nemcsak azért van így, mert a vesztegetési ügy háttere és részletei összehasonlíthatatlanul homályosabbak, a tájékoztatás kérdése pedig sokkal kevésbé megfogható. A totócsalás című munka szerzője több illetékest is szóra tudott bírni, és a köz véleményét kérdőívek segítségével ismerhette meg, míg én csupán a négy országos napilap és a Népsport idevágó írásait használtam fel.

Az események sajtókrónikája

Ha valaki a bundabotrány történetét akarja megismerni, már rögtön az elején zavarba jön. Hol is kezdje? Hiszen

két, egymástól — valószínűleg joggal — külön kezelt ügy zajlott 1984 tavaszán és nyarán.

Haladjunk tehát úgy, ahogy a vesztegetési ügyek napvilágra kerültek, azaz a sajtó időrendjében.

1984. május 5-én játszották a Csepel —Nyíregyháza mérkőzést. A gyengén szereplő és a kiesés ellen küzdő nyírségi csapat simán, 3—0-ra verte a csepelieket. A május 6-án, vasárnap megjelenő napilapok tudósításaiból többnyire csak a meglepetés érződött, kétely nemigen. A Népsport tudósítója azonban egy csillaggal minősítette a mérkőzést, s ez a házi „szóhasználat” szerint bundát jelent. A tudósításban az is szerepel, hogy a lelátón helyet foglaló Szepesti György, az MLSZ elnöke közölte a Csepel SC vezetőivel: a szövetség elvárja, hogy kivizsgálják a lélektelen és színvonalatlan teljesítmény okait, s hogy erről a csepeliek kielégítően tájékozottassák a közvéleményt. A tudósítás alatt pedig *Lapzártakor érkezett* címmel egy rövid közlemény volt olvasható. Ebben Kun Jenő, a Csepel SC labdarúgó szakosztályának vezetője közölte a Népsport szerkesztőségével, hogy a szakosztály elnöksége a gyenge játékért 60 ezer forintra büntette a csapatot, és a klub vezetősége a következő héten megvizsgálja a szakosztályban kialakult helyzetet.

Május 8-án a Népszava *Harmadik*

* Jakab Zoltán: A totócsalás. Esettanulmány a tájékoztatásról és a közvéleményről. TK Tanulmányok, 1984. (sajtó alatt).

*féli*dő rovatában elmélkedik a Nyíregyháza és a Volán, a két kiesőjelölt, furcsa feltámadásáról. Emlékeztetve az olvasót, hogy Csepelen a Volán is biztosan nyert, mégpedig 4—0 arányban.

Másnap, május 9-én a Magyar Hírlap — nem a sportoldalon, hanem heti rovatában, a Hétközbenben — már a címben így tette fel a kérdést: *Bundázott-e a Csepel?* Az újságíró Kun Jenőt és Czékus Lajost, az MLSZ főtitkárhelyettesét faggatta. Előzött arról, hogy megegyezéssel volt-e a mérkőzés, utóbbit arról, hogy hol tart az MLSZ vizsgálata. A cikk végén kiderült az újságíró véleménye is: sejtetni engedte, hogy a két pont sorsa nem a pályán dőlt el.

Május 12-én a Népsport terjedelmes beszélgetést közölt Juhász Gyulával, a Csepel SC labdarúgó-szaksztyálynak nem sokkal korábban megválasztott társadalmi elnökével. Bundáról nem esett szó, csak válságos helyzetről.

Május 16-án — ugyancsak a Hétközben rovatban — a Magyar Hírlap vizsaszatért az ügyre a *Miért hallgat az MLSZ?* című, rövid írásban. Ismét Czékus Lajost kérdezte az újságíró, aki elmondta, hogy az ügy bonyolultabb, mint azt képzelték, s még tart a vizsgálat.

Ezután május 26-ig csönd volt a mérkőzés körül. Ekkor azonban minden országos napilapban — ide sorolom a Népsportot is — megjelent az MLSZ közleménye, amit az MTI adott ki.

„Az MLSZ fegyelmi bizottsága vizsgálatot folytatott az 1984. május 5-én lejátszott Csepel—Nyíregyháza NB I-es bajnoki mérkőzés ügyében. A bizottság megállapította, hogy Karaffa László, a Nyíregyháza technikai vezetője és Szijjártó Lajos, a klub szövetségi képviselője megkeresték Kun Jenőt, a Csepel SC labdarúgó szaksztyála elnökét, és a mérkőzés eredményét befolyásoló ajánlatot tettek. Az ajánlatról Kun Jenő a szövetséget kellő időben nem tájékoztatta. Az MLSZ fegyelmi bizottsága ezért Karaffa Lászlót és Szijjártó Lajost tíz évre, Kun Jenőt öt évre mindennemű sporttevékenységtől eltiltotta. Az ügyben további vizsgálat folyik.”

A közleményt több szempontból is érdemesnek tartottam teljes egészében idézni. Egyrészt ugyanis nem derül ki belőle, hogy végül is megegyeztek-e a csapatok az eredményben vagy sem. Másrészt az utolsó mondat félreérthetetlenül arra utal, hogy az ügynek korántsincs még vége. S ha már a vezetők megkapták a magukét, csakis a játékosok következhetnek. Ebből viszont az következik, hogy mégiscsak megegyeztek az eredményben. (Mindenesetre a közlemény kiadása egyértelműen a szövetség jószándékáról tanúskodik. Az MLSZ valószínűleg jelezni akarta, hogy most végre nem hagyja annyiban a gyanús mérkőzések ügyét.)

Június 3-án játszották a bajnokság utolsó fordulóját. A másnapi Népsport ezt a szalagcímet adta tudósításai elé: *Több mint meglepő eredmények az NB I zárófordulójában.* A Népszabadság sportoldalát pedig ez a cím vezette be: *Gyanús volt az utolsó forduló is.*

Az utolsó versenynap előtt ez volt a helyzet: ha a Volán otthon kikap a már bajnok Honvédtól, és a Nyíregyháza nagy gólkülönbséggel nyer Diósgyőrben, akkor a fővárosi csapat kiesik. Nos, a Volán-pályán döntetlen született (6—6), Diósgyőrben pedig 7—2 lett a végeredmény az NYVS SC javára! A Népsport mindkét mérkőzést egy csilaggal értékelte.

Június 5-én *Furcsa góltrekorok* címmel glossza jelent meg a Magyar Hírlapban. Másnap, június 6-án, a Népszabadság közölt jegyzetet *Becstelen játék* címmel.

Június 8-án jelent meg minden országos napilapban az MLSZ elnökségének döntése az utolsó forduló említett két mérkőzésével kapcsolatban. Két részlet érdemes most ebből idézni:

„Két találkozó felháborodást váltott ki a közvéleményben, s az ellenőrző jelentések megerősítik, hogy a Volán—Bp. Honvéd és a DVTK—Nyíregyháza mérkőzéseken történtek ártottak nemcsak a magyar labdarúgásnak, hanem sértették az egyesületek jó hírét is. Semmibe vették az OTSH és az MLSZ sporterkölcsökről nyilvánosságra hozott állásfoglalásait, a sportszerűséget

erősen sértő, komolytalan játékot nyújtottak a csapatok.”

Tehát nem bundáztak, nem beszéltek meg előre a mindenki számára kedvező — a DVTK-nak pedig édes mind egy, hiszen már korábban kiesett — eredményt, hanem „csak” komolytalanul játszottak. Az MLSZ nem talált bizonyítékot a bundára, de a csapatokat így is megbüntette. A Bp. Honvédtól öt bajnoki pontot vont meg, valamint visszatartotta a bajnoki címért az MLSZ-tól járó félmillió forintot és nem engedélyezte a megvont öt pontért járó prémium kifizetését sem. A Volánt kizárta az első osztályból, a kiesett DVTK és Nyíregyháza pedig minusz négy ponttal rajtolt az 1984/85-ös NB II-es bajnokságban.

Mindehhez csak a Népsport fűzött kommentárt *Példás döntést hozott az MLSZ* címmel.

A másik idézet csupán egy mondat: „További mérkőzések ügyében más szervek bevonásával vizsgálat folyik.”

Ez tulajdonképpen a május 26-i közlemény utolsó mondatának kibővített változata volt. Csak éppen talányosabb annál. A lényege ugyanis rejtve maradt: mely mérkőzések ügyében tart a vizsgálat? Hiszen az utolsó forduló két mérkőzésén kívül csak egy összecsapásra mondták, hogy kivizsgálják, a Csepel—Nyíregyházára. Akkor pedig miért a többes szám? (Azt mindenki tudta, hogy „más szerveken” a rendőrség értendő.)

Később azonban kiszivárgott, hogy a csepeli labdarúgók vallottak, és nagy botrány lóg a levegőben: Kőhalmi, a Csepel csapatkapitánya állítólag több mint száz labdarúgót kevert — méltán — az ügybe.

Egy nappal később, június 9-én minden napilapban megjelent az MTI munkatársának rövid interjúja Czékus Lajossal, aki elmondta, hogy néhány nap múlva az NB II. gyanús eseményeit, illetve mérkőzéseit is megvizsgálják. Konkrétumot nem említett.

Tudtommal a bundabotrány egyik szálával kapcsolatban sem készült tájékoztatósi terv. A záróforduló mérkőzéseinek ügyét — mint láthattuk — az

MLSZ elnöksége igyekezett gyorsan lezárni. Úgy tudom, személyes meghívásokon kérték meg a sportvezetés képviselőit az újságok sportrovatainak vezetőit, hogy csak módjával foglalkozzanak az ügygel, és akkor is pozitívan tegyék, azaz ne bírálják a döntéseket.

A csepeliek ügyében rendőrségi vizsgálat folyt, és annak befejezéséig — a vizsgálat érdekére hivatkozva — nem lehetett a témáról írni.

Am hogy nemcsak a vizsgálat érdeke húzódtott meg a háttérben, azt sejtetik egy vezető beosztású sportújságíró szavai. Elmondta, hogy egy összejegyzetlen, melyen a vezető sportújságírók — tehát nem a főszerkesztők — vettek részt, nyomtatékosan felszólították őket, hogy ne piszkálják az ügyet. Eleinte az is elhangzott, hogy különös súlyt fektetnek a hatóságok arra, hogy honnan eredtek a vesztegetési pénzek. Aztán kiderült, hogy a Magyar Néphadsereg reprezentatív egyesülete is benne van a botrányban (a Bp. Honvéd néhány játékosára ellen is vizsgálat indult), és attól kezdve ezt a szempontot már sehol sem hangoztatták az illetékesek.

Itt azonban kissé előreszaladtunk az időben, bár nyugodtan megtehetjük, hiszen a sajtó — a felsorolt okok miatt — a június 9-i Czékus-nyilatkozat után meglehetősen szórányosan foglalkozott az ügygel. Június 21-én azonban minden központi lap közölte a Bp. Honvéd elnökségének fellebezését és annak indoklását. Másnap a Népsport vezércikkben nyugtatta meg a szurkolókat, miszerint minden bundázó játékost egyformán fog megítélni a sportvezetés.

Július 1-én adtak hírt a lapok, hogy Buda István, az OTSH elnöke, elutasította a négy megbüntetett egyesület fellebezését. A Népsport kommentárt is fűzött a hírhez *Az MLSZ döntései arányban állnak a labdarúgás ügyének okozott kárral* címmel. Ezután hosszú ideig nem jelent meg egy sor se bundaügyben a napilapokban, kivéve a Népsport július 16-i számát. A lap munkatársa Szepesi Györggyel, az MLSZ elnökével készített interjút, és ebben nem lehetett kikerülni a témát. Érdemes

idézni Szepesi György egyik mondatát: „... valahol meg kell állni. És valóban most már az új bajnokságra figyelni, hiszen itt van a nyakunkon.”

Júliusban már tudni lehetett — persze nem hivatalosan —, hogy végül is kik ellen emel vádat az ügyesség, sőt még azt is, hogy mikor. S a megadott időpontban, augusztus 7-én meg is jelent a lapokban a közlemény a csepeli, nyíregyházi, Volán és Honvéd játékosok és sportvezetők elleni vádemelésről. A Magyar Hírlap kommentálta is a hírt.

Augusztus 28-án sajtóértekezleten olvasta fel Buda István a bundázó sportolók és vezetők ügyében hozott bírósági és sportfegyelmi ítéletet. Jellemző történet, hogy néhány nappal korábban az egyik sportújságíró kétségbeesetten kérdezgette napilapos kollégáit, hogy ők megírhatják-e majd a várható ítélet nyilvánvaló ellentmondásait és azok okait. A többiek legyintettek, és egyikük megjegyezte, hogy ők már meg is írták a döntést teljes mértékben helyeslő kommentárt.

Augusztus 29-én aztán ilyen kommentárok kíséretében — volt, ahol ez is elmaradt — jelent meg a döntés, csak a Magyar Hírlap kereset és talált megoldást. A sportoldal csaknem teljes terjedelmét az ügynek szentelte, és úgy hívta fel a figyelmet az ellentmondásokra, az igazságtalanságokra, hogy ő maga nem bíralt. A lap munkatársai ugyanis elmentek a Csepel SC és a Bp. Honvéd szurkolói ankétjára, és az ott elhangzottakat, a szurkolók véleményét írták meg. S ez többnyire összecsengett az újságírók véleményével...

Augusztus 30-án a Népszava *Malomkövek* címmel közölt egy írást, amelyben üdvözli az ítéletet, és az újságírók további teendőjén gondolkodik. Megállapítja, hogy a tollforgatóknak továbbra is a jó oldalon kell állniuk, és kötelességük támogatni a bundázás megszüntetését célzó döntéseket.

Szeptember 26-án az MLSZ vezetői sajtótájékoztatót tartottak a magyar-osztrák VB-selejtező előtt. Ezen Mezey György szövetségi kapitány Nagy Antal és Varga József — a két vétkes Honvéd-

játékos — kerettségét indokolva kijelentette: „... nem hinném, hogy a magyar labdarúgás élvonalában szereplők közül bárki magasabb erkölcsi szinten állna, mint ők...” Ezt a mondatot csak a Magyar Hírlap közölte.

Október 9-én a Magyar Hírlap rövid írásban adta hírül, hogy bírósági tárgyalást kérnek a vesztegetéssel vádolt labdarúgók. Másnap ugyanott már azt olvashattuk, hogy a bíróság előtt a játékosok visszavonták a kérelmet.

S ezzel lezárult a bundabotrány sajtótörténete.

„Úgysem lehet nyilvánosságra hozni”

Újságírókkal beszélgetve megtudtam, hogy hivatalosan, azaz papíron nem volt embargó, hacsak nem tekintjük annak a magas helyről kiinduló, tulajdonképpen tiltó értelmű körtelefont. Néhányan még azt is elmondták, hogy a sportvezetés képviselői személyes kapcsolataikat latba vetve „meggyúrtak” pár újságíró, hogy ne bírálják a döntéseket. Az egyik gyanús mérkőzés tisztaságát például „felkérésre” kellett bizonygatnia az egyik lapnak. Aztán néhány hét múlva kiderült, hogy mégis csak bunda volt, és a lap egyik munkatársa méltán jegyezte meg, hogy úgy érzi, rajtuk röhög az egész ország.

Ugyanakkor az újságírók többnyire már maguktól sejtették, sőt tudták, hogy mi az elvárás velük szemben. Azal mindenki tisztában volt, hogy az „ügymenetet” nagyon magas helyről irányítják, és ez óvatosságra intett mindenkit. Ebben segítettek a totóbotrány során szerzett tapasztalatok is... Az egyik lap sportrovatának vezetője például ezt mondta:

„Tudtam előre, hogy igazából úgysem lehet nyilvánosságra hozni az ügy gyökereit és minden részletét. Ezért nem is törődünk vele, egy-egy döntés után írtunk néha egy se hideg, se meleg kommentárt, és kész.”

Egy másik napilap rovatvezetője így fogalmazott:

„Amikor a Honvéd játékosai is beleveredtek az ügybe, már nyilvánvalóvá vált, hogy soha nem kerül napfény-

re a teljes igazság. Nem is csalódtunk, még a döntésekben rejlő égbekiáltó el-
lentmondásokat sem írhattuk meg. Én
próbálkoztam, megkerestem néhány
érintett labdarúgót, jó anyag is gyűlt
össze, de hele se kezdtem az írásba,
mert azonnal el is tehettem volna az
asztalfiókomba. Sajnos, nálunk riasztó-
an és elképesztően antidemokratikus
a sporttájékoztatás.”

Ez az utolsó mondat szinte szó szeri-
nt szerepel A totócsalás című munká-
ban is. Érdekes, hogy több újságíró
a tájékoztatás tekintetében a totóügy
folytatásaként említette a bundabotrá-
nyát. A legjellemzőbben az előbbi ro-
vatvezető nyilatkozott:

„A sportéletért felelős vezetés talán
attól félt, hogy a totóügy után nemigen
bírna ki a magyar futball még egy al-
pos tisztogatást. . . . Ezért aztán most
szorosabbra fogták a gyeplőt, mint a to-
tócsalás esetében. Az sem véletlen, hogy
nem rendeztek tárgyalást, hiszen ha a
lebukott játékosok ott is előhozakod-
tak volna még száz névvel, az egész él-
vonalat fel kellett volna számolni. Bár-
ki utánanézhét: jelentéktelen, negyed-
rangú futballisták a totóügyben szigo-
rúbb büntetést kaptak néhányezer for-
rintos ügyletért, mint most a Honvéd,
a Volán vagy a nyiregyházi játékosok.
S még valami: ez az ügy túlnőtt a spor-
ton, politikai ügyvé vált, és az újság-
írók zöme maga sem tudta, hogy ho-
gyan kezelje, ezért inkább hallgatott.”

Itt meg kell jegyezni, hogy időközben
a háttérben is komoly viták dúltak.
Egyes vezetők alapos tisztogatást köve-
teltek, mások azonban — végül ők
győztek — azt szorgalmazták, hogy
csak az említett három mérkőzéssel fog-
lalkozzanak. (Az MLSZ egyik vezetősé-
gi tagja le is mondott tisztségéről, mert
nem az első álláspont győzött.) Egy
személyes beszélgetésen az MLSZ egyik
vezetője azt is elmondta, hogy ígéretük
ellenére végül is nem vizsgálták ki al-
posan az NB II. gyanús eredményeit,
mert akkor meg kellett volna szüntetni
a második vonalat.

Buda István, az OTSH elnöke, az
ítéletet ismertette az augusztus 28-i
sajtóértekezleten még elmondta, hogy

„az ilyen eseteknél rendkívül nehéz
abszolút igazságos ítéletet hozni, mivel-
hogy a kérdést több oldalról lehet meg-
közelíteni. A most hozott határozatok
az igazság egyik oldalát tükrözik, azt
az oldalt, amelyet ő maga és a szakmai
vezetés is képvisel.” (Magyar Hírlap,
1984. augusztus 29.)

Mindehhez érdemes még Mezey
Györgynek ugyanitt elhangzott nyilat-
kozatából is idézni.

„Mindezek a sajnálatos események
tanulsgul szolgálhatnak mindazoknak,
akik most megúszták a büntetéseket,
pedig talán több vaj van a füllük mö-
gött, mint a most lebukottaknak; azok-
nak, akik annak idején elvetették a
bundázás magvait; azoknak a vezetők-
nek, akik mindehhez a háttérrel biztosít-
tották.” (Magyar Hírlap, uo.)

Elfogult és elfogulatlan szurkolók

A totócsalás című tanulmányban a
közvéleményt taglalva szerepel az aláb-
bi néhány mondat:

„Minden második újságíró úgy ész-
lelte, hogy a közvéleményt nem hábo-
rította fel a totócsalás, és az emberek
nem ítélték el az elkövetőket.”

Néhány sorral alább:

„Az olvasóktól érkező levelek nem
annyira a totócsalókat ítélték el, ha-
nem az MLSZ-t, amely engedte, hogy
idáig jussanak a dolgok.”

A bundabotrány esetében azonban
más képet mutat az olvasói levelek, a
szurkolók reagálásainak elemzése. En-
nek elsősorban az az oka, hogy a totó-
csalás főszereplői, azaz a vesztegetők
„civiliek”, tehát a labdarúgóvilágon
kívüli személyek voltak, míg a mi ese-
tünkben csak a labdarúgás körébe be-
letartozó emberek ellen indult vizsgá-
lat. A kialakult helyzetért persze szid-
ták az MLSZ-t, még akkor is, amikor
a szövetség teljesen vétlen volt.

A szurkolókban már nagyon régóta
forrt a düh, érezték, hogy a játékosok
szemérmetlenül becsapják őket. Így
aztán már ott is bundát kiabáltak,
ahol ez nem volt jogos, csak éppen
gvenge napot fogtak ki a csapatok.

Nem véletlen tehát, hogy a totócsalás részleteinek kiderülésekor is a játékosok eltiltásával foglalkozott többet a közvélemény, és azzal, hogy az első osztályban sem különbek a labdarúgók, ott is ideje lenne már rendet csinálni. Biztos vagyok benne, hogy a labdarúgás körül kialakult hangulat alapvetően közrejátszott a vizsgálatok elindításában. Korábban is voltak olyan mérkőzések, amelyekről leírták, hogy az eredmény már a kezdőrúgás előtt eldőlt, mégsem marasztalták el a csapatokat. Most azonban már nem lehetett tovább szemet hunyni, félő volt, hogy a közönség teljesen elfordul a labdarúgástól, és a játékosok is — látván, hogy a hajuk szála sem görbül — meglehetősen szemérmelenné váltak, már a látszatot sem igen óvták.

A vizsgálatok tényét szinte mindenki nagy tetszéssel fogadta.

„Gondolkoztam azon, hogy mit csinálnék, ha az MLSZ helyében lennék ebben a nem mindennapi helyzetben. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy azok a csapatok, amelyek részt vettek ezekben a látványos produkciókban, feltétlenül büntetést érdemelnek.”

Így fogalmazta meg sokak véleményét a Népsport egyik olvasója. Egy másik pedig ezt írta:

„Frissiben szeretném magasztalni az MLSZ döntését a bundákkal kapcsolatban. Végre történt valami, ami vel mindannyian egyetérthetünk.”

A döntésekkel azonban már nem mindenki értett egyet. Olvassunk bele először néhány, az MLSZ-nek az utolsó forduló mérkőzéseivel kapcsolatos határozatát *helyeslő* levélbe:

„Gratulálok az MLSZ elnökségének, hogy végre ténylegesen megbüntette a bundázó csapatokat.”

„Az MLSZ ezúttal rátapintott a lényegre, és kívánom Szepesi Györgynek, hogy legyen erejük folytatni a munkát és túljutni a — sejtésem szerint — még előtűnik tornyosuló akadályokon.”

S most néhány részlet a *más* véleményük tükröző levelekből:

„Szerintem a Bp. Honvédtől el kel-

lett volna venni a bajnoki címet. Hadd lássa mindenki, hogy egy egész év munkája veszhet kárba, akár egyetlenegy komolytalan mérkőzésen is!” (A levélíró ekkor még nem is tudhatta, hogy a bajnokcsapat Csepelen *bizonyíthatóan* bundázott.)

„... az MLSZ vegye elő a többi ügyet is, ha már elkezdte a rendcsinálást, akkor folytassa is. Ne csak egy csapatot emlegessenek a szurkolók jövőre, ha bundáról esik szó, hanem valamennyit, amelyik rászolgált...”

(A levélrészletek a Népsport 1984. június 17-i és 24-i számában olvashatók.)

Ezután olvassunk bele a Népszava 1984. augusztus 7-i számába, ahol arról kérdezik meg a szurkolót, hogy milyen eredményt vár a bundázók elleni vádemeléstől. Bár az összeállítás csak szűk keresztmetszetet ad, egy véleményt mégis érdemes idézni:

„Hiszem, hogy minden fiatalember, aki valamilyen sportot elkezd, győzni akar, bajnok akar lenni, csak később jut eszébe az, hogy ebből meg lehet élni, és csak néhánynak, hogy csalással lehet belőle pénzt szerezni. Ezért tartom nagyon jó dolognak, hogy végre név szerint nevezik meg a tetteseket, a bűnelkövetőket, és nem az egész labdarúgócsapatot, az összes játékos kell, hogy elviselje a gyanúsítást, hanem azok kerülnek bíróság elé, akik vétettek. Őket pedig meg kell büntetni, mert ezt kívánja a tisztesség, a foci érdeke.”

Az eddig leírtak ismeretében kissé naivnak tűnik az idézet némelyik megállapítása, ám tény: ennek a szurkolónak a véleménye elfogulatlan. Bár a szurkoló attól is szurkoló, hogy a saját csapatának könnyen megbocsát. Ennek a jelenségnek ráadásul a labdarúgásban kialakult helyzet is kedvezett, hiszen a bundák annyira általánossá váltak, hogy minden szurkolótábor megkérdézhette volna egy vizsgálat esetén: miért pont nálunk kezdik a tisztogatást?

Jól szemlélteti mindezt a Magyar Hírlap korábban már említett, augusztus 29-i számában megjelent összeállí-

tása. Csepelen egy nappal az „ítélet-hirdetés” előtt rendezték az ankétot, Kispesten pedig a sajtóértekezlet délutánján, így itt már bejelentették a két érintett labdarúgó büntetését. Ennek szigorúságáról elég annyi, hogy a riportnak ez volt a címe: Vastaps, ováció és éljenzés Kispesten.

De lássunk néhány részletet az ankétokról:

„Aztán jön az újabb kérdező, illetve vádló:

— Az MLSZ és az újságírók miért a Honvéddal szórakoznak?”

„Aztán valaki újra felkorbácsolja az indulatokat:

— Hová lett a 60 ezer forint, amit a csepelieknek adtak? Szükség volt erre, hogy ezt a bajnokságot így nyerjük meg? (Halk taps.) Ha a Honvédot kétszer büntetik meg, akkor a többit hogyan kellett volna megbüntetni. (Vastaps.)”

Ugyanezek a kérdések természetesen Csepelen is felvetődtek. (A riport címe: *A szurkolók Csepelen: Elrontották őket.*)

Báthory János, a klub ügyvezető elnöke mondja:

„... Sajnos az ügygel kapcsolatosan a sajtó elsősorban velünk foglalkozott, szinte még a sporttelep portását is megszólaltatták... Ezt én kissé igazságtalannak tartom, mert szerintem a fővádlott Kóhalmi mellett a másik tizenegy játékos is egyformán vétkes. A bundázáshoz ugyanis két félre van szükség: aki adja, és aki kapja a pénzt...”

Néhány sorral lejjebb:

„... a játékosokat egyértelműen senki sem ítéli el. Sőt, egysesek számon ké-

rik Báthory Jánoson: miért nem védte meg őket?

— A bundázást nem a Csepel kezdte, de rajtunk verik el a port — jelenti ki egy törzsszurkoló...”

Egy csepeli munkás pedig az egész üzem nevében így fogalmaz:

„...nem kívánjuk a négy játékos fejét. Őket elrontották, akár itt, akár máshol. Szerintünk a futballisták csak azt csinálják, amit látnak maguk körül — így a vezetésben is. S felháborítónak tartjuk azt is, hogy a sajtóban csak a mieinket bírálják. Azt miért nem feszegetik, hogy a többiek miből adtak ennyi pénzt a Kóhalmiéknek? Százezer-ről is szó van ám! Talán a családtól vonták el a falatot...? És azt sem értjük, hogy a Honvéd két játékosra hogyan szerepelhetett az előkészületi mérkőzéseken, amikor a másik három klub vétkes labdarúgónak játékjogát felfüggesztették?”

A sportvezetésnek azonban — mint láthattuk — megvoltak a maga szempontjai, amelyek szintén nem nélkülöztek az ésszerűséget, ám a közvélemény igazi óhaját a vezetés nem tudta kielégíteni. Idézzünk végül néhány sort az augusztus 7-i Népszava-cikkből:

„Véleményem szerint egy bírósági döntés, akár börtönbüntetés, akár felfüggesztett szabadságvesztés, a sportág házatáján nem hozhat rendet. Csakis az lehet a megoldás, hogy az MLSZ eltávolítja a fertőző gócot. Azaz: akik ezekben a bundákban ludasak voltak, soha többé ne kerülhessenek vissza a futballpályák környékére.”

Az ítéletek közismertek.

ABSTRACT: Some people defend bribed footballers while others attack them. The reactions of the Hungarian press were not unambiguous either.

Kommunikáció-e a tömegkommunikáció?

Előző számunkban közöltük Tomka Miklós: *Kommunikáció-e a tömegkommunikáció?* című írását. Az alábbiakban Hanák Katalin és Jakab Zoltán fejtik ki véleményét a kérdésről.

Hanák Katalin

Információ nélkül nincs kommunikáció

Tomka Miklós cikkének elején átsüt az indulat, amellyel a szerző az általa megítélesztőnek ítélt tömegkommunikáció fogalmát kezeli. Ez és hivatkozási módszere valamelyest a híres Árkádia-perre emlékeztet.

Árkádia vagy szamarlegelő

Kazinczy Csokonairól írt elismerő, méltató nekrológiájában az „Árkádiában élttem én is” kép a konzervatív debreceniek sértődöttségét és haragját váltotta ki. Hiába érvelt Kazinczy: Árkádia nála a költészet háza, a debreceniek azt olvasták egy francia író művében, hogy Árkádia nem más, mint szamarlegelő. Így a metafora mi más lehetne, mint a debreceniek és a debreceniség sértő böcsmérzése . . .

A tömegkommunikáció lehet a „költészet” hajléka is, adhat betekintést a kis- és a nagyvilágba, szórakoztathat sokféleképp. S olykor bizony lehet szamarlegelő is, amelyen csacska csacsik és idősb szamarak kószálhatnak. De ez nem az eszközből vagy a tömegkommunikáció lényegéből következik. Gutenberg Jánoson sem lenne méltányos elverni a port azért, mert nem-

csak remekművek, hanem silány szemetek is megjelentek (s megjelennek) nyomtatásban.

A „tömeg” értelmezése ugyancsak az Árkádia-perre emlékeztet. Mintha a szerző csak azokat a műveket ismerné (bár ez nyilván nincs így), amelyekben a „tömeg” csak antihumánus, antidemokratikus értelmezést nyer. Ezért írhatta, hogy a tömeg szót „jobbik esetben társadalomtudományilag szétfolyó s nem eléggé definiált fogalom jelzésének tekinthetjük, rosszabb esetben, ugyanis ha hajlandók vagyunk elfogadni meghatározásait és elméleteit, akkor tudomásul kell vennünk, hogy olyan antihumánus és antidemokratikus szemléletet sugároz, amit még szenvedőlegesen sem fogadhatunk el”. Nincs tér itt annak felsorolására, hogy hány kiváló műben nincs negatív jelentéstartalma a „tömeg”-nek. Arról nem is szólva, hogy a tömeges kifejezheti azt is, hogy valamit sok embernek, tehát a *tömegnek* szánunk. Az „elit” és a „tömegkultúra” ridegen primitív elválasztásán már rég túljutott a szociológia, többek között a tömegkommunikáció társadalmi szerepének tisztázása során. (Ebben mérőfldkőnek tekintem H. Gans kitűnő tanulmányát.)

Nyelvészeti kirándulás

A szerző azzal kezdi a cikkét, hogy nem kedveli a „szóboncolást”. Majd mégis a nyelvészkedés csapdájába esik. Nyilvánvalóan csak humorizált, mikor azt írta, hogy erős gyanúja szerint a tömegkommunikáció nem ős finnugor kifejezés. Hogy is lehetne az, amikor eme hajdanvolt, a történelemben vesző időkben nem ismerték a magyarok (és más népek sem) az újságot, a rádiót, a televíziót, a tömegtájékoztatói eszközök rendszerét s így összefoglaló fogalmát? Nagyon rokonszenves az az álláspont, hogy ahol lehet, kerüljük — még szakszövegben is — az idegen szavakat. De ezeket nem írhatjuk ki a nyelvünkéből (ezt Tomka is hangsúlyozza), ha nem találunk helyettük pontos magyar kifejezéseket.

S ha már az „ős finnugor” eredetet a szerző mégis oly fontosnak tartja, érthetetlen, hogy rögvest ezután miért írja, szerinte a pikantéria körébe tartozik az, hogy a tömegkommunikáció fogalmát — szerte a világon — a tömegkommunikációs intézmények honosították meg. Ebben én csekély pikantériát (magyarul: csiklandóságot, sikamlóságot, izgalmast, szokatlant stb.) érzek.

Tomka nem elvontan „nyelvészkedni”, hanem értelmezni kíván, cikkét mégis ezzel zárja: „érdemes olyan nyelvi apróságokkal foglalkozni, mint a tömegkommunikáció és a kommunikáció különbsége”. Pedig írása egyáltalán nem holmi „nyelvi aprósággal” foglalkozik, hanem olyan súlyos értelmezéssel, miszerint a tömegkommunikációnak nincs köze a kommunikációhoz.

Rejtett szándékok

Tomka cikkének értéke, hogy rámutat: a személyes kommunikáció és a tömegkommunikáció nem vehető egy kalap alá. Szerepében, minőségében, formájában más az egyik, mint a másik. De ebből azért nem következik, hogy a tömegkommunikációnak nincs köze a kommunikációhoz.

A szerző az utóbbi fogalmába csak a személyes kommunikációt sorolja. S annak is szinte csak egy típusát mutatja be. Szó sincs róla, hogy a személyes kommunikációnak az lenne a fő, illetve kizárólagos jellemzője, ahogy azt a cikk „Jancsi és Juliska” példája tárgyalja. E típusnál valóban a kommunikáció fő célja a két személy közti közösség (s vélem én, több síkon is: közelség) megteremtése. Itt Jancsi mondandója önjellemzési szándékát és a másikkal való elfogadtatását szolgálja. De semmiképp sem tarthatjuk ezt az interperszonális kommunikáció egyedüli céljának és formájának. Vajon a személyes kommunikáció kizárja-e a másik „átejtesét”, az igazi szándékok, érdekek, érzelmek eltakarását? Csak a tömegkommunikáció ejtheti át, manipulálhatja az embereket? Shakespeare III. Richárdja ezzel a megéjtő őszinteséggel lép a színpadra: „Én elhatároztam, hogy gazember leszek.” (S mennyivel rokonszenvesebb ez a figura, aki nyíltan megmondja szándékát, s nem ölti magára gazemberként az emberiség megváltójának köntösét!) Ezt még tekinthetjük az önnnyilatkozás (érvényesítés) első szintjének. De hány dialógus tükrözi ennek az elragadó intellektuális képességekkel rendelkező gazembernek a hol rejtőző, hol nyíltan kitérő gonoszságát! Ahogy a leendő III. Richárd — Henrik gyilkosa — megkéri Henrik özvegyének, Annának a kezét — a temetési menet közben —, az már távolról sem „Jancsi és Juliskás” jelenet. Az „ármányos lelkű bűncsutak” szemléletes kifejezését sem a tömegkommunikációra találta ki nyelvünk.

Összefoglalva: a személyes kommunikációnak is rengeteg típusa van. S az intim szférában zajló kommunikációs aktusokat sem mindig egymás jobb megismerése mozgatja. Továbbá: a modern élet, amint arra számos etnográfus², szociológus — leghövebben az ún. chicagói iskola képviselői — rámutatott, nap mint nap számos funkcionális kapcsolatot teremt³ (Erre utal Tomka cikkében a beteglátogató orvos példája is.) Ilyen funkcionális kapcsó-

lat s kommunikáció az eladó és a vásárló viszonya. A vásárlónak húsz deka parizerre van szüksége, de nincs rá igénye (és fordítva), hogy ismerje az eladó, a másik élettörténetét, napi gondját, baját. Tehát — a szó teljes értelmében — személyes viszony nem jön létre közöttük.

S mi van az egyik legszebb, a Bibliából vett metaforánkkal, a pusztába kiáltott szóval? Ez szándékában és érdemében kommunikációs aktus, noha a pusztaság elnyeli a szavakat, válasz reájuk nem érkezik. S e jelenséghez nem kell pusztaság, elég hozzá egy „süket” közönség, partner is.

Közlés és információ

Vonatkoztassunk el attól az apológiától — s ezt helyesen bírálja Tomka, — amiért különböző intézmények, kutatók a tömegkommunikációban — annak sajátosságát elmosva — főként a kommunikációt hangsúlyozzák (korlátai nélkül). Nem tartom elfogadhatónak azt a szemléletet, amely mereven elválasztja a tömegkommunikáció közvetítette információkat a személyes kommunikációtól. Olyannyira, hogy az előbbit már nem is tartja kommunikációnak. Mert: kommunikáció nincs információ nélkül és információ nincs kommunikáció nélkül.

Tomka jól írja: életünk telve van olyan jelekkel, amelyek fontos dolgokat közvetítenek, noha a szó teljes értelmében nem kommunikálnak. A villanyrendőrnek mint tárgynak édesmindegy, hogy valaki gyalogosan vagy autóval átmejj az úton a tilos jelzésnél. (A következmény már korántsem ilyen közömbös.) A villanyoszlop sem kommunikál, ha valaki nekihajt, feldönti. Hosszabban kellene szólnunk a tárgyi környezetben, a művészetben megtestesülő kommunikációról. Ez is mond valamit, noha másképp, mint a személyes vagy a tömegkommunikáció. A bennünket körülvevő tárgyi világ is üzenetekkel van teli, ezt ma már kevesen tagadják. Nemrég volt a kezemben egy könyv, amely csakugyan

vulgáris üzeneteket közölt, főként képekben, kevés szöveggel. Nem másról, mint az árnyékszék (később: WC, water closet) történetéről.⁴ Hogy e mellékhelyiség hogyan vált az idők rendjén nem mellékes helyiséggé, ez ha egy sikon is, de — több kultúrtörténeti információt — kommunikációs üzenetet — nyújt, mint számos vasikos művelődéstörténeti munka. S ha már itt tartunk, talán téved Tomka, amikor azt hiszi, hogy a célzott információk „csak” általában egyetlen gondolatra, egyetlen cselekedetre, viselkedésünk egyfajta meghatározására készítetnek. Hogy lehet azonosítani — célzott információként — az utcaneveket, az áruk árait, a szobrokat, egyéb díszítéseket, a plakátokat és a mentőautó szirénáját? „Amíg csak információról van szó, mindez csupán a környezet, drapéria, színpad, amelyen én játszom a darabot.” (Társasjátékká az egész kommunikáció segítségével válhat, ami viszont alapjában más viszonyt teremt.) Nem kívánnék szórszálhasogató lenni, de azért csak nem azonosítható a „környezet”, a „drapéria”, a „színpad”? Ha nem hangzik is el egy árva szó sem mondjuk a „színpadon” a hóhér és áldozata között, azért ez kommunikációs aktus a javából! S nem cserélhető fel az sem — mivel e játékhoz minimum két ember kell —, hogy ki a hóhér, s ki az áldozat. Még a színpadon sem!

Furcsa képet közvetít Tomka a konform magatartásról is. „Talán olyan emberek is vannak, akik addig igyekeznek alkalmazkodni, amíg elfeledkeznek arról, hogy önmaguk mit akartak. Ilyenkor az élet taposómalommá válik, amiben járnak, járnak anélkül, hogy előbbre jutnának.” Milyen értelemben? Mi az előre? Vajh kizárt, hogy a „pedálozó” konformisták mégiscsak előre jutnak? Lehet, hogy az életük taposómalom. De nem elsősorban vagy csak számukra, hanem mindenekelőtt azok számára, akiket letaposnak, eltipornak.

Kétséges, hogy az információ valóban csak eszköz-e elképzeléseink eléréséhez, megvalósításához. Nem lehet

— vélem én —, hogy tudásunk, magatartásunk integráns része is? Hogy lenne az informálódás „rajtunk kívül álló adottságok figyelembevétele, minden különösebb személyes érintettség nélkül”? Az útjelző tábla valóban nem vált ki belőlünk érdemi racionális s érzelmi reakciókat. De általánosítható-e ez az információra? Ha például megtudjuk, hogy komoly áremelkedés következik be, ez nem vált ki személyes érintettséget? A villanyoszlophól csakugyan nem. De minden emberfiából általában igen.

Tomka sajátosan szemléli irodalmi forrásait, amikor azt mondja, hogy a tömegkommunikáció nem kommunikáció, ahogy azt a kommunikációelmélet és szociológia tárgyalni szokta. És mi van azokkal — az ő számuk sem csekély —, akik nem így „szokták” tárgyalni, értelmezni a kommunikációt, a tömegkommunikációt?! Egy tudományos kérdést egyébként sem a „többség” vagy a „kisebbség” dönt el. Freudot kiröhögtek, neveltségessé tették a korabeli akadémikus pszichológusok, Einsteint is sokan bolondnak tartották. S mi van G. Brunóval, Galileivel? Ők is csak kelekótya fantasztaák voltak? Pedig Galilei a Mű érdekében még meg is hajolt a hatalom előtt.

Kommunikáció-e a tömegkommunikáció?

Felfogásom szerint: igen. Nemcsak az ún. szerviz funkciók, a különféle szolgáltatások ellátása miatt, amikor a rádió, a televízió, a sajtó közvetlenül válaszol a közönség kérdéseire. Kommunikáció akkor is, amikor egy láthatatlan közönség számára nyújt információkat, tájékoztat a világ dolgairól,

vitákat rendez, művészeti és szórakoztatási élményeket közvetít. Kétségtelen, hogy a tömegkommunikáció nem rendelkezik a személyes kommunikáció számos jellemzőjével. De azért a tömegkommunikáció címzettje is bekapcsolódik a kommunikációs aktusba. Vagyis reagál — értelmileg és érzelmiileg egyaránt — arra, amit a tömegkommunikációs eszközök mondanak neki. A válaszát megfogalmazhatja verbálisan is vagy akár azzal, hogy elhallgattatja a médiumot. A tömegkommunikáció esetében nem Jancsi és Juliska a kommunikációs partner, hanem az adott intézmény, amelynek közleményei igenlést, közönyt vagy ellentmondást, tagadást válthatnak ki. A kommunikátorok java — akik valóban személyiségek — ismeretlen ismerősök a publikum számára. Személyiségük hitelesítheti a közleményt vagy ellenszenv esetében ronthatja a mondandó hitelét. Nem ritkán függetlenül a tartalomtól, bár ez alkotja az üzenetközvetítés és -befogadás lényegét.

Tomkának teljesen igaza van: a tömegkommunikáció valóban tendenciózusan megszerkesztett valóság, világ. De vajon teljesen s mindig hiányzik-e a tendenciózusság a személyes kommunikációból? Miért kelthetne eleve nagyobb gyanakvást az emberben a tömegkommunikáció közlése, mint számos emberé? Hiszen — mint korábban is említettük — a személyes kommunikációban is „átverhetik” a kommunikáló felek egymást. S a személyes kommunikáció sem nélkülözi a manipulatív cseleket, tartalmakat, stratégiákat.

De hogy jobb lenne az embersége-sebb, az önkifejezést és mások megismerésének szándékát támogató kommunikációs viszonyokat fejleszteni, ezzel mélységesen egyvetértek. S ezt tekintem Tomka Miklós cikke gerincének is.

Jegyzetek:

1. Gans, J. H.: Popular Culture in America: Social Problem in a Mass Society or Social Asset in a Pluralist Society? In: Social Problems: a Modern Approach. (Ed: Becker, H. S.) John Wiley and Sons, New York, London, Sydney, 1966., 549—624. p.
2. Redfield, R.: The Folk Society. The American Journal of Sociology, 1947. január.
3. Park, R. E.—Burgess, E. W.—Mackenzie: The City. University of Chicago Press, Chicago, 1925.
4. Lambton, L.: Temples of Conveniens. London., 1978.

Jakab Zoltán

Szükség van fogalomtisztázási kísérletekre

A tömegkommunikáció szociológiai szakirodalmában sajnálatosan ritkák a fogalomtisztázó viták. A nemzetközi szintéren is, idehaza pedig még sokkal inkább. Alapfogalmak szigorú logikájú felülvizsgálata metafizikának, főleg filozófálgatásnak minősül, miközben a terminusok bizonytalansága, homályossága, a köznapi, nem-tudományos gondolkodás szintjén álló, reflektálatlan természetessége számít normál állapotnak.

Tomka Miklós cikkét tehát *nagyon* hasznos, szükséges törekvésnek tekintem — bár szinte semmiben sem értek vele egyet. Mielőtt belevágnék a nézetek különbségének felvázolásába, helyénvalónak látszik két megjegyzés.

Az alapprobléma — kommunikáció-e a tömegkommunikáció? — nem tekinthető tudományos újdonságnak. Az angol kutatók közül például Philip Elliott¹ 1972-ben, James D. Halloran² 1979-ben vetett fel hasonló kételyeket. Jómagam 1982-ben, a Visegrádon rendezett „Életmód: modellek és minták”

munkaértekezleten³ adtam hangot érdeemben azonos aggályaimnak. Ezen álláspontok lényegileg eltérnek Tomka érvelésétől, amint később jelezni is fogom.

A másik megjegyzésem azt illeti, hogy Tomkával a jelen esetben nagyon könnyű és egyben elég nehéz vitatkozni. Könnyű, mert fogalomhasználata meglepően pontatlan, tág teret kínálva a kötézködésnek, amit nem szándékozom kihasználni. (A legfontosabb példa: „személyes kommunikáció”-ról beszél, amikor túlnyomórészt *személyközi* kommunikációról van szó.) Másrészt, a választott probléma elemzése közben többször is kitér olyan kérdésekre, amelyek a fő gondolatmenet tekintetében esetlegesek, mellékesek és rövid, odavetett állítások formájában meglehetősen rejtélyesek. (Például: „Az információ nem szünteti meg az egyént és a megismert — anyagi vagy társadalmi — világ lényegi különállását, másféleségét.”) Ugyanebbe a csoportba tartozónak vélem, bár Tomka hosszabban is beszél róla, a „személyes kom-

munikáció” és a tömegkommunikáció megbízhatóságának, szavahihetőségének szembeállítását. Ezt sem mondanám érdektelennek (sőt!), ám megint csak túl könnyű kézzel vetődött papírra; kevés az érv, sok az indulat s ez utóbbiakkal izetlenség tengelyt akasztani. Ha a szerző számára a tömegkommunikáció szavahihetősége a fő probléma, más cikket kellett volna írnia!

A vita nehézsége tehát abból adódik, hogy a szövegből bizonyos részeket, mint irrelevánsakat, figyelmen kívül kell hagynom, azaz értelmezniem kell, s a szerző úgy érezheti, mellébeszélék, fantommal viaskodom. Döntsen az olvasó!

A kommunikáció értelmezéséről

A kommunikáció fogalmát nagyon nehéz értelmezni, nemhogy definiálni, hacsak nem elégszünk meg nagyon általános, absztrakt leírással. Hogy mennyire nehéz, azt tanúsítja például az a tanácstalanság és eklektizmus, ami az eddigi legjobb magyar nyelvű szöveggyűjtemény⁴ jellemzője.

Tomka elfogad egy — tudomásom szerint főképp német nyelvterületen ismerős — *normatív* értelmezést, amely „a kommunikációs folyamatban az egymáshoz való közeledést, az egyre szorosabb közösségre törekvést emeli ki”. Eme értelmezésnek egyoldalúsága oly nyilvánvaló, hogy kényelmetlen feladat beszélni róla. Mert vajon az egyházból való *kiátkozásban*, a *halálos ítélet* kimondásában mi szolgálja az egymáshoz való közeledést, az egyre szorosabb közösségre való törekvést? Kevésbé szélsőséges példával élve, ha valakinek a következőket mondom, szintén a távolítást, a közösség mértékének csökkentését akarom elérni:

„Azt hittem, hogy számodra még van jelentősége annak a szónak, hogy tisztesség. Be kell látnom, hogy tévedtem.”

Avagy egy ilyen kijelentés nem lenne kommunikáció?

Tomka a normatív értelmezés jegvében vállalkozik arra a hálátlan feladatra, hogy hierarchikusan besorolja, minősítse a személyes kommunikáció különféle jelenségeit. Hálátlan, pontosabban: reménytelen vállalkozás ez, amelynél csakis bizonytalan és kérdéses lehet az eredmény. Tomka egyszer azt írja, hogy a „személyes kommunikáció legegyszerűbb esete az emberi párbeszéd”. Máskor úgy vélekedik, hogy a személyes kommunikáció „legalacsonyabb szintjének az egyszerű szóváltást, legmagasabbnak két ember szerelmét és házasságát” tarthatjuk. Hadd ne hozzak példákat arra, hogy mi mindent lehetne még „legegyszerűbb esetnek”, „legalacsonyabb” és „legmagasabb” szintnek tekinteni — hasonlóképp vitatható módon.

Két ember szerelme mint a személyes kommunikáció legmagasabb foka (a házasság jogi aktusát és vallási szentségét most mellőzhetjük), persze elég logikusan következik abból az *individualizáló szemléletből* is, amit Tomka mindvégig érvényesít. Számára a „*közösségi-társadalmi*” azonos azzal, amit „két vagy több ember” tesz. A cikkben legalábbis ez olvasható. Nekem ez igencsak kevésbé hangzik szociologikusan. Két vagy több ember halmaza még nem társadalom.

Az aszociologikus szemlélet máshol is nyilvánvaló, például akkor, amikor a közlekedési jelzőlámpában semmi mást nem lát, mint merő tárgyat. Mintha bizony a legutóbbi jégkorszak óta ott állna az utcáson.

Mindez pedig logikusan következik kommunikációval kapcsolatos felfogásából.

Paradigmatikus hiba

Tomka cikkében — az összterjedelemhez képest — hosszú és részletes leírás olvasható a „személyes kommunikáció” (pontosabban két ember személyközi kommunikációjának) modelljéről. E leíráshoz most nem szándékozom megjegyzéseket fűzni. A modell után

megkülönbözteti az információt, az informálódást a kommunikációtól, amit azonosít a személyes (személyközi) kommunikációval.

A „Jancsi—Juliska modell” alapján aztán Tomka deklarálja, s néhány mozzanattal alátámasztja, hogy a tömegkommunikációt miért *nem* tekintik kommunikációnak. Ha jól értem, fő érve az, hogy „hiányzik belőle a kölcsönösség minden eleme”.

Másképp kifejezve, Tomka logikai eljárása a következő. A személyközi kommunikációt egybemossa a jóval szélesebb jelentéstartományú személyes kommunikációval, ezt pedig a kommunikációval azonosítja. Ezek után megállapítja — joggal —, hogy a tömegkommunikációból hiányzik az általa kommunikációnak nevezett jelenség egyik-másik fontos vonása. A következtetés: „a tömegkommunikáció nem kommunikáció, hanem egyfelől információkészítés és -kínálat, másfelől informálódás, a kínált információ átvétele, felhasználása”. Itt most elmélkedhetnék azon, hogy vajon az irodalom vagy a reklám egésze valóban nem kommunikáció-e, de hagyjuk. Van ennél fontosabb is.

Véleményem szerint *paradigmatikus hiba*, ha a tömegkommunikációt úgy akarjuk megérteni, hogy *minek nem* tekinthető, hogy miben *nem hasonlít* a személyes (adott esetben személyközi) kommunikációhoz. (A lényegében csak negatív jellemzőkkel való meghatározás az arisztotelészi logika értelmében véve elemi logikai hiba is, de ezzel most nem szándékozom tovább foglalkozni.)

A tömegkommunikáció szakirodalma tele van olyan értelmezésekkel, amelyekben kimondva-kimondatlanul a személyközi kommunikáció — lényegében „Jancsi és Juliska” típusú — modellje a *mérce*, a tömegkommunikációról pedig főleg az mondatik el, hogy miben *nem olyan*, mint két ember párbeszéde. A széles körű — és reflektálatlan — konszenzus, persze, nem bizonyítéka az igazságnak. Elegendő túllépnia a legfelszínibb látszaton, hogy

észrevehessük: *a tömegkommunikáció folyamatai emberek közreműködésével zajlanak ugyan, de nem személyek, hanem egyrészt szervezetek, másrészt társadalmi makrocsoportok között. Ez az eltérés pedig minőségi jellegű a személyes kommunikációhoz képest.*

Egyetértek Tomkával abban, hogy a tömegkommunikációnak kommunikáció mivolta kérdéses, például *ha* a kommunikációt azonosítjuk a személyközi párbeszédrel. Ezt azonban, mint az eddigiekből világos, szerintem nem tehetjük meg. Két ember párbeszéde még a személyes kommunikációnak sem alapesete, a kommunikációnak még kevésbé. (Hogy van-e egyáltalán „alapeset”, „legegyszerűbb eset”, ezt most nem boncolgatom.)

Egyetértek Tomkával abban is, hogy a tömegkommunikációnak kommunikáció mivoltát *érdemleges, vizsgálódásra méltó problémának* tekinthetjük. Tomka kísérletét hasznosnak tartom, de nem tekintem eredményesnek.

Másféle megközelítés(ek)

A cikk elején említett Elliott- és Halloran-féle problémafelvetés és saját — korábban, logikailag pozitív értelemben kifejtett — álláspontom egy mozzanatában közös. Mindhárman a tömegkommunikációs információtermelés szervezetszociológiai problémáinak boncolgatása nyomán jutottunk el a „kommunikáció-e a tömegkommunikáció?” kérdéséhez.

Halloran a műsorkészítőknek a közönségről való érdemi, személyes tájékoztatlanságát tekintette oknak a kérdés megfogalmazásához. Elliott és jómagam is — főképp — a műsorkészítők *közlői (közlési) szándékának meglétét, illetve érvényesülését* tekintettük olyan jelenségcsoportnak, amely a kételyt indokolja. (Mind a szándék, mind az érvényesülés megkérdőjelezhetőnek látszik.)

Ne értsük félre a dolgot, e három vélemény — se külön, se együtt — nem alkot olyan kiértelt álláspontot, ami „perdöntő” lenne a probléma megválaszolásában. Itt csak azt hangsúlyoznám, hogy elképzelhető más megközelítésből is hasonló kérdés, mint amit Tomka megfogalmazott. Az ő javas-

latával nem értek egyet, s könnyen lehet, hogy az egyéb megközelítések hasonló, nemleges részkövetkeztetése is téves. Ám legyen! Akárhogy is álljon a dolog, a tömegkommunikáció szociológiájában nagyon is szükséges az elméleti munkálgodás, ezen belül az értelmes fogalomtisztázási kísérletek is.

Jegyzetek

1. Elliott, P.: *The making of a television series: A case study in the sociology of culture* Constable, London, 1972. Különösen a 8. fejezet (144—167. old.)
2. Stiftung Prix Jeunesse: *What do TV producers know about their young viewers?* K. G. Saur, München, 1979. Halloran okfejtése a 7—29. oldalon található, a szóban forgó probléma pedig a 23. oldalon.
3. Jakab Zoltán: *Műsortermelés: modellgyártás és kommunikáció?* In: Hoppál Mihály, Szecsők Tamás (szerk.): *Életmód: modellek és minták*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1984, 213—222. old.
4. Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció I—II*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1977., 1978.

ABSTRACT: Jel-Kép published in its last issue an article of Miklós Tomka pondering over the question whether mass communication is communication in the real sense. The pages above present how two other members of the Mass Communication Research Centre see this theoretical problem.

A magyar bélyeg

Egy kis ízelítő a grafikai technológiából, egy kis bélyegtörténelem és jó néhány kérdőjel. Alábbi három írásunk a magyar bélyegkiadás mezeire kalauzolja el olvasóinkat.

Vagyóczky Károly

A bélyegek grafikai tervezéséről

A postai szolgáltatást igénybe vevő levélíró — miután közlendőit megírja — lezárva a megcímezett borítékot, bélyeget ragaszt rá, és a postára bízva levélének továbbítását. Az a kisméretű papírdarabka, amellyel bérmentesíti levélét, jelenti azt, hogy a feltüntetett összegért a posta továbbítani fogja küldeményét a címzettnek.

Ennek a teljesen hétköznapi és megszokott eseménynek egyik fontos szereplője a bélyeg, amellyel itt a grafikai tervezés szempontjából szeretnék foglalkozni.

A bélyeg megjelenése, osztályozása többféle lehet: postabélyegek, illeték-bélyegek, tagsági bélyegek, vegyes bélyegek stb. Eltekintve a sokféleségtől, a példánkban szereplő levélírónk postai bélyegére vessünk néhány pillantást. Ő is ezt tette, hiszen az egész műveletnek a lebonyolításához rendkívül fontos információhoz kellett jutnia. A legfontosabb tájékoztatást az úgynevezett feliratok adják — az értékjelzés számmal, forintban kifejezve, valamint a Magyar Posta szöveg. Az értékpapírra utaló jelzés alapvetően meghatározza azt, hogy a bélyeg bérmentesítési feladatot tud ellátni, és hogy ezt milyen pénzürtéig teszi. Világosan és egyértelműen közölnie kell forintértékét. Ezért a bélyeg értékpapír.

Értékpapírnak, értékcikkeknek még sok nyomdai úton készült nyomtatványt nevezünk. A pontosabb osztályozás és a teljesség igénye nélkül ide tartoznak: az igazolványok, az útlevélek, a bankjegyek, a különleges okmányok, a kötvények stb. Ezek a kivitelezést megelőzően — ugyanúgy, mint a bélyeg — komplex grafikai tervezést igényelnek.

Azokban a nyomdáknak, amelyek az értékpapírok, értékcikkek előállításával foglalkoznak, már a betűk, számok szedése, karaktere és nagysága is különbözik a többi nyomdához hasonlítva. Különleges papirokat is használnak, amelyek gyakran rendelkeznek a legérdekesebb megoldású vízjelekkel, megnehezítve ezzel az utánezést.

Az első magyar bélyegtervet Than Mór, kiváló festőművészünk tervezte 1848-ban. Ez a bélyegterv fennmaradt az utókorra, és így ez a mi bélyegtervezésünk első grafikája. A kivitelezésre azonban nem kerülhetett sor, mert a szabadságharc drámai eseményei megakadályozták.

1848. július 3-án a magyar honvédség tábori nyomdája kapta meg a tervet. A bélyegterv munkába vételét, a kivitelezési szándékot mutatja az, hogy a képen kívül színekre vonatkozó utasítások is találhatóak, a rajz vörös

és zöld színre bontását kivitelezési utasításnak tekinthetjük a nyomdászok számára.

A grafika a magyar címert ábrázolja. Felirata: „Magyar Álladalmi Posta”, és az értékjelzés betűvel kiírva: „Egy krajczár”. A két oldalon függőlegesen egy-egy búzakalász, valamint a felső sarokban ornamentális díszítés látható. Annak ellenére, hogy a kép megjelenése kissé nehézkesnek tűnik, és a betűk megrajzolása már tipográfus-szemmel nézve nem elég pontos, ezen a terven már szerepelnek mindazok a bélyegyet meghatározó elemek, amelyek tulajdonképpen a nyomtatványt bélyeggé teszik.

Érdekes megjegyezni a Than „posta-jegy”-tervvel kapcsolatban, hogy a bélyegképen a címermotívum megrajzolása, jellege nagyon sok hasonlóságot mutat a Kossuth-bankókon szereplő címer-rajzolatokkal (például a kétforintos vagy az ötforintos címleteken).

Arra vonatkozóan azonban nincs adat, hogy Than tervezte volna a szabadságharc bankjegyeit is. Tény az, hogy a Pesten, Debrecenben, Szegeden és Aradon keresztül vándorló és mű-

ködő bankönyomda csak nagy nehézségek árán tudta a pénzjegyeket nyomtatni — bélyeggrafika kivitelezésére nem volt lehetősége. A feltételezhetően elkészült bélyegnyomó lemezek sorsa valószínű, hogy a megsemmisülés volt. A feljegyzések szerint: „... a vándorló bankjegynyomda gazdag lemeztárárt megdezmálták, és osztrák katonák zsákmánya lett.”

Így bélyegkiadásunk indulása csak a későbbi időkre tehető. Az 1871-es esztendőben kiadott bélyegtek tekinthetők az első hazai gyártmányú bélyegeknek. Ettől az évtől számítva napjainkig mennyiségileg rendkívül jelentős a magyar bélyegtek kiadása.

A funkció meghatározásánál nyilvánvaló volt az, hogy a bélyegen feltüntetett feliratok milyen célt szolgálnak. A bérmentesítésen kívül azonban még vannak egyéb feladatai, illetve lehetőségei is a bélyegnek.

Az 1871. május 1-én kiadott bélyegsorunk még csak a bérmentesítést szolgálta, de az idők folyamán a postai kibocsátó szervek rájöttek arra, hogy ez a kis kép politikai propaganda eszköze is lehet, tájékoztatást adhat az illető állam kultúrájáról, művészetéről, és fontos információkat közölhet a tudomány fejlődéséről. A magyar bélyegkiadás ezt a célt feltétlenül teljesíti.

A tematikai sokrétűség és gazdagság, az eseményekre, az évfordulós megemlékezésekre való reagálás ugyanúgy megtalálható ezen a széles skálán, mint a tudományos ismeretterjesztés és a politikai agitáció.

A komplex nyomdai és bélyeggrafikai tervezés azt is jelenti, hogy a tervezőnek tisztában kell lennie a technológiával is. Csak az olyan grafikai tervek tudnak megvalósulni, amelyeknél a grafikai elképzelés összhangban van a nyomtatási lehetőségekkel.

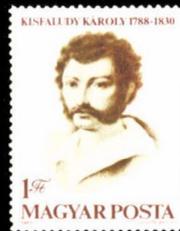
Már a tervezés kezdetén tisztázni kell, hogy milyen nyomtatással fog elkészülni a bélyeg. Az alkalmazott nyomtató eljárások a kő-, a réz-, az offset-, a mély- és a magasnyomtatás lehetnek. Azoknál az eljárásoknál, ahol

56. BÉLYEGNAP '83 099053

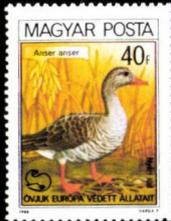
ALPÁRÉGI ÉS SZENTHÁROMASZI TERÜLETI BÉLYEGHÁZAK 1944

MAGYAR
POSTA
20+10

ÖVJUK EURÓPA VÉDETT ÁLLATAIT

a bélyeggrafika fotómechanikus eljárás útján kerül feldolgozásra, a terv általában négyszeres-hatszoros méretben készül el.

Napjaink modern bélyegei legtöbbször ofszettechnológiával készülnek, és így a fényképeszeti kicsinyítés fontos mozzanattá válik. Ez a visszakicsinyítés az eredeti méretre megköveteli a helyes arányrendszer kialakítását a többszörös nagyságú bélyeggrafikán. Nyilvánvaló, hogy a hatszoros méretben elképzelt szövegnek a kicsi méretben is „működőképesnek”, a képnek pedig „láthatónak” kell lennie.

Különleges helyet foglalnak el ebben a műfajban a réznyomással nyomott bélyegek. Itt a bélyegkép eredeti méretben készül ugyanúgy, mint a klasszikus sokszorosító grafikai eljárásoknál. Manuális módszerekkel, nagy türelmet és pontosságot igénylő munkával alakítja ki a rézmetsző azokat a vonalrendszereket, amelyek által végül megjelenik a kép. A vékonyabb és vastagabb, illetve sekélyebb és mélyebb vonalak, pontok összessége rendkívül gazdag tónus- és színárnyalatot eredményezhet.

A bélyeg teljes nagyságát a perforálási méret adja. Az egymástól való elhatárolódást és az elszakítás mechanizmusát biztosítják ezek a fogazatok. A bélyegívek perforálásának háromféle módozata használatos: a keretfogazás, a sorfogazás és a fésűfogazás. Ezek nemcsak műszaki megoldásukban érdekesek, de a bélyegek filatéliai meghatá-

rozásánál is fontos szerepet játszanak.

A bélyegkiadásnál megkülönböztetünk forgalmi bélyegeket, valamint alkalmi bélyegeket. A forgalmi bélyegek nagy példányszámukkal biztosítják az általános bérmentesítési forgalmat. Az utóbbiak, az alkalmi kiadások viszont nemcsak a bérmentesítést szolgálják, de tematikai gazdagságukkal nagyobb információs lehetőségeket is nyújtanak.

A bélyegtervezés érdekes és szép feladatokat elé állítja a grafikust. Ma már a grafika művészete és ezen belül az alkalmazott grafikai műfajok rendkívül sokrétűek. A plakáttervezéstől a könyvtervezésig, a tipográfiai feladatok megoldásától a kiállítási katalógusok tervezéséig széles a skála. Úgy tűnik azonban, mintha a bélyeg az utóbbi időkben nálunk a műfaj perifériájára szorult volna. Talán azért, mert a művészeti, esztétikai megítélés csak a művészi célok megvalósítását kérte számon tőle. Feltételezhető az is, hogy a túlzott kereskedelmi, postai, vagy filatéliai igények szegényítették le a tervezői fantáziát és önállóságot. Az előbbrelépést egy — a minőség érdekében — szelektáló és kritikával segítő beavatkozás biztosíthatná. Az elmúlt évtizedek példái, de a ma születő értékes bélyegek is valamilyen szálon kapcsolódtak vagy szándékukban áll kapcsolódni a kor művészi arculatához. Mindenesetre az üzenet, az értékes információ, amelyet tartalmaznak, fontos a számunkra.

Mindennapi kisgrafikánk — a bélyeg

Az ötvenes évek első felében működött egy általános iskolai földrajztanár: Pirovsky Lajos. Szakkörét olyan komolyan vették a tudósok is, hogy a szakkörvezető gyerekeket meghívták a Földrajzi Társaság némely ülésére, és terjesztés előtt kaptak tiszteletpéldányt az új térképfüzetből e tekintélyes hetedikesek meg nyolcadikosok. Pirovsky fűtyült a tanmenetre, és a földrajz *mellett* egyetemes művelődéstörténetet oktatott, audiovizuális, gyakorlati módszerekkel, szemléltetéssel. Jó néven vette, ha füzetekben az általunk rajzolt térképek megfelelő pontjához odaillő bélyeget ragasztunk, műemlékkel, városképi részlettel, jellegzetes tájjal, esetleg híres felfedező portréjával — és természetesen tudni is kellett a bélyeg tulajdonosának, miről-kiről van szó. Pirovsky tanár úr bizonyára követett el pedagógiai bűnöket a felsőbbbség szerint, de az osztály tudta a földrajzot, és gyűjtötte a bélyegeket. Nem a takarékbélyegeket, mint a maiak.

Azt, hogy a bélyeggyűjtés legyen forrása is lehet, mindannyian tudtuk. Valamiképpen belógott a tizenhat éven aluli is az *Özönvíz előtt* című francia filmhez; abból pedig nem csupán a pályakezdő Marina Vladyt lehetett megismerni, hanem azt az igazságot is, hogy a ritka bélyeg a *viszonylag legkisebb méretű vagyontárgy*. A mi érdeklődésünk azonban inkább esztétikai jellegű volt. Szép bélyegeket kerestünk, nem értékeseket. Az „angol gyarmat” meg a „francia gyarmat” volt a legdivatosabb; magam inkább „motivomot” kerestem, műemléket vagy műtárgyat; kedvenceim közé tartozott egy szokatlan formájú tuvai sorozat. Már

csak azért is, mert nem akadt cserepartner, aki tudta volna, hol van ez a belső-ázsiai autonóm terület.

A gyerekkori szenvedélyt később más passziók követték, de még néhány évvel ezelőtt is bővítettem egy „görögök előtti régészet” tematikájú kollekción; ez a motívum egyrészt látványos, másrészt kellemesen ritka. A bélyeg azonban mint vizuális élmény világszerte egyre vásáribb. Azt hiszem, azért is hagytam fel a gyűjtéssel, mert nem bírtam tovább nézni a mini-emírségek tarka-harka, vagy éppen plasztikus képecskéit, ahogy a gyermekszemek lenyűgözéséért versengnek.

Néhány négyzetcentiméteren

A bélyeg, hagyománya szerint, kisgrafika. Jól kifejezi ezt az első, 1870 táján használt magyar bélyegek neve, a „kőnyomatos” és a „réznyomatos”. Persze a forgalom sokkal nagyobb volt annál, semhogy a *grafikai technológia* elegendő lett volna a postai küldemények bérmentesítő jegyének többszörözéséhez. Viszont maga a *bélyegkép* sokáig — szinte napjainkig — őrzött valamit a századforduló historizmusból és szecesszióból elegyített grafikájának örökéből. Mi több, ez a szecessziós elem a magyar bélyeg tradíciójának fontos része lett. A korai bélyegeket mindenütt a hályogkovács biztonságával tervezték. A bélyeg esetében ugyanis egy különben mellékes körülmény meghatározó tényezővé válik, s ez a méret. Mostanában az új-expresszionizmusnak nevezett irányzat feszegeti, hogy a méret — náluk a négy-öt méteres vá-

szon — lényeges esztétikai elem, mivel a néző valósággal belevész a látványba. A bélyegnél épp ellenkezőleg, a kicsiség a meghatározó: néhány négyzetcentiméteren kell mindent „közölni” a szó esztétikai értelmében, a praktikus közölnivalókon kívül. A bélyeg ugyanis olyan alkalmazott grafikai alkotás, amely a gyakorlati hasznosságon és a dekoratív megjelenésen túl egyéb feladatokat is vállal; mégpedig olyanokat, amelyeket a múlt század képzőművészete tűzött ki célul maga elé. Egy egészen egyszerű példa: a *bélyegkiadás önmagában a nemzeti önállóság fokmérője*. Ha csak akkora önállósága is, mint amekkora Magyarországnak volt a dualista monarchián belül vagy Bajorországnak Vilmos császár Németországában. Nem véletlen, hogy a magyar bélyegek történetét a katalógusok két, alapvetően különböző részre tagolják: az osztrák és a magyar postaigazgatás időszakára. A választóvonal a kiigyezés.

A bélyeg — amint azt hajdani földrajztanárunk észrevette — kiváló eszköze egy ország vizuális megismerésének. Persze ez a megismerés általában felületes, főként a sztereotípiákra korlátozódik. Ha Ausztrália, akkor lantfarkú madár, csőrösemlys és tavirózsaszerű operaház. Ha Magyarország, akkor Hortobágy, huszárok, esetleg Rubik-kocka (lásd Czigliényi Ádám sorozatait 1968-ból, illetve Varga Pál bélyegét 1982-ből). Nyilvánvaló persze, hogy a bélyeg nem közvetíthet szociológiai mélységekben tagolt képet egy országról. Nem mondhatja el, mik az ausztráliai bennszülöttek beilleszkedési problémái a városokban, vagy hogy a Rubik-kocka feltalálója maga is feltalálótak támogat a jövedelméből (ami egyfelől Rubik erénye, másfelől az innováció rendszerének hibája). Mindezt még csak utalásszerűen sem érzékeltetheti a bélyeg — ellenben az kötelessége a grafikusnak, hogy a tematikai közhelyet ne *vizuális közhelyek* segítségével mondja el. A patetikus-romantikus ábrázolásmód Czigliényi tervein, a kocka matematikai

lényegének ellentmondó, zsúfolt kompozíció Varga bélyegén a szándékolttal ellenkező hatást vált ki . . .

Témák és stílusok

A bélyegsorok tematikáját természetesen már csak üzleti szempontok alapján is igyekeznek minél hatásosabban megválasztani a bélyegkiadók. Aki a virágbélyeget szereti, rossz ember nem lehet. Tehát aki nem szereti, az alighanem rossz ember, s ezt ki vallaná be magának? Inkább vesz magának a számos magyar virágsor egyikéből: megjelent ilyen 1950-ben, 1951-ben, 1958-ban, 1961-ben, 1962-ben 1963-ban, 1965-ben (ebben az évben kettő is), 1966-ban, 1967-ben, 1968-ban . . . Legutóbb 1982-ben látott napvilágot egy rózsás sorozat. Kétségtelen, népszerű motívum. De mégis sok van már belőle, akárcsak a természet egyéb jelenségeiből: lepkekből, rovarokból, díszhalakból, vadállatokból, szelíd állatokból, állatkerti állatokból, medveféléből, kutyaféléből, macskaféléből, kölyökállatokból és más népszerű jószágokból. Szaporaságuk kapcsolatban áll azzal a ténnyel, hogy a Posta hosszú éveken át a kelletnél több bélyegsort dobott a — nemzetközi — piacra, ezzel nemcsak a modern magyar bélyeg értékét csökkentve némileg, hanem bizonyos fajta inflációt okozva a bélyegek művészi értékét illetően is. Érdemes összevetni az 1953-as *Erdei állatok* finom, témájához illő zöld és barna tónusait a 76-os *Vadállatkölykök* tarkaságával! Holott ugyanaz a Gál Ferenc tervezte mindkettőt. A hajdani nyomdai lehetőségek szűkös volta az összefogottság erényét kényszerítette a grafikusra.

E szűkös lehetőségekkel úgyszólván fél évszázadon át kiválóan sáfarkodott a magyar bélyegkészítés nagy öregje, Légrády Sándor. (Igaz, életműve megkoronázásának szánt blokkja 1978-ban valóságos köviület a korszak kisgrafikájában — talán épp azért, mert ki akarta használni a modern technika lehetőségeit, az Amerikából hazatért királyi

jelvények millenniumi ízlés szerint rendezett halma hatásvadászó tarkaság lett.)

Légrády prototípusa volt annak az alkalmazott művésznak, aki azt a nótát húzza, amelyet rendelnek tőle: 32-ben Szent Erzsébetet, 33-ban cserkészmozgalmi bélyeget, 38-ban Szent Istvánt, 40-ben jubiláló Horthyt, 45-ben viszont Bajcsy-Zsilinszkyt tervezett bélyegre. Lényegében azonos művészi felfogásban. Majd 1950-ben az ő 5 éves *terv*-során nevelődött, aki levelet kívánt postázni. Sőt, 1951-ben még tervezett némi kiegészítést is ezekhez az optimista bélyegekhez, előlegezve a *terv* eredményeit. Készített még néhány, a korszakhoz illő kompozíciót Leninnel—Sztálinnal, majd 1953-tól — a szép Rákóczi-sorozattól — kezdve visszatért ahhoz, amit igazán szívügyének érzett: jeles emberek, költők, tudósok, de főként a magyar múlt dicsőségének hirdetéséhez. Munkássága egyre ódivatúbbnak hatott, ugyanazt a kompozíciós sémát szerette variálni (elől portrészzerű ábrázolás, hátul jelet), de mégis: a mind szélesebb tematikájúvá, sokrétűbbé és színesebbé váló magyar bélyegkiadásban munkái bizonyos folyamatosságát képviseltek. S ez nem ártott, mert a fenti bővülés a hatvanas és hetvenes évek produkciójának egyre egyenetlenebbé és tarkábbá válását hozta magával. Életútja megérdemelne egy tudományos feldolgozást, figyelembe véve az alkalmazott művész helyzetét a politikai változásokkal terhes világ követelményei között.

Légrády azért is jellegzetesen magyar bélyegtervező, mert alkotói szemléletének gyökerei a magyar későszecesszióba nyúlnak vissza. Abba az 1910 körüli építészeti-iparművészeti felfogásba, amely a kisgrafikában a Tanácsköztársaság bélyegsorozatában érte el csúcát, s amely később neobarokk elemekkel feltöltődve, majd a római iskolával fűszerezetten az ellenforradalmi korszak hivatalos esztétikájához idomult. Mégis megőrzött magában annyi „modernséget”, hogy a Horthy-világ bélyegei közt sok szép kompozíció szülessen — ilyen volt

például 1940-ben Tóth Gyula *Mátyás-blokkja* vagy Konecsni György művészetpártoló célú sorozata ugyanebből az évből. A tervezők általában megmaradtak a síkdíszítés keretei között, és figyeltek a méret adta határookra. Érdekes, hogy mind 1940, mind 1950 körül a legerősebb a részletességre és térábrázolásra való törekvés. Úgy látszik, az országgyarapítás, illetve a tervteljesítés felfokozott légkörében a megrendelő és a grafikus egyaránt a maximálisra s nem az optimálisra törekedett. Holott a művészetben kevés olyan fontos tényező van, mint az arányosság.

Az utóbbi húsz—harminc év magyar bélyegstílusát aligha lehetne meghatározni. Ha a komoly Nagy Zoltán bélyegeit tekintjük annak, nem tudunk mit mondani Vertel József csapongó változékonyságáról vagy Czigliényi Ádám giccsbe hajló színességéről. Vagy mit kezdjünk a számtalan úrhajós-bélyeggel, amelyek kialakításában sokan vettek részt? S ezért — talán ezért, a személyesség hiánya miatt — zsúfoltságukkal a magyar bélyegkiadás egyfajta mélypontját jelentik. Egy egész témakör, amelyben nem találni egyetlen igazán szép tervet! És ráadásul a romantikus-naturalista felfogás milyen ellentétben áll a technika precíz szépségével! Mentségére szóljon tervezőinknek, hogy a világban mindenütt giccsre sikerültek az úrhajózással kapcsolatos bélyegek. Úgy látszik, a kozmonauták szárnyalását a művész korántsem tudja úgy átélni, mint a földünkről is észrevehető módon repülővel eget hódító ember teljesítményét.

Önálló műalkotás

Szépség és didaktikai hasznosság: ez a dicséretes cél lebegett a bélyeget tervezők és tervezetők szeme előtt. Nem valósult meg mindig, s ennek az az oka, hogy figyelmen kívül hagytak néhány gyakorlati tudnivalót. Például azt, hogy *a fénykép nem hűséges* dokumentum. Egy véletlenszerűen megmaradt, kirándulási csoportképből kinagyított,

esetleg agyonretusált arc vajmi keveset mond az ábrázolt személy egyéniségéről. Gondoljuk meg, hány felvételt készített portré esetén egy fotóművész! Mennyit beszélget a fényképezettel, hogy belső világát is megismerje... Mégis, számos történelmi alakról, a munkásmozgalom kevéssé ismert, gyakran tragikusan fiatalon elhunyt hőseiről e legfeljebb dokumentumértékű fényképek alapján készítették Vagvóczky Károllyal bélyegeket. Néme-lyikükkel meg tudott birkózni, máskor fel kellett adnia a küzdelmet. Rossz fénykép alapján senki sem tud jó grafikát készíteni, ha ragaszkodnia kell a fényképszerűséghez. Hogy szükséges volt-e ez a ragaszkodás, az persze kérdés. Hiszen Kass János is félig-meddig képzeletszülte grafikát rajzolt 1980-ban Kaffka Margitról. Pedig Székely Aladár lenyűgöző portréfelvétel készített az írónőről... Azt hiszem, annak ellenére, hogy a bélyegen alkalmazott fénykép immáron nyolcvanéves is elmúlt, a grafikaszerűségét őrző bélyeg többet mond a fotómechanikus eljárást hangsúlyozónál.

Bizonyos fajta tévút a képet reprodukáló bélyeg is, bármennyire népszerű. Belső ellentmondás van itt a méret és a jó szándék között. Ráadásul nyomási technológiánk sem kielégítő. Tudomásul kell vegyünk, hogy egy bélyegméretűre kicsinyített és közepes színhúságú nyomat nem informál, hanem *dezinformál*. Megismertetheti a festő nevét, de félreismerteti művészi világát. A terebélyes magyar reprodukciós bélyegkiadásból bizony csak a Michelangelo- és Picasso-blokkot ajánlanám jó szívvel annak, aki a művészet iránti érdeklődésből gyűjti e motívumot. Hiszen nem véletlen, hogy a művészeti albumok alig férnek be a könyvespolcok közeibe: reprodukciókból a minél nagyobb méretű a leghúságesebb, s ez néha többet mond el a részletekről, mint maga a kép a múzeumban (ott ugyanis sose világítják meg olyan erős fényvel, mint a repro készítésekor). Természetesen ezzel aligha fogom lebeszélni a postát e népszerű témáról, amely ráadásul még azt is lehetővé teszi, hogy

ugyanazt az Esterházy-Madonnát akár háromszor is megjelenesse! Egyszer mint a múzeum olasz műkincsét, egyszer Raffaello emlékére, egyszer meg mint ellopott drágaságot. Ez alighanem rekord a posták történetében. A bélyeg tehát legyen grafika. Kérdés, hogy a jó grafikus egyben jó bélyegtervező-e. Kass János esete azt bizonyítja, hogy nem feltétlenül. Persze Kass tipográfus is, tervei tehát mindig szakszerűek, de grafikái közül igazán csak 1979-es gyermeksorozatára és blokkjára mondanám, hogy bélyegnek való. Az ő műveinek szépségét a vonal szárnyaló lendülete adja, nem pedig a minuciózus finomság. Modern vonalvezetésű tervei, mint például az 1978-as békegalamb, szétfeszítik a kereteket, zanzásított plakátnak tűnnek.

Ugyanakkor érdekes megfigyelni, milyen jól hat bélyegnyi méretekben a *grafikai művek reprodukciója!* Ezért is annyira népszerű a „bélyeg a bélyegen”-téma. Ezért mutatós, ha plakát — például 1919 plakátjai — alapján terveznek egy sorozatot, ezért remek az 1979-es Dürer-blokk (Cziglényi Ádám tervezése). S ide számítható Vagvóczky Károly finom Kisfaludy-bélyege is (1980). De a legjobbak azok a bélyegek, amelyeken a fényképezett látványt a tervező *grafikává dolgozza át*.

Nemzetközi hagyomány ez. Így népszerűsítik a franciák is múzeumaik kincseit. Egy-két frankos egységárú, a hatvanas évektől kiadott művészeti bélyegeiken mintha egy századdal korábbi nyomdatechnikát követnének. Grafikaszerűen megmunkálva reprodukálják festményeiket, a lascaux-i barlang őskori bikáitól Picasso XX. századi bikájáig. Tudják, hogy az igazán szép bélyeg önmaga is műalkotás, és így tud igazán, élményt keltve informálni. Ezt a felfogásmódot nálunk Zombory Éva műveli, lelkiismeretesen és ízléssel, megtalálva műfaját (és felmérve fantáziájának határait). A látott világot rajzosabbá tevő ábrázolásmódja rendkívül rokonszenvesen „bélyegszerű” — érdemes például összevetni 1970-es bélyegnapi Corvina-részleteit Légrády teátrálissá fokozott ötvös-

tárgy-sorozatával, ugyanabból az évből. Két művészi világ, holott a szándék ugyanaz: megismertetni a magyar kultúra örökségét. Az előző megoldás, épp a harsányság kerülése miatt, valószínűleg hatásosabb. És csak mély rokonszenvvel szólhatunk arról is, hogy Zombory a lepkék vad színekre ingerlő témáját is visszafogott eleganciával oldotta meg 1984-es során. Hasonló eleganciát keres a bélyegtervezésben kezdő Bánó Attila, aki a maga pontos stílusában honfoglaláskori fegyvereket és díszeket rögzített papírra.

Az utóbbi években sok új, jó törekvés jelentkezett. Űde rajzfilmjelenetek, Dargay Attila tervei nyomán. Finom,

várostartörténeti vonatkozású pesti grafikát új életre keltő bélyegnapi blokk (Vagyóczky terve 1983-ból). Varga Pál, Widerkomm Ervin kiegyensúlyozott és racionális grafikái. Kékesi László érzéletes zászlósorozata 1981-ből. Dudás László örvendetes fejlődése az ókor hét, agyonromantizáltan megjelenített csodájától (1980) a ballonrepülés kellemes színvilágáig. És sorolhatnánk még a példákat. Ha folyamatos tendencia lesz, ami az utóbbi években megfigyelhető — hogy jóval kevesebb fajta bélyeg jelenik meg — akkor a magyar bélyegnek ismét *karaktere* lesz. Az alkotók egyéni sokféleségének ellenére is. Vagy éppen azért.

Lázár István

A megbélyegzett bélyeg

Bélyegeinkről, a magyar bélyeg esztétikumáról, valamint áráról, csereértékéről, „konvertibilitásáról”, illetve „inflálódásáról” újra és újra föllángol a vita. Nemrégiben is újságcikkek, rádiónyilatkozatok csaptak össze, olykor elég hevesen. S a vitának ebben az újabb, 1984—85 fordulóján kialakult szakaszában is erőteljesebb volt az ítélet, mint a dicséret.

A kifogások igen nagy hányada jogos. Még akkor is, ha a heves kritikák olykor bármily magasztos, ámde elvont szempontok, életidegen maximalizmus alapján fogalmazódnak. S a kritikás segítő szándéka csorbul, ha nem veszi tekintetbe, nem érzékeli, vagy nem hajlandó respektálni azt a tényleges erőteret, amelyben a magyar bélyeg

megszületik. Ezért szükséges talán itt olyasmit is leírni, ami sokak számára magától értetődő. Nézzünk hát néhány evidenciát.

Rangsort állítva, azt kell mondani, hogy a bélyeg 1. postai értékcikk, bérmentesítési eszköz; 2. gyűjtés tárgya; 3. exportárualap. Ennek megfelelően kialakításában részt vesz, illetve érdekelt 1. a Magyar Posta; 2. a MABEOSZ tehát a szövetségbe tömörült gyűjtők képviselője; 3. a Magyar Filatéliai Vállalat.

Föltűnhet természetesen, hogy a magyar bélyeg *névjegy* jellegét kihagytam. Azt tehát, hogy a bélyeg országunk (egyik) bár kicsiny, de sokféle eljutó, és így nem csekély hatású képviselője: névjegyje avagy reklámcédulá-

ja. Ám ezt a negyedik, igen fontos funkciót nemigen tudom kellő egzakt-sággal besorolni a fentebbi, többé-kevésbé stabil sorrendbe. Nem tudom, hogy a névjegy szerepet hol helyezzem el a bérmentesítési eszköz, a gyűjtés tárgya és az exportáru hierarchikus sorában. A másik három funkcióhoz jól hozzárendelhető az, aki az adott funkciót képviseli. Az viszont, hogy a magyar bélyeg méltó küllemű névjegy legyen hazánknak, olyan általános társadalmi érdek, amihez nehéz bárkit is rendelni, mint e szempont képviselőjét. Ezt a negyedik funkciót vagy célt a postának, a gyűjtőknek és a külkereskedőknek egyaránt respektálniuk kell vagy kellene — de kinek kellene, lehetne igazán elérnie? Eme érdek érvényesítését hová lehetne „telepíteni”?

Föltűnhet továbbá még valami. A magyar bélyeg nemcsak kifelé névjegyünk, hanem hazai propagandaeszköz, illetve bizonyos presztízserdekeknek is hordozója. Magyarán: igen sok szerv, intézmény, olykor még személy is érdekelt abban, és kezdeményezi, szorgalmazza azt, hogy *miről* jelenjék meg bélyegünk.

Siessünk itt hangsúlyozni, hogy a legtöbb bírálat a bélyegkép megjelenését, grafikai, esztétikai minőségét úgy kifogásolja, hogy nem veszi figyelembe: a bélyeg majdnai, absztrakt vagy konkrét értékében nagy a jelentősége annak, hogy *mi a téma*. Bár a grafikus sokra képes, azért az nyilvánvaló, hogy egy hazai szerszámgépről vagy hőerőműről sokkal nehezebb jó bélyegrajzot készíteni, mint egy népi kerámiáról, a Rubik-kockáról vagy valamely herceg, ritka lepkefajról. Azzal tehát, hogy mi kerül be a soros év bélyegtervébe — mely személyek emléké, mely intézmények jubileumát, milyen politikai, sport-, kulturális és egyéb események alkalmát stb. *kell* megörökíteni, már sok minden eldőlt, a grafikus mozgásteret eleve igen behatároltatott.

Menjünk most vissza alapállásba:

1. A posta természetesen szeretne szép és értékálló magyar bélyegeket kiadni. Ez azonban — ezt is látni kell — részben csak szenvedély vagy becsvágy;

a posta igazi érdekeltsége ebben csekély. Kezét ugyanakkor köti: a bélyeg nagysága s általában használhatósága, mint bérmentesítési eszköze; az előállítási ár, amikor is a jobb papír, az igényesebb grafikai-nyomdai kivitelezés drágább; s végül, de nem utolsósorban a postára zúdul a bélyeget igénylők óriási nyomása: városok, üzemek, politikai és kulturális intézmények stb. vezetői követelnek „maguknak” bélyeget, és az ilyen törekvés olykor szinte elháríthatatlan, a formális és az informális csatornákon át hatalmas erővel tör utat. Igen nehéz tehát a gyakorlati, az anyagi és az erkölcsi-politikai szempontok szövevényében kialakítani azt a bélyegkiadási *téma*-tervet, amely sokkal inkább mutatja végül a sokféle kompromisszum jegyét, mint az elvileg szinte mindenki által helyeselt magyar „bélyegideált”.

2. A gyűjtők igénylistájának élen úgy áll a bélyeg szépsége és értékállósága, hogy bár az előbbi hangsúlyozzák, de az utóbbit számolgatják inkább. Külön gyűjtői szempont, hogy sokan motívumokat gyűjtenek — sport, természet, történelem stb., szinte végtelesen, de mégis behatárolt s behatároló változatosságban —, és ezért ki-ki előtérbe helyezi a maga motívumkörét. Ami a bélyeg esztétikumát illeti, ezt tehát minden gyűjtő hangsúlyozza, ám a százezres gyűjtőtábor általában esztétikai kultúrája aligha sokkal magasabb, mint az átlagnépességé. Így hát, bár a magyar gyűjtő talán nem tekinthető kifejezetten rossz ízlésűnek, illúziókat sem táplálhatunk rendkívüli kifinomultságáról. Ami pedig bélyegeink inflálódását illeti, bár történetek védelmi intézkedések (óvatos készletmegsemmisítés, a bérmentesítési határidő megszüntetése, névértékű visszavásárlási kötelezettség), a helyzet semmiképpen nem rózsás. Messzire vezetne most annak firtatása, hogy mikor mivel és mennyiben rontottuk — még lehetőségekhez mérten is — a magyar bélyeg pénzbeli (és pedig: gyakran szigorúan devizában számolt!) értékét. A túl sok kiadás, a hibás motívumarányok, a túl nagy példányszám, a nem elég átgon-

dolt export nyomán hogyan kerültünk valahová középre — az üzleti célú kiadások éltette „bélyeg-szigetek”, a szinte csak postájuk által finanszírozott és létjogosított miniállamok, és az értékálló, szolid bélyegkiadásukról ismert, persze, jobbra nálunk sokkal tehetősebb országok közötti mezőben.

3. A Magyar Filatéliai Vállalat, a monopolhelyzetű exportőr maga sincs könnyű helyzetben. A külföldi gyűjtő talán még kevésbé igényes esztétikailag, legtöbbjük inkább a motívumokat keresi, nem a grafikai értéket. Ráadásul talán itt is észlelhető az a paradoxon, hogy a kereskedő — miként nálunk a divatszakmában — olykor rosszabb ízlésű, mint akiket kiszolgál. És miután a vállalat általában országonként egy-egy vezérképviselőnek kínálja a magyar árut, „export-oldalról” tulajdonképpen néhány nagy vevő igénye, értékítélete, netán ízlése igen nagy erőt nyer. Ugyanakkor a vállalatra belülről is nagy nyomás nehezedik. Az ország krónikus devizaigénye nemigen engedi, hogy szépelgésünkkel veszélyeztessük a magyar bélyeg „devizakitermelését”. Igaz, az évente így nyert pár millió dollár egyrészt nem csekélység, másrészt viszont talán a tizede például annak, amit a magyar nyuszi — hús-exportunkból a házinyúl kivétel — eredményez. Végül is én többször megfontolva tettem a fenti rangsorban a harmadik helyre a Filatéliai Vállalatot. Am olykor előfordult, hogy „a fark csóválta a kutyát”. A vállalat szempontja sok más tudott előzni. Annál is inkább, mert a devizabevétel egy — kis — hányada arra fordítatik, hogy bélyegkiadásunk technikai háttérét javítsa.

Itt viszont részletezhetnők azt is, amiről még éppen csak említés esett: hogy van-e a jobb bélyeghez jobb papír; nyomdáink állapotát, az ipari háttérrel, amely az oly kényes munkához, amilyen a bélyeg, mint igényes minigrafika reprodukálása, egyáltalában nem kielégítő. (Bélyegeink egy része éppen ezért szovjet nyomdában készül, a hazainál részben jobb minőségben; a legigényesebb bélyegnyomási

eljárásokhoz azonban egyelőre nem tudunk hozzáférni, sem gépbeszerzéssel, sem bér munka révén.)

*

Túl sok mentséget keresek? Azt hiszem, az a becsületes eljárás, ha előbb összefoglaljuk azt a szerteágazó szempont- és feltételrendszert, amelyben a magyar bélyeg születik. És ezek után állapítjuk meg, hogy mindezen akadályok ellenére, még a jelenlegi általános keretek és feltételek között is lehetne jobb általában bélyegkiadásunk, lehetnének jobbak egyenként bélyegeink, soraink.

Javítható már a motívumterv évről évre történő — sokféle érdekegyeztetést kívánó, végül egy helyen összpontosuló — összeállítás. Lemondva a sztereotípiát és a talán nem is mindig elutasíthatatlan musz-témák egy részéről. Növelve az új és újszerű témák körét. Különösen fontos volna a bélyeg ismeretterjesztő, szemlélettágító funkciójának erősítése. A szokványos kutya-macska-ló-lepke — és a végtelenszen elkoptatott sport — motívumok terhére különösen a magyar történeti témákat preferálhatnók. Valamint jeles magyar személyiségek — művészek, tudósok — népszerűsítését. A történeti — részben: régészeti — tematika egyben a grafikai minőség javítását is ígéri. Az 1984-ben megjelent — Székely András által is méltatott — sorozat honfoglaláskori régészeti-művészeti emlékeinkről a korszerű nemzet-tudat kialakítása szempontjából is értékelhető témát olyan tiszta, jó grafikai megjelenítéssel dolgozza föl, amit magam példamutatónak tartok. Annál is inkább, mert sokszor a jó témájú, szépen megtervezett sorokat — például erre a magyarországi zsidó egyházművészeti kincsekről készült sor — végül elrontja a szín, a durva, „erőszakos” háttér. Remény van arra, hogy a Kárpát-medence régészeti emlékeit további sorok örökítik majd meg — az újkőkor, a neolitikum leleteit bemutató sor már tervezés alatt van —, és talán éppen ez a tematika lehet az,

amellyel nemcsak elindult, hanem meg is erősödhet a fejlődés az egyszerűbb, letisztultabb, esztétikusabb magyar bélyegstílus felé.

A grafika minőségén persze az is sokat javíthatna, ha sikerülne szélesebben versenyeztetni a bélyeget tervezni hajlandó és a bélyegkészítés módozataiban elmélyülő művészek körét. Amihez az anyagi és az erkölcsi elismerést kellene megerősíteni, a bélyegtervezés rangját növelni. Azt pedig a bélyeget készítő nyomdák érdekeinek erősítésével érhetnők el, hogy a nyomdászok precízebb, lelkiismeretesebb munkát végezzenek. Ne fordulhasson elő például az, hogy a grafikus vagy a posta igen nyomatékosszerűvételeit, a próbanyomatokon tett megjegyzéseit sem érvényesítik, hanem a sietős imprimatúra után árnyalati eltérésekkel és más nyomási hibákkal készül végül a bélyeg. Az általános nyomdai állapotok közepette persze aligha lehet a bélyeget kiszakítani, mintegy valami nyomdai rezervátumban előállítani . . .

És azt hogyan lehetne elérni, hogy szabadabban érvényesüljön a tervezők fantáziája? Gyakran az veszi el a grafikusok kedvét, hogy a megrendelők — és nemcsak a posta, hanem például egy jubileumi bélyeg esetében a jubiláló intézmény vezetői — erőltetik a túlszűfölet, a mellékmotívumokat, „de még annak is föltétlen rajta kell lenni, hogy . . .” alapon. Ez eleve lehetetlenné teszi az egyszerűbb, modernebb megoldás keresését. Egész vizuális kultúránk szempontjából lényeges volna, hogy a magyar bélyeg soha ne kullogjon hátul ott, ahol például a piktogramok, a számítógéprajzok, az op- és néha a pop-art motívumai, illetve irányzatai azért csak meg-megjelennek már, reklámban, tájékoztatásban, a nyomtatványokon és az utcaképpen. A bélyeg kiváló eszköz lehetne — és néhány országban az is! — az új vizualitás kifejlésében. De nálunk ma inkább a konzerváció eszköze, a hagyományos-avuló vizuális kultúra része.

Nem lehet persze minden magyar bélyeg holmi avantgárd kisgrafika. De miközben azt is elősegítendő, hogy bélyegeink a mainál jobban tükrözzék egy nemzeti bélyegkiadás annak minden példányán felismerhető, közös jegyeit, e közös jegyek nem föltétlen zárnák ki azt, hogy a képzőművészeti hagyomány és az új vizualitás egymással párhuzamosan, egymást kiegészítve jellemezze bélyegeinket, egészséges arányban.

Mindezek jegyében én merném javasolni, hogy neveztessek ki — keresessék meg — a magyar bélyegek *főtervezője*. Olyan művészeti vezető, akit a Magyar Posta bíz meg, mégpedig legalább öt évre, és a hosszabbítás szándékával, s aki „hivatali ideje” során, a posta által jóváhagyott tematikai terv alapján, *nagyszuverenitással* rendeli meg — nem kizárt, hogy részben ő tervezzi — és kíséri végig az imprimatúráig, a ki nyomattatásig minden bélyegünket. Igaz, nálunk a felelősségátadásnak ez a módja nemigen dívik. Holott egyik lehetőségét nyújtana annak, hogy a sok bába közt kevésbé vesszen el a konkrét felelősség a magyar bélyegkiadás minőségéért.

Legyünk igazságosak. A Magyar Posta jogositványai szerint a magyar bélyegkiadás teljes monopóliumával rendelkezik. Ám egy idő óta mind jobban megosztja, legalábbis konzultációs szinten, a tematikai és a grafikai tervezés gondjait. Hosszas viták, egyeztetések nyomán alakulnak ki az éves tématervek; megbeszélések kísérik, zsűrizés zárja az egyes sorok, bélyegek grafikájának készítését-elfogadását. De a végeredmény még mindig mutat hasonló jegyeket, mint amilyeneket az ipari formatervezésben, a textilművészetben vagy a reklámgrafikában is láthatunk: hiányzik egy olyan irányító kéz, egy olyan irányító szellemisége, akinek egész egzisztenciája a tervezés, és így felelőssége sem formális vagy jogi vagy gazdasági, hanem egzisztenciális. (Ne úgy értsük ezt, hogy az állása múlik ezen; inkább úgy, hogy szinte a léte, de legalább a szakmai tekintélye, presztízse . . .)

Tárgyilagos szemlélő aligha vitathatja, hogy az elmúlt években a magyar bélyegkiadásnak a tematikája és az esztétikai minősége is javult — valamivel. Ahhoz képest, hogy mily sok a meghatározó vagy éppen a gátló tényező, ez a javulás talán nem is olyan csekély. Ahhoz képest, hogy milyen fontos a bélyeg, mint országunk névjegye és mindennapi környezeti kultúránk egyik tényezője, valamint ahhoz képest, hogy optimálisan milyennek szeretnők látni a magyar bélyeget, ez a javulás még igen szerény.

Ha az exportsikereket, bélyegeink külföldi eladását kívánnók csak növelni, meglehet, az esztétikumot is, de a tematikát mindenképpen — a mi szempontjainkból — rontani kellene. Ha azt látjuk, hogy a magyar bélyeggyűjtők egy része „lábával szavaz”: elmegy, kilép a szövetségből, abbahagyja a gyűjtést, ezt nemigen lehet egyértel-

műen a bélyegek minőségére visszavezetni; valószínűbb, hogy — bár az *anyag*i csalódás föltétlen közrejátszik — elsősorban az egyéb szórakozások, tevékenységek (televízió, kiskertmozgalom stb.) magyarázzák e visszaesést. Általánosabb és elvibb szempontokat, célokat kell hát néznünk. Például azt, hogy hírünket a világban miként képviseli a bélyeg, nem annyira mint a filatélia tárgya, hanem mind bérmentesítő sok millió levélen. Például azt, hogy ez a kisgrafika milyen közművelődési szerepkört tölthet be itthon, ismét nem csupán a filatelisták, hanem az egész lakosság körében.

Lehet persze mondani azt is, hogy a magyar bélyeg lényegileg megfelel mai közgondolkodásunk, vizuális kultúránk és papír- meg nyomdaiparunk általános állapotának. Olyan tehát — amilyent megérdemlünk. De ez ha igaz is, túl lefegyverző megállapítás ahhoz, hogy passzívan belenyugodjunk.

ABSTRACT: The articles collected here offer a bit of graphic technology, a bit of stamp history and many question marks, while introducing the reader into stamp emission in Hungary.

Pálréti Ágoston

Városi rádió és vezetékes televízió együttes modellje

Nem lehet társadalom anélkül, hogy tagjai rendszeresen ne lássák, hallják, tehát érzékeljék egymást.

Erdei Ferenc

Több mint harminc éve, hogy hazánkban megkezdődött a rendszeres körzeti rádiós műsorok sugárzása. A központi főműsorokat relézó kis átjátszó adókkal sugárzó regionális stúdiók mellett a szolnoki az egyetlen, amelyik saját adóval, önálló hullámhosszon juttatja el programját a hallgatókhoz.

Három évtized múltán most struktúraváltás előtt áll a szolnoki rádió-stúdió. Központi párt- és állami döntés értelmében — tekintve, hogy a közeljövőben új körzeti stúdió lép be a hálózatba Szegeden, majd Debrecenben — városi rádió-stúdió lesz, Szolnok és közvetlen vidéke adóközzel. Ugyanakkor bizonyos elképzelések szerint a jelenlegi stúdióház otthont adna a kábeltelvízió központi műsorstúdiójának is. Ily módon tehát egy új tömegkommunikációs forma jön létre, a Szolnoki Rádió és Vezetékes Televízió.

A körzeti stúdiókkal kapcsolatban a fő gond: hogyan lehetne elérni, hogy a közvélemény a „mi rádióknak” ismerje el őket? A jelenlegi helyzet az, hogy a kislétszámú stúdiókat — Hankiss Elemér terminológiáját használva — túlságosan leköti az első társadalom első nyilvánosságának közvetítése, s nem nagyon marad erejük a vezetőik és vezetettek kölcsönösségén alapuló, az állampolgári népség érdekeit és prob-

lémait valódi közéletté generáló, teljesebb körű, demokratikus sajtónyilvánosság megteremtésére. Még mindig többet adnak felülről lefelé, eszi, nem eszi, nem kap mást alapon, és nem képesek igazán betagozódni azokba a pörusokba, ahol nagyobb szükség lenne rájuk, ahol mint a mélytengeri áramlások szereplőinek és folyamatainak hí meghallói valóban közvetíthetnek feszültségek, érdek-konfliktusok kezelhetővé tételében, esetleg megoldásában.

Beszélő kötelék

Több mint tíz éve annak, hogy a Népszabadság az akkor húszéves vidéki stúdiókat köszöntve a többi között azt állapította meg, hogy a mai kommunikációs versenyben csak az a rádió őrizheti meg és fokozhatja frissességét, amelyik nem egy vagy két adóra és a tudósítói hálózatra épül, hanem lokális stúdiórendszere révén valóban ott van minden esemény helyszínén, történjék az bárhol az országban.² Ez az „egyidejűleg mindenhol” követelmény soha nem látott méretekben kezd megvalósulni a nyolcvanas évek közepén. Az információ olyan kulcshelyzetbe került, mint még a történelem során eddig semmikor. Az információtechnika pedig

elsősorban arra szolgál, hogy új lehetőségeket tárjon fel az állampolgárok és az állam, az egyén és a szervezet viszonyaiban. A nyolcvanas évek Magyarországa a reformpolitika továbbvitelével ideális terepe ezeknek a kísérleteknek, hiszen a decentralizálás és az azon messze túlmutató disztributív-kooperatív tevékenység egyre inkább alapvető gazdasági-irányítási diszciplínákká válik.³

Ezekhez a makrofolyamatokhoz természetesen igazodnia kell a szocialista társadalom információs háztartásának is. Egy városi rádió alapfunkcióit tekintve ma sem lehetünk korszerűbbek annál a Bertolt Brechtnél, aki már a harmincas évek elején azt követelte, hogy a rádiót egyoldalúan disztribúciós (szétosztó, szóró) apparátusból kommunikációs (összekötő) apparátussá kell változtatni. Így a rádió a közélet egyik legnagyobb kommunikációs apparátusa lehetne.⁴ Tény, hogy ezt az alapkövetelményt viszonylag magas fokon teljesítette, illetve teljesíti a Magyar Rádió a maga központi és körzeti kommunikációs apparátusaival, de a városi rádiók esetében ennek a feladatnak hatványozottan kell eleget tenni.

A kérdés további taglalásához tekintsük át az információ helyi értékének problémáját. Elemi tapasztalati tény, hogy minél közelebb van valamely szféra a mindennapi élethez, a közvetlen szükségletekhez, az egyén annál többet tud róla, de annál többet is akar tudni róla. A nagyvilágról szerzett értesüléseink szerkezete lazább, mint saját társadalmunkról, országunkról való tájékozottságunk, és ennek szövete is lazább, mint azoké az értesüléseké, amelyek saját életünkre, a családot, a rokonságot, a szomszédságot közvetlenül érintő problémákra vonatkoznak. Tehát az információ helyi értéke megnő, ha rólunk szól, vagy hozzánk szól, ha mintegy egész valónkban megérint, „telibe talál” bennünket. Egy városi vagy városrésnyi közösséget szolgáló lokális rádiónak — terjedjen az sugárzással vagy kábelen — az információ eme rétegzettségére (ami

bizonyos fokig megfelelhethet a városbeliek szűkebb rétegei speciális szükségleteinek) nagyon komolyan tekintettel kell lennie. Csak így lehet a városi rádió műsora más és hatásos, egyidejű és helyi érdekű, vagyis a mi esetünkben Szolnok és vidéke műsoros szószólója, adott esetben szellemi népgyűlése, a helyi tapasztalatok, gondok és gondolatok szabad gyülekezőhelye, egy korszerű kommunikációs agóra. Fel kell oldania azt az anomáliát, amit az egyre inkább globalizálódó hírszórás teremtett, hogy ti. az emberek ma már jobban ismerik a világpolitika reprezentánsait, mint saját közvetlen politikai vezetőiket. Vagyis vissza kell adni a közösségeknek választott vezetőiket, rövidre zárni kapcsolatukat, együttműködésük pályáját, hogy a politika és a politikus testközelbe kerülhessen. Egy város népességének fokozottabban kell tudnia, éreznie egymás jelenlétét, s ebben, vagyis a közügyek nyilvános megtárgyalásában a rádió és majd a kábeltelevízió a legfontosabb közvetítő erő és eszköz, az a létfontosságú „beszélő kötelék” (Marx), ami az egyest az állammal, annak helyi intézményeivel és képviselőivel, az országgal, a világgal összeköti.

Platón szerint egy város addig terjedhet, amíg még hallani lehet a szónok hangját. Azaz a városvezetés számára minden egyes polgár fontos, mindenkire el kell, hogy jusson a szónok hangja, hogy a nép, a városbeliek számára köztudottá váljanak a közösség ügyei, s kialakulhasson a közmegegyezés, a törvények tisztelete, a jogok és kötelességek összhangja. Summázva: a poliszdemokrácia működőképességének egyik fontos garanciája volt az, hogy a szónok, a vezetés hangja és követelménye mindenkire egyidejűleg és egy helyen eljuthasson és visszhangra találhasson.

Érdemes mindezzel összefüggésben a magyar közélet és politika egyik legvonzóbb egyénisége, Erdei Ferenc néhány idevágó gondolatát bekapcsolnunk. Szülőhelye, Makó városrajzában írja: „Nem lehet társadalom anélkül, hogy tagjai — legalább képviselők útján vagy jelképesen — rendszeresen

ne lássák, hallják, tehát érzékeljék egymást. Városi társadalom pedig különösen nincs anélkül, hogy a nyilvános együttlét ne nyilvánuljon meg valahogyan. Ám ez most a modern életben elég bonyolult dolog.”⁵

Dinamikus és nyílt várospolitikai, érdemleges helyi önkormányzat, a közügyek folyamatos és nyilvános újratárgyalása, a konszenzus kialakítása — nos, ebben a folyamatban vállalhat tevékeny szerepet, bátor és szakavatott közvetítést a városi rádió. Mindehhez elengedhetetlen a pontos és hiteles helyismeret. Tudnunk kell arról, hogy milyen erők rejtőznek a társadalmi lokalitásban, miféle gondok sürgetnek választ és megoldást, és miféle marandó — régebbi és újabb keletű — értékek kamatoztatására nyílik lehetőségünk.

Új nyilvánosság

További végiggondolást igényel az a tény, hogy ha a Szolnoki Rádió a körzetiről a városi funkcióra vált át, akkor ez milyen feladatok leadásával, illetve milyen új funkciók felvételével jár együtt. Leadja a nagytáji adóközteret, az eddigiekben soha teljesen meg nem valósult Alföldi Rádió profilt, némiképp módosulva, de megmarad kapcsolati pályája a fővárossal, s új elemként lép be a kommunikáció Szegeddel és Debrecennel. Annyi bizonyos, hogy Szolnok mint stratégiailag fontos gócpont, a Tiszántúl kapuja, mint forgalmi központ és mint egy félmilliónyi népességű megye közigazgatási székhelye nem képes életét, gazdaságát hatékonyan működtetni a fent említett kapcsolatok nélkül. Hamarosan elkészül a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja vizsgálati nyomán a Szolnok megyei falvak térkapcsolatairól szóló alapos elemzés. Ennek tükrében a megyeszékhely is világosabban láthatja önmagát, de kívánatos lenne a megyeközpont más városokhoz fűződő „kapcsolattanát” is feltérképezni. A városi rádióknak mindezeket a vonatkozásokat ismerni és

tekintetbe venni ajánlatos, mert különben nem lesz képes jól megcélzott, rétegorientációs műsorpolitikát kialakítani. Szolnokban egy kicsit benne van a megye — a káderek, a munkaerő mozgását, de a hagyományokat, a kistáji szokásokat tekintve is. Ezt a problémakört (a szolnokiak kirajzását is figyelembe véve) érdemes lesz felszálazni és a lokalitás sokrétegű fogalmába beépíteni.

Valószínű, hogy a jövőben inkább az információpiac keresleti oldala fogja alakítani a tömegkommunikációs eszközök műsorainak szerkesztési arányait. Tehát a közösségi szolgáltatások, az aktivizálódó fogadó fél igényei, szükségletei lesznek a mérvadóak. A rádió mint „beszélő kötelék” működtetése során ügyelni kell arra, hogy azonos hullámhosszra kerüljön a közvélekedések kialakulásának folyamataival, s így arról beszéljen, ami valóban érdekli az állampolgári népet. Ehhez viszont az szükségeltetik, hogy a jelenleginél mélyebben ismerjük a szocialista nyilvánosság szerkezetében bekövetkezett változásokat. A rádió — mint a nyilvánosság egyik döntő hatalmi eszköze — részt vállal ebből a szerkezetváltoztatásból, néha éppen azzal, hogy nyilvánosságot ad a nyilvánosság gondjainak.

Természetesen hosszú idő, nagy gyakorlat és tapasztalat, érzék és szintetizáló képesség szükségeltetik ahhoz, hogy megbízhatóan „bemérjük” egy Szolnok, Kecskemét nagyságrendű városban — nem beszélve a városkörnyéki településekről — a nyilvánosság különböző szintjeit, manifeszt és látens tartalmait. Meg kell, hogy nőjön tehát a városi rádióadó reflektáló képessége a különböző helyzetértékelések és -feltárások látószögének kiszélesítésével. Úgyanakkor az „információ-emésztés” krónikus gondjairól sem szabad megfeledkezni. Még mindig túl sokan vannak társadalmunkban olyanok, akik értesítéseiket többnyire rádióból, televízióból és szóbeszéd útján szerzik. Ők illékonyabb információkhoz jutnak, mint a szervezeti, intézményi csatornákat is felhasználó társaik, akik tud-

ják kötni, ha úgy tetszik integrálni a frissen hallottakat, ezért számukra — és pl. Szolnokon ők vannak többségben! — kézzelfoghatóbb, jobban fültre-szemre fogalmazott, könnyebben áttekinthető, az információs mozaikok közötti összefüggéseket is magyarázó tájékoztatást kell nyújtani.

A helybeliséget, a városbeliséget a városkörnyékiséggel együtt felvállaló rádióadónak — Szolnokon és másutt is — számot kell vetnie azzal, hogy műsoridejét, adóközetét és műsorpolitikáját a lehető legkörülményesebben, a helyi sajtóságokhoz, szokásokhoz, szükségletekhez igazodva válassza meg. Szolnokon ez modell-elképzelésünk szerint a következőképpen alakulna:

Műsoridő:

hétfőtől péntekig
(az öt munkanapon 18.00—19.00,
szombaton és vasárnap 9.00—11.00,
vasárnap este élő sport-
adás (hangos újság) 19.30—20.00.

Ez heti 9,5 óra adásidő. A nemzetiségi programokat (román, szlovák) leadnánk a szegedi, illetve miskolci körzeti szerkesztőségeknek. Adóközet: első megközelítésben Szolnok és vidéke kb. 100—150 ezer potenciális hallgatóval, az adótól mintegy 20 kilométeres sugárú koncentrikus körben. A második hallgatói kör rádiusza 50 km, — ez magába foglalja a megye nagyobb részét, a Szolnok megyével érintkező más megyék határterületeit. Ebben a körben még érvényes, illetve érezhető Szolnok mint megveszék hely vonzása, regionális központ funkciója. A tágabb hallgatói kört a közreműködő stúdió feladatai miatt fontos tekintetbe venni.

Műsorpolitika: Ezt a legnehezebb előzetesen modellezni. Voltaképp ez az egész cikk ennek egyfajta elméleti előkészítését és rendszerezési kísérletét jelenti. Mivel a szolnoki stúdió továbbra is abban a régióban marad, ahol eddig, ezért most majd jobban a székhely városra kell állítani az antennákat, olyan nyílt adó-vevő rezgőkört kell

létesíteni, amely a várospolitika minden regiszterében otthonosan szólaltat és szólal meg. A műsorokban bátor helyi illetékességtudattal mást és hatásosabbat kell adni, mint az eddigiekben. Rendszeresen szem előtt kell tartani Szolnok tér- és társkapcsolatait, a megyén kívül és belül egyaránt. A helybeliségből fakadó, arra apelláló új műsorfajtákat kell kimunkálni (pl. üzenetek, apróhirdetések közvetítése; utcák, terek, szomszédságok versenyei, játékok; speciális rétegszolgáltatások bevezetésével helyt adni minden értelmes állampolgári kezdeményezésnek, részt vállalni a kommunális életter mindennapi gondjaiból stb.). Vagyis legyen a városi rádió a marxi igénynek megfelelően mindenoldalú, mindenütt jelenvaló, mindentudó, egy város megtestesült bizalma önmagához.

Együtt a kábeltelevízióval

A helyi vezetéktes televízió műsorpolitikájának alapelveire — mutatis mutandis — ugyanaz érvényes, mint a városi rádióról elmondottakra. A szerkesztésnél természetesen a közlési eszköz sajátosságaiból kell kiindulni. Célszerű már a kezdet kezdetén egymásra épülő műsorokat, több lépcsős programokat tervezni és indítani. Általában: apellálni kell egymásra és némi verseny sem ártana, bár a rádió gyorsaságával, tömör frissességével nem nagyon lehet versenyezni. Ugyanakkor jó, ha viszonylagos autonómia jellemzi a két szerkesztőséget. Lehet közös, egyidőben, egy helyen zajló élő programokat is közvetíteni, kinek-kinek a közlési sajtóságai szerint. Az adásidő meghatározásával is tekintettel kell lenni egymásra. A szolnoki kábeltevének pl. indokolt lenne hétköznaponként a reggeli időszakban jelentkeznie: 7.45-től 8.00 óráig, friss, napi szolgáltatásokkal, és minden vasárnap délután egy hatvanperces összetett műsorral.

Jegyzetek

1. Hankiss Elemér: „Második társadalom”? Kísérlet egy fogalom meghatározására és egy valóságteremtés leírására. Valóság, 1984. szeptember. XXVII. évf. 11. szám 32. p.
2. Medveczky László: Vidéki rádiók. Népszabadság, 1973. szept. 30.
3. lásd: Vámos Tibor: Hazánk és a műszaki haladás. Gyorsuló idő, Magvető 1984. 182—183 p.
4. Bertolt Brecht: Irodalomról és művészetéről. Kossuth 1970. 86 p.
5. Erdei Ferenc: Város és vidéke. Szépirodalmi, 1971, 310. p.

ABSTRACT: „A society cannot exist without its members regularly seeing, hearing, i. e. feeling each other” — the author chose this quotation of sociologist Ferenc Erdei to start his writing about the problem of town radio.

Ballai József

Zöld utat a helyi lapoknak!

Kecskeméten tulajdonképpen megszületett a „városi lap”. De elmondható ez Tiszakécskéről, Kiskunhalasról, Bajáról is, ahol a már korábban is megjelentetett műsorfüzetet alakították át helyi újsággá.

Amilyen mértékben növekszik a közéleti demokrácia, azzal egyenes arányban válik egyre hiányzóbbá a helyi újság a magyar sajtóstruktúrából, pedig az önállóság fokozódásával egyre nagyobb igény (lenne) a helyi információ iránt. A szükségletet jelenleg senki és sehogy nem képes kielégíteni. Nem csupán egyszerű „ellentmondás”, hogy az átlag (mondjuk: lakiteleki) állampolgár bő, gyors, hiteles és pontos információhoz jut(hat) a világpolitika fontos és kevésbé fontos eseményeiről, de jó esetben is csak másod-, harmadkézből származó értesülései lehetnek arról, hogy az általa választott, az ő nevében, érdekében és képviselésében döntő tanácsstagok miről mit határoztak. Az információhoz jutás esélye ráadásul egyenes arányban csökken a település nagyságával: egy átlagfalu lakosságának sokszorta kisebb (gyakorlatilag pedig a nullával egyenlő) az esélye arra, hogy bármely sajtótermékben saját hétköznapijainak az ő közreműködésével megoldható gondjaival, feladataival szembesülhessen. Holott — s ezt a kommunikáció olyan világtekintélye, s -sztárja állítja, mint Walter Cronkite — a ma emberét a világpolitika eseményeinél jobban érdeklik saját utcájának, sőt, saját házának történései. Ezért aztán van abban valami baljós előremutató, hogy amikor a magyar rádió végre-valahára reggeli műsorában a helyi tájékoztatás megnövekedett szerepét hangsúlyozza

(1985 január), példaként rögtön két fővárosi, kerületi újságot lapoz föl, tovább növelve az országnak mégiscsak négyötödét kitevő vidék elzárását az őt érdeklő információk elől, még csak kísérletet sem téve, hogy (ismét) rendszeressé tegye a megyei lapok szemlélését. Magam Kecskeméten, a Petőfi Népe szerkesztőségében — deklarált elveink ellenére — ugvanéz a „szék-hely-sovinizmust tapasztalom. Bármely hír előbb talál magának utat a laphoz a megyeszékhelyen, mint Baján, könnyebben kap helyet Kiskunhalasról, mint Tázlárról.

És ez természetes is. A pár ezer lelkes Tázlár mégoly fontos eseménye — hacsak nem országra szóló katasztrófáról vagy egyéb szenzációról van szó — valószínűleg csak csekély mértékben hozza izgalomba a nyájas bajai olvasót, s az is egészen biztos, hogy nem mindegyik kiskunhalasi közügy érdekli a kecskeméti polgárokat — és a kétmilliósi fővárost akkor még szóba sem hoztam.

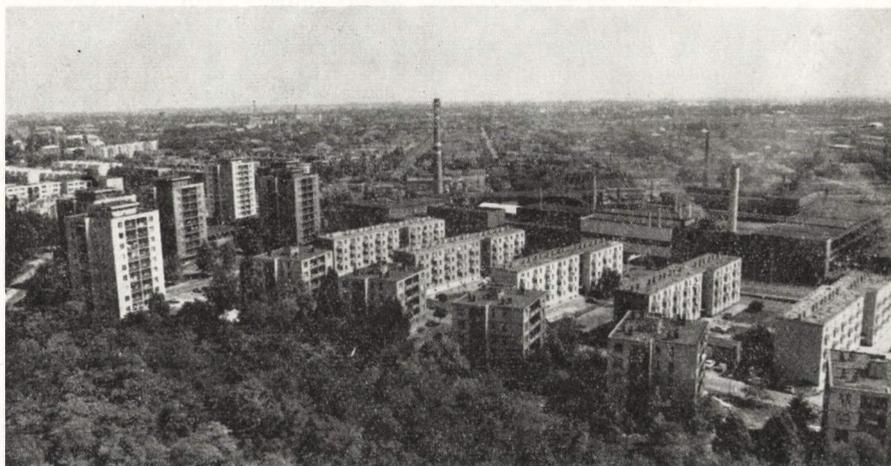
Ez azonban nem azt jelenti, hogy magukat az érintetteket — Tázláron, Baján, Kiskunhalason, Kecskeméten, Budapesten — ne érdekelnék a saját dolgaik. De ma nincs tömegkommunikációs eszköz, amely kellő részletességgel, gyorsasággal, pontossággal és hitelességgel tükrözné a helyi történéseket.

Nem mindig volt ez így. A felszabadulás előtt nemcsak a városokban, ha-

KECSKEMÉTI 1985. MÁRCIUS

ÁRA: 12 FT

SZEMLE

A Leninváros — a víztorny tetejéről

Kik nyerték a zsebszámológépet? ● Cikkünk nyomán: kisegítő buszjárat a Műkertvárosban ● Hetényegyháza, Katonatelep: városi viteldíjjal ● Lakások apróban — nem apróért... ● Májusra talán működik a víztorny (?) ● A városi tv hírei ● Panaszfal ● Kecskeméti kínálat ● Lakótelep '85 ● A felszabadulási emlékmű avatásának előkészületei ● Szállodasor az Árpádvárosban ● Egy veteránautós mondja: „Azt szeretem, ha

forognak a kerekek” ● Emberek a háttérből — az amatőr csillagász ● Új múzeum: a rezgések titkai ● Új bemutatók a színházban — Gágyor Péter rendezésében ● A mozik, a művelődési intézmények, a színház műsora ● Sport: „Gönczi Róbert a világbajnokot is legyőzte, de még nem lakott jól” ● Lapok a város múltjából: Száz éve született Hajnal József ● Pongrácz doktor a D-vitaminról ● Tóth Pál képregénye ● Kecskeméti krónika ● Keresztrejtvény

A kecskeméti „városi” újság

nem a párezres községekben is megjelent helyi lap. A nyomdácákban heti egyszer-kétszer nehézség nélkül elő tudták állítani (például) a Kecskeméti Közlönyt és a Kecskeméti Lapokat.

Azaz: a helyi újságot.

Tehát a helyi lap nem valami eddig soha-nem-voltnak a fölfedezése lenne (a megyei lapnak nem volt hagyománya), hanem egy valaha nagyon is jól működő újságtípus újjászület(tet)ése.

Az érthető, sürgető, valóságos igények ellenére — számonra legalábbis — kérdéses, hogy lesz-e széles körű gyakorlati lehetőség helyi lapok indítására. A kecskeméti városi lap engedélyeztetése csaknem egy évig húzódott. Félhivatalosan tett megjegyzésekből, középszintről, továbbra is a csendes ellenkezés hangja hallatszik, pedig — Bács-Kiskunnál maradva —, mondjuk Baja, Kiskunhalas, Bácsalmás, Kiskunmajsa szívesen áldozna (akár évi 2—3 milliót is!) saját újságra. Baján jelenleg két, Kiskunhalason pedig négy üzemi lap jelenik meg, a beléjük fektetett szellemi és anyagi energia mindenképpen jobban koncentrálódhatnék egy helyi (községi vagy városi) újságban, amely — már csak a dolog természeténél fogva is — időről időre újvis beszámolna a gyárak, az üzemek, a termelőszövetkezetek életéről. (A megyei lapok mutációi — ha egyáltalán vannak — inkább a „megyei”, mintsem a „helyi” százalék szerint készülnek, s — jellemző módon — a „helyiek” nem is nagyon tekintik „saját” lapjuknak.)

A kivételek — legalábbis eddig — — ezt a szabálynak látszó megállapítást erősítik.

A kivétel: az 1983 júliusa óta havonta megjelenő városi lap, a Kecskeméti Szemle, amely a tanács gépelt-fénymásolt tájékoztatójából, a Szemléből és a mozik, könyvtárak, művelődési intézmények műsorait közlő Kecskeméti Műsorból született. A Szemle: a tanács szervezési és jogi osztályának gondozásában (az osztályvezető szervezésében) a tanácstagok informálására készült (a tanácsi kisnyomdában). Csakhamar jutott belőle a fodrásokhoz,

a fogorvosokhoz; a szándékoltnál nagyobb kör igényelte. Költségei nem lévén nagyok, ingyen szétogatták. A Kecskeméti Műsört a megyei művelődési központ finanszírozta, de támogatására tömeges előfizetés formájában is volt lehetőség. Kétezres példányszámban látott napvilágot, de csak alig 150—200 vásárló fizetett érte, a többinek „járandóságként” kézbesítették.

A Kecskeméti Szemle e két orgánumból született — kilenchnapos vajúdas után. Az engedély-okirat szerint kizárólag Kecskeméten terjeszthető, és nem foglalkozhat nemzetközi és országos eseménnyel. Árát — az alapítók kérésére — szokatlanul magasan, 10 forintban állapították meg, illetve hagyták jóvá. A lapalapító városi tanács feltétele volt, hogy a Kecskeméti Szemle — a lehetőségek határain belül — tartsa el önmagát. Az ennek figyelembevételével kimunkált (♣ a helyi kollégákat jó előre kárörvendő mosolyra fakasztó) tízforintos ár megfelel a követelménynek, így a havonkénti körülbelül 70 ezer forintos kiadás a lapárbevételből és a másorközlő szervek által fizetett díjakból fedezhető.

Az a lapgazda, amely hivatásos kiadóállalat szolgáltatásait veszi igénybe, és újságját a posta közreműködésével terjeszti, tetemes pluszköltséget vállal magára ma Magyarországon, amiért az adminisztráció terhét leveszik ugyan a válláról, de ő maga ezentúl senmiféle igényt, feltételt nem szabhat. A kiadóállalat a lappal felmerülő költségek 20 százalékáért „adja a nevét”, (10 százalék rezszi + 10 százalék haszon), míg a posta további 31 százalékot kasszíroz a terjesztésért. (Ez hogy megy? Ha mondjuk, átvesz 500 példányt, de csak, tegyük föl, ötvenet sikerül eladnia, akkor is 500 példány árának a 31 százalékát zsebeli be, mert, úgymond, „terjesztette ugyan a lapot, de nem kelt el”.) Vita tárgya volt — konkrétan a Kecskeméti Szemle szervezésekor — a szerkesztők bére és a honoráriumkeret nagysága is, mindkettőben „kompromisszum” született, ami annyit jelent, hogy a kiadó jóval a lapalapító szerv által helyesnek

ítélt összeghatár alatt hagyta jóvá a kereteket.

A Kecskeméti Szemle három mellékállás létesítésével járt együtt; a stáb egy gépirónóból és két szerkesztőből áll.* A felelős szerkesztő dr. Szombathy Zoltán egyébként nem „hivatásos” újságíró, hanem a városi tanács szervezési és jogi osztályának a vezetője, a Szemle volt szerkesztője. A másik (olvasó és tördelő-) szerkesztő e sorok írója, a Petőfi Népe főmunkatársa, a lap havonta jelentkező Megyeszékhely című várospolitikai különoldalának szerkesztője.

A Kecskeméti Szemle két évének értékelése nyilvánvalóan nem az én feladatom, de szerkesztési alapelveinkből talán levonhatók a szükséges következtetések. Leszögeztük: tabutéma nincs, minden hír érdemes a kinyomtatásra, ami akár csak egy-két ház lakóit is érdekli vagy érdekelheti. Eleinte szokatlannak tűnt, ma már mindenkinek természetes, hogy a szakszervezeti hangulatjelentéseket Panaszfal cím alatt ismertetjük. Van olvasónk, aki az elmúlt hónap anyakönyve miatt veszi meg a B/5-ös formátumú, két színnel, ofszeteljárással készülő lapot. Van, aki gyerekének akar kedveskedni kétoldalas képregényünkkel, amelyet a Pannónia Filmstudió kecskeméti műtermének rajzfilmesei készítenek számunkra. A 15. körzet gyermekorvosa, dr. Pongrácz József közhasznú tanácsokat ad, a múzeum helytörténésze az adott hónap valamely kecskeméti személyiségére vagy eseményére emlékezik Lapok a város múltjából címmel. Egy csokorba gyűjtve közöljük (ily módon vagyunk utódjai a Kecskeméti Műsornak) a közművelődési intézmények műsorát, igyekezve olyan tálalást alkalmazni, amely segíti az eligazodást (a kétoldalas moziműsört pl. plakátként is a falra lehet rajzszögezni). A tipográfia visszafogott és következetes: a lap első számában bizonyos típusú cikkek ugyanúgy és ugyanott jelentek meg, mint a huszonharmadikban. Szerzőink egy része hivatásos újságíró,

a többség viszont kifejezetten a Szemle biztatására fogott tollat a kezébe, elvünk: bárkitől elfogadunk írást, ha az közölhető (ha meg nem, az ötletet hasznosítjuk).

A havonta jelentkező Kecskeméti Szemlét — olvasói anketokon szerzett tapasztalatok alapján — nemcsak a kimondottan szolgálató jellegű információért keresik, hanem mert megtalálják hasábjain azokra a kérdésekre is a választ, amelyek akár séta közben fogalmazódnak meg. Nincs olyan építkezés, amiről jó előre ne adnánk hírt, nincs olyan tanácsi döntés, amit elhallgatnánk. Ma már mindenki tudja, hogy a Kecskeméti Szemle hozza a teljes lakásnévjegyzéket. Mi, mindenestre, a demokrácia intézményesülésének tartjuk, hogy erre vonatkozóan megszületett a tanácsi határozat: a névjegyzéket ezután közölni kell. A ténylek a lap iránti kereslet növekedését nyugtázzák: 4300-ról 5000-re nőtt a példányszám (duplája a Forrásénak!), egyúttal azt is bizonyítva, hogy ezért a már-már önköltségi árért is van fizetőképes kereslet a helyi információk iránt. (A lap ára ma 12,— Ft.)

Ami miatt ilyen hosszasan irányítottam a figyelmet a Kecskeméti Szemlére: meggyőződésem, hogy ez a típusú lap rendkívül alkalmas (lehetne) a helyi újság szerepének betöltésére. Ezt további (a Kecskeméti Szemléből induló) példák is bizonyítják Tiszakécskén és Kiskunhalason, továbbá Baján. E településeken kivétel nélkül a már korábban is megjelentetett műsorfüzetet alakították át (bővítették ki), mivel a műsorfüzet megjelentetéséhez csupán a helyi tanács jóváhagyása kell.

Nézzünk meg egyet közelebbről is az újságok közül! A Kécskei Hírek — impresszuma szerint — a tiszakécskei Arany János Művelődési Központ „műsorfüzete”, A/4-es alakban, 8 oldalon havonta jelenik meg, ára 5 forint, kiadóvállalat közreműködése nélkül készül. Valójában azonban — tartalma szerint — a tizenkétezer lakosú nagyközség hírlapját tartja kezében a vevő, aki, ha lokálpatrióta, nem retten visz-

* 1985 januári állapot

sza attól, hogy nem „igazi nyomdabettűkkel” szedett szöveget olvas, hanem „csak” gépelés után fényképezéssel házinyomdával sokszorosítottat, mint-hogy nem a küllem, hanem maga az információ érdekli, aminek korábban nem jut(hat)ott birtokába. A nagy falu minden említésre méltó eseményével — ha úgy tetszik: „műsorával” — foglalkoznak a szerkesztők. Hasznos tanácsokat adnak a szőlősgazdáknak, közhírré teszik a káposztafeldolgozás gazdaságos módszerét, és újságuk rentabilitása érdekében még apróhirdetést is közölnek. Tarifájuk szerény, megfizethető és igazságos (a magánszemély fele annyit fizet, mint a közület), a megcélzott közönség mindenki számára jól ismert: az egész falu. A Petőfi Népe sok-sok esztendő munkával érte el azt, amit a Kécskei Hírek helyből: 1200 példányban jelenik meg, így — 3000 ház van a nagyközségben — gyakorlatilag minden második-harmadik családhoz eljut. (Hajszálra ennyi fogy a Petőfi Népéből is).

A hasonló helyzetben levő községeket e példa követésére buzdíthatja továbbá az is, hogy a Kécskei Hírek előállításával kapcsolatos, 4500 forinttra rúgó költségekre 6000 forintos bevétel jut, ami az „igazi” műsorfüzetek árájában csupán kiadásokhoz szokott intézményi kasszáat jólesően duzzasztja. Azon már a szakmának kell elgondolkodnia, hogy ezt a lapot hivatásos újságíró tevéleges részvétele nélkül készítik, egy népművelő irányításával. (Talán ezért alakult úgy, hogy nem fizetnek havonta honoráriumot, hanem csak az év végén osztanak jelképes jutalmat).

Nagyjából-egészéből ehhez hasonló a bajai és a kiskunhalasi műsorújság is, annyi különbséggel, hogy mindkettőt „rendes” nyomdai eljárással sokszorosítják, s hogy tevékenységük központjába nem ennyire direktan állították a várospolitikát. Az szinte természetes is, hogy egyszeriben megsza-badtak és az eddig megszokott ráfizetéstől az szolid profitot hajtanak.

Amit e településeken lehetetlen nem észrevenni: korábban a műsorfüzetek rendre megporosodtak az illetékes (pos-

tázó) tanácsi tisztviselő szekrényében. Most ügyes kezek kilopkodják őket onnan. Az ok: közérdeklődésre számot tartó események bemutatásával, a helyi hírek közlésével beavatják olvasóikat a helyi közélet történéseibe, amelyeknek ezáltal maguk az olvasók is részesei lesznek. Hogy elemi e lapok iránt az érdeklődés? Aki egy végrehajtó bizottsági ülés utáni napon elégyedik szóba az információra éhes-szomjas városi-falusi közélet alulinformált képviselőivel, az nem csodálkozik azon, hogy az új műsorújságok az első hónapban megkétszereztek példányszámukat, s dupla áron is elkelnek.

E néhány — Bács-Kiskun megyei — példából levonható az a fontos tartalmi következtetés is, hogy a helyi újság közvetlenebbül, személyre szólóbban politizálhat, mint akár a megyei, akár az országos lap. Megengedheti magának, hogy közérdeklődésre számot tartó kérdéseket általánosítás nélküli teljes nyíltsággal tárjon publikuma elé, hisz eleve egy bizonyos — azonos nyelven beszélő — körnek szánják. Ez persze nemcsak nagy lehetőség, de ugyanekkorra kérdés is: a direktebb, az olykor jótékonyan homályosító általánosítást nélkülöző témafeldolgozás bizony érzékelhetőbben sért kimondott vagy csak sejtetett helyi — és nemcsak helyi — érdekeket, amelyek korábban — nem jutván nyilvános fórumhoz — esetleg rejtve maradtak. Az országos lap bátran elvonatkoztatathat a publicisztikában, a helyinek konkrétan rá kell mutatnia témájára, név és lakcím szerint. Ha bizonyos — sok esetben személyhez, ranghoz kötődő — érdekek felszínre kerülnek a helyi lapban, könnyen igény mutatkozhatik a lap tevékenységének bizonyos korlátok közé szorítására, azaz, nersen fogalmazva: a szocialista demokrácia megzabolázására (mindenki ismeri a szólást: „ne piszkoljunk a saját fészünkbe”). Ez az a veszély, amely reálisan leselkedik a helyi lapra, ám ezt a veszélyt a lapgazdák és szerkesztők felelős, elvszerű együttgondolkodása könnyen feloldhatja. A kérdés

tehát az: akadáhat-e olyan ügy, ami nem kaphat nyilvánosságot a helyi lapban (értelemszerűen föl sem tételezem, hogy pl. az MSZMP politikájával szembeni, szövetségi érdekeket sértő írás közlése kerülhetne szóba) — azt hiszem, nem, hisz sok esetben még ma is társadalmi görcsöket okoz bizonyos dolgok kimondhatatlansága, márpedig e görcsök föloldása nemcsak lehetséges, de egyenesen kívánatos is! (Konkrét példát azért nem írok, mert egy utca kikövezésétől kezdve minden idetartozhat, ami egy településen közérdeklődést vált ki.)

Nem tudom, hivatalos helyen számolnak-e helyi lapok tömeges indításával, azt viszont a sűrűsödő híradásokból látom, hogy a helyi televíziózás gyakorlatilag zöld utat kapott. Egyik nem alternatívája a másiknak, kapcsolatuk csak annyi, hogy mindkét tömegkommunikációs eszköznek a tájékoztatás is feladata. Ami miatt együtt említem őket: kár volna, ha az olcsóbb, min-

denkihez eljuttatható, különösebb technikai feltételekhez nem kötődő (stencilgép egy falusi tanácsházán is van) helyi újság kikerülne a figyelem központjából a legkevesebb tízmilliós beruházást igénylő és nem is mindenkihez eljuttatható kábeltévé miatt.

Helyi újság mindenhol lehet, kábeltévé még nem.

S amíg nem kielégítő a helyi információáramlás, mert — például — nincs helyi újság, addig nem szabadulhatnak fel a továbbfejlődéshez nélkülözhetetlen, de jelenleg csak szunnyadó energiák, bár erre napjainkban lenne a legnagyobb szükség. Ha nem kap zöld utat a helyi újság, marad, ami van: minél kisebb egy település, annál csekélyebb az esélye, hogy a meglévő sajtótermékben önmagával szembesülhessen, hogy konfliktusait a társadalmi nyilvánosság böles ítélőszéke előtt, a tömegkommunikációs eszközök cél- és okszerű fölhasználásával oldja meg — a társadalom javára.

ABSTRACT: Kecskemét, after all, has a town newspaper and the same applies to Tiszakécske, Kiskunhalas and Baja, where the previously published cultural programme has been transformed into a local newspaper.

Dr. Szegő Tamás

A sajtólevelezőkről

A sajtólevelezés az újságírás, pontosabban a tömegtájékoztatási eszközök fontos része. Hagyományai régiek, és a dolgok természeténél fogva az írott sajtó az, ahol több évtizedes, de mondhatjuk azt, hogy évszázados hagyománya van. A magyar sajtó történetében találtunk olyan lapot, a Táncsics Mihály szerkesztette Munkások Újságát, amelyben már 1948 májusában közöltek olvasói levelet, s arra a szerkesztő, Táncsics Mihály válaszolt. Természetesen, ahogy elterjedt az elektronikus sajtó (rádió, televízió), az is élt és él a sajtólevelezés adta lehetőségekkel.

A hagyomány tehát régi, és az elnevezés is. Vitatható is, hogy vajon helyes-e sajtólevelezőnek nevezni a lapok, a rádió és a televízió azon munkatársait, akik az olvasók, hallgatók, nézők ügyes-hajos dolgaival foglalkoznak. Hiszen a kezdeti időktől ez az elnevezés általában azt a nem hivatásos személyt illette, aki a sajtóhoz fordult. Az elnevezés tehát nem szerencsés, mert jelenleg mind az olvasót, hallgatót, nézőt, aki ír a sajtószerveknek, mind pedig a levélírók problémáival hivatásból foglalkozókat levelezőnek nevezzük. Ráadásul a különböző sajtószervek hivatásos levelezői nemcsak levélben tartják a kapcsolatot, hanem ma már több másfajta szolgáltatással is rendelkezésre állnak a hozzájuk fordulóknak. Ezek a különböző tanácsadások és a telefonos szolgálatok.

Az elnevezés tehát nem szerencsés, de jelenleg nem tudunk jobbat.

Politikai munkát végeznek

A tömegtájékoztatási szervezeteknek mindenkor szükségük van a saját olvasói, hallgatói, nézői táborukkal való kapcsolatra. E kapcsolat rendszeressé és élővé tételét szolgálják elsősorban a sajtólevelezők. Álláspontom szerint a sajtólevelezés a lapkészítés (engedtesék meg a továbbiakban, hogy amikor lapkészítést említék, akkor ezen az egyszerűség kedvéért a rádiós és televíziós „lapkészítést” is értem) egyik legfontosabb politikai munkája.

A sajtólevelező naponta találkozik az olvasóval (a hallgatóval, a nézővel), ezért napról napra értesül a tömegtájékoztatási eszközzel kapcsolatos olvasói véleményekről. S ami még talán ennél is fontosabb, naponta szondázza a társadalom kisebb-nagyobb részét. Hiszen nem vitás, hogy minden levél, minden telefon egy-egy jelzés a társadalom közérzetéről. Még akkor is, ha az olvasói jelentkezés egyéni panasz, közérdekű bejelentés vagy hozzászólás, vagy csak egyszerű tanácskérés.

Az előbbi gondolatból következik az is, hogy a sajtólevelezőnek politikailag tisztánlátó, a napi élet problémáiban tájékozott, az embereket szerető és az emberek problémáját átérző személynek kell lennie.

Mint a MUOSZ Levelezési Szakosztályának titkára, nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy a sajtólevelezők döntő többsége e követelménynek megfelel. Ezért azt is ki merem jelenteni, hogy a sajtó e munkatársai poli-

tikai munkát végeznek, tehát a lapok politikai munkatársai.

Egy évekkal ezelőtti felmérés tapasztalatainak megvitatása nyomán a MUOSZ Elnöksége már régebben kimondta, hogy a sajtólevelező munkáját az újságírás szerves részének tekintik és azt politikai munkának tartja.

E megállapítás után úgy vélem, nem árt közelebbről megvizsgálni, hogy mit is csinál a sajtólevelező. Először is — nyilvánvalóan ezért nem tud megsabadulni a „sajtólevelező” elnevezéstől — levelez. Az olvasó a laphoz fordul. Van, amikor véleményt mond egy-egy cikkről, riportról, van, amikor hozzászól, folytatja a cikkben megkezdett gondolatot. Van, amikor egyéni problémáját írja meg, a legtöbb esetben segítséget kérve, van, amikor közérdekű bejelentést tesz, és van, amikor csak egy egyszerű tanácsot kér. Nem mindegy, hogy a levele milyen választ kap. Főleg azért nem mindegy, mert a sajtólevelező az első, akivel az olvasó kapcsolatot teremt a lapnál. Természetesen, ha egy-egy cikkhez, íráshoz szól, akkor általában eljut a szerzőhöz a levél, és az válaszol. De ezek a levelek vannak kisebbségben. Többségben az egyéni problémák, tanácskérések vannak.

A sajtólevelező azonban nemcsak válaszol, hanem ha szükséges, akkor az arra illetékes és jogosult szervtől kivizsgálást kér, s ellenőrzi is a vizsgálat eredményét. Ezért sem mindegy, hogy ki a sajtólevelező, és hogyan végzi munkáját. Mert nemcsak az kell, hogy az olvasóban jó vélemény alakuljon ki a sajtószervről a levelező munkáján keresztül, hanem az is szükséges, hogy a partnerek is jó kapcsolatban legyenek velük, mert csak így lehet az olvasók érdekeit szolgálni.

Ügyintéző vagy újságíró?

A kimondott levelezés azonban — mint említettem — csak egy része a munkájuknak. Ma már a legtöbb sajtószervnél különböző olvasószolgálati tevékenységekkel találkozunk. Az szinte

természetes, hogy panasziroda, jogi tanácsadás mindenütt van. Ezenkívül találunk helyeket, ahol építési tanácsadó működik, másutt pályaválasztási tanácsadó, pszichológiai tanácsadó és még munkavédelmi tanácsadás is létezik. Sok helyen működik a telefonos olvasószolgálat, sőt nemcsak munkaidőben előszóval, hanem munkaidőn kívül üzenetrögzítővel is veszik az olvasók véleményét, észrevételeit.

Az említett olvasószolgálati munkák nagy részét a sajtólevelezők végzik, legalábbis a levelezési rovatok felügyelete alá tartoznak. Ezek a tevékenységek már nemcsak írásbeli, hanem személyes, emberközeli kapcsolatot is jelentenek az olvasókkal. Ezért említettem a követelmények között, hogy a jó sajtólevelező az embereket szerető és az emberek problémáját átérző személy kell, hogy legyen.

Természetesen a különböző levelezési rovatokra adminisztrációs feladatok is hárulnak: a levelek nyilvántartása, az előzmények visszakeresése; figyelni kell arra is, hogy a megkeresett szervek a törvényes határidőn belül érdemi választ adjanak.

A sajtólevelezés akkor dolgozik jól, ha tapasztalatait nem tartja meg magának. E munkát szolgálja a levélszemlézés. A levélszemléket megküldik különböző országos szervezeteknek, ezek amolyan hangulatjelentés-félék, de azoknál valamivel többek. Sajnálatos módon a megyei lapok többségétől a megyei szervek nem igénylik ezeket a levélszemléket. Pedig nagyon sok tapasztalatot meríthetnek belőle egy-egy megye politikai és gazdasági hangulatáról.

A következmények tehát nagyok, a sajtólevelezők mégis amolyan mostohagyermekai az újságírásnak. Még MUOSZ-tagságuk sem kellően tisztázott, bár többségük ma már tagja a MUOSZ-nak, ha nem is újságíró tag. Pedig a sajtólevelező újságírói munkát is végez. A legtöbb lap, a rádió, a televízió ma már rendszeresen közöl fél vagy egész oldalnyi összeállítást, illetve külön műsort a levelekből. Ezek döntő többségét a sajtólevelezők készítik el,

és ezek a levélfeldolgozások, összeállítások — egyszóval publikációk — újságírói munkát jelentenek. Az olvasók között végzett kutatómunka azt igazolja, hogy ezek az olvasói oldalak, összeállítások igen népszerűek, s mivel mindig megszokott napokon jelennek meg, keresik is az olvasók.

A megbecsülés más területen is elmarad. Egyik ilyen probléma a besorolásban jelentkező erkölcsi megbecsülés. Bár a besorolás megfelelése mindig anyagi javakat jelent, az adott esetben mégis erkölcsi oldalát kívánom kiemelni. A sajtólevelezőket ugyanis jelenleg a kiadóvállalatoknál — a vállalati bérbesorolásról szóló rendelkezések alapján — az ügyintézői kategóriába kell besorolni. Ugyanide sorolták be azokat a szerkesztőségi gépirókat is, akik nem végeznek érdemi munkát, nincs politikai felelősségük. Álláspontom szerint a sajtólevelezőket az újságírói nomenklatúrában kell elhelyezni. Nem látom akadályt annak, hogy az újságírói bértáblázatba külön kulcsszámon felvegyék a sajtólevelezőket. Ehhez még forintot sem kell adni. Azal vizont egyetértenék, hogy valamilyen előképzettség szükséges legyen ehhez a munkához.

S itt van egy másik fájdalmas pont. A fiatal sajtólevelezőnek nincs lehetősége arra, hogy bekerüljön az újságíróiskolába. Pedig igencsak szükséges lenne minél több fiatal bevonása e munkába, mert ma a sajtólevelezők többsége közel van a nyugdíjkorhatárhoz, és nincs utánpótlás.

Ha nem megy az újságíróiskola, akkor valamilyen más alapképzés kellene. Ilyen jellegű tanfolyamot már indított a Tájékoztatási Hivatal a Nyomdász Szakszervezettel együtt. Ez a tanfolyam azonban csak a Budapesten dolgozó sajtólevelezőknek biztosított lehetőséget, a vidékieknek nem. Most az újságíróiskola tervez ilyen tanfolyamot, azonban ez továbbképzés jellegű lenne. Márpedig szükséges az alapképzés is.

Feltétlenül fontosnak tartanám a legalább középfokú politikai végzettség megszerzését, tehát a Marxizmus—

Leninizmus Esti Egyetem elvégzését. Jelenleg arról álmodni sem merek, hogy jó lenne a főiskolai, egyetemi végzettség megszerzése is.

Az egyéb erkölcsi megbecsülésről is szólnom kell. Ha statisztikát készítenék arról, hogy az elmúlt kb. két évtizedben hány sajtólevelező részesült valamilyen kitüntetésben — a társadalmitól a kormánykitüntetésig —, elkeserítő képet kapnánk. Igen kevés az ilyen kitüntetettek száma. Már azt is az erkölcsi megbecsülés magas szintjének tartanák egyesek, ha a főszerkesztői értekezletről továbbadott tájékoztatások eljutnának a sajtólevelezőkhöz is. Pedig erre nagy szükség van, hiszen az itt kapott fontos útmutatások, tájékoztatások segítséget adnának a levelekkel kapcsolatos állásfoglalásokhoz. Néhány évvel ezelőtt még több problémáról írhattam volna, például arról is, hogy egyes szerkesztőségek a sajtólevelezőt és tevékenységét szükséges rossznak tartották. Ezért valóban csak hozzá nem értő adminisztrátorokat bíztak meg ezzel a tevékenységgel. Ma már szerkesztésre megszűnt az a szemlélet, hogy ezt a munkát „csinálni kell”, tehát mindegy, hogy ki csinálja, csak végezze. Sőt, nagyon sok helyen a sajtólevelezőt már újságírónak is átminősítették. Sajnos, ez még nem jellemző.

Van-e perspektívája?

Írásom elején már kifejtettem, hogy miért tartom fontos politikai munkának a sajtólevelezők tevékenységét. Úgy vélem, ez már arra is választ ad, hogy ennek a munkának nagy perspektívája van, s feltétlenül szükséges a fenntartása, fejlesztése. Arról is írtam, hogy az elmúlt évtizedben mennyire megnövekedett a különböző lapokban a levelezési oldalak, levélösszeállítások száma. Szándékosan nem szóltam a rádió és a televízió leveleken alapuló műsorairól, de annyit meg kell jegyezni, hogy mindkét elektronikus sajtószervnél nőtt azoknak a műsoroknak a száma, és nőttek a műsorpercek

is, amelyekben a beérkezett leveleket dolgozzák fel. A munka perspektívája tehát adott.

Kérdés azonban, hogy a sajtólevelezők számára van-e perspektíva. Szerintem van. Nyilvánvaló, hogy ezt a fajta munkát nem lehet teljes egészében átadni az újságíróknak. Őszintén szólva nem is lenne jó megoldás. Az újságírók többsége néha-néha azért foglalkozik csak a levelezési munkával, hogy abból témát merítsen. A levelezőnek azonban nem ez az elsődleges feladata, hanem az, hogy foglalkozzon

a levélíró problémáival. Ezért amíg a sajtó sajtó, szükség lesz a sajtólevelezőkre.

Az más kérdés, hogy a jelenleg dolgozó sajtólevelezők egy része előtt már nincs perspektíva, mert közel állnak a nyugdíjhoz, már nem várható el tőlük, hogy az előzőekben említett alap-, illetve továbbképzésen részt vegyenek, hogy megszerezzék a középfokú politikai képzést. A nyugdíjba menőket viszont pótolni kell. S csak akkor tudjuk ezt a pótlást biztosítani, ha nemcsak beszélünk a perspektíváról, hanem azt meg is tudjuk mutatni.

Kósa Judit

Az ötezredik adáson túl is

Válaszolunk a hallgatóknak

Nem fásultál még bele a panasztengerbe? — kérdezik tőlem sokan. Nem, vágom rá mindig. Minden panasz más, minden ügy körbejárása, kivizsgálása újabb erőpróba: meg tudok-e birkózni azokkal, akik „túl akarnak járni a nyilvánosság eszén”. A sok-sok mellébeszélés közepette rá tudom-e vezetni „az illetékest”, a „törvénysértőt”, a „jogszabályhoz mereven ragaszkodót” — aki, ugyebár, a jogot nem az ügyre alkalmazza —, hogy pártatlan legyen a riportműsor.

Rádiós „ügymenet”

Hogy mi zajlik le egy-egy ügy kivizsgálása közben? Legtöbb esetben az illetékes fenntartással fogad, kételkedve a levélíró panaszának jogosságában. Sértésnek veszi, hogy X. Y. írni mert a rádióknak, eleve leszólja, mondván X. Y. a vélt igazát keresi. Vagy: „Maga ilyen piti ügygel foglalkozik? Még ehhez is kocsit ad a rádió, hogy ennyi kilométert ideutazzon?” A szöveget udvarias mosollyal fogadom, soha nem hoznak ki a béketúrésból. Én ugyanis a panaszost képviselem, akit ez az „illetékes” egyszer már elutasított — és ha engem így kioktat, hát gondolhatják, őt hogyan... Hiszen a panaszkiadó, a levélíró többnyire nincs tisztában törvényadta jogaival, nem tud igazáért kiállni, vagy nem boldogul a határozatok, jogszabályok sokféle-ségével. Egyszóval: azért kér segít-

séget a Válaszolunk hallgatóinknak című műsortól, mert úgy gondolja, ha a rádió riportere segít neki, talán hamarabb megtalálja igazát.

Na mármost, akinek meg a rádió nyilvánossága előtt kell beismernie tévedését, nem mindig áll könnyen kötélnék, így elég sokat kell vitatkoznom, pontos érvekkel meggyőzőn, hogy elismerje, miben hibázott.

Egyszóval a Válaszolunk hallgatóinknak leginkább valakit mindig elmarasztalva készíti műsorait (azt is szokták mondani: te csak negatív riportokat készítesz). A rádió persze nem hatóság, nem felügyeleti szerv, a Válaszolunk szerepe csak annyi, hogy az ok-okozati összefüggésekben pártatlanul felmutassa a hibát, a hibázót, a hiányosságot, a joghézagot stb.

Fontos, hogy a riport mindig úgy készüljön el, hogy ne sértsem a hibázót sem, mert munkánk közben mindannyian hibázhatunk. Na, persze, ha olyan a hiba, akkor addig viszem, míg a vétkest le nem váltják, míg fegyelmet, figyelmeztetést, netán szigorú megrovást vagy pénzbüntetést nem kap, de egyoldalúan soha nem készítek műsort.

A következő felsorolást nem kötelező elolvasni, de fontos ezt is ideírni. A Válaszolunk hallgatóinknak levelező munkatársai immár 1946 óta — a műsor első szerkesztője Lévai Béla volt — huszonkétféle témakör szerint sorolják be a naponta beérkező 80—100 levelet:

1. *Üzemi gondok* (állami gazdaságok, újítás, bérezés, termelés, gazdasági vezetés, nyereségrészesedés, pedagógus-illetményföld, különélési pótlék, veszélyességi pótlék, tsz-ek)
2. *Kiszajátítás* (föld, ház, telek)
3. *Családi ügyek* (elromlott élet, részeges férj, elvonókúra, lelki panaszok, gyermekvédelem)
4. *Tsz-panaszok* (gazdálkodás, gazdasági vezetés, belépés, kilépés, szövetkezeti demokrácia, öregek, háztáji, munkajogi problémák, szakcsoportok stb.)
5. *Munkajogi kérdések* (elbocsátás, szabadság, munkakönyv, kilépés, kiváló dolgozó, szocialista brigádok, munkavédelem, munkaruha, áthelyezés, munkásszállás, étkeztetés stb.; az állami gazdaságok munkajogi kérdései is ide tartoznak)
6. *Elhelyezkedés* (fiatalok elhelyezkedése is)
7. *Égyéni gazdálkodók panaszai* (kilépett tsz-tagok, legelők ügye stb.)
8. *Adó* (kisiparosoké nem ide tartozik; honvédségi hozzájárulás)
9. *Felvásárlás* (szerződéses termelés, földművesszövetkezeti, mezőgazdasági szakkérdések)
10. *Aktuális kérdések, közérdekű bejelentések* (tömegszervezetek, állami szervek munkájáról, visszaélésekről, bürokrácia, protekció, bíráló elfojtása)
11. *Bírósági, ügyészségi ügyek* (válás, örökség, gyermektartás, büntetőügyek, feljelentés, eltartási szerződések)
12. *Szociális ügyek* (SZTK, minden nyugdíj, járadék, segélyek, kölcsön, óvoda, üdültetés, családi pótlék, tsz-ek is ide tartoznak)
13. *Közlekedés, posta* (főutak, utak, vám stb.)
14. *Szolgáltatás* (gáz, villany, víz, csatorna, Gelka, minden garanciális javítás)
15. *Kereskedelem* (közszükségleti cikkek elosztása, hiánycikk, minőség, mezőgazdasági kisgéphiány, részletakció, földművesszövetkezeti boltokra vonatkozó panaszok)
16. *Kisipar* (maszek, ktsz, nyersanyag, iparengedély, adó, htsz)
17. *Kulturális problémák* (művelődési házak, kultúr munka, gyógypedagógia, továbbtanulás, iskola, tanárok, oktatás, fiatalok szakmatanulása)
18. *Lakásügyek* (OTP, háziügyek, házhely, adás-vétel, házépítési akciók, lakbér)
19. *Rádió, tévé* (műsorhíralat, közszönlével, egyéb kívánság, kifogás)
20. *Névtelen levelek*
21. *Sürgetés* (iratvisszaküldés, előzménye volt-e stb.)
22. *Vegyes* (útlevél, lottó, biztosítás, színeskép stb.)

Ennyiféle ügyben kérnek eligazítást, segítséget. Havonta majdnem minden témából érkezik több levél. (A leveleket megőrizzük, tehát 30—40 évre visszamenőleg elő tudjuk venni őket.)

Ha egy-egy témában 8—10 levélnél több érkezik (a közérdekűséget soha nem hagyjuk figyelmen kívül), akkor riport készül, úgy, hogy egy panaszost felkeresünk, majd az illetékest — ez lehet üzem, hivatal, tévész, állami gazdaság, minisztérium stb. Utána mindazok, akik egy témában kerestek, értesítést kapnak, hogy az ekkor és ekkori Válaszolunk adását hallgassák meg, mert választ kapnak kérdéseikre. Megválaszolatlanul nem marad egyetlen beérkezett levél sem. A szolgáltató rovaton belül a levelező munkatársak mindenképpen választ adnak. Természetesen a szerkesztő dönti el, melyikre megy válasz, melyikből készül riport

műsor, melyikre válaszol a rovat jogásza, mezőgazdasági szakembere stb. Sőt, a leglényegesebb, amikor a beérkezett panaszos levelet hivatalból elküldjük az illetékes megye, község, ágazati minisztérium stb. illetékesének azzal, hogy a kivizsgálás után választ kérünk. Ha a válasz pozitív, netán elmarasztalja az ügy intézőjét, akkor hangos riportot készítünk és a műsorban válaszolunk.

Amikor nem kell riport

Tudom, ez a sokféle felsorolás nem valami könnyed olvasmány, ezért következzék egy olyan történet, amely soha nem került adásba, viszont jól példázza a riportkészítés meglepő fordulatait.

A levél Nógrád megyéből érkezett: négyezer darab kistégla kellett egy családnak, hogy befejezze az OTP-kölcsönnel épített családi házat, s hogy az utolsó részletet is megkaphassa az OTP-től. A helyszínen a családtagok sírva panaszták, hogy a levél feladása óta mennyi baj esett. A családfenntartó édesapát baleset érte, a vő szívinfark-tussal kórházban, ők meg itt állnak téglá nélkül. Sajnos, nem a Tűzvédeletről rendeltek, hanem a szécsényi téglagyártól, mert ott olcsóbb.

Irány a kb. 60 kilométerre lévő szécsényi táglagyár. Három és fél kilométerre voltunk a gyártól, amikor a gépkocsivezető leállt a benzinkútnál, mondván, ő nem hajt be a méteres sárba. A hó olvadt, a nagy Rába kocsik tengelyig süppedtek. Nekivágtam tehát (kőrömcipőben), tapostam a sarrat. A téglagyár igazgatója tele gondal fogadott, elemi kár érte az összes terméket, minden téglájuk szétesett, most vitatkozik a biztosítóval, hogy a több milliós kárt elismertesse. Sajnos — tárta szét a kezét —, ha megindul a gyártás, előbb az építőipart szolgálják ki, s csak aztán az egyéni megrendelőket. Folytatta volna, de lenézett térdig sáros lábaimra. — Hát magának még kocsit sem ad a cége? — Dehogy-

nem, itt áll kint, a kövesúton a benzinkútnál. Nem tudott bejönni, elsüllyedt volna. — Na, tudja mit? Ezért ez a család soron kívül megkapja a négyezer darab kistéglát.

Itt nem kellett érvelnem, vitatkoznom.

Ponciustól Pilátusig

Hogy milyen ügyekben teszem meg ezt az utat?

Íme egy példa. Több mint 12 éven át dolgozott a 28 éves, szőke lány egy gyáregységben, mint bakelitprésépkészítő, amikor két évvel ezelőtt egyik kezére rázuhant a medve (egy kb. hatmázas vas). Egyik kézfejét elvesztette. Bebizonyosodott, hogy műszaki hiba történt. A lány megírta a Válaszolunknak, hogy munkát keres, mert másfél év óta fizetetlen szabadságon van, nincs keresete, s a társadalombiztosítástól csak 1600 forintot kap. Olyan munkát kér, mint amelyet a szomszédban a volt kolléganője kapott, akinek, míg gyese-en van, az anyja nevére kiadott a gyár egy kis szegecselőgépet. Hát ő is ilyet szeretne. Ajánlottak ugyan neki egy portási állást, de mivel a távolsági buszon nem tud kapaszkodni, az állást nem vállalta el. Kb. egy évvel ezelőtt elmondta a gyáregység szb-titkárának, hogy szívesen dolgozna otthon úgy, mint a szomszéd kolléganője, de azóta sem ajánlotta fel senki ezt a munkalehetőséget.

A panaszt felvéve indultam Veszprémbe, az anyaggyárba, ahol a munkavédelmi felügyelő bebizonyította, munkásuk nem vétett, de munkát adni, sajnos, nem az ő dolga. Újabb helyszín, a vállalati szb-titkár helyettese. Nem, ő nem tud a kérdésről, neki senki sem jelentette. Amikor a rehabilitációs bizottságról faggatom, büszkén mondja, annak ő is tagja. Akkor hogy telhetett el másfél év, miért nem ajánlottak munkát? — Most alakult a bizottság — felelte —, nem tudom pontosan, mit kell még tennem, mint rehabilitációs tagnak. De segélyt — erősítette —, azonnal kiutaltunk neki. — Nem a segély érde-

kel, én a lány nevében munkát keresek. — Majd kivizsgáljuk. Különben a d-i gyáregység szb-titkára sem jelentette. — Mi lesz a szegecslőgéppel? — kérdeztem. — Menjen a termelési főmérnökhöz, ő foglalkozik a bedolgozókkal.

A harmadik helyszín a termelési főmérnök szobája. — Van munkalehetőség rengeteg — mondja —, több ezer bedolgozót foglalkoztat üzemünk. Sőt, jártam D-on, a községben — név szerint említi panaszosunk szomszédját. — Három házzal odébb lakik a kéz nélküli dolgozójuk, aki ugyanolyan munkát kért, hát őt felkereste? — A gyáregységvezető őt nem említette. — De segít? — Hogyne, persze!

Visszaautózik a gyáregységbe, a vezetőt már nem találom, kérdem a gyáregység szb-titkárát, miért nem továbbította dolgozójuk kérését a vállalati titkárnak. Erre nem számítottam: olyan indulattal bizonygatja, hogy ő igenis megemlítette. Írásban? Nem, szóban. De állítólag a gyáregységvezető is jelentette az anyagárban, hogy szegecslőgépet kér rokkant munkásuk.

Újra vissza a veszprémi anyagárba. Most már a jogászhoz vezet az utam. Ő nem nyilatkozhat, nemrég van itt. Az iratok csak itt lehetnek, netán ha elővonná őket? (Újabb háromnegyed-órás várakozás.) Talán, ha visszajönne másnap, nem találjuk. Ráérek. (Újabb félóra várakozás.) Erre előkerül az aktacsomagocska. — Íme — mondja a jogász diadalmasan —, minden pontosan rögzítve. Fizet a vállalat kártérítést, még dologi kár címén is, sőt a táp-pérezés és a keresete közötti különbséget is téríti (panaszosunk havi fizetése 4700 forint volt), de hát a dolgozó eddig nem jelentkezett. — Akkor önök miért nem hívták be? — Mert ezt az aktát most látom először.

Másnap lejátszottam az egész riportot a Vasasszakszervezet szociálpolitikai osztályvezetőjének. Gyakori az ilyen eset? Dehogy! Azután egyfolytában háborogva kételkedik és kér két-három napot, míg utánanézi, aztán nyi-

latkozik. Dicséretére legyen mondva, két nap múlva jelentkezett, és nyilatkozott is: Ez a dolgozó visszamenőleg mindent megkap. Kötölte a gyárat, hogy a másfél éves fizetetlen szabadságra teljes keresetet térítsen meg. A szegecslőgépet is kiszállították, megkapta, dolgozhat.

Okkal és ok nélkül

Az elmúlt években tucatjával jöttek üzemi dolgozóktól a levelek. Miért keres a másik többet? Kivételeznek vele. Protekciója van. Miért kapott 50 fillérrrel magasabb órabért? Micsoda igazságtalanság, hol itt az üzemi demokrácia? Minden esetben kiderült, hogy aki panaszkodott, bizony nem volt olyan jó munkaező. Sajnos, a csoportbérézzel sokan elszoktak a gyors munkától. Aki több órabéremelést kapott, annak a teljesítménye is nagyobb volt. Nem szaporítom a szót, de időszzerű volt már, hogy ki-ki a munkája után kapja a fizetését. És mennél többet szoltunk műsorainkban erről, úgy csökkentek a levelek.

A napi 80—100 levél megannyi történet: sérelem, segítségkérés, jogi úvesztők közötti bolyongások, tengeri tanácskérés.

A „tanács” szóról megint egy ügy jut eszembe. Pest megye egyik községében kiadnak egy építési engedélyt, aztán háromnegyed év múlva úgy vonja vissza ugyanaz a tanácsi ügyintéző, mintha ki sem adta volna. Miért? Mert a szomszéd, másutt ugyan, de tanácsai dolgozó, és minden követ megmozgat, hogy panaszosunk ne építhesen: bemegy a felettes tanácsához, amely — az iratok áttanulmányozása nélkül — neki ad igazat. Telefon a közséigi tanács ügyintézőjének, aki természetesen szót fogad a felettes tanács illetékesének, és visszavonja azt az építési engedélyt, amit szabályosan kiadott. Levélírónk a kétségbeesés határára. Megrendelte az építési anyagot, lekötötte a kőművest, a segédmunkásokat, elkezdték az építkezést, amit

egyik napról a másikra leállít a tanács azzal, hogy nincs építési engedély. Hiába megy fűhöz-fához, hiába veszekszik. Hónapok telnek el, mire tollat fog és a segítségünket kéri. Jőmagam a felettes tanács előadójával „átbeszélgetem” a témát. Megkérdezem, mi a véleménye a községi tanács ügyintézőjének szakmai tudásáról? Akad ilyen — kapom a választ. Beperelheti-e levélírónk az államigazgatási szervet az ügyintézője miatt származott kárért. Ezt meg honnan veszem? — kérdezi. — Mindenesetre a kiadott építési engedély érvényes maradt.

Van vidámabb esetem is, egy karácsonyi történet. X község napközis tanára leiratja a második gyerekek üzenőfüzetébe azt a verset, amit majd a fenyőünnepen hatan elszavalnak. A községi tanácselnök második kislánya hazaviszi az üzenőfüzetet, tanulgatja a verset hangosan, a papa felszisszen. Telefont ragad, hívja az igazgató nénit: Ki diktálta ezt a klerikális verset? Ki az, aki ezt tanultatja az ő kislányával? Az igazgató néni megjéj. Mivel a pedagógusnő betegálmányban van, ő intézkedik. Másnap az osztályban kitépi a hat gyerek üzenőfüzetéből a lapot, amelyre a versszakaszt írták. Azt mondja a gyerekeknek, majd szavalás helyett énekelnek. A tanító néni ezek után ír nekünk. Megyek az igazgatónőhöz. „Nem kért tőlem engedélyt a beosztottam, hogy József Attila Betlehemi királyok című versét megtaníthatja-e.” És ha kér? Nincs válasz. Megyek a tanácselnökhöz. Nem, ő nem nyilatkozik. Órákon át beszélgetünk, végül vállalja a nyilatkozatot azzal, hogy nem szólok közbe; és kiköti: egyetlenegy kérdést tehetek fel. Fel tettem: Netán, ha tudta volna, hogy József Attila verséről van szó, akkor engedélyezte volna, hogy a kislánya elszavalja azt a négy sort? A válasz egyértelmű: Nem, mert ezt a verset az ő kislánya nem értené meg. Ezek után egy anyukát kerestem fel, akinek szintén szavalt volna a kislánya. Kérdezem az anyukát (foglalkozása esztergályos), hogy mit szólt, amikor a gyerek meg-

mutatta az üzenőfüzetében a versszakaszt? „Leemeltem a könyvespolcra József Attila kötetét, kikerestem a verset, az egészet együtt elolvastuk, aztán elmagyaráztam, miért írta ezt a szép verset a költő.”

Aztán vannak notórius levélírók, akik irigylik a szomszéd szép fáját, a kolléganő új ruháját, miért kap többet X vagy Z. Ekkor is lesz riport; tudja csak meg a nyilvánosság, hogy aki többet keres, az egy jó dolgozó, aki meg a levelet írta — szégyenkezzen. Előszerezettel „tesztelem” azokat, akik a főnökökre, művezetőjükre stb. panaszkodnak: miért tolnak ki vele, miért rá pikkelnek? Először a panaszost kérdezem: hajlandó-e mindezt a főnöke előtt is elmondani. És aki egyenes, igaz van, mindenkor vállalja a hármas vagy négyes beszélgetést. Ha azonban valaki nagyon tiltakozik, és arra való hivatkozással bújjik ki a többszemközti beszélgetés alól, hogy utána kitolnak vele, már biztos lehetek dolgomban — valahol sántít a kifogása.

Az élet drámái

Egyszóval, a levelek aranyat érnek, ezekből a levelekből születnek dokumentumműsoraim. (Két ízben nyertem el a kritikusok díját, kétszer vehettem részt a Prix Italia nemzetközi rádiós versenyen.) Az első úgy készült, hogy magam sem tudtam még, mi lesz belőle. Írt egy néni, hogy szociális otthonba szeretne kerülni. Felveszem a néni panaszát, az három perc. Elmegyek a helyi tanácshoz, újabb három perc, és kész egy hatperces Válaszolunk hallgatóinknak. De íme, az élet: A néniel otthonában beszélgetek, amikor bejön a menyé, elkezd vele kiabálni, aztán jön a fia, az még jobban kiabál, mintha ott sem lettem volna a bekapcsolt mikrofonnal. Bevallom, ilyen nagy gyűlölettel még nem találkoztam. Visszajöttem a szerkesztőségbe. Mondom: egy görög drámát hoztam. Az akkori szerkesztő azt mondja, ha tizenöt percben meg tudom vág-

ni, kell, de ha több, hát nem kell. Nem tudtam tizenöt percre vágni, így lett belőle egyórás dokumentumműsor, amelyet a Rádiószínház mutatott be, sőt a Szépirodalmi Könyvkiadó nyomtatásban is megjelentette „Tanúvallomást tetten” címmel. A történet röviden: egy édesanyát három fia nem tud eltartani, sőt, az egyik kifosztja, eladatja vidéki házát, magához veszi, és egy év múlva, amikor elfogy a pénz, mehet, ahova akar. Amikor eltartási szerződést kötnek, a tanácsnak kötelessége ellenőrizni, hogy az eltartó hogyan bánik az eltartóttal. De ha egy fiú fogadja be a szülőt, azt senki nem ellenőrzi. A műsort egy év múlva megismételték, és akkor már a bírósági döntést is hozzátettem: kilenc hónapra leültették a fiút.

Aztán van olyan is, amikor nem lesz műsor, mert nem lehet leadni. Mégis el kell járni bírósági tárgyalásokra, ren-

dőrségi kihallgatásokra. A szerkesztőségben viszont csak a napi riportok számítanak. Hogy még plusz dokumentumműsorokat is csináljak, az az én bajom.

Aztán vannak, akik feljelentenek (és érdekes módon mindig az, aki vétett). Sajtópert még sem a munkatársaim, sem én nem veszítettünk el, mert soha nem készítettünk egyoldalú riportot. Persze előfordult egy-egy kemény ügynél, amikor X. Y. olyan „protekción” szerzett, hogy hiába volt minden pártatlan ügyintézésünk, a riport nem hangozhatott el. Ilyenkor elfog a keserűség. Megfogadom, nem csinálom tovább. (Milyen jó a riporternek, aki sikeres embereket szólaltat meg, jó kezdeményezésekről csinálhat műsorokat).

De a fogadalom csak addig tart, amíg el nem olvasom a következő, kétségbeesett levelet.

Bokor Pál

Aki ír nekünk...

A levelezési rovat az amerikai sajtóban

„Aki ír nekünk, az olvas is minket” — ezzel az amerikai módon gyakorlati érveléssel magyarázta meg egy alkalommal a Los Angeles Times ügyeletes szerkesztője külföldi vendégének a kétmillió példányszámú amerikai napilap levelezői tevékenységének lényegét.

Az amerikai sajtóban a levelezési rovatok majdnem kötelezőek. Jellemzi őket a viszonylag jelentékeny terjedelm, az előkelő és gondos elhelyezés (folyóiratoknál és hetilapoknál rendszerint indító és nem zárórovatként, napilapnál a vezércikkoldalon), s a színvonalas szerkesztés, amely sok esetben igen kemény kézzel korrigálja az eredeti levél fogyatékosait.

Az imént idézett véleményből persze az is következne, hogy az amerikai sajtóban a levelezési rovat kizárólag reklámfunkciót tölt be. Ez a funkció azonban sokszor csak részlegesen, máskor csak áttételesen mutatható ki, a legszínvonalasabb kiadványok esetében pedig csak olyképpen érvényes, hogy minden jó rovat és minden közönségkapcsolat reklám a lapnak.

Az információs, a politikai és a közönségszervező funkciók is kimutathatók azokban a levelezési rovatokban, amelyek az úgynevezett „nagysajtóban” jelennek meg. A Los Angeles Times mellett a Washington Post, a

New York Times, valamint a Wall Street Journal és a három országosan terjesztett politikai hetilap (Time, Newsweek, U. S. News and World Report) sorolható ide a legnagyobb biztonsággal, bár a határok könnyen mozdíthatók. Politikai sajtóról van tehát szó, ahol az amerikai viszonyok között kiemelkedően fontos kritériumnak számít a hitelesség és az „objektivitás”, amely kifejezésen tulajdonképpen elfogulatlanságot kell érteni. A „nagysajtónak” már csak azért is szüntelenül bizonyítania kell elfogulatlanságát, mert (talán a Wall Street Journal kivételével) örökös támadások céltáblája a konzervatívok részéről. Utóbbiak a legnépszerűbb amerikai lapokat és a három kereskedelmi tévéhálózatot ultraliberálisnak, a hagyományos értékek rombolójának, sok esetben kimondottan Amerika-ellenesnek minősítik.

A „nagysajtó” imígyen objektivitását „reklámozza” a levelezési rovatokban, rendszerint oly módon, hogy egy és ugyanarról a témáról széles skálán mozgó, vagy homlokegyenest ellenkező véleményeket közöl olvasói levél formájában. Ezek persze nem mindig, sőt nem is gyakran érintenek globális politikai témákat, amelyekről a szerkesztőségben és az igazgató tanácsban

esetleg eléggé megcsontosodott nézetek uralkodnak.

A legnagyobb olvasótáborral kérkedő amerikai hetilap, a Time — húsz-harminc millió olvasóra szoktak hivatkozni a Time reklámok kül- és belföldön — külpolitikai fő témákban levelezési rovatában sem nagyon tűr ellentmondó hangokat. A tavalyi utolsó szám például négy levélreagálást közöl a második Reagan-kormányzat várható külpolitikájával kapcsolatos korábbi cikkére, amelyek közül három kimondottan arra ösztökéli a Fehér Házat, hogy második periódusában ne mérsékelje szovjetellenességét. Ezzel szemben rendkívül széles skálán mozognak a mesterséges szív beültetéséről szóló cikk visszhangjai (öt hozzászólás), s objektívnek mondhatók a bálnavadászatról szóló, Japán-ellenes cikkhez közölt hozzászólások, amelyek közül az egyik az ilyen típusú levelezési rovatokra oly jellemző fordulattal kezdődik: „Felháborítótnak találtam a bálnavadászatról szóló cikküket”.

A Time (International) idézett száma összesen húsz olvasói levélből közöl részletet. A levélírók, szintén jellegzetes módon, nem kevesebb, mint tizenkét amerikai államban ragadtak tollat. Az összeállításban, a lap kiterjedt területi igényeit demonstrálandó, helyet kapott egy nyugatnémet, egy norvég és egy japán vélemény is. A területi szóródás bemutatása minden amerikai levelezési rovat fontos szerkesztési elve. Ha megnézzük az U. S. News and World Report ugyanazon a héten (1984. december 31.) megjelent számának levelezési rovatát, ott is azt látjuk, hogy egyetlen levelezési oldalon tizenegy olvasói vélemény fért el, s azok tíz államból érkeztek. Csupán a legnépesebb amerikai állam — Kalifornia — szerepel a Time-ban három, az U. S. News-ban két levélíróval.

A lap arculatának, politikai vonalának olvasói véleményekkel való meg támogatása, az olvasótábor kiterjedtségének bemutatása, olvasótoborzás — ezek a fő funkciói a „nagysajtó” lapjainak és hetilapjainak. Ezekből a funk-

ciókból nem hiányzik az öncélúság. Igaz viszont, hogy a szerkesztők mindig figyelmeztetik levelezőiket arra, hogy írásukat a rovat igényeinek megfelelően megrövidítik és „megszerkesztik”.

A „nagysajtó” kiadványaira azonban természetesen az is jellemző, hogy ezekben a levelezési rovatokban sohasem vétenek a közízlés ellen. Ebben különbözik az amerikai sajtónak ez a fővonalbeli áramlata a sokkal inkább rétegekhez idomított és a reklámozást, önreklámozást levelezési rovataikban is sokkal durvábban, néhol kimondottan nyakló nélkül alkalmazó tömegkiadványoktól.

Utóbbi tekintetben, a levelezési rovatok cinikus kizsákmányolása tekintetében alig különbözik egymástól a disztिंगváltnak tűnő pletykalap és az erkölcsi skrupulusoktól teljesen mentesített „soft pornó” folyóirat. Az ismert személyiségek magánügyeiben turkáló képes kiadványok (Life, People, Star stb.) levelezési rovatából az derül ki, hogy egész Amerikát kizárólag Brook Shields, Michael Jackson, Linda Evans, Christine Brinkley intim kapcsolatainak jelenlegi iránya és hőfoka érdekli, s persze az is, hogy az ismert emberek magánéletében való vájkálás kultúremberhez méltó foglalatosság.

A minél szélesebb olvasótábor szerepeltetése, no és nyomtatott portékájuk igencsak vitatható témájának legalizálása különösen a malackodó folyóiratok számára fontos. A mondanivaló ez esetben a következő: ha a Penthouse 7 millió, a Playboy 4 millió példányban jelenhet meg, s ha képes minden számban húsz—harminc nyíltan vagy burkoltan obszcén témák köré font olvasói levelet közölni, gyakorta „apró meglepetésként” a levélíró alulnézeti portréját is mellékelve, akkor ez az egész tevékenység „nyilvánvalóan” szalonképes. Ez a fajta levelezési rovat tehát egészen egyszerűen reklámfunkciót tölt be, s tartalma akkor sem érdemel figyelmet, ha néha általánosabb ifjúsági vagy komoly politikai témákba is belekap. A Playboy például rendszeresen közöl igen színvonalas interjúkat, esetenként erős politikai töltéssel, jelezve,

hogy igényt tart a liberálisan gondolkodó értelmiség figyelmére is. Olvasótáborának zömét azonban, s ez a levelezési rovatból ítélhető meg leginkább, a súlytalan szellemiségű és fiatalabb korosztályból toborozza. A folyóirat 1985 januári száma harmincöt olvasói levelet közöl összesen négy levelezési rovatban (Kedves Playboy, Playboy tanácsadó, Playmate-társak, Playboy fórum). Ezekből tizenkilenc kimondottan szexuális témákkal foglalkozik, illetve a korábbi számokban publikált bájákat dicséri. A fennmaradó tizenhat levélből is legalább fél tucat különféle árucikket reklámoz a maga módján. A levélírók Elvis-lemezek vásárlására buzdítják olvasótársaikat, egy ifjú pár az elmúlt években „belefáradt a Karib-tengeri szigetek moteljeibe”, és most tanácsot kér új megoldásokra (kap is ajánlatot kiadó magánvillák listája formájában, ármegjelöléssel). Csupán néhány levél marad, amely interjúkra reagál, vagy a folyóirat liberális politikai nézeteit népszerűsíti.

Az „aki ír nekünk” törvénye a legrespektábilisabb szakosított hetilapok és folyóiratok számára is érvényes, de a rovat igényességében alkalmazkodik a kiadványhoz. Havi 15–20 levél-hozzájárulást közöl például a National Geographic, vagy hogy egészen más oldalról jelöljünk meg hasonló színvonalú kiadványt, a neokonzervatív beállítottságú Commentary. Magasabbra emelkedvén a levelezési rovat egyre intellektuálisabbá válik, néha önmagukban is igen értékes információkat és elemzéseket tartalmaz, s sok esetben a vita-rovat funkcióját is betölti.

A The Atlantic Monthly 1984 novemberi száma gazdagon példázza az intellektuális és (az adott esetben) pozicionált közönség számára készülő elitsajtó levelezési rovatának ezeket a jó tulajdonságait. Ez a szám nem szolgál olyan politikai bombával, mint amit a kiadványtól már-már megszoktunk (ez a folyóirat közölte 1981-ben a híres Stockman-interjút, amelyben a kormány pénzügyi igazgatója ráhúzta a vizeslepedőt Reagan gazdaságpolitiká-

jára, 1983-ban pedig Seymour Hersh híres írását arról, hogyan mentették meg Nixont a Watergate után a bírósági eljárástól). Ám Thomas Powersnek, a Bostonban szerkesztett folyóirat egyik állandó szerzőjének Nukleáris tél és nukleáris stratégia című munkája öt kontinens figyelmére érdemes írás, a NASA földönkívüli életformákat kutató programjának leírása megkülönböztető értékű információ.

A novemberi The Atlantic Monthly levelezési rovatában 12 olvasói levél jelent meg. Ez valamivel kevesebb ennek a folyóiratnak az átlagánál, de az öt teljes oldalt betöltő rovatban most több a terjedelmes hozzászólás és a szerkesztőségi válasz, mint más hónapokban. Az első olvasói levél mindjárt az említett Seymour Hersh 1983 augusztusában megjelent A felmentés című Watergate-témájú írására reagál, s az ügy érintette nevében tiltakozik Hersh burkolt vádaskodása ellen. A második helyen közlik a szerkesztők Caspar Weinberger hadügyminiszter vagy öt gépelt oldal terjedelmű levelét (két hasáb a rovatban). A levél egy idén augusztushan napvilágot látott Atlantic-cikkre reagál, amelynek témája az F-20-as vadászgéptípus gyártásának problematikája volt. A cikkíró azt a tételt járta körül az Atlantic szerzőire jellemző alapossggal, hogy ez a géptípus nem elég jó, nem felel meg a modern légiháború minden követelményének, s mivel másodvonalbeli technológiát képvisel, „nem elég drága” ahhoz, hogy az amerikai adófizetők pénzét ráfecséreljék.

A hadügyminiszter válasza egy vaksötétben kigyúló fényszóró váratlanságával és erejével világítja meg az amerikai katonapolitika egy, a „nagsajtóban” vagy a tömegsajtóban ritkán tárgyalt, bár talán kulcsfontosságú vonatkozását. Weinberger az Atlantic elit közönségének (a számban közölt 12 levél közül legalább négyet keleti-parti nagyvállalatok vezetői írtak alá) megmagyarázza, miért van szükség az F-20-as gyártására. Megnyugtattja a Boston és Washington között megtele-

pült „keleti establishmentet” afelől, hogy nincs szó semmiféle pazarlásról. A gépet ugyanis nem az amerikai légi-erő számára tervezték („Szó sem lehet róla, hogy amerikai pilótákat olyan gépbe ültessünk, amely műszaki adottságai miatt bármely ellenféllel szemben alulmaradhat a légiharcban”), hanem exportra, olyan nemzetek számára, amelyek jobbat, drágábbat nem igényelnek, nem engedhetnek meg maguknak. A gépre — írja Weinberger — 44 ország légierőitől van megrendelése az Egyesült Államoknak!

Ilyen reveláció értékű olvasói levél nem ritka a napisajtóban sem, de jellemző az elit folyóiratokra. Caspar Weinberger hadügyminiszter jelentkezése az Atlantic levelezési rovatában természetesen a Pentagonon több tucat munkatárssal dolgozó sajtóosztályának érdeme. Mindenképpen érzékelteti azonban, milyen rangra emelkedik, milyen politikai igényekkel lép fel a levelezési rovat az amerikai sajtóban, amikor rangos kiadványban jelenik meg. Közönségszervező funkcióját persze még ezen a színvonalon is megtartja.

Pályázati felhívás

A Magyar Tudományos Akadémia Intézetközi Békekutató Központja pályázatot hirdet tanulmányok készítésére az alábbi témakörökben:

1. A feszültség és az enyhülés kérdéseinek tükröződése a magyar tömegtájékoztatásban.
2. A második világháború utáni nemzetközi kapcsolatok fejlődésének ábrázolása a hazai középiskolai oktatásban.
3. A technikai és politikai tényezők összefüggései a fegyverkezési versenyben.

A jelíges pályázaton — 25—50 gépelt oldalas tanulmánnyal — bárki részt vehet. A pályázó nevét és címét zárt borítékban mellékelje a tanulmányhoz; a borítékon tüntesse fel a jelíjét. A pályázatot 1985. szeptember 1-ig lehet eljuttatni a Békekutató Központ címére (1364 Budapest, Egyetem tér 1—3.). Az eredményhirdetésre 1985. október 1-én kerül sor. A Központ tudományos tanácsából alakult zsűri a legjobb pályaműveket az alábbi díjakkal jutalmazza:

I. díj	8000 Ft
II. díj	6000 Ft
III. díj	4000 Ft

Baranyai Ilona

Évi két és fél millió levél Osztankinóba

Nehéz volna összeszámolni, hányan ültek le levelet írni például tavaly a Szovjetunióban egy-egy országos vagy helyi televízió- és rádióműsor után, vagy hányan reagáltak az olvasók közül a központi és a helyi lapok egy-egy érdekes cikkére, riportjára. Átfogó összesítés aligha készül, de minden tömegtájékoztatói szerv gondosan számon tartja és rendszeresen elemzi: milyen témák keltették fel a legnagyobb érdeklődést és melyek nem váltottak ki visszhangot.

A legnagyobb levelezőtábor, már csak objektív okokból is, a központi televízió és rádió mondhatja magáénak. Ez akkor válik igazán érthetővé, ha meggondoljuk, hogy az ország területének kilencven százalékán vehető első tévéprogram adásideje naponta átlag 13 és fél óra. Beszámítva a második országos, a Moszkva környéki és az iskolatévé műsorait, továbbá a különböző időzónák miatti ismétléseket, a moszkvai televízió adásait mindennap 132 órán át sugározzák az adók. A központi rádió az Orbita-rendszer segítségével négy ismétlést közvetít. Az irodalmi-zenei harmadik műsor, az URH-n közvetített hatórás sztereo-adások, a hajósoknak, halászoknak, sarkkutatóknak sugárzott műsor és a 24 órán át zenei és információs műsort adó Majak-kal együtt naponta 214 órán át hallható. És akkor még nem szóltunk a köztársasági, a megyei és

városi tévé- és rádióműsorokról. A külföldi adásokat a világ 75 nyelvén sugározza a moszkvai rádió, naponta összesen 260 órán át.

Ehhez a valóban óriási szervezethez csupán az osztankinói központhoz tavaly összesen két és fél millió levelet kézbesítettek, jó kétszázézerrel többet, mint 1983-ban. Ennek a hatalmas mennyiségnek a feldolgozása, továbbítása a műsorkészítő szerkesztőségekhez vagy intézkedésre a különböző állami szervekhez, összehangolt és olajozott munkát kíván a levelezési rovatoktól. Az SZKP Központi Bizottságának 1983 júniusi ülése után — amelyen az ideológiai, a nevelő- és a tömegpropagandamunka javításáról volt szó — a központi televízió és rádió tudományos programozási és levelezési rovatát levelezési és szociológiai kutatásokkal foglalkozó főszerkesztőséggé szervezték át. Ezzel is kiemelték szerepét és az ott dolgozók felelősségét a közvélemény formálásában, a szocialista demokracizmus elmélyítésében. Ez a főszerkesztőség az újságíróknak nagy segítséget nyújt abban, hogy olyan témákat dolgozzanak fel, amelyek a nézőket és a hallgatókat foglalkoztatják.

A rádió levelezésének „gazdasszonya” Larissza Szuhareva. Tőle kértem választ arra, tapasztalnak-e változást a hallgatói levelek tartalmában, és milyen kérdésekre reagálnak ma különösen aktívan az emberek.

A változás szembetűnő. Mindenekelőtt abban, hogy csökken azoknak a leveleknek a száma, amelyekben csupán egy-egy kedvelt zeneszámot kérnek, vagy egy-egy műsor rész ismétlését szeretnék látni a képernyőn. Persze, vannak továbbra is ilyen leveleink, de érzékelhetően megnőtt az olyan irások száma, amelyek közéleti problémákat vetnek fel, érzékenyen reagálnak az élet sok jelenségre, rendkívül határozottan kérik számon a hanyag munkát, a lélektelen ügyintézkést, a rendtelenséget, a kivagyiságot. Vagyis kifejezik az emberek törekvését, hogy észrevételeikkel is segítsenek előbbre lépni. Röviden: a szocialista demokratizmus elmélyítésére országosan tett intézkedések hatása jelentkezik a levelekben is. Kritikusabbak lettek a rádió és a televízió műsorai, és ez is arra ösztönzi a hallgatókat, a nézőket, hogy ne menjenek el szó nélkül az észlelt hibák, hiányosságok mellett.

Természetesen sok gazdasági kérdés is előtérbe kerül az ilyen levelek nyomán. Ezt mozdítják elő a közgazdasági gondolkodás formálására készült műsorok, a neves szakemberek interjúi is, amelyekben gyakorlati példák sokasága ad fogódzót, segít eligazodni az ország előtt álló feladatok lebontásában, egészen a munkapadokig.

Nincs szerkesztőség, amely ne ellenőrizné elképzelései helyességét azokon a témákon, melyeket a levelek tartalmaznak. A moszkvai rádióknak például negyven olyan műsora van, amely gyakorlatilag teljes egészében a levelekre épül, a teljes posta 50—60 százalékának felhasználásával. Vannak olyan, évek óta bevált adások, mint a Rádió Postája, és egészen újak: ezek a levelekben talált kérdéseket tematikusan összefoglalják, és egy-egy országos tárca vezetője ad rájuk kimerítő választ. Ilyen műsorban vett részt például Taraszov miniszter, a könnyűipari tárca vezetője; a vasúti közlekedéssel összefüggő panaszokra pedig Kovaljov közlekedési miniszter válaszolt. Ez a forma arra is módot ad, hogy a hallgatóság is pontosan megtudja, mit tud az ágazat megtenni és mire nincs módja az

adott esetben. A levelezési főszerkesztőség és maguk a műsor készítő szerkesztőségek is figyelemmel kísérik, hogy megvalósul-e mindaz, amiről egy-egy ilyen alkalommal beszéltek, vagyis hogy az ország-világ előtt elhangzott ígéretetek valóra is váljanak. Ez is egy formája a közvélemény alakításának — mondta Larissza Szuhareva.

Jó két éve láttam először a televízió egyik műsorát. *A helyszínen oldják meg* címmel. Készítői azóta több köztársaságban és megyében jártak. A hamar népszerűvé vált műsorban a köztársasági kommunista pártok első titkárai vagy a megyei pártbizottságok első titkárai részvételével adnak átfogó képet arról, hogyan élnek jogkörükkel a tanácsok, mennyire segítik a helyi vezetők az emberek jogos panaszainak orvoslását személyes meghallgatással, egyenes választással, hogy mit tudnak tenni és milyen igényt nem tudnak kielégíteni. Ezeknek a műsoroknak az alapját is tulajdonképpen a levelek adják.

Visszatérve a moszkvai rádió levelezőire, arról is felvilágosítást kértem Larissza Szuharevától: mely korosztályok a legaktívabbak.

— Nehéz elsőbbséget adni, de talán mégis a fiatalok. A gyerekek írásai nagyon tartalmasak, ezzel magyarázható, hogy az ifjúsági és gyermekműsorokban a levelek körülbelül nyolcvan—nyolcvanöt százalékát felhasználják. Hozzászólnak olyan műsorokhoz, mint például a *Mi legyek, ki legyek?*. Ez amolyan pályaválasztási tanácsadó, amiben különösen sokat jelentenek a szakmunkástanulók, a szakközépiskolások konkrét tapasztalatokkal alátámasztott ajánlásai. Az ifjúsági rádió, a Junoszty postája mindig a legnagyobb. Sokan osztják meg a szerkesztőséggel és a műsorok hallgatóival a pályakezdés gondjait és jó tapasztalatait, azt, hogy hogyan illeszkednek be a falvakban a közös gazdaságok munkájába, bíznak-e rájuk felelősségteljes feladatot; megírják, hogyan segítenek nekik a gyárakban, hogy megtalálják helyüket az élet-

ben, vagy — ami sajnos szintén nem ritka — hogy milyen akadályokkal kell megküzdeniük. De írnak a Junosztynak az iskolareform bevezetésének első lépéseiről és azokról a gondokról, amelyek nehezítik a reform megvalósítását. Örömteli, hogy írnak a fiatalok problémáiról az idősebb korosztályok képviselői is.

Az utóbbi években vált népszerűvé a *Veteránok írnak és mondják* című összeállítás. A közölt levelek felidézik a második világháború közkatonáinak, hadvezéreinek, a hátszág embereinek tetteit, önfeláldozását és sorsuk alakulását. Írnak ennek a műsornak a történelem szentanáit, írnak gyermekeik,

unokáik és azok az úttörők, akik ma a hősokeket kemény, egyszerű embereknek ismeri meg.

— Említeni kellene még — tette hozzá Larissza Szuhareva —, milyen nagy érdeklődést keltenek a rádióban és a televízióban közvetített külpolitikai műsorok: sok levél fejezi ki a szovjet békepolitika támogatását. Összefoglalva: az utóbbi években a levelekben tükröződik a hallgatók és a nézők fokozott érdeklődése az ország és a világ ügyei iránt, az a törekvés, hogy ne csak tudják és értsék a Szovjetunióban és a földön végbemenő folyamatokat, hanem aktívan formálni is akarják azokat.

Feladó: Südi Bertalan, Jánoshalma

1984. december 5-én, a magyar sajtó napja alkalmából riportfilmet sugárzott a televízió Südi Bertalanról, a jánoshalmi Petőfi Termelőszövetkezet párttitkáráról, aki ma a legaktívabb magyar sajtólevelező. A filmet a 'Reflektor szerkesztőség készítette, a riporter-rendező Ilkei Csaba volt. A riportműsor utóéletéhez tartozik az a sok-sok levél, melyből az „Új Reflektor Magazin” december 21-i adása idézett néhányat. Az élénk közvélemény felkeltette szerkesztőségünk érdeklődését is a jánoshalmi tudósító iránt, ezért rovatunkban — rövidítéssel — együtt közöljük a két műsor szövegét.

Jánoshalmiak mondják:

— Hát én nem olvastam Südi Bertalan összes levelét, de azt hiszem, hogy csak egészen kis hányaduk az, ami Jánoshalmára vonatkozik szűken, inkább egyéb, az egész *nagy közösségre*, az országra vonatkozó megállapításokat tartalmaznak.

— Ezeket az írásokat olvassuk; a község életének megfelelően írja le, tehát *igaz-hűen*. Ahogy zajlik az élet a községben.

— Az biztos, hogy nem tartozik azok közé, akiknek tág baráti köre lenne. Ő tényleg sokat ír, és sokan magukra veszik esetleg akkor is, ha nem róluk szól. Persze, ennek nem nagyon örülnek azok, akikre esetleg vonatkozhat.

— Több esetben voltak olyan cikkek, ami, én nem hiszem, hogy teljesen megfelel a valóságnak.

— Tetszenek ezek a levelek, mert olyan *kisemberekről* ír, akiket különben nem ismerne meg az országos nyilvánosság.

— Bátor embernek tartom Südi Bertalan elvtársat. Községünk területén a testületi munkákban is a hiányosságokat bátran merte ostromolni és fölvetni, annak ellenére, hogy az MSZMP akkori községi titkárával összeütközésbe került. Akkor is bátran helytállt, és tovább vívta a harcát.

— Példát tud mutatni nekünk, fiataloknak bátorságból, helytállásból, a közéleti visszasságokra való érzékenységről.

— Ő a mi vezetésünknek igen oszlopos tagja. Azt tudom, hogy különböző írásai és publikációi révén több kritikát kap.

Ilkei Csaba narrátorszövege: Ki is való-jában Südi Bertalan? *Szocialista Don Quijote? Kommunista erkölcsprédikátor? Fogadatlan prókátor? Vagy éppen séggel a társadalmi igazságok szenvedélyes kutatója, a közélet tisztaságát megcsúfolók kérelhetetlen ellenfele, a hétköznapi demokratizmus szószólója, a szavak és a tettek egységének hangos követelője?* Südi Bertalan a jánoshalmi Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet 49 éves párttitkára. Ő ma Jánoshalma legismertebb polgára. De a legvitatottabb egyénisége is. Vannak vezetők, akik nagy ívben elkerülnek, mások keresik barátságát. Elvi ellenfelei és hívei gyakran összeecsapnak. Mi az indulatok forrása? Az, hogy véleményét és gondolatait levelekben hozza nyilvánosságra. Südi Bertalan ma a legtermékenyebb és legaktívabb magyar sajtó-

levelező. Negyven szerkesztőséggel áll rendszeres kapcsolatban. Az utóbbi 12 évben mintegy 1400 levelet írt, és ezek közül 536 meg is jelent a lapok hasábjain.

Ilkei Csaba: Önt sokan ismerik, szeretik vagy nem szeretik, de valójában kevesen értik igazán, miért csinálja, miért ír?

Südi Bertalan: Őszintén szólva *belső kényszerem* van a szólásra. Úgy érzem, hogy szólni kell az elveimért, a meggyőződésemért és az emberekért. Azokért az emberekért, akik rászorulnak erre.

Ilkei Csaba: Mi bántja leginkább? Mi irritálja legjobban?

Südi Bertalan: Lehet, hogy furcsán fog hangzani, de az irritál a leginkább, az bánt, *ha a szavak és a tettek között szembefordulást tapasztalok.*

Ilkei Csaba: Akkor a legszenvédélyesebb, amikor a közélet tisztaságát megsúfolók ellen hadakozik. Ez a legérzékenyebb pontja?

Südi Bertalan: Igen, megmondom, hogy miért. A közélet tisztaságára elsősorban a közéleti embereknek kellene felügyelni. Ugyanis az ő tevékenységük, életük áll leginkább a közfigyelem fókuszában. És ha az ember valakit hivatalból jóra int, a rossz cselekedetek elkerülésére, akkor minimum az kell, hogy ő maga is betartsa ezeket a normákat. *Ne csak hirdesse az ígét,* hanem ő maga is adja tanújelét annak, hogy bizony ezt és ezt a dolgot úgy kell végrehajtani, úgy kell a magatartáson belül realizálni, hogy az mások által is elfogadott legyen. És ilyen esetben határozottabban, konkrétan kellene egymást figyelmeztetni. És azoknak is konkrétan kellene közbelépni, akikre az ilyen jelenségek felszámolása tartozik, és akiknek meg kellene követelni a különféle immorálisan élőkötől, ceszaromániasoktól, despotikus törekvésű emberektől azt, hogy a párt normái szerint éljenek.

Ilkei Csaba: Mindig úgy érzi, hogy önnek kell beavatkoznia, és nem azoknak az intézményeknek, hivatalos szervezeteknek, amelyeknek ez a dolguk, kötelességük, és van is hozzá jogkörük, illetékességük?

Südi Bertalan: Ez egy nagyon érdekes kérdés. Több esetben elmarasztaltak már emiatt. Hogy miért kell nekem beleszólni; ha egyszer nekem nem lépnek a lábamra, akkor miért ajdulok fel? Csakhogy szerintem a hibák felvetésében nincs illetéktelenség!

Ilkei Csaba: Túl sok konfliktust szül ez a tevékenysége. Túl sok a haragosa, állandó feszültségek közepette kényszerül élni. Jó ez magának?

Südi Bertalan: Nem mondanék igazat, ha erre azt mondanám, hogy jó. Nekem is kellemetlen. De én sem tudok kibújni a saját bőrömből, ami miatt feltétlenül jobbitanom kell. Ha hiányosságokat tapasztaltam, *nem törődtem a tekintélyvel.* Nem bántam soha, hogy ki hogy sértődik meg. Elhatároztam, ha valamit szóvá teszek, ott *mozdulni kell* valaminek. Méghozzá előre. Tehát nem lehet az, hogy langyos vízben topogunk, és majd csak alakulnak a dolgok, majd alátámogatjuk, majd megoldja valaki, meg egyéb. Mindig *azonnal és ott* akartam segíteni embereken, és tettem szóvá a nekem nem tetsző és a meggyőződésemmel ellentétben levő negatívumokat.

Ilkei Csaba: Azt mondják: minden ügy csak akkora, amekkorát csinálnak belőle.

Südi Bertalan: Ez szerintem politikailag egy nagyon veszélyes álláspont. Ugyanis ettől az állásponttól már csak egyetlen lépésre van az olyan nézet, amely szerint voltaképpen nem is az elkövetőt kell okolni a hibák miatt, hanem azokat az embereket, akik felszínre hozzák ezeket a hibákat.

Ilkei Csaba: Naponta mennyi időt tölt levélírással?

Südi Bertalan: Körülbelül fél, egy órát. Egyébként viszonylag gyorsan írok, de annál többet tájékozodom; tehát kb. három órát olvasással is szoktam tölteni naponta.

Ilkei Csaba: Valahol azt írta, hogy amikor hozzákezdett a levelezéshez, a hibák nyilvánosságra hozatalához, akkor leszámolt az előbbrelépés lehetőségével. Feladta élete nagy céljait?

Südi Bertalan: Azt hiszem, hogy feladtam. Sajnos, hogy fel kellett adnom. Ugyanis nem kergettem illúziókat akkor, amikor ebbe a tevékenységbe belekezdtem. Tudtam, hogy ütközöm általa, tudtam, hogy nemtetszést fog kiváltani olyanokból, akik a dolgozók ügyeit csáki szalmájaként kezelik, és nyilvánvalóan azt is tudtam, hogy a hatalmi eszközök, azok az ő oldalukon állnak. És ha az érvekből kifogynak, akkor előszeretettel alkalmazzák az ultima ratiót, az úgynevezett végső érvet: *hatalmi eszközökkel* pótszerezik a hiányos érveket. Éppen ezért azt is tudtam, hogy ezért a tevékenységemért nem fognak a keblükre ölelni ezek az emberek. Igyekeztek „betartani”, igyekeztek a közélet peremére sodorni. Van egy találó mondás erre: amolyan *partikuláris közéleti B-listára* helyeztek. Ez azt jelenti, hogy különféle testületek, szervezetek nekem nem állnak rendelkezésemre.

Ilkei Csaba: Honnan táplálkozik ez a szenvedélyes igazságkeresés, ez a mindenre figyelés, ez az elszántság?

Südi Bertalan: Én azt hiszem, hogy ez az egész gondolatvilág és törekvés, ami engem jellemez, voltaképpen a gyermekkorommal magyarázható. A gyermekkoromban történt különféle megaláztatásokkal, kiszolgáltatottsággal, sérelmekkel.

Ilkei Csaba: Elég mélyről indult.

Südi Bertalan: Valamikor a menhelyi gyermekek kenyerét ettem, nem felejtettem el, hogy honnan jöttem, és ez lényeges. Az édesapámat nem ismerem, hányódtam jobbra-balra, különféle családoknál horgonyoztam le, megtűrt személy voltam, és ezek során bizony nagyon sokszor megaláztatás ért. Nyilvánvaló, hogy gyermekkorom vesszőfutásai alakították bennem azt a készséget, hogy aki bajba kerül, aki rászorul, azon mindenképp segíteni kell.

Ilkei Csaba: Az egyik leveléből tudom, hogy két és fél éves koráig egy koldusasszony nevelte, amikor az meghalt, akkor kitétték a ráckevei plébánia előtti árok szélére.

Südi Bertalan: Igen, ez így volt. Annyira lentről jöttem, hogy tulajdonképpen már nincs lentebb.

Ilkei Csaba: Az igazságérzete már korán ágaskodott. Három héttel az érettségi előtt kicsapták a kalocsai mezőgazdasági technikumból.

Südi Bertalan: Őszintén szólva, engem az első igazán nagy csalódás akkor ért. Úgy történt, hogy én bíztam az akkori technikai igazgató szavaiban, ígéretében. Nem tartotta be.

Ilkei Csaba: Hol érettségizett végül is?

Südi Bertalan: A hőmezővásárhelyi mezőgazdasági technikumban. Nagyon kellemetlen volt, mert teljesen új tanárok előtt (a tanárok sem ismertek) megkezdeni az érettségi vizsgát — nem mindennapi próbatétel volt számomra. De azért sikeresen végigcsináltam.

Ilkei Csaba: Aztán mezőgazdász-gyakornok lett Bácsbokodra, onnan vonult be katonának, és 1969-ben, a leszerelés után került Jánoshalmára.

Südi Bertalan: Igen, Bácsbokodra is nősültem, a bevonulásom pedig egy kicsit elhúzódott, 14 évig tartott, és úgy kerültem ide.

Ilkei Csaba: Hogyan kezdte itt, Jánoshalmán?

Südi Bertalan: Egy évig személyzeti vezető voltam, majd 1970-ben, amikor a helyi Új Alkotmány Termelőszövetkezet beolvadt a mi termelőszövetkezetünkbe, akkor megválasztottak a párt-szervezet titkárává, és azóta is betöltöm ezt a tisztséget.

Ilkei Csaba: Milyen állapotokat talált itt a falusi közéletben?

Südi Bertalan: Amikor idekerültem, az azt megelőző években itt különféle *elvtelen* csoportok birkóztak egymással. Hozzáteszem: elvtelen csoport volt mind a kettő, mert a saját kiseddel játszottak a köz érdekeiként tűntette fel. És nyilván ebben a harcban egzisztenciák hulltak Jánoshalmán.

Ilkei Csaba: 41 éves korában végezte el a jogi egyetemet Szegeden. Mért ily későn, és egyáltalán szüiksége volt rá?

Südi Bertalan: Őszintén szólva meglestem volna — ha a beosztásomat veszem alapul — a jogi végzettség nélkül. Azonban olyan helyzetbe kerültem számos esetben a közéleti csatározások során, hogy figyelmeztettek: ne avatkozzak én olyan dolgokba, amelyekhez nem értek.

Ilkei Csaba: Meg kellett védenie magát?

Südi Bertalan: Úgy éreztem, hogy igen. Számos esetben nyíltan megfenyegettek.

Ilkei Csaba: 1971-ben *pártfegyelmet* kapott. Miért?

Südi Bertalan: Igen. Ez a községi pártértekezleten történt hozzászólásom miatt volt. Nem tetszett, amit mondtam.

Ilkei Csaba: Miért szólt hozzá?

Südi Bertalan: Azért szóltam hozzá, mert amikor kézhez kaptuk a pártértekezlet anyagát, azt tapasztaltam, hogy az eléggé fogyatékos, a pártélet mint olyan nem került elemzés alá. Szisztematikusan, tehát tervszerűen, készakarva kihagytak bizonyos részt.

Ilkei Csaba: A gyengeségek, a negatívumok maradtak ki az írásos beszámoló-ból?

Südi Bertalan: Igen. Arról volt szó ugyanis, hogy a végrehajtó bizottság tagjainak nem mindegyike mutatott példát, és bizonyos fegyelmi felelősségrevonásokra került sor.

Ilkei Csaba: Kiket érintett ez a felelősségrevonás?

Südi Bertalan: A pártbizottság titkárát menesztették bizonyos indokok alapján, és a tanács elnöke két fegyelmi büntetést is kapott.

Ilkei Csaba: Beszéljünk egyenesen. Miért menesztették, illetve miért kapta a büntetést?

Südi Bertalan: Erkölestelen életmód és egyéb olyan tevékenység, korrupt magatartás miatt, ami *idegen* a párt normáitól.

Ilkei Csaba: És akkor ön szót kért és mindezt elmondta?

Südi Bertalan: Elmondtam, és az volt az érdekes, hogy nem válaszolták meg, hanem utána hatszemközti beszélgetésre hívtak a tanács elnökével és a pártbizottság titkárával.

Ilkei Csaba: S leintették?

Südi Bertalan: Azt mondták, hogy egyszerűen megtiltják, hogy én ezentúl bármilyen fórumon hozzászóljak.

Ilkei Csaba: És megkapta a pártbüntetést?

Südi Bertalan: Megkaptam. Nagyon sajátos módon szabták ki, illetve hatálytalanították, mert rendkívüli taggyűlésen hirdették ki, ugyanakkor két év múlva a Központi Ellenőrző Bizottsághoz kellett fordulnom, hogy utasítsa a bizottság a helyi pártvezetőt, hogy jöjjön el a taggyűlésre, és vonja vissza a nemlétező pártfegyelmimet.

Ilkei Csaba: Tehát, ha jól értem: megkapta a pártbüntetést, fellebbezett. Vizsgálat következett, megállapították, hogy megalapozatlan.

Südi Bertalan: És másodfokon hatálytalanították a pártfegyelmet.

Ilkei Csaba: De két évig nem hirdették ki, csak akkor, amikor ön a Központi Ellenőrző Bizottsághoz fordult. És ugyanezek, akik kiszabták a pártbüntetést ily megalapozatlanul, mit szóltak ahhoz, hogy ön fővárosi lapokkal levelez, úgymond: kitergeti a falu szennyesét?

Südi Bertalan: Miután *küldtettek* a közéletből, hogy úgy mondjam, azaz, hogy a közéleti szerepléstől, és azt tapasztaltam, hogy megvonják tőlem a szót, *nem teszik lehetővé a véleménynyilvánítást*, úgy gondoltam, hogy az országos lapokhoz fordulok, és néhány dolgot szóvá teszek. Amilyen dolgok történtek akár a párt életével, akár egyéb ügyekkel kapcsolatban, én azt szóvá tettem országos lapokban, ahol készséggel fogadták ezt.

Ilkei Csaba: De erre hogyan reagáltak itt, helyben?

Südi Bertalan: Hát nagyon érdekesen. Sajtófigyelést szerveztek. Minden egyes cikkem után raportra kellett

mennem. Ez engem roppant módon felháborított, mert tudtam, hogy egyszerűen az elemi jogaimat, *alkotmány adta jogaimat sértik meg* ezzel. Mondtam, hogy kikérem magamnak ezeket a törekvéseket. Utána meg azt mondták, hogy legalább ne írjam alá a nevemet, ne írjam meg, hogy honnan küldöm a levelet, akkor legalább nem tudják meg, hol vannak a bajok. És amikor erre sem voltam hajlandó, a pártbizottság titkára közölte, hogy határozatot hozott a végrehajtó bizottság, amely *megtiltja* nekem, hogy a sajtóval levelezzem. Érdekes, hogy amikor a minősítésemért írták, 1978-ban, akkor is szóvá tették, hogy ez a kapcsolat a sajtóval tarthatatlan, hogy én lejáratom a községet, mert kitergegetem a szennyest.

Ilkei Csaba: Olvastam, volt egy olyan fokozat is, hogy azt kérték: minden cikkét előzetesen mutassa be, mielőtt elküldi Pestre. Bemutatta?

Südi Bertalan: Sohasem mutattam be, mert úgy éreztem, hogy az elemi jogaimat sértik ezzel az igénnyel.

Ilkei Csaba: Ön nem nagy híve Südi tudósításainak. Miért?

Farkas Mihály üzletvezető: Hát kérem szépen, nem minden esetben fedik a valóságot, és talán a vendéglátóipart pellengérezi ki, a községi vezetést és az Áfészt is. Hát vannak gondok is, bajok is, meg van olyan szennyes dolog is, amit tényleg nem kellene kipellengérezni. Gondolom, a többi községben is van mit tenni, és azok nem tárják ennyire ki. Volt egyes cikk, ami túlkapásba ment.

Ilkei Csaba: Jobb lenne, ha házon belül maradna minden gond, baj és szennyes?

Farkas Mihály: Hát igen. Ő pártvezető-ségi tag is, úgy tudom, és talán a vezetéssel meg kellene beszélni, és *úgy kellene* kialakítani a saját véleményét is, hogy fedi-e a valóságot vagy nem fedi.

Ilkei Csaba: Tehát, ha jól értem szavait, a cikkek témáit először beszélje meg itt, helyben a vezetés, és csak aztán küldje el a levelet Südi Pestre?

Farkas Mihály: Igen. A véleményeket először megtárgyalni községi szinten, és úgy tárja fel.

Ilkei Csaba: Milyenek Südi írásai, hogy tetszenek Önnek?

Ádám Ferenc nyugdíjas: Nagyon jók és őszinték.

Ilkei Csaba: Kritikus, szigorú ember Südi?

Ádám Ferenc: Szigorú, kritikus, de nagyon őszinte. Megbámuljuk a hátor-ságát, akik ismerjük közelről.

Ilkei Csaba: Nem félti őt?

Ádám Ferenc: Hát nem féltem, mert mellette vagyok én is. Mennek hozzá, tanácsokat kérnek tőle, és őszintén meg is adja. *Egyedüli ember*, aki talán nem pénzért csinálja!

Ilkei Csaba: Ahhoz mit szólnak, hogy állítólag kitergetei a falu szennyesét? Van egyáltalán a falunak szennyese? **Nagy Ferencné baromfigondozó:** Sajnos, *akad*.

Ilkei Csaba: Miért nem szeretik egyesek Südi Bertalant itt, Jánoshalmán?

Nagy Ferencné: Sokszor őszinte, igaz embernek *nagyon nehéz* lenni.

Ilkei Csaba: Neki is nehéz?

Nagy Ferencné: Biztos. Ebben biztos vagyok.

Ilkei Csaba: Önök szerint érte valami hátrány azért, mert tudósít Jánoshalma életéről?

Nagy Ferencné: Pillanatnyilag nem tudom, de azt hiszem, a hetvenes évek elején, a hatvanas évek végén elég sok ütközése volt az akkori tanácselnökkel.

Ilkei Csaba: És kinek lett igazza?

Nagy Ferencné: A Südi elvtársnak. Csak bizony a hetvenes évek elején nagyon nehéz volt neki mint párt-

titkárnak, elindulni. Mert a termelőszövetkezetünkben nem, de községi szinten sok támadója volt. Pártvezetőségi tag vagyok már húsz éve ebben a térszben, elég közel voltam hozzá, sokat hallottam a problémáit.

Ilkei Csaba: Mettől meddig volt ön a nagyközségi pártbizottság titkára?

László József, a nagyközségi pártbizottság volt titkára: 1969. február 1-től 1980. március 1-ig.

Ilkei Csaba: Akkor bizonyára sok vitája volt Südi Bertalannal.

László József: Hát talán munkánk... És a munkánkból eredő természetes viták.

Ilkei Csaba: Ez a munka nem volt konfliktusoktól mentes.

László József: Természetes, ez mindenkinél így van.

Ilkei Csaba: Miből adódtak a nézeteltérések, konfliktusok?

László József: Most hogy mondjam? Elég jó meglátásai voltak a Südi elvtársnak. Eléggé az elevenébe tudott meg szeretett is tapintani. Talán kezdetben, addig, míg nem alakult ki kellő módon neki ez az újságírási gyakorlat, nem minden esetben pontosított. Tehát hangsúlyozom: a kezdetben. Na, most érthető, hogy ebben voltak vagy vélt, vagy konkrét sérelmek, és hát ezért egyszer-kétszer a járási pártbizottság részéről is, a Petőfi Népe szerkesztőségétől is *elbeszélgettek vele*.

Ilkei Csaba: Südi nemcsak tényekről tudósított, hanem gondolatairól is. Önálló véleménye is volt.

László József: Próbáltak neki módszert adni, hogy mire vigyázzon, amikor ilyen sajtócikket írt. Igyekezzen, hogy... minél több valóságot hozzon tartalmában.

Ilkei Csaba: Előfordult, hogy ön is beszélgetésre hívta a levelei miatt?

László József: Együtt a járási pártbizottsággal...

Ilkei Csaba: Önnek mi nem tetszett?

László József: Többek között, hogy olyan sajtócikkekre is vállalkozott, amiben érdemes lett volna — szerintem — a községi vezetés véleményét is kikérni. Például: termelőszövetkezetekről, vállalatokról, azok vezetőiről írt. Önszorgalomból, teljesen önállóan. S erre kérte őt annak idején a járási pártbizottság is, hogy azért ezeket az ilyen nagyobb volumenű, amikor a községet is meghatározó územről van szó, azért konzultáljon az illetékes községi vezetőkkel.

Ilkei Csaba: Tehát azt kérték Süditől, hogy mutassa be előzetesen a cikkeit?

László József: Nem is hogy mutassa be, hanem hogy őneki mi az elgondolása, miről akar írni?

Ilkei Csaba: Hogy előzetesen beszéljék meg: miről akar írni. Ezt kérték tőle?

László József: Így van. Ő bizonyos mértékig ilyen haragot fenntartó. De hogy miért, azt ő tudja.

Ilkei Csaba: Nem ő írta alá a pártfegyelmi büntetést?

László József: Olyan is volt. Olyan is volt.

Ilkei Csaba: Ezt a pártbüntetést aztán eltörölték, mert megalapozatlannak találták.

László József: Törölték. Törölték.

Ilkei Csaba: Mennyiben érezte a család mindennek a hátrányát?

Südi Bertalan: Akik furcsállták, rosszszallták az ilyen irányú tevékenységemet, rájöttek arra, hogy ha a magatartásomban nem lehet olyan szempontot találni, aminek alapján el lehet hallgattatni, akkor megpróbálják a családomat ellenem fordítani. Megviselte a *nejemet*, kórházban is volt. Egyszer a gimnáziumban egy kollektív büntetést alkalmaztak, és én kifogásoltam az igazgatónőnél, hogy az egykaptafa szerinti fegyelmezés idegen a szocialista pedagógiától. Nem vagyok pedagógus, de minimum ennyi természetes igazságérzéssel rendelkezem. Ezen nagyon felháborodott, és azt mondta

nekem, hogy a suszter maradjon a kaptafánál. Ezt úgy el is fogadtam volna. Hanem mind a két esetben, amikor a *lányaim* az iskolában végeztek, azt megelőzően volt szülői értekezlet, ahol közölték velünk, szülőkkel, hogy a gyerekek, ha kikerülnek az életbe, akkor *csak illeszkedjenek*, mindig hajbókoljanak a felettesnek. Úgy éreztem, hogy a kreatív — tehát az újat kereső, a dolgokat megmondani merő — tulajdonságot veszik el a fiataloktól, azaz, hogy ki sem engedik alakulni. Ezt szóvá tettem a Magyar Hírlapban két alkalommal is. Oda is járt a Magyar Hírlap és mondták, hogy olvasták, és nagyon rosszallják, hogy én ilyen dolgokkal foglalkozom. Amikor a lányok befejezték a gimnáziumot, nem tudtak egy jó ideig elhelyezkedni. A Judit lányomnak évekig másutt kellett dolgoznia, mert nem kapott itt munkahelyet. Később, amikor visszajött, akkor el tudott ugyan helyezkedni, de csak szerződéses munkaviszonya volt, amit háromszor egymás után hosszabbítottak, és ahhoz el kellett menni a korábbi végrehajtó bizottság titkárának nyugdíjba, hogy végre véglegesítsék. A másik lányom meg vagy hat-nyolc helyen volt itt a különféle üzemekben. Gyors- és gépiróként nem tudott elhelyezkedni, holott tudta, hogy van hely, meg mi is tudtuk. Sőt volt olyan, hogy újságban hirdettek olyan beosztásra felvételt. És egyszerűen nem vették föl, csak azért, mert Südi-lány.

Ilkei Csaba: Az is valamilyen retorzió, hogy egyetlen választott testületnek sem tagja?

Südi Bertalan: Azt hiszem, hogy ez az az úgynevezett közéleti B-lista. Nekem egyszerűen tabuvá tették ezeket a testületeket. Szóval *nem kívánt személyné* váltam a testületekben, mindent elkövettek annak érdekében, hogy ne is kerülhessek be.

Ilkei Csaba: Noha semmilyen érvényes büntetése nincsen, és számos erkölcsi elismerést kapott.

Südi Bertalan: Így van. Ennek ellenére nem fogadtak maguk közé, és még a mai napig is így érzem. Igaz, hogy ényeges változás van — a korábbi idő-

szakhoz viszonyítva — legalább abban, hogy nem kell raportra mennem. A személyi feltétel is javult. Meggyőződésem, hogy a mai vezetői garnitúra sokkal jobb, mint a korábbi volt. De azért van egy régi mondás: „Bátran rágal-mazz, *valami* ügyis megmarad belőle”. És ezt velem szemben nagyon jól alkalmazták a jelenlegi községi vezetőink elődei.

Szabó Gábor közművelődési igazgató: Dr. Südi Bertalannak voltaképpen már régen a községi párthizottság tagjának kellene lennie. Nem értem, hogy miért nem kooptálták.

Ilkei Csaba: Szívesen látná őt magasabb vezetői poszton is?

Szabó Gábor: Erre kétféle válasz lehetséges. Igen is, meg nem is. Azért lenne jó, ha vezető beosztású lenne, mert a mi szakmánk szempontjából, tehát a népművelők szempontjából nagyon szerencsés vezetői stílusa és vezetői alkata van. Tehát rögtön dönt, korrektül és keményen, nem hagyja a dolgokat elfolytani. Azért nem szeretném vezetőnek látni, mert ilyen sok adok-kapok után (évtizedeken keresztül!) azt hiszem, hogy *nem lenne megvédve*. Ahol most dolgozik, a Petőfi Termelőszövetkezetben, olyan egyetértés, megértés, tehát emberi támogatás veszi körül, ahol olyan védettséget élvez, amit másutt nem tudna megkapni. És kár lenne érte.

Ilkei Csaba: Sohase akart elköltözni a faluból?

Südi Bertalan: Nem akartam elköltözni, pedig amikor a lakásigénylést beadtam, 1971-ben, azt mondta az akkori tanácselnök, hogy amíg ő itt lesz a községben, én *ne számítsak lakásra*, mert én nem kívánatos személy vagyok itt, tehát nem gyökeresedhetem meg.

Ilkei Csaba: Akkor egy szobában laktak négyen, a feleségével és két gyermekkel.

Südi Bertalan: Pontosan így volt, és még ezt sem látták be, úgyhogy ebben az esetben is a Központi Ellenőrző Bizottsághoz fordultam. Kivizsgálták az ügyemet, jogosnak tartották az ígényemet.

Ilkei Csaba: Szerettük volna megismerni Jánoshalma egykori tanácselnökének Csupity Istvánnak a véleményét is. Ő jelenleg Kiskunmajsán, ebben a házban lakik (a kamera a házat mutatja). Legnagyobb sajnálatunkra azonban elzárkózott minden megnyilatkozás elől.

Ilkei Csaba: Gondolom, a falu tanácselnöke elsősorban annak örül, ha a tudósító a szépiülésről számol be, a pozitív eseményekről. De hát nem így van. Südi Bertalan nagyon kritikus. Mit szól ön ehhez?

Harci János, a nagyközségi közös tanács elnöke: Én südi elvtársat nagyon szeretem, régóta ismerem, mióta a községbe került. Én is párttitkár voltam, és csodáltam is kritikus szellemű bírálatait. Sőt azóta is szeretem Südi elvtársat, sőt tisztelem is, és ami egy százalék igazság van, azt elfogadom bírálataiból.

Ilkei Csaba: Tehát szükség van az ilyen tudósításokra? Beleértve azt is, hogy valaki úgymond kitergeti a falu szennyesét?

Harci János: Szükség van rá. Mondjuk azért, amennyit elmondtam már önéki is, hogy sokszor meg kellene mutatni a kivezető utat is.

Ilkei Csaba: Egyes vezetők messze, nagy ívben elkerülik Südi Bertalant, mások keresik barátságát. Ön melyik táborhoz tartozik?

Harci János: Én keresem barátságát is. Nem vagyok ugyan vele barát, de keresem barátságát.

Ilkei Csaba: Mi az, amit a falu jelenlegi tanácselnöke nem vett át elődjétől, Csupity Istvántól?

Harci János: Én azt hiszem, azóta megváltozott a helyzet, nagyobb demokratikus lehetőségekkel a tanács-törvény sokkal szélesebb körben mélyült itt is. Én a demokratizmust átvettem, azokat a külön utakat, egyéneskedő magatartásokat igyekszem elkerülni, amiket esetlegesen abban az időben nemcsak Csupity elvtárs, hanem esetleg mások személyében is meg lehetett találni.

Ilkei Csaba: Úgy érzi, hogy ebben volt önkényes is?

Harci János: Előfordulhatott ilyen, és más személyeknél is előfordulhat. Én azt hiszem, hogy a közéleti személynek, vezetőnek minden olyan bírálatot el kell fogadni, amiben már egy százalék igazság van. És ezt vonatkoztatom magamra is.

Ilkei Csaba: Magányos farkasnak is nevezték. Különének, aki kilóg a sorból.

Südi Bertalan: Igen. Egyébként ezt a dolgot, sajnós, be kell, hogy ismerjem. Magányos farkas, és még kiegészíteném azzal, hogy „*sündisznó-állásban*” lévő magányos farkas. Mert én tíz éven át csak a fennmaradásomért harcoltam. Nagy kár volt ezért, mert sokkal többre is fordíthattam volna az energiámat, de az erőmnek a hetven százalékát *önvédelemre* kellett fordítani, hogy meg tudjak maradni, mert egyébként biztos, hogy kiebrudaltak volna Jánoshalmáról a község vezetői. Egyébként az pedig nem igaz, hogy énnekem a dolgozókkal bármilyen gondom is lenne. Több százra tehető az a dolgozó, akinek az ügyében ilyen vagy olyan módon segítettem; segítettem a megoldást, ha rajtam múlt.

Ilkei Csaba: Ehhez az ellentmondásos úthoz mit szólt közvetlen környezete a termelőszövetkezetben, a dolgozók, a párttagság, amelynek élén áll?

Südi Bertalan: Kezdetben meglepetést okoztam. Már én is úgy éreztem néha, hogy azt feltételezik rólam: ez a békétlenkedés, ez a renitens (ahogy szokták

nevezni) jelleg, ez tényleg valami alapvető hibám. Később aztán rájöttek, hogy voltaképpen én nem bomlasztom a pártot. Én tényleg csak az igazságot akarom. Néha hozzátették azonban, hogy szélmalomharc ez, mert egyszerűen egy fecske nem csinál nyarat! Hát nem látom én? Vigyázzak, mert megtalálják a módját annak, hogy hogyan kell engem esetleg *egzisztenciálisan likvidálni*.

Ilkei Csaba: Neveztek kommunista Don Quijoténak is.

Südi Bertalan: Igen. Ez feltehetően a harc hiábavalóságát, tehát a szélmalom elleni harcot jelképezte. Meg szocialista erkölcsprédikátornak is, pedig én soha nem akartam kioktatni senkit. Egyszerűen csak nem tudtam elviselni, ha valami negatívumot tapasztaltam, és nekem nem volt mindegy, hogy hogyan élnek és gondolkodnak körülöttem az emberek.

Ilkei Csaba: A termelészövetkezet párttagsága tizenkét év óta mindig újrapasztotta. Érti a bizalmat?

Südi Bertalan: Igen, érzem, és őszintén megmondom, hogy ha az alapszervezet tagjai nem állnak mellém, akkor nekem *nagy bajom lett volna*. Az alapszervezet tagjainak nagyfokú politikai felelősség-tudatára vall az, hogy felismerték: én voltaképpen jó szándékkal mondom, amit mondok. A tagság nem adott a demagógiára, a rágalom-hadjáratot nem vette át, nem tette magáévá, és elvtelennek minősítette, amit velem szemben folytattak a községben. Nagyon sokat köszönhetek a pártalapszervezetnek, mert minden kritikus helyzetben mellém állt.

Bátyai János, a Petőfi Termelészövetkezet elnöke: Mi minden esetben megértettük egymást. Elsősorban azért, mert ő a lényegre, a jobbra törekszik. És ha egyszer valaki jobbra törekszik, akkor csomót kell keresni, mert sajnos csomó, az van bőven.

Ilkei Csaba: Valakitől azt hallottam, addig van jó helyen, biztonságban, míg az övéi között, a tészben van.

Bátyai János: Ez egyértelmű dolog. Az meg megint igaz, hogy a mi körünkben biztonságban érzi magát, mert a munkáját elvégzi, aki pedig elvégzi a munkáját, azt mi maximálisan segítjük és támogatjuk is. A beosztását, a feladatát, úgy érzem, hogy nálánál jobban eddig a szövetkezetben nem látta el *senki*.

Ilkei Csaba: Ahogy Südi leveleit a nagyközség vezetése fogadta, az azt is mutatta, hol tart a demokratizmus Jánoshalmán, mennyire viselik el a kritikát. Ön hogyan ítéli meg a korábbi vezetés reagálását, módszereit?

Dr. Hönig Ferenc, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a nagyközségi pártbizottság titkára: Ehhez két dolgot szeretnék fűzni. Egyrészt azt, hogy ettől a reagálástól azért a demokrácia lehetett annál jobb, mint amit ez a reagálás mutat, a másik pedig az, hogy véleményem szerint kicsit nagyobb ügyet csináltak belőle, mint amekkorát kellett volna. Südi elvtársnak az egyéniségében is van egy ilyen vonás, hogy talán a kapcsolataiban nem annyira nyitott, mint sok másik ember.

Ilkei Csaba: Tehát zárkózottnak tartja őt?

Dr. Hönig Ferenc: Én egy kicsit *zárkózott* embernek tartom, igen.

Ilkei Csaba: A termelészövetkezetben nem ezt mondták az emberek. Sem a párttagok, sem a pártonkívüliek.

Dr. Hönig Ferenc: Valószínű, hogy a termelészövetkezetben jobban ismerik, mint én, hiszen ott együtt dolgoznak vele már több mint tíz éve, vagy nem is tudom, hány éve. A másik, hogy egy zárkózottabb ember is egy szűkebb környezetben azért általában felszabadultabb, nyitottabbá válik. Mi azt szeretnénk, ha a tágabb környezetben is kicsit nyitottabbá válna. A pártmunkáját — úgy ítéljük meg — *jól látja el* a Petőfi Termelészövetkezetben, ezt a téesz eredményei is mutatják, nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és egyéb vonatkozásokban is. Én hibájának azt

tartom, hogy a tágabb közösségekben végez kevesebbet, mint amennyit a felkészültségénél fogva tehetne. Szóval, egy kicsit úgy vagyok vele, hogy ha valaki a hibákat fölismeri és szóvá is teszi, szóvá meri tenni, ez egy nagyon jó vonás, véleményem szerint szükség is van rá, ugyanakkor egy kicsit a közéletben, a javításban is, ugye, aktívabb lehetne.

Ilkei Csaba: A hibák feltárása önmagában is csekélyes többek szerint. Mások pedig épp azt mondják, hogy kevés a tere, kevés lehetőséget kap. Már rég a nagyközségi pártbizottság tagjának kéne lennie. Erről mi a véleménye?

Dr. Hőnig Ferenc: Igen, hallottam ezt én is, hogy vannak ilyen hangok. Hát most választás előtt vagyunk, még sok nyitott dolog van.

Ilkei Csaba: Mi a véleménye arról a módszerről, hogy Südi mutassa be előzetesen a cikkeit, mielőtt postára viszi?

Dr. Hőnig Ferenc: Erről a módszerről én csak hallottam, magam nem győződtem meg róla. Azt hiszem, ő mondta ezt, ha jól tudom. Hát ez egy semmilyen módszer, szóval a közéletben egyszerűen *korlátoz* olyan jogokat, amik nemcsak, hogy minden magyar állampolgárnak jogai, hanem mi azt szeretnénk — én legalábbis, személy szerint —, hogyha minél többen, minél több helyen szóvá tennének dolgokat. Mi is jobban orientálódnánk.

Ilkei Csaba: Az az igazi lokálpatriotizmus, amely csak a szépet szereti vizsgálgatni?

Dr. Hőnig Ferenc: Nem hiszem. Nem, az nem lehet igazi lokálpatriotizmus, mert itt végső soron mindig *haladni* kell előre, és ezt *behunyt szemmel* nem lehet.

Ilkei Csaba: Negyven szerkesztőséggel levelez, de még soha egyetlen szerkesztőségben nem járt.

Südi Bertalan: Ez így van. Nem voltam egyetlen budapesti szerkesztőségben sem, a munkatársak közül csak azokat ismerem, akik interjút készítettek velem.

(Budapesti szerkesztőségekben)

Südi Bertalan: Jó napot kívánok! Südi Bertalan vagyok, a jánoshalmi Petőfi Termelészövetkezet párttitkára.

Kőműves Gyula, a Szabad Föld levelezési rovatának vezetője: Jó napot kívánok. Kőműves Gyula. Mi már régóta ismerjük egymást, legalábbis levelei alapján. Foglaljon helyet, Südi elvtárs. Másfél évtized óta ez az első alkalom, hogy ellátogat hozzánk, a Szabad Föld szerkesztőségébe. Azt hiszem, ezt föl is használhatnánk arra, hogy a beszélgetésen túlmenően megtekintené a nyomdát, hogy miként öntik ólomba az írásait, és hogy készül a mi lapunk.

Ilkei Csaba: Ha egy termelészövetkezeti párttitkár elsősorban a Szabad Földbe ír, ebben nincs semmi szokatlan. Szokatlan az, hogy ezek a levelek elsősorban nem pozitív élménybeszámolók, nem sikertudósítások.

Kőműves Gyula: Hát is-is. Vannak olyan levelezőink, akik rendszeresen arról számolnak be, hogy milyen eredményeket értek el a termelészövetkezetben, a községben. Viszont vannak olyanok, akik az eredmények mellett beszámolnak mindazokról a problémákról is, amelyek a termelészövetkezeti tagságot, az egész falu népét foglalkoztatják. Ilyen levelezőnk Südi Bertalan elvtárs Jánoshalmáról.

Ilkei Csaba: Nagyon kritikus hangvételűek ezek a tudósítások. Mondhatnám, hogy kemények. Nem okoz ez gondot a levelezési rovatvezetőnek, amikor nyomdába adja a tudósítást?

Kőműves Gyula: Nem okoz, mert ezek — hogy úgy mondjam — közéleti töltésűek. Az elmúlt másfél évtized alatt én egyetlen olyan levelet sem olvastam Südi Bertalantól, amelyben saját problémáiról szólt volna. Mind olyan levelek ezek, melyek közérdeklődésre tarthatnak számot. Voltaképpen úgy tekintjük már Südi Bertalan munkásságát, hogy külső munkatársunk, és szinte újságírói szemmel nézi az ottani eseményeket, problémákat.

Ilkei Csaba: A Hazafias Népfrent képes hetilapjánál családtagnak számítanak a leghűségesebb levelezők. Mivel lehet kiérdemelni ezt a megtisztelő státust?

Velichné Danes Zsuzsa, a Képes Újság levelezési rovatának vezetője: Ha rendszeresen ír valaki a lapnak olyan leveleket, amelyekben felkelti az érdeklődést, és bátor, kritikus hangvételű a levél, akkor feltétlenül bekerül a lapba, szívesen közöljük. Egyik ilyen levélírónk, aki családtagnak számít, dr. Südi Bertalan. Burokrácia-mentességről szolt az egyik levelében, amiből idéznék: „Véleményem szerint az ügyfél totális kiszolgáltatottja a felületes ügyintézők packázásainak, s kétségbevonom, hogy minden jogos panasz meghallgatásra talál.” Hát, sajnos nagyon sokszor nem talál meghallgatásra, ebben is igaza van.

Ilkei Csaba: Ismét egy másik hozzászólása, véleménye.

Velichné Danes Zsuzsa: A végső búcsúról is szolt Südi Bertalan, erről a szomorú emberi tényről, és ezzel kapcsolatban egy megállapítása különösen elgondolkodtató. „Miért válik ideológiánkká a pénzhajhászás, a törtetés? Miért nem figyelünk egymásra jobban? Miért válik számunkra idegenné a lelkiismeret és a mások iránti őszinte tisztelet?” És ez a kérdőjel bizony itt nagyon is felkiáltójellé változik.

Ilkei Csaba: Egy értelmiségi hetilap színvonalas olvasói oldalán gyakran keményen csattan a jánoshalmi párttitkár véleménye.

Várkonyi Endre, a Magyarország főmunkatársa: Ez így igaz, habár én nem érzem magából az összeállításból azt, hogy itt csak Südi Bertalan véleménye csattanna. Ő szerencsére — és én nagyon örülök ennek — egészen keményen és egészen *egyértelműen* szokott fogalmazni, s nekünk van egy olyan gyakorlatunk, hogy ha az olvasó egy-

értelműen fogalmaz, az egyértelműen kerüljön be a lapba.

Ilkei Csaba: A lap tehát bátorítja az olvasóit az őszinte válaszokra, a nyílt reflexióra.

Várkonyi Endre: Bátorítjuk az olvasókat arra, hogy igen is, írják meg azt is, ha nem értenek egyet egy cikkünkkel. S azt is, ha egy részletével nem értenek egyet. Az a cikk, ami semmiféle visszhangot nem vált ki, az nem valószínű, hogy jó cikk lenne.

Ilkei Csaba: A levelezési rovat vezetőjének asztalán a készülő Magyarországi olvasói oldalának levonata. Itt is találunk egy Südi-cikket.

Várkonyi Endre: Valóban. Talán anynyiból helyeshítenék, hogy Südi-levelet, mert ez egy külön műfaj. Megjelent egy cikkünk a TIT-ről. Südi Bertalan Jánoshalmáról azt szúrta ki belőle, hogy nem fenékgig tejfel azért itt sem minden. Megírt egy olyan dolgot, ami tulajdonképpen egy társadalmi jelenség.

Südi Bertalan: Kibic rengeteg akad, én nem vitatom. Voltak, akik meg is jószolták, azt mondták, hogy: „Öregem, te nagyon becsületes törekvésű ember vagy, csak az a baj, hogy *ki fognak nyírni*, hogy egzisztenciálisan leírnak!” Hát nyilván, az ilyen kibic törekvéseit nem is lehet minősíteni. Mert könnyű megjósolni bárkinek: ha csinbe megy valamilyen ügyben, akkor kikészítik. De én erre nem adtam, mert én úgy vagyok, ha az én meggyőződésemnek megfelelően valaki kiáll valami mellett, akkor azt mondom neki: nem engedlek kinyírni. Azt hiszem, a kettő között óriási különbség van. Mert az egyik cselekvő kiállást feltételez, az előző, amit említettem, az meg csak ilyen bölcsekedést. Mert lehet többféleképp bölcsekedni, úgy is, hogy „*ugye*, megmondtam, hogy ki fognak nyírni”, meg ha az ember győz, akkor azt mondják, hogy: „*na ugye*, megmondtam, hogy érdemes síkra szállni”.

Ilkei Csaba: Törvényt szerű az, hogy az eredeti egyéniségek mindig kilógnak a sorból, és a szürkéek, az irigyek céltáblái legyenek?

Südi Bertalan: Én úgy tapasztaltam, hogy *sajnos törvényt szerű*. Egyébként meggyőződésem, hogy amikor különféle összecsapások vannak egy-egy munkahelyen, amit előszeretettel nevezek úgy, hogy a fiatalabb és az idősebb generáció összecsapása, az voltaképpen a *képzetlen* emberek, a *középszerűek* és a *tehetségesek* összecsapása. Ugyanis a kreatív embereket, tehát az újat kereső, hátrán fellepő és szókimondó embereket ezek mindig sandán figyelik. És itt nemcsak a szókimondásról van szó, hanem a tehetségesebbekről is. Ezek a tehetséges emberek a *legkiszolgáltatottabbak*, ezek az emberek nagyobb védelmet érdemelnének.

Ilkei Csaba: Végül is: mi kell ahhoz, hogy valaki végig tudja járni azt az utat, amit ön eddig végigjárt?

Südi Bertalan: Több minden. Szerintem elsősorban megfelelő véna kell. Tehát hogy az ember ki merje mondani az igazságot. Azután megfelelő felkészültség kell hozzá, mert sem a politika, sem a közélet, sem egyéb terület nem tűri a spontaneitást, az ösztönösséget. Megfelelően fel kell készülni. Azután: a munkahelyen különféle emberekből álló *egészséges magot* kell kialakítani. Ugyanis a harc hosszú. Megfelelő, segítőkész társakra van szükség. Azután a feladatot, ami a munkakörből következik, maradéktalanul, legalábbis a legjobb tudásunk szerint el kell végezni. Nem szabad elkövetni ugyanazokat a hibákat, amik ellen hadakozunk. Nyilvánvalóan, mert elvész az *erkölcsi* alapunk. Aki szókimondó, aki úgy, mint én, exponálja magát a közéletben (és ugye különféle megítélés alá esik), annak számolnia kell azzal, hogy az *egzisztenciáról le kell mondania*. Ész nagyon sajnálatos dolog. De meggyőződésem, hogy az érvényesüléshez körülbelül hetven százalék *kompromisszum-érzék* kell, és csak harminc százalék tehetség. Engem a kudarcok megedzettek, nem tántorítottak el az ügytől. Ez nagyon fontos egy közéleti

ember számára. Mert aki a közéleti pofonoktól, az övön aluli ütésektől elfásul, elfordul az ügytől, az voltaképpen *nem* is közéleti ember. Az embert, ha sérelem éri, dacolni kell, még azt kell mondani: megmutatom, hogy akkor is végigviszem, amibe belekezdtem.

Ilkei Csaba: Volt már úgy, hogy padlón érezte magát?

Südi Bertalan: Volt. Egyébként az én küzdelemem végig egyszemélyes küzdelem volt. És én nem azt kifogásoltam, hogy amikor kiálltam a közéleti küzdelemre, ott pofont is kaptam. Mert aki vállalja a közélettel járó ilyen jellegű dolgokat, annak *számítani kell*, hogy nemcsak ad, hanem kap is. Engem az *övön aluli módszerek*, a sakkszabály be nem tartása egyik-másik ember részéről, ez keserített el. Hát nyilvánvalóan, ha a közéletet vesszük alapul, a sakkasztala két oldalán ülnek az emberek, s mindegyik a pozícióját kicsikarására törekszik. De a sakkban vannak lépési szabályok. Ha valaki nem tartja be, akkor is pozícióját csikar ki magának, csak hogy: ezek az emberek nem tűrték, hogy rájuk szóljanak azért, mert rosszul léptek. És ez már hátrányt jelentett az alacsonyabb hoztású ember számára.

Ilkei Csaba: De ön nem szereti a patt-helyzeteket.

Südi Bertalan: Nem szeretem.

Ilkei Csaba: Nehézzen köt kompromisszumot, nehézen ajánl föl döntetlent.

Südi Bertalan: A józan kompromisszumoknak híve vagyok. De ha valaki ideológiát kreál, elméletet a kompromisszumnak, és megpróbálja ennek révén az ellentmondásokat tervszerűen megkerülni, tehát nem akar részt venni a megoldásukban, még ha újak keletkeznek, akkor sem, akkor *konformistává* válik. Nem lehet úgy élni, hogy én a népszerűtlen feladatok elől szisztematikusan kitérek. Még kell oldani, csinálni kell máni. Nekem ez az ideológiám. Legalábbis ezzel függ össze. Aki erre nem képes, az sem párttagként — mert a párttagoknak elsőleges feladata lenne ez —, sem közéleti emberként nem tudja megállni a helyét.

Ilkei Csaba: Kedves Nézőink! December 5-én mutattuk be filmünket Südi Bertalanról, a jánoshalmi Petőfi Termelőszövetkezet párttitkáráról. Igen sokan fogtak tollat önök közül. Südi Bertalan százszámra kapja a leveleket. Idézek néhányból.

Pásztor Jánosné írja Szentendréről: „Az egyszerű emberek megértik Südi Bertalan belső közlési kényszerét. Megértik, mert helyettük, s helyettem is szól akkor is, amikor mi a hibák miatt inkább csak magunkban füstölgünk, hallgatunk.”

Kelemen Józsefné, egykor Bács-Kiskun megyei pártmunkás, ma Budapesten él: „Bizony, igaza van Südinek, mert a meghirdetett elveknek ellentmondó gyakorlatot számon kell kérni azoktól, akik ugyan mélyről jöttek, ám ezt hamar elfelejtették.”

Egy munkás a sajozsentpéteri üvegyárból: „Jó lenne megyénkben is vagy tíz ilyen Südi Bertalan.”

Egy másik levélből: „Lehet, furcsa dolog, hogy egy *lelkész* ír egy párttitkárnak, de a tévében látott megnyilatkozása után kénytelen vagyok. Égvetértek elveivel, s ezért majdnem elvtársnak szólítottam. Köszönöm kiállását. A műsor sok embert megerősített abban, hogy érdemes embernek maradni, az igazságra és a tisztaságra törekedni.”

Dr. Del Medico Imre Budapestről: „Lehet, hogy mindketten amolyan Don Quijoték vagyunk. De azt hiszem, Bajcsy-Zsilinszky Endrétől ered az a mondás, hogy legyen a magyar végre gerinces. Olyan célkitűzés ez, aminek az érdekében érdemes leveleket is írni.”

K. Károly Szegedről: „Tisztelt Uram! Maximálisan egyetérték tevékenységével. De én gyáva vagyok, és a családommal sem akarok kiszúrni. Pontosan tudom, hogy kik és hogyan nyírnának ki, ha az igazságot elmondanám.”

És végül a Südi-jelenségről ír a Győr-Sopron megyei Kisalföld. Idézem: „Azt

ütik-vágják, aki a mi gyermekünk. Az egykori tanácselnök nemkívánatos személynek minősítette. A mostani pártbizottsági titkár zárkózottnak véli. Nem lepődök meg emiatt. Nem egyszer tapasztaltam, hogy nemkívánatos az, aki bírál. Zárkózott az, aki nem bratyzik.”

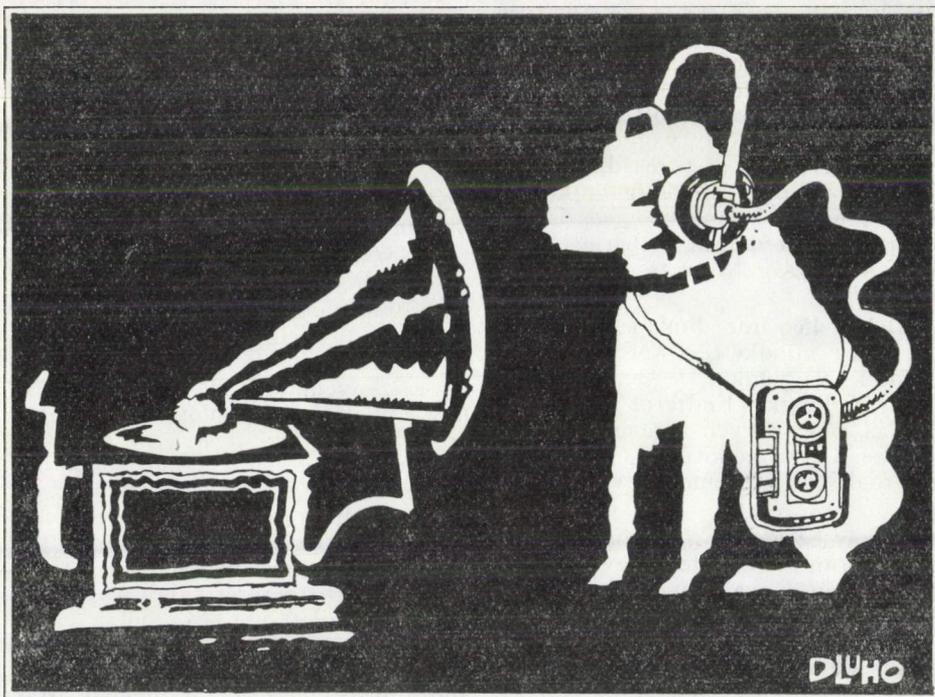
Elnézést, hogy kissé hosszasan idéztem a leveleknél, de hát eléggé gondolatgazdag az üzenetük. És máris átadom a szót **Szántó Jenőnek, a Népszabadság szerkesztőjének**, aki szintén Südi Bertalan ügyében kért szót.

Szántó Jenő: A levélírók, a kritikák úgyszólván minden szépet és jót, minden jellemzőt elmondtak Südi Bertalanról, hadd ragadjak ki mégis két mozzanatot. Nem tudom, hogyan jut ideje a rengeteg felelős elfoglaltság, családapái teendőinek ellátása és a levelek írása mellett *napi három óra olvasásra*. De annyi tény, hogy ez az olthatatlan tudásvágy ugyanaz, ami felnőtt fejjel a diploma megszerzése felé hajtotta: ez a munició ahhoz, hogy ha körülnéz a világban, mindenről legyen határozott véleménye, és ezt bátran képviselje. Ő belső szenvedélyről beszélt, én azt hiszem, hogy a leveleket csakugyan könnyen írja, és nem tudná őket meg nem írni.

A másik mozzanat, amit érdemes megemlíteni, látszólag belső dolog. Engedjék meg, hogy felolvassak pár sort egy újságcikkéből. „A szónoklatok és a hozzászólások többségéből hiányzik a szenvedélyesség, a pátosz. Sokan úgy nyilatkoznak különböző fórumokon, hogy *maguk sem igen hiszik el* mindazt, amit mondanak, többnyire *nem saját álláspontjukat*, hanem az elvárt, a sztaniolha csomagolt, jólfésült szöveget mondják el hallgatóiknak.” A képernyőn most már önök is láthatják, *Südi Bertalan* írásából való ez a néhány mondat, egy levélből, amelyet a *Magyarország* idei 50. száma közölt, történetesen ugyanaznap, amikor a Südi-műsor elhangzott a tévében. Hát hallhatták, hogy szinte nyomdakészen fogalmazott. Könnyű neki, mondom

most már én az ő logikájával: *saját gondolatait mondja*. Ezt a napi három óra olvasást, a csillapíthatatlan közéletiséget nem is lehet egy-kettőre elsajátítani. Azt, hogy értekezleteken a felszólalók ne papírról, akadozva olvassák a másától átvett gondolatokat, ezt akár azonnal el lehet kezdeni. Láttuk, most, amikor vállalati tanácsokat, igazgatót választanak, de egyáltalában párt- és szakszervezeti fórumokon,

egyéb közéleti megnyilvánulásokon pezsges az élet: százszor jobban megpezs diülne, ha mindenki őszintén a saját véleményét mondaná. Bizonyos, hogy egyszer-egyszer egy nyelvbotlás is becsúszik. Nem baj, a demokrácia azzal is nyerne, mert még a nyelvbotlás is egyéni lenne. Mint ahogy Südi is önmagából ad egy darabot minden levélben, szavában. Kérem, kövessék ebben!

Változó idők (Dluhopolszky László grafikája)

Baracs Dénes

Egy sajtóper anatómiája

Ariel Saron kontra Time

Saron volt izraeli hadügyminiszternek nem volt módja kétségbe vonni a palesztin menekülttáborokban elkövetett vérengzésért való felelősséget taglaló Kahan-jelentést. 1983 júniusában azonban rágalmozási pert indított a Time magazin ellen — a jelentésről írott tudósítás miatt.

Egyetlen cikk egyetlen bekezdéséről volt szó — ugyanakkor sokkal többről is. Ötvenmillió dollárról, több száz lemészárolt palesztinairól, Libanon sorsáról, az izraeli belpolitika jövőjéről, az amerikai—izraeli viszonyról, az amerikai sajtóról, az amerikai igazságszolgáltatásról, a fegyverek hatalmáról és a szavak súlyáról. Ez volt az Ariel Saron kontra Time rágalmozási (libel)-per tétje. Mind a felperes, mind az alperes körülbelül egymillió dollárt fordított a perköltségekre és végül mindkét fél győztesnek nyilvánította magát.

A hosszú jogi viaskodás egyben egvedülálló betekintést nyújtott az amerikai nagysajtó, s annak talán legeminebb képviselője, a Time magazin működési módjába, jól érzékeltette mind döntési autonómiájának kiterjedését, mind pedig annak határait. Az igazságszolgáltatási gépezet hatékonynak bizonyult, de kételyeket is támasztott.

Ugyanakkor ez a rágalmozási per nem volt elszigetelt jelenség. A „politikuskok ellentámadása” azt tükrözi, hogy a nagysajtónak biztosított mozgásteret, amely egyébként a rendszer hatékony működésének elengedhetetlen tartozéka, sokan sokallják — úgy érzik, hogy az amerikai sajtó túllépte a számára megszabott kereteket.

Az előzmények talán közismertek, azonban az ügy megértéséhez fel kell idéznünk őket. Izrael 1982 júniusában — Saron hadügyminisztersége idején

— hadjáratot indított Libanon ellen. A Saron által eredetileg rövid és korlátozott hadműveletnek beállított „Békét Galileának” akció az ország jelentős részének megszállásához vezetett, beleértve Bejrútot is. A megszállás körülményei között megtartott elnökválasztáson Basir Dzsemajelt, Pierre Dzsemajel falangista vezető fiát, a keresztény milíciák főparancsnokát választották államfővé. Basir ellen szeptember 14-én gyilkos merényletet követtek el. Alig három nappal később, szeptember 17-én az izraeli katonai vezetők engedélyével a falangista milícia hosszúúéhes tagjai bevonultak a Bejrút-környéki Szabra és Satila palesztin menekülttáborokba és a hivatalos mérleg szerint hét-nyolc száz embert, köztük számos nőt és gyermeket mészároltak le. (A palesztin harcosok ekkor már elhagyták Bejrútot.)

A vérfürdő világszerte megdöbbenést keltett. Izraelben is. Négyszáz ezer ember tüntetett Jeruzsálemben, közvetlen a felelősség kivizsgálását. Begin miniszterelnök, vonakodva bár, de beleegyezett egy vizsgáló bizottság létrehozásába, amelynek elnökévé Aharon Barakot, a Legfelső Bíróság elnökét nevezte ki. A testület négyhónapos nyomozás után tette közzé 115 oldalas jelentését, amelynek tartalma valóságos politikai bomba volt, s számos vezető politikus, köztük Begin miniszterelnök közvetett felelősségét állapította meg a történetekért. A legkemé-

nyebben Ariel Saront ítélte meg: felszólította, mondjon le hadügyminiszteri tisztségéről. A kormány több viharos ülés után szavazott az ügyről és 16:1 arányban elfogadta a jelentést — csak Saron foglalt állást ellene. Begin így kénytelen volt távozásra felszólítani hadügyminiszterét — azonban rögtön újra kormánya tagjává nevezte ki, mint tárca nélküli minisztert. Saronnak nem volt módja kétségbe vonni a Kahan-jelentést. 1983 júniusában azonban rágalmazási pert indított a Time ellen ama tudósítás — illetve annak néhány mondata — miatt, amely a Kahan-bizottság jelentéséről számolt be. A tárgyalás 1984 novemberétől 1985 januárjáig tartott.

A Time 1983. február 21-i számának vezérfőcíme — a „cover-story”, amelyet a magazin már címlapján is kiemelt — a bizottság jelentéséről szólt. Ez a címlap az izraeli hadügyminisztert és Begin miniszterelnököt ábrázolta, és kiemelte a bizottság jelentéséből ezt a mondatot: „A mézárulást előre kellett volna látni”. A magazin nyolc teljes oldalát betöltő anyag felidézte a Szabra és Satila palesztin táboraiiban lezajlott drámát, a Kahan-bizottság létrejöttének és vizsgálatának történetét, valamint a bizottság jelentését, amely tehát megállapította Saron „közvetett felelősségét”. A tudósítás 22. bekezdésében ez áll:

„A (Kahan-) jelentés egyik részét, amely B-függelék néven ismeretes, egyáltalán nem tették közzé, főleg biztonsági okokból. Ez a rész tartalmazza több biztonsági ügynök nevét, akikre a jelentés más részeiben történik utalás. A Time megtudta, hogy a függelék további részleteket is tartalmaz Saron látogatásáról, amelyet a Dzsamajel családnál tett Basir Dzsamajel meggyilkolásának másnapján. Saron a jelentések szerint azt mondta Dzsamajeléknek, hogy az izraeli hadsereg be fog vonulni Nyugat-Bejrúthba, és ő arra számít, hogy a keresztény erők mennek majd a palesztin táborokba. Saron továbbá a jelentések szerint megvitatta a Dzsamajel családdal annak szüikségességét, hogy a falangisták

bosszút álljanak Basir Dzsamajel meggyilkolásáért, de a részletek nem ismeretesek.”

Nos, e bekezdés címén indította meg a rágalmazási pert Ariel Saron, aki a tárgyalás idején is az izraeli kormány tagja volt, mint kereskedelem- és iparügyi miniszter. Hogyan született ez a néhány mondat?

Halevy tudósítása

Az amerikai magazinok gyakorlatában kialakult az úgynevezett „rewriting” — ennek értelmében a helyszíni tudósítók által küldött jelentést a szerkesztőségben külön ezzel foglalkozó munkatársak átírják, tömörítik, színesítik, saját kutatásaik alapján „dúsítják”. A magazin-újságírás így elsősorban kollektív teljesítmény; csupán néhány kiemelt „kolumnistát” illet meg az a kiváltság, hogy anyagaik ne kerüljenek be a központi szerkesztőség öntőformájába. Bizonyos mértékben persze minden redakció változtat a beérkező jelentéseken: a kérdés az, hol a határ, meddig tekinthető még egy jelentés eredeti tudósítói anyagnak. A Time-nál a kérdés fel sem vetődik: a jelentés csapatmunka, legfeljebb feltüntetik a csapat tagjait. (Ázt azonban már nem, hogy ki mit adott egy-egy elkészült, kinyomtatott íráshoz.)

Az „ötvenmillió dolláros bekezdéshez” az alapanyagot David Halevy, a Time egyik izraeli tudósítója küldte. Az 53 éves Halevy izraeli állampolgár, aki először „stringer” volt, azaz mellékállásban dolgozott az amerikai magazin számára, s 1976-tól vált a lap munkatársává. 1976 előtt Halevy többek között Simon Peresz, az ismert munkáspárti politikus, a jelenlegi izraeli miniszterelnök tanácsadójaként is dolgozott — Saron pedig Peresz egyik fő riválisa. Így a felperes megkísérelte bebizonyítani, hogy Halevy tudósítását személyes, illetve politikai elfogultság diktálta — azonban az esküdtszék véleménye szerint Saron erre vonatkozóan nem tudott világos bizonyítékot szolgáltatni.

Már csak azért sem, mert az eredeti tudósításban nem az állt, hogy Saron „megvitatta” a bosszú szükségességét, hanem az, hogy „azt a benyomást keltette Dzsamajelnél, hogy megérti, számukra szükséges a bosszúállás Basir meggyilkolásaért”. A per során Halevy — akit a felperes ügyvédei idéztek meg tanúként — arra a kérdésre, mit értett „benyomáskeltésen”, azzal felelt, hogy a Dzsamajel család Saron valamely mozdulatát, mondjuk biccentését vagy hallgatását is a megértés jeleként értelmezhetette, vagy akár azt is, hogy nem tanúsított érdeklődést a kérdés iránt.

Halevy, amikor visszaolvasták neki telefonon a szóbanforgó részletet, úgy érezte, hogy a „megvitatta” és az „azt a benyomást keltette” között nincs lényeges különbség, és hozzájárult az átirat, átszerkesztett változat közléséhez. (De megkérdézték, a változtatás nem a tudomása nélkül történt.) Mindenesetre a folytonos formálás során a szavak jelentése, éle olyannyira felerősödött, hogy Saronnak lehetősége nyílt a jogi ellentmondásra, a rágalmazási per megindítására.

Az amerikai joggyakorlatban a sajtó útján történő rágalmazás vagy becsületsértés (libel) miatt indított perek külön fejezetet alkotnak, különösen a húsz évvel ezelőtt lezajlott „Sullivan kontra New York Times” ügy óta. Ebben a perben a Legfelső Bíróság úgy foglalt állást, hogy közügyekben a „rágalmazottnak” nem csak azt kell beh bizonyítani, hogy a kifogásolt cikk, passzus nem felel meg a valóságnak, hanem azt is, hogy annak tudatában közzölték, hogy hamis, illetve egyáltalán nem törődtek vele, igaz-e vagy hamis. Másszóval a döntés biztosította a kritika és még a tévedés jogát is a sajtónak a köztisztviselőkkel szemben, hogy ily módon védje a sajtó a hatósági jellegű megtorlástól. A tudatos vagy vétkes rosszhiszeműség — „actual malice” — bizonyítása nélkül tehát nem lehet „libel”-pert nyerni.

Ez azonban csak az utolsó kérdés volt azok közül, amelyeket a bíróságnak meg kellett válaszolnia. Az első

így hangzott: Vajon a felperes által kifogásolt bekezdés rágalmazza-e a volt hadügyminisztert? A második: Vajon a bekezdés lényege hamis volt-e?

Belpolitikai csata

A hasonló perekben eddig csak az esküdtszék végső döntésének megszületésekor ismertették a választ mindhárom kérdésre, és így végeredményben — mivel a per kimenetelét, a kártérítés megadását ez döntötte el — az utolsó kérdésre adott felelet számított csak igazán. Ezúttal a tanácsvezető Abraham Sofaer híró váratlan újítással élt: arra szólította fel az esküdteket, hogy külön-külön tegyék közzé válaszaikat mindhárom kérdésre. Így vált lehetségessé, hogy Saron egyszerre „nyerje meg” és „veszítse el” a pert. Igaz, hogy az első két kérdésben az ő javára ítélt a „hat dühös ember” (ennek az esküdtszéknek csak hat tagja volt), de amikor a pénzről volt szó, akkor végül is a Time álláspontját igazolta a verdikt. Amennyiben a harmadik menetet az izraeli miniszter nyeri, akkor az esküdtszéknek még külön meg kellett volna állapítania, mekkora erkölcsi kár érte, és ennek értékelése alapján határozta volna meg, hogy a Saron által követelt 50 millió dollárból mennyit ítél meg a felperes javára.

Kérdés persze, hogy Saron számára a pénz volt-e a legfontosabb? Alighanem igaza volt a Time ügyvédeknek, akik úgy értékelték, hogy az amerikai bíróság előtt Saron voltaképpen izraeli belpolitikai csatát vívott meg. A sajtóperrel — amelyet jó hadvezér módjára a maga-választotta terepen vívott meg — bízhatott abban, hogy visszaállítja reputációját és így ismét pályázhat az általa ambicionált posztra, az izraeli miniszterelnök tiszttségére. Itt nem a Kahan-bizottság egész, komplex vizsgálatáról volt szó, hanem egy cikk egyetlen, ténylegesen támadható passzusáról.

A bekezdés kétféle okból is vitatható volt. Az első: a Kahan-jelentés B-függeléke nem tartalmazott utalást Saron

és a Dzsemajel család szóbanforgó beszélgetésére. Ezt Saron nyilvánvalóan tudta, a Time viszont nem. A másik: Halevy több személytől kapott információt, Saron azonban bizonyos lehetett benne, hogy őket Izrael nem fogja az amerikai bíróság elé engedni tanúskodás végett, hiszen így az izraeli katonai-politikai döntéshozó mechanizmus működése kerülné a nyilvánosság elé. A tábornok számítása bevált.

A Time tudósítója négy különböző forrásra alapozta jelentését, miszerint a bosszú gondolata felmerült Saron és a Dzsemajel család megbeszélésén. Ezek közül az egyik az izraeli elhárítás tisztje volt, akinek betekintése lehetett a Saron és Pierre Dzsemajel, a meggyilkolt falangista vezető apja közötti beszélgetésről készült jegyzetekbe. E tiszt szerint Dzsemajel kijelentette, hogy fia halálát meg kell bosszulni. Halevy egy másik forrása szerint Saron azt mondta a falangista vezetőknek, hogy szerinte Basir meggyilkolása „szíriai-palesztin összeesküvés” volt, amelyre megtorlás vagy valamilyen megfelelő válasz jár. A bíróság előtt az újságíró kijelentette, hogy az izraeli hivatalos személyiségekkel való beszélgetések alapján jutott arra a következtetésre, hogy az erre vonatkozó információk a B-függelékben találhatóak. Amit konkrétan tudott, az az volt, hogy a B-függelék sorolja fel azok nevét, akik jegyzeteket készítettek Saron és a Dzsemajel család megbeszéléséről, továbbá az, hogy ezeket a személyeket a Kahan-bizottság egyik zárt ülésén kihallgatták.

Nos, hosszú időn át úgy festett, hogy a bíróságnak oly módon kell majd döntenie, hogy sem a B-függelékbe nem lesz betekintése, sem Halevy forrásait nem hallgathatja ki. „Az esküdtszék tíz perc alatt eldönthette volna az ügyet a mi javunkra, ha bemutattam volna az összes vonatkozó információt” — jelentette ki Thomas Barr, a Time védelmét irányító ügyvéd a bíróságon. Saron miniszter abban a kormányban, amely nem engedélyezte több magas rangú izraeli személyiség tanúként való kihallgatását. Ez, fejtette ki Barr, ve-

szélyes precedenst teremt, hiszen a Time egy hivatalos személy hivatalos minőségben folytatott ténykedéséről tudósított, s ennek nyomán akasztották nyakába a pert. „Ugyanilyen alapon, tette hozzá, Kadhafi is idejöhetne perelni, aztán kijelenthetné, hogy minden bizonyíték államtitkot képez.” (Kadhafi líbiai vezető valósággal az „első számú közellenség” szerepét tölti be az amerikai kormányzat szemében, ezért hivatkozott rá az ügyvéd: így kívánta érzékeltetni a helyzet abszurditását.)

Jellemző, hogy ketten a lehetséges tanúk közül a per kezdete után különböző egyéb ügyekben az Egyesült Államokban jártak, s ekkor a bíróság megidézte őket tanúnak. Ekkor különös dolog történt. A tanúskodás csak a diplomáciai státusú személyek számára nem kötelező. Nos, amikor a Time ügyvéd kapcsolathoz lépett velük, hogy kikézhessen az idézést, még egyikük sem volt az izraeli diplomáciai listán — másnap az izraeli illetékesek közölték, hogy mindketten diplomáciai státusban vannak. Így a kihallgatás, a tanúskodás elmaradt.

Ami a B-függeléklet illeti, Abraham Sofaer tanácsvezető bíró hosszú hónapokon át tárgyalt az izraeli hatóságokkal, hogy engedélyezze a Time ügyvédeknek a perdöntő bizonyíték megtekintését. Végül sajátos megállapodás született. Két izraeli ügyvédnek engedélyezték, hogy megtekintsék a titkos iratot Kahan jelenlétében — az egyik Saron, a másik a Time képviselője volt. Ezután Kahan válaszolt — a két ügyvéddel konzultálva — arra, hogy az okmány tartalmaz-e bármiféle bizonyítékot vagy utalást arra, hogy Saron megvitatta a bosszút a falangistákkal, vagy előre tudta, hogy azok polgári személyeket fognak lemészárolni. A hetilap előre megígérte, hogy helyesbítést közöl, ha állítása hamisnak bizonyul. Természetesen mindkét ügyvédnek ígéretet kellett tennie arra, hogy titokban tartja a B-függelék tartalmát. A Time, illetve Sofaer híró több titkos okmányba kért még betekintést — eh-

hez az izraeli kormány már nem járult hozzá.

A B-függeléken kívül a megtekinteni kívánt okmányok között lett volna a Kahan-bizottság előtt elhangzott több tanúvallomás, amely a Time feltevése szerint tartalmazhatta a Saron és a Dzszejmel-család között lezajlott beszélgetés anyagát. Amikor azonban Simon Peresz miniszterelnök hivatalának egyik szobájában Haim Zadok volt izraeli igazságügy-miniszter, a Time ügyvédje kezébe vette az előkészített iratcsomót, közölte vele, hogy az csak a B-függelék tartalmazza. Zadok rögtön tiltakozó levelet írt — természetesen hiába. Az ügy különben kisebb jogi vihart váltott ki az Egyesült Államokban is. Sofaer bíró ugyanis zárt ülést rendelt el a Zadok-levél ismertetésére, az amerikai sajtó különböző képviselői viszont tiltakoztak: „Milyen alapon köthet Sofaer bíró olyan egyességet külföldi hatalmakkal, amelynek eredményeként az amerikai közönséget kitiltják egy amerikai tárgyalóteremből?”

Mindenesetre Zadok észlelései után a Times helyesbítést közölt, amelyben leszögezte, hogy a B-függelék nem tartalmaz további részleteket Saronnak a Dzszejmel-családnál tett látogatásáról, és a lap sajnálatát fejezi ki a hiba miatt.

„Így fogom tisztára mosni kezeimet”

Az esküdszék a Zadok-levél ismertetése után kezdte meg végső tanácskozását — több hetes tárgyalás és bizonyítási eljárás után. Érdemes idézni ennek végső fázisából Barr érvelését. A védőügyvéd részletesen áttekintette a Kahan-jelentést és kiemelte belőle azokat a részleteket, amelyek lényegében egybevágóak a Time megállapításaival. Saron azt állította, hogy Eitan vezérkari főnök rendelte a falangistákat a palesztin táborokba — a Kahan-jelentés viszont azt állapította meg, hogy Saron is felelős a döntésért. A do-

kumentumból az is kitűnik, hogy Saronnak tudnia kellett: a falangisták bosszúvágtyól égnek — erre maga Eitan figyelmeztette feletteseit. „Ha valaki úgy döntött, hogy ezeket a vérszomjas gégemetszőket azokba a táborokba küldi, azonnal meg kell szólalnia a vészcsengőnek: Úristen, tartsuk távol ezeket az embereket, ne engedjük a táborokba. Saron azonban — mondta Barr — ott ült a tanúk padján és kijelentette: Nem tudtam, hogy ez fog történni, legvadabb álmainban sem jutott volna eszembe.” Az ügyvéd végül azzal érvelt, hogy Saron azért perelte a Time-ot, mert a Kahan-bizottsággal nem vitatkozhatott. „Így fogom tisztára mosni kezeimet ettől a szörnyű-szörnyű üggyől.”

Gould, Saron védőügyvédje viszont azzal vádolta a magazint, hogy „lázasan hajszolja a szenzációt” a példányszám növelése érdekében. A lap vitatott cikkét, mondta, Halevy hamisította és a lap jobb meggyőződése ellenére nyomtatta ki. Saron, fejtette ki hatórási beszédében, „nagy és jó ember”, és jórészt a verdiktől függ, hogy „nagy emberként, nagy katonaként, országa megmentőjeként vonul be a történelembe avagy egyfajta szörnyként, egy új Heródesként”. Igaz, Gould is elismerte, hogy Saron hibázott, amikor beengedte a falangistákat a táborba, ám akkor kellett határoznia, amikor még fütyültek a golyók. „Ezek nem olyan döntések, mint amelyeket a szerkesztő hoz itt, a Rockefeller-központban, a fantázia-bútorok között.”

Sofaer bíró ezután a vitatott paragrafus ötféle értelmezését határozta meg a két nőből és négy férfiből álló esküdszék számára. Ha szerintük a szöveg úgy érthető, hogy Saron hanyag volt, vagy gondatlan, vagy csak előre tudtában volt, hogy mérsárlásra kerül sor, akkor az még nem jelent e per összefüggésében rágalmozást. Csak akkor nevezhető e passzus rágalmozásnak, ha úgy értelmezhető, hogy Saron „tudatos szándéka” volt a mérsárlás vagy „aktívan bátorította” azt. Az esküdték

értelmező szótárt és táblát kértek, majd 14 órán keresztül vitatkoztak, mielőtt igennel válaszoltak volna — bár ők is tudatában voltak annak, hogy az izraeli vezetés a Time által kihallgatni kívánt 33 tanú közül csak néhány, viszonylag jelentéktelen izraeli személyiséget engedett el a New York-i bíróságra.

Ami az „igen” értelmezését illeti, az esküdtszéki tagok nyilatkozatai valamelyest csökkenthették Saron elégedettségét. A 27 éves Patricia de Loatch marketing-szakértő például ezt mondotta: „Úgy érztem, Saron tudta, hogy mézszárlás lesz, hinni akartam annak, amit a Time írt, de nem volt rá bizonyíték.” Lydia Burdick, a másik női esküdt úgy vélekedett, hogy a passzus azért rágalmozó, mert túlmegy a Kahan-jelentésen. (A Time ezzel szemben azzal érvel, hogy a törvény szerint nem neki kellett volna bizonyítania, hogy a cikk igaz, hanem Saronnak, hogy hamis — Saron azonban csak saját vallomását állította szembe a magazin forrásaival, akiket viszont nem lehetett kihallgatni.)

Az esküdtszék ezután úgy döntött, hogy a vitatott bekezdés nemcsak rágalmozó volt, de lényegét illetően hamis is. E két határozat alapján Saron „a per abszolút erkölcsi győztesének” minősítette magát.

A harmadik pont, vagyis a „tudatos rosszhiszeműség” meghatározásában a tanácsvezető bíró három olyan esetet jelölt meg, amelyben az esküdtszéknek „igennel” kell válaszolnia. A „malice” fennforog, ha Halevy „koholta” a sztorit, így azt is, hogy a szóban forgó szakasz a B-függelékben található. Fennáll akkor is, ha az újságírók New Yorkban, mint Saron állította, eltúlozták vagy eltorzították az információt, méghozzá annyira, hogy tudatában voltak: az valószínűleg hamis. Végül akkor is igen a válasz, ha az esküdtszék szerint a Time újságírói rendszeresen figyelmen kívül hagytak olyan lényeges információt, amely jelezte számukra, hogy a bekezdés valószínűleg nem igaz.

Technikai győzelem

A harmadik, a döntő választ az esküdtszék nevében Richard Zug IBM számítógép-szakértő olvasta fel. „Arra a kérdésre, világos és egyértelmű bizonyítékot szolgáltatott-e a felperes arra, hogy egy vagy több személy a Time-nál tudatában volt annak, hogy a rágalmozó nyilatkozat hamis, illetve komoly kételyt táplált-e igazságát illetően, a válasz: nem.” Ez a „no” akár ötvenmillió dollárt is ért a Time-nak és részvényeseinek, és lehetővé tette, hogy a magazin szintén győztesnek nyilvánítsa magát. Igaz, Saron rögtön azzal vágott vissza, hogy nem a pénzért perelt. Igaz, ugyanakkor az esküdtszék külön nyilatkozatban szögezte le, hogy egyes Time-alkalmazottak, főleg David Halevy tudósító hanyagul és gondatlanul járt el annak az információnak továbbításánál és ellenőrzésénél, amely végül is helyet kapott a vitatott bekezdésben. A Time nyilatkozatában viszont újból megerősítette: a bekezdés lényege igaz volt, a tévedést a B-függelékkel kapcsolatban már korábban helyreigazította, és aggodalmát fejezte ki az ilyesfajta rágalmozási pereknek a sajtószabadságra gyakorolt hatásával kapcsolatban.

Ez a megjegyzés arra utalt, hogy csaknem Saronnal egyidőben perelte be 120 millió dolláros kártérítést követelve Westmoreland tábornok — aki a vietnami háborúban egy ideig az amerikai erők főparancsnoka volt — a CBS televíziót, amely azt állította a vietnami háborúról szóló dokumentumfilmjében, hogy a hadsereg meghamisította az ellenség erejéről szóló adatokat és ezzel félrevezette a közvéleményt. (Westmoreland végül is, miután úgy tűnt, nem tudja bizonyítani vádját, visszavonta keresetét — de addigra a per tízmillió dollárba került a két félnek.) A pereket aggódva követő újságíróknak az az érzése támadt, hogy a bírósághoz forduló államférfiak a sajtóra akarnak szajkósarat tenni, módosítani akarják azt az egyensúlyt, amely az intézményrendszerben kialakult. Ami a módosítás célját illeti, azt illetően nem

lehetett kétség. Ugyanebbe az irányba mutat egyébként az ismert amerikai konzervatív politikus, Jesse Helms kísérlete az általa „liberálisnak” és „elfogultnak” minősített CBS tévétársaság tájékoztatási önállóságának felszámolására. A szenátor a perrel egyidőben arra próbált országos mozgalmat kialakítani, hogy a konzervatívok vásárolják fel a társaság részvényeit, szerezzék meg az ellenőrző többséget és annak birtokában diktáljanak immár új, kevésbé kritikus műsorpolitikát.

Ezért a Saron kontra Time pert kezdettől fogva nagy figyelemmel kísérte az egész amerikai hírközlés, és a verdict is nagy visszhangot keltett, hiszen az ország első magazinját marasztalta el az esküdtszék még akkor is, ha arra nem adott módot a felperesnek, hogy pénzre váltsa sikerét. Ugyanakkor sokan egyetértettek a Time szerkesztőségének nyilatkozatával: „Itt egy fél-perről volt szó. Saron elő tudta adni a maga ügyét, a Time viszont saját ügyének jelentős részét nem tudta kifejteni.”

A nagy magazinok kiadói fejüket csóválták. A Los Angeles Herald Examiner szerkesztője, Stanley Cloud például kijelentette: „Biztos vagyok abban, hogy a Time igazgatói és biztosítója boldogok, hogy nem kell sok millió dollár kártérítést fizetniök, ám a magazinoknak semmiféle haszna sem lesz abból, hogy a csoportos újságírási folyamatot így nevétségessé tették a per során.” A Wall Street Journal washingtoni irodájának helyettes vezetője, Walter Mossberg azt hangsúlyozta: az ő lapjánál megkövetelnék, hogy munkatársuk maga lássa a dokumentumot, amelyről ír.

Ben Bagdikian, a berkeleyi University of California újságírástanszékének tanára így nyilatkozott a Newsweeknek: „Mint külföldi tudósító, szabálynak tekintetem, hogy minél messzebb vagyok a szerkesztőségtől, annál több torzulás lesz a tudósításban. A világos és egyszerű drámai sztori iránti igények szintén a torzítás csábítását növelik.” Ezeket a veszélyeket, fűzi hozzá

a lap, csak növeli az átírás kialakult gyakorlata. A liberális New Republic pedig kifejezetten támadja a Newsweek és a Time nehézkes módszerét, amely „állítólag mélységet hivatott biztosítani, ám valójában úgy működik, mint az »add tovább a hírt« társasjáték.”

A magazinok azzal érvelnek, hogy a jó, de unalmas tudósítások „feldúsítása” egyaránt érdeke a szerkesztőnek és az olvasónak. A Time-ot azonban azért is bírálták, mert nem volt hajlandó elismerni, hogy tévedett (bár erre nyilván jó oka volt). „Ha az ember elpuskázta, hát elpuskázta” — jelentette ki például Richard Thien, az Argus Leader című kiadvány szerkesztője. „Annak el nem ismerése, hogy hibázhatunk, arrogancia.” Amire Ray Cave, a Time szerkesztője legfeljebb ennyit volt hajlandó elismerni: „Boldogabb lennék, ha nagyobb fenntartásaink lettek volna ezzel a jelentéssel kapcsolatban, mert akkor nem lennének most abban a helyzetben, hogy megkíséreljük megvédeni, és közben arrogánsnak tűnünk.”

Több lap emlékeztetett arra, hogy az amerikai újságírási nimbuszát nemcsak ez az ügy tépázta meg az utóbbi időben. 1981-ben Janet Cooke, a Washington Post riporternője kapott Pulitzer-díjat „Jimmy világa” című riportjáiért, amely egy nyolcéves heroinfogasztó gyerekről szólt — csak éppen később kiderült, hogy a riportot az első szótól az utolsóig ő találta ki. Azóta minden szerkesztő jobban ellenőrzi riportereit és annak forrásait. A Washington Post arra hívta fel a figyelmet, hogy kockázatos külföldi állampolgárokat saját országukban alkalmazni tudósítóként.

A Saron kontra Time per után a kiadók és szerkesztők talán óvatosabbak lesznek a politikusokról szóló jelentésekben. „Meg kell, hogy kérdezzék maguktól, hogy egy rágalmozási per esetén, még ha győznek is, mennyi lesz a várható perköltség. Azt hiszem, kevesebb kockázatot vállalnak majd” — jelentette ki Jeremy Cohen, a Stanford egyetem tanára.

Kérdések merültek fel a „rosszhi-

szeműség” bizonyításának következményével kapcsolatban is. Így például, mutat rá a Newsweek, a bizonyítás kényszere arra bírja a dühös felpereseket, hogy a szerkesztési eljárás részletei után kutassanak. Miután nemcsak a tartalom hamisságát, hanem a szerkesztő rosszindulatát vagy felelőtlenségét is bizonyítaniok kell, a bizonyítási eljárás során az újságíróknak részletesen kell nyilatkozniok a szerkesztés menetéről. Saron ügyvédei így elsősorban arra koncentráltak, hogy hibákat ássanak elő a Time szerkesztési gyakorlatából. Ha a perek szaporodnak, az végül is „félénk öncenzúrára” fogja készíteni főleg a kisebb, alacsonyabb büdzesjű lapokat. Ezért olyan javaslatok is születtek, hogy szüntessék meg a büntető kártérítést (ezért követeltett Saron 50 millió dollárt), csak a „kompenzáló kártérítés” maradjon meg.

Végső soron sem a sajtó, sem az amerikai igazságügyi rendszer nem ünnepelehetett. Ami az utóbbit illeti, a New York Times így foglalta össze a tanulságokat: „A Time technikailag nyert, de hírneve romokban hever. Az átlagember pedig fel fogja tenni a kérdést: nem hibás valami a mi jogi rendszerünkben, ha egy alapos tárgyalás után egy ember behoznyítja, hogy rágalmazták, a közölt információ hamis volt, és mégis veszít. A nagyközönség azt fogja mondani, hogy a sajtó már amúgyis túlságosan jó védelemmel rendelkezik.”

Amit nem perelt Saron

Más kérdés, hogy a hat esküdt egy héttig tartó, összesen 42 órás tanácskozásán végül is olyan döntés született, amely a leginkább megfelel az Egyesült

Államok diplomáciai érdekeinek, hiszen Saron elmarasztalása a libanoni hadjáratot támogató amerikai politika fölött is ítélet lett volna, ha viszont ő nyer, valóban előnethették volna az amerikai bíróságokat az ambíciózus külföldi (és belföldi) politikusok sajtóperei.

Végül Saron számára a mérleg kétségkívül kedvező: egyfajta ellensúlyozása a hazai erkölcsi ítéletnek, a Kahan-bizottság jelentésének. Samir külügyminiszter kijelentette, hogy a New York-i verdikt „jó az izraeli államnak”. Véleményét korántsem osztották egyöntetűen Izraelben. Mit ér azt bizonyítani, hogy „a Time hazudott”, amikor — mutatott rá Yossi Sarid knesszetképviselő — Saron „egy szörnyű háborúba vitte bele az országot, félrevezetve és megtévesztve az izraeli kormányt és a knesszetet?”. Hirsh Goodman, a Jerusalem Post katonai tudósítója pedig nyílt levelet írt Saronhoz: „Őn győzedelmeskedett, de nem nyert igazolást. Ön azért ment New Yorkba, hogy behoznyítsa, a Kahan-bizottság a bűnös és Ön ártatlan; azért, hogy tagadja, nem pedig hogy védelmezze a törvényt. A New York-i esküdtiséket csak arra kérték, hogy három kérdést válaszoljon meg egy magazin-cikk egyik bekezdésére vonatkozólag. Önnek azonban jóval többért kell felelnie.”

Vagyis a bírósági teremben kivívott taktikai siker nem feledtethette a Kahan-bizottság ítéletét, hiába volt a New York-i jogi esata heteken át elsőoldalas szenzáció az izraeli sajtóban.

A Time-jelentés, amelynek 22. bekezdését rágalomnak minősítette a bíróság, ezt a főcímet viselte: „A verdikt: bűnös”.

Ezt a címet nem perelte Ariel Saron.

ABSTRACT: The former Israeli Minister of War, Ariel Sharon did not have the opportunity to deny the Kahan report discussing responsibility for the massacre in Palestinian refugee camps. However, in June of 1983 he took legal action against the American magazine Time for writing about the report. The author describes the anatomy of this memorable suit.

Albert György

A Francia Szocialista Párt és a sajtó

Minden hatalomra kerülő párt a leg-
rövidebb idő alatt törekszik ellenőrzése
alá vonni és saját célja érdekében fel-
használni a tömegkommunikációs esz-
közöket. A Francia Szocialista Párt is
igyekezett ezt követni: megpróbálta a
több évtizeden keresztül kialakított és
a jobboldali pártok befolyása alatt jól
működő sajtó és propagandagépezet
uralmát korlátok közé szorítani a nem-
zetgyűlésben 1984. év elején elfogadta-
tott új sajtótörvénnyel. A rendkívül
nagy vitát kiváltó és a jobboldal által
dühödten támadott sajtótörvény leg-
markánsabb célkitűzése: gátat szabni
a sajtóban végbemenő koncentrációs
folyamatnak és féltreérthetetlenül maxi-
málni az egy személynek vagy csoport-
nak a tulajdonában tartható napilapok
számát. A törvény kimondja, hogy az
országos vagy vidéki napilapok össz-
példányszámának a 15 százaléka, vidé-
ki és országos napilapok esetében pedig
a 10 százaléka lehet egy kézben. Isme-
retes, hogy az elmúlt évek során pl. Ro-
bert Hersant sajtómágnás egymás után
vásárolta meg a különböző napilapo-
kat, kiadványokat: a jobboldalt tá-
mogató *Le Figaro*, *France-Soir* és
l'Aurore országos napilapokon kívül
nem kevesebb mint 14 vidéki napila-
pot, 9 hetilapot és 10 folyóiratot tart
kézben. Azoktól az újságíróktól, akik
nem követik az általa elképzelt irány-
vonalat, gyorsan megszabadul.

Az új sajtótörvény ennek a folya-
matnak és az ilyen módszereknek kí-
vánt véget vetni. A jobboldal azonban

a törvény végleges elfogadását eddig
sikerrel akadályozta meg.

A szocialista kormány másik terve
— amely még a Giscard-korszakban
megfogalmazódott igényként — a kül-
földi sajtóközpont létrehozása. Az in-
tézmény a sajtókonferenciák, sajtótá-
tékoztatók szervezésével biztosítaná
az újságírókkal való közvetlen kapoco-
latot, és egyben elősegítené a tájéko-
ztatás hatékonyságának növelését. A
sajtóközpont a Grand Palais egy ré-
szét foglalná el, de megvalósítása
— anyagi okok miatt — a közeljövő-
ben nem várható.

E próbálkozások mellett tanulságos
lehet annak áttekintése, hogy milyen
szerepet játszanak a Szocialista Párt-
hoz közel álló személyek, illetve a kü-
lönböző tömegkommunikációs eszkö-
zök a mindennapi politikai életben, a
tájékoztatásban és a propagandatevé-
kenységben.

A mai francia politikai vezetés is
átvette a közéletnek azt a hagyomá-
nyát, hogy az újságírók vezető közéleti
szerepet vállalnak, illetve politikusok
lapok szerkesztősegeiben kulespozíci-
ókhöz igyekeznek jutni. Azzal a lénye-
ges különbséggel, hogy a jobboldali
lapcsoportok, sajtóbirodalmak meg-
szerzésére törekszik, míg a szocialisták
— kevés kivételtől eltekintve — csak
publicisztikai szerepet vállalnak. 1981-
től szembetűnő gyengesége a Szocia-
lista Pártnak, hogy nem megfelelően
foglalkozott a tömegtájékoztatás meg-
nyerésével és a hagyományosan szocia-

lista orientációjú lapoktól eltekintve (Le Nouvel Observateur, Le Monde, Le Matin) kicsúszott a kezéből a sajtóellenőrzés. Még az állami irányítási stratégiai pozíciók (rádió- és tévéhálózatok) is zömében „semlegességre” törekvő kritikus vezetők kezében vannak. Kezdetben arra törekedett, hogy a feltűnően jobboldali, Giscard d'Estaing és Chirac mellett elkötelezett hangadókat eltávolítsa (Patrick Poivre d'Harvor, Jean Cavanna, Alain Duhamel és mások), de a helyükre nem tudott meggyőző egyéniségeket állítani. Szinte az egyetlen kivétel volt a TF 1 csatorna élére állított Hervé Bourges, akinek kinevezése után a nézettség lényegesen csökkent, és csak az utóbbi időben tudta a TF 1 javítani népszerűségét. A kormányzat tekintélyvesztéséhez, ha nem is döntően, de lényegesen hozzájárult a közvélemény befolyásolásának gyengesége.

Holott a Szocialista Párt — főleg a Mitterrand-hoz közelálló gárda — tekintélyes és jótollú újságírókat számlál. Ilyen Gaston Defferre államminiszter, Marseille polgármestere, aki egyúttal a tulajdonosa is a második legnagyobb francia város vezető lapjának a régi jobboldali szociáldemokrata vonalat követő Le Provençal-nak. A másik — Roland Dumas külügyminiszter, aki a felszabadulás után újságíróként kezdte pályáját; az Agefi gazdasági hírgyűnékségnél dolgozott, és olyan szenzációk felkutatása fűződik a nevéhez, mint a Moszadik egykori iráni miniszterelnökkel az olajipar államosításakor készített exkluzív interjú. Később Dumas vezető ügyvéd lett, és Mitterrand legszűkebb baráti körének tagja.

A harmadik újságíró kormánytag Georges Fillioud, a tömegkommunikáció minisztere, aki az 1978-as parlamenti választások idején a Szocialista Párt szóvivője és sajtófőnöke volt. Akkor kitűnően dolgozott, viszont most nagyrészt az ő hibája, hogy a sajtó zöme kicsúszott a kormányzat kezei közül. Rosszul vezette azt a hadjáratot is, amely meg akarta szüntetni a jobboldali sajtótrösztök monopóliumát (Le

Figaro, Hersant-birodalom), így ma ez a csoport nagyobb hatalmú, mint valaha. A kívülálló számára szinte érthetetlen, hogy az államfő miért ragaszkodott annyira hozzá, amidőn a stratégiai fontosságú csatákat sorra elvesztette.

A jelenlegi hivatalos kormányzóivónék, Georgina Dufoix-nak nincs régi sajtótapasztalata, viszont a vélemények szerint egészen jól kiállta a próbát, hamar beletalált a szerepkörébe. Az elnöki sajtóhivatalnak csöndes, háttérbe húzódtott tagja Thierry Pfister, aki a Le Monde belpolitikai rovatát hagyta ott Mitterrand kedvéért, de inkább technikai jellegű munkatársnak, szervezőnek tekintik (az elnöki utazások idején a sajtóstáb összeállítása), semmint politikai befolyásolónak.

Feltűnően elvesztette újságíró-befolyását a politikai szerepvállalással Claude Estier, a Szocialista Párt egyik jelenlegi országos titkára, aki pedig valaha a Le Nouvel Observateur vezető publicistája volt, nagy meggyőző erővel és befolyással. Hasonló sorsra jutott a vele hajdanában egy lapnál dolgozó Gilles Martinet, aki diplomáciai megbízatást, nagyköveti beosztást vállalt (amit azóta elvesztett), de egyelőre nem tért vissza a sajtóba. Kivonásuk az újságírásból meglehetősen mélyen érthető korábbi szolgálataik jutalmaként, viszont velük a mai politika értékes hírlapi védelmezőket vesztett el.

Hasonló vesztesége a szocialista vezetésnek Jacqueline Baudrier, aki valaha a rádió információs szolgálata élén tevékenykedett, a déli krónikákat szerkesztette, majd az állami rádió és tévé elnök-vezérigazgatója lett. Nagyköveti kinevezéséről azonban azóta leköszönt — a sajtóba való visszatérés nélkül. A rádió éléről az állami rádió- és tévé vezetőjévé nevezték ki Michèle Cottát, a L'Express, a Le Point, majd ugyan csak a rádió belpolitikai kommentátorát, aki kényes egyensúlyozó mutatványokkal kénytelen a „pártatlan” szerepkörre vállalkozni.

Kétesebb természetű immár két olyan politikusnak a szerepe, akik ko-

rábban a giscardista vezetést is szolgálták, nagy újságírói tekintéllyel és félelmetes hatalommal; később Mitterrand mellé sodródtak: a „rettenetes pár” a L'Expresset vezérelte: Jean-Jacques Servan-Schreiber és Françoise Giroud. Későbbi politikai ambícióikért szakítottak a sajtóval (Giroud csupán a Le Nouvel Observateur tévékritikusi rovatát tartotta meg külső munkatársként).

Ezzel a nem túl sikeres szocialista sajtópolitikával szemben feltűnő a jobboldal növekvő tömegkommunikációs befolyása. Robert Hersant a Le Figarót hatalmasabbá tette, mint valaha is volt; lényegében legyőzte a kormányt a trösztellenes sajtótörvény megbuktatásával. Anyagi és politikai érdekeltséggel a Le Figaro-birodalomhoz csatolta Alain Peyrefitte volt minisztert, a baloldalt rendőrileg gúzsba kötő, majd érvénytelenített belügyi törvény megalkotóját, aki a konzervatívizmus egyik vezető hangadója lett.

A szocialista kormányzat a sajtóban további „vereségekre” számíthat. A Le Monde gazdasági válsága új igazgatót állított a lapvállalat élére André Fontaine személyében, akinek kezdeti erősen atlantista szemléletén a szerkesztőségi belső hangulat már némiképpen módosított. A Le Monde-nál szokatlan „pártos” beállítottságát azonban ez

lényegesen nem változtatta meg. Ezzel a személyi változással lényegesen megerősödött a szerkesztőségben a jelenlegi külpolitikai rovatvezető, a korábbi moszkvai tudósító, a szélsőséges Jacques Amalric befolyása; a Le Monde a Fontaine-érában valószínűleg mind jobban el fog távolodni a szocialista belpolitikától (a külpolitikában az már eddig is atlantista volt), így Mitterrand még egy fórumot veszít.

A másik „csatavesztés” az elektronikus tömegtájékoztatásban vár a köztársasági elnökre: az úgynevezett szabad rádiók állami engedélyezésével, a magán URH-adók elszaporodásával már eddig is jobboldali ellenzéki hadállásokat teremtett meg, most viszont Mitterrand ugyanezt készül megtenni a televíziózásban. Törvényesen engedélyezik a magántévék hálózatát, amely először a nagyvárosok nézőközönségét fogja elhódítani az állami csatornáktól, Hersant országos hálózat létrehozására készül. Ezzel a szocialista kormányzat lényegében előkészíti azt a lépést, hogy a konzervatívizmus — hatalomrajtása után — az állami tévéadókat a magántőke kezébe adja, és amerikai mintára teremtse meg a tévéadások rendszerét. Ezzel nyilvánvalóvá válik a Szocialista Párt eddigi kormányzásának a tömegtájékoztatásban egyértelműen elszenvedett kudarca.

Ritter Aladár

Egon Erwin Kisch centenáriuma

Tények és tanúk a száguldó riporterről

Száz esztendővel ezelőtt, 1885. április 25-én született Egon Erwin Kisch, a XX. század újságírásának klasszikusa, a nagy tanítómester. Dokumentum-montázsunk képei, képsorai idézik a száguldó riporter kalandos életének főbb epizódjait, világraszóló munkássága néhány részletét.

Tizennyolc éves újdondásjelölt jelentkezett a Prager Tageblatt szerkesztőségében. Éppen hírlapíró-gyakornokot kerestek: felvették. A fiatalember, aki már elemista korában egy példányban megjelent újságot szerkesztett, hamarosan otthon érezte magát a redakcióban. Kopogott a táviró, csengett a telefon, ceruzával vagy tollal róttá híreit a kutyanyelvnek nevezett keskeny kéziratpapírra. A nyomdában már az „ördög zongorája”, a szedőgép ontotta az ólomsorokat.

A prágai hírtőzsde

Nemsokára a Bohemia helyi tudósítója. A lap egészál riportere. Az újságírás napszámosaként kezdi. Pár soros tudósítások, fordítások. Elég gyorsan kap helyet a tárca rovathán. Értesüléseit egyrészt a hírbörzén szerzi, ahol a jámbor Adalbert Betzek úr rózsafüzéret morzsolva ajánlja szenzációit. Tőzsdetagg lovag Wuk von Rosenberg, a káromkodás művésze. Senkit sem tisztel. Sem a halált, sem Ófelségét, I. Ferenc Józsefet.

A Kehely, a híres prágai kocsmá Jaroslav Hašek kolléga — a Svejk, a derék katona majdani szerzője — tanyája. Itt négy korsó sörért adja át saját

kitalálású híreit. Ilyeneket: Ember-evő cápa a Moldva folyó vizében... Két részeg hullamosó a bonctani intézet tepsijéből ellopott nőkkel kerिंगőzött egy tánchelyiségben... Nagy-bajuszú csecsemő született.

A Bohemia egymás után közli az ifjú hírvadász riportjait. Felfigyelnek arra, hogy a műfaj új útjain jár. Stílusa egvéni, írása színes, fordulatos, szórakoztató. A mai tévénezők ismerik Mike Andros, a nyomozó hírlapíró figuráját, kalandjait, akit Egon Erwin Kisch már a század elején megelőzött. Bűnügyi, politikai, társadalmi események hátterét bgozza ki.

A társadalom igazi képét, a valóságot kutatja. Nem a hálószoa-históriák érdeklik. Az izgatja, amit el akar-nak hallgatni, odamagy, ahová tilos a bemenet. Azért lett újságíró, mert kíváncsi. Személyes tapasztalata, élménye, helyszíni értesülése, a téma alapos ismerete, szemlélete, hírlalata és sok ötlete jellemzi írásait. A bátorsága sem hiányzik.

Bejut a Magdolna-otthonba, a bukkott lányok javítóintézetébe. Ezyütt várakozik ingyenlevésre az éhezőkkel. Beáll hajóslegénynek, statisztána k, komlószedőnek sőt sintérsegédnek is.

Molnár Ferenc külvárosi legendájára, a Liliomra gondolunk, amikor Akasz-

tófa Toncsi mennybemenetelét olvasuk. Ez egy utcalány gúnyneve, amelyet azért kapott, mert egy halálraítélt utolsó kívánságára a siralomházban tölti a gyilkos kivégzése előtti éjszakát. Költői szépségű a történet megjelenítése. A Hold és a csillagok fényei ragyognak, miközben az Égi Legfelsőbb Bíróság a furcsa ügyet tárgyalja.

A trónörökös sem tabu

Konopiště. Emlékezetes helységnév. 1914 tavaszán itteni kastélyában találkozott II. Vilmos császárral a gyűlölt, erőszakos trónörökös: Ferenc Ferdinánd. Elhatározták, hogy kirobbantják a háborút, mert most igen kedvező a helyzet.”

Az újságíró riportja nem erről szól. Konopiště környékén hatalmas árvíz pusztít. Moritz Benedikt, a bécsi Neue Freie Presse nagyhatalmú főnöke megbízza a prágai lap munkatársát, hogy oldalas jelentést adjon telefonon az áradásról. Ez a Benedikt kínos, keserves heteket szerzett a főhercegnek, amikor nyilvánosságra hozták, hogy eljegyezte Chotek Zsófia grófnőt. A kézfogó után a Neue Freie Presse cikket közölt, amely szerint a trónöröklésben bekövetkező bonyodalmakra lehet számítani. Lehet-e a grófnőből császárnő és gyermekeiből trónörökös? — vetette fel a kérdést. Sajtóháború kezdődik, amelyet jogi vita követ. Végül is a trónörökösnek le kellett mondani arról, hogy felesége majdan királynői és császárnői címet viselhessen, vagy gyermekeinek trónigénye lehessen.

Kisch cilindert szerez és bejut a szigorúan őrzött kastélyba. Összefut Ferenc Ferdinánddal, aki kiabálni kezd:

— Nem tűrök semmi olyan tudósítást, amely a kastéllyal kapcsolatos!

— Császári fenség! Hogy mi jelenik meg a Neue Freie Presseben, azt csak a fenséged által is jól ismert Moritz Benedikt úr döntheti el — válaszolja hetykén a kiküldött tudósító.

A Neue Freie Presse említésénél Ferenc Ferdinánd arca pulykavörössé vál-

tozik, ujjait görcsösen össze markolja, mintha valakit fojtogatna . . .

„Redl ezredes kém!”

Alfred Redl ezredes, a prágai hadtest vezérkari főnöke 1913. április 24-én az osztrák fővárosban öngyilkos lett. A cs. és kir. Tudósító Iroda jelentése szerint idegösszeomlás miatt vált meg életétől.

— Újságírói kíváncsiságom, a véletlen és a szerencse segített ahhoz, hogy megtudjam az igazságot — emlékezett később Kisch a Redl-esetre. — Wagner, csapatom, a Sturm hátvédje, nem jött el a vasárnapi mérkőzésre. Mikor felelősségre vontam, megtudtam, hogy katonai vizsgáló bizottság parancsára felnyitotta egy öngyilkos prágai tiszt lakását, szekrényeit. Azonnal Redl ezredesre gondoltam. Wagner azt is mondotta, hogy a tiszték, akik nyilván nem gondoltak arra, hogy ő németül tud, nyíltan úgy beszéltek a halottról, mint gyalázatos kémről. Rögtön rájöttem: nem vitás, hogy Redl, a vezérkari főnök lakásán járt a bizottság, és ott bizonyítékokat találtak, hogy — áruló . . . De hogyan lehetne ezt megírni? Valami jó ötlet vagy trükk kell! Kitaláltam: cáfolat formájában közlöm a valóságot. „Magas helyről felhívtak a főleg katonai körökben elterjedt ama hírek cáfolatára, hogy a prágai hadtest vezérkari főnöke, Alfred Redl, aki tegnapelőtt Bécsben öngyilkosságot követett el, katonai titkokat közölt volna és Oroszország javára kémkedett . . .”

A Redl-ügy világszenzáció lett. Később Kisch kinyomozta az eset minden részletét.

Ferenc Ferdinánd dühöngött. Nagytakarítást akart rendezni a legfelsőbb katonai vezetésben. A sors azonban közbeszólt. 1914. június 28-án Princip Gavrilo serb diák Szarajevóban agyonlőtte az osztrák—magyar trón várományosát és hitvesét. Kitért a világháború. Megindult a cár hadserege is. Csakhamar kiderült, hogy a prágai

újságíró nem tévedett, amikor azt állította, hogy Redl ezredes a bécsi orosz katonai attasénak eladta az Osztrák—Magyar Monarchia felvonulási terveit. A galíciai fronton történtek ezt a tényt igazolták.

Horthy — a babonás

A riporter katona lesz. „Vonzott a Nagy Kaland, így történt aztán, hogy hasaltam, lőttem vagy futottam az elenség elől . . . Először láttam belülről azokat az eseményeket, amelyek fontosabbak az újságokban megjelent dolgoknál.”

A szerb frontra kerül, majd Galíciába. Mindennap gyorsírással feljegyzi, hogy mi történt vele, mit gondolt, s hogy mi történik százezrekkel, és azok mit gondolnak. Bajtársai biztatják: „Ezt írd fel, Kisch!” A lövészárkokban, barakkokban született naplórészletek és riportok szerzőjük szubjektív háborús élményeit tükrözik. A többi között megismerjük az újságíró magyarországi katonai élményeit is.

Ez a történet is annak idején került a noteszbe: „Életem legszebb tetoválását Horthy admirálishon láttam. Zöldben, aranyban pompázó sárkány horította mellkasa bal felét. Testének más helyein is volt tetoválás. A tengerügyi törzskar tisztjeinek biztatására megkértem, hogy mutatná meg azt is. Ez 1918. június 10-én történt, vacsora után, a Viribus Unitis csatahajón . . . Az ellentengernagy megmutatta a rajzot.”

Pár óra múlva riadó! A Szent István, a tengerészet legnagyobb csatahajója torpedótalálatot kapott, és süllyedni kezdett. „Horthy megtagadta a segítséget a hajótörött legénységtől. Indoklása szerint: nem kockáztathatja hajója épségét. Odajött hozzám:

— Nem kellett volna megmutatni a rajzot — mondta —, mert valahányszor megteszem, mindig szerencsétlenség támad.

. . . A szerencsétlenség valóban nagy volt. A halottak számát sohasem közölték.”

A forradalom katonája

Vajon mikor vált kommunista íróvá Egon Erwin Kisch? Életrajzírói, tanulmányok szerzői különféle időpontokat közölnek.

Még 1918-at írunk. Kisch Bécsben bekapcsolódik a forradalmi munkásmozgalomba, az illegális katonai tanács tagja, majd a Vörös Gárda egyik vezetője lesz. Belép az Osztrák Kommunista Pártba. Maga írja, hogy ekkor, harminchárom éves korában értette meg a forradalmi harc időszerűségét. Az elmélet felismerése számára az élő gyakorlatot jelentette.

A proletárforradalom fegyelmezett katonája egyre inkább a világsajtó előretolt állásaiban teljesít szolgálatot. Megmutatja a burzsoá demokrácia és az alakuló új világ, a Szovjetunió igazi arcát — állapítja meg Zaslavszkij.

Heinz Liepman véleménye: Minden esetben érvényes, hogy egész életében kommunista volt. Monográtiá-írója, Emil Citz ezt mondja: Számára a szocializmus szent dolog. Szergej Tretyakov szerint: Valahányszor egy izgatott kapitalista megszólal: „A proletariátus megint beleütötte az orrát egy idegen ügybe, megkérdezem magam: miféle orr ez? És megválaszolom: ez az orr: Egon Erwin Kisch”.

A már híres újságíró személyesen győződött meg arról, hogy az első szocialista állam miként tér át a polgárháború és az intervenció korából az építés korszakába. Meglátja és megírja a kendőzetlen igazságot. Az eredményeket éppúgy, mint a nehézségeket. A „Cárok, pópák, bolsevikok” riportkötetét annak idején a legjobb olyan könyvként értékelték, amely a szovjet forradalmi változásokat mutatta be. „Az első szovjetunióbeli utazásom idején találtam meg az irodalmi riport értelmét és tartalmát” — írja. Ehhez hozzátehetjük: ez az időpont tekinthető a tudatos szocialista riportázs születésének. Nemsokára a harkovi újságíró főiskolán a holnap hirlapíróit oktatja. A „legszebb hivatás” elméletét és gyakorlatát tanítja.

Egon Ervin Kisch — írja Lukács György — irodalmunkban, irodalmunk számára új típust teremtett: a forradalmár riportert típusát... Egyik legjelentékenyebb írói vonása, hogy marxistává fejlődése egyben az örökség gazdagabb újrameghódításával járt... Kisch napjaink gazdag valóságát beszélteti. Mivel forradalmár, kommunista, beszélteti: az világos és forradalmi nyelven szól.

A száguldó riportert

A nagy kiugrás a húszas évek közepére esik. Megjelenik „A száguldó riportert”. A könyv a világranglista vezető helyére kerül. Az ötvenhárom írás — ötvenhárom meglepetés. Már pontosan és teljességében rajzolódik ki a szerző különleges írásművészete. Űtitársként viszi magával az olvasót. Mi is ott vagyunk, ahol jár. Látjuk, amit lát. A Whitechapel keleti nyomornegyedében három pennyért jegyet váltunk, és közvetlen közélről ismerjük meg az éjjeli menedékhely szánalmas, reménytelen lakóit... Vele járunk Essenben, Krupp, az ágyúkirály birodalmában... Együtt nyomozzuk ki a bécsi Bristol hotelbeli rablógvilkosság tetteseit... Ott vagyunk Passyban, Balzac úr rókaljukában, ahol az író tollával varázsoltá elő az Emberi színjáték eleven alakjainak százait.

A kötet egyik érdekessége a szerző orsovai katonáskodásának egyik emléke, az „Egy korona kalandos sorsa”. Lakása ablakából egy pusztuló kápolnát lát, amely érdekes történetre emlékeztet. 1849. augusztus 16-án a kisvárosban töltötte hazai földön az utolsó éjszakát Kossuth Lajos. Szent István napján Szemere Bertalan, a volt belügyminiszter, és négy társa vasládában ásta el a magyar koronát és a koronázási ékszereket. Jókor és jól. Néhány nap múlva császári lovasok érkeznek Kossuth, Szemere és társaik nyomában. A koronát keresik. Csak négy év múlva találják rá, amikor Varga István egykori minisztertanácsos el-

ámulja a rejtékhelyet. I. Ferenc József — az emléktábla szerint Ausztria császára — a korona megtalálása helyén kápolnát emeltetett...

A riportkötetről Kurt Pinthus véleménye a legtalálóbb: Párhuzamot lehetne vonni a film és a riport között. Kisch riportjait kinematográfiai revűnek nevezi, mert ezek olyan mozgalmak, mint a jó film. „Éz nem könyv, ez maga az élet! A filmnél is jobban ragad meg bennünket. Ez a valóság költészete!”

A száguldó riportert jelző elválaszthatatlan lesz szerzője nevéől. Egyszer így beszélt nekünk erről:

— A száguldó riportert nevet, mint ifjúkoromban az Erwin keresztnevet, a szerkesztőimnek köszönhetem. A száguldást, rohanást nem szeretem. Inkább utazom konflison, vonaton, hajóval, mint repülőgépen. Az autót is lehetőleg kihagyom. Az újságíró ne száguldjon. Szenteljen kellő időt az anyag-szerzésre. Alaposan nézzen körül, szemlélődjön. Alaposan készüljön fel. Jól gondolja át, rendszerezze, építse fel, mielőtt a riportot megírja. Olvastam, hogy sokat írok és nagyon gyorsan dolgozom. Nem így van. Megfontoltan, talán lassan is írok. Néha napokon át foglalkozom a riport megformálásával.

Doktor Becker Amerikában

Háromszor utasítják el a száguldó riportert amerikai beutazását kérő okmányait. Indok: gyanús orosz pecsétek vannak az útleveleiben. Az igazi hírlapíró nem ismeri azt a fogalmat, hogy — lehetetlen. Doktor Becker néven fedezi fel, majd „tisztetéllal bemutatja az amerikai paradicsomot”.

Címszavak a jegyzetfüzetéből. Előnévkválasztás. Jimmy Walker, New York polgármestere éjszaka is óriási vásznon szónokol. Erre is jó a hangosfilm... Chicago. Csodaváros. Technikai csodák. Gyáróriások, felhőkarcolók és — faviskók. Vágóhídország. A gabonatőzsde a világpiacon iránytűje... Fordnál, Detroitban, A hércsökentés

trükkje. A sérült, a beteg is dolgozik... Hollywood. Találkozás Chaplinnel és Upton Sinclairrel. Amin az isten is csodálkozik: a filmstatiszták közvetítője. Raktáron: négy Napoleon, öt cár, egy Viktória királynő — és a teremtés minden emberi csodája, a lábnelkülítől az óriásig.

A száguldó riporter a polgárháború idején illegálisan Kínában járt. Kiragadott mondatok a „Kínai titkok” kötetből: Eljutottam Wuszungba, amely romvárossá változott. A japánok csak később foglalták el ezt a várost... A fegyverszállítás bombauzlet! Minden hadianyagot a kínai nép ellenségeinek szállítanak a halálgyárosok... Sanghai: Csang Kja Jing betörő kivégzése. Az ítéletvégrehajtás percei... Gyerekek a textilgyárban. Csaj-pi 18 éves lány. Hét éve dolgozik. Az orvos diagnózis: thc. Menthetetlen.

Kisch a riport jövőjéről

A patinás bécsi Sacher szállodában egy nemzetközi sajtótájékoztató után tizen együtt maradtunk. Köztünk foglalt helyet az akkor 45 éves száguldó riporter. Hamar megállapíthattuk, hogy az érdekes arcélú, figyelő tekintetű kollégánk — akinek elmaradhatatlan szivarja is hozzátartozik arcképéhez — nem mindennapi egyéniség. Kedélyes, szellemes csevegő, elmés társalgó, és rengeteget tud.

— No lám: ketten vagyunk itt magyarok — jegyezte meg tréfásan, amikor bemutatkoztam. — Pár szóban elmesélem, hogy magyarországi szolgálatom idején, kadétörmester koromban mi történt velem. Püspökladányban szálltam vonatra. Sok bonyodalom támadt abból, hogy „kiss” a nevem, és nem tudok magyarul. Egymásután mentem más és más kupéba... Békéscsaba táján már így mutatkoztam be: Weitmayer... „Kiss ezredes vagyok” — nyújtott kezét útítársam.

Néhány találkozásunk részleteit ma már nem tudnám felidézni. Az emlékek ennyi idő után elhalványulnak. Mégis,

a kivételes találkozások, személyek, események képei mindvégig élnek bennünk.

Miről is esett szó, miről beszélgetünk, vitatkoztunk? A hírlapírás holnapjáról. Arról, hogy a képtávíró már fotókat hoz akár a tengerentúlról. Uher Ödön fényszedőgépéről. Kisch a technika és az újságírás kapcsolatáról, majd a hírközlés további lehetőségeiről mondott véleményt.

—... Szerintem az időszámítás után 79-ben, a 17 éves ifjabb Plinius írta az első színes tudósítást, ha úgy tesszük: riportot. A szemtanú számolt be Pompei pusztulásáról megrázó, hiteles leírásban. Ugorjunk a mába! A bulvársajtó elterjedése is hozzájárult a riport társ tér foglálásához, újabb fejlődéséhez... Tíz éve kezdett híreket sugározni a rádió. Most már itt-ott határozottan felfedezhetők a rádiós riporterek. Itt a távolbalátás! Berlinben láttam, hallottam Mihály Dénes készüklését, amely hangot, képet közvetít. A szakemberek azt állítják: pár év, és akár a lakásban is sugározható a televízió műsora. Az új találmány újabb nagy változást hoz majd a hírközlésben. Megköveteli a riport látható, hallható formáját.

„A legrosszabb várható!”

Néhány nappal ezután újra találkoztunk. Ahol néhány hírlapíró összegyűl, természetesen szóba kerülnek a világpolitika főbb kérdései. Akkor természetesen Németországról kezdődött a vita. Visszagondolva a helyzetmegítélésekre, Hitler hatalomra jutásának eshetőségeit tárgyalva megoszlottak a vélemények. Volt, aki nem tartotta valószínűnek, mások távolinak vélték. Kisch, aki tíz éven át élt Németországban, jól ismerte a helyzetet, így foglalt állást: — Logikusan kell gondolkodni, ha a náci párt esélyeit vizsgáljuk. Ha összegezzük a tényeket, világosabban látunk, következtethetünk. Németországban ötmillió a munkanélküli. A Brüning-kormány gaz-

dasági politikája tovább mélyíti a váltságot. A százezer állig felfegyverzett náci rohamosztagos máris uralja az országot. A nagytőke, a nagyipar Hitler mellett áll, mert a tömegek balratolódásától tart. A történelem óráján mérve percek kérdése, hogy Hitler hatalomra juthat. Ennek csak a kommunisták és a szociáldemokraták egységfrontja jelenthetne akadályt. Ez aligha következik be. Tehát a legrosszabb várható. Hitler menetrendje nem két-séges: elsöpri a pártokat, fokozódik a terror és a fegyverkezés. Az „életter megszerzése” és Hitler viláгурalmi törekvése pedig háborút jelent. Örülnek, ha tévednék!

A híres újságíró jóslata hamar beteljesedett. Hindenburg tábornagy, a köztársasági elnök nemrég még mint „senkiházi osztrák káplár”-ról beszélt Hitlerről. Mégis arra kényszerült, hogy 1933 januárjában a náci párt vezérét birodalmi kancellárrá nevezze ki.

Kisch azonnal Berlinbe utazott. Tudta, hogy megkezdődött az újkori történelem legbrutálisabb fejezete. Nemcsak a tapasztalható, ijesztő jelenségeket, de a várható eseményeket, közte a demokratikus erők szétzúzásának előkészületeit röpitette világgá. Pár sor a naplójából: Február 27.: Este felgyújtották a Reichstagot. Másnap letartóztattak. A földalattin visznek a rendőrségre. Nagybetűs újságcímek. Holland kommunista a gyűjtőgató. Ezek valóban azt hiszik, hogy akad valaki, aki bedől ennek a mesének?

A spandaui vár börtönébe kerül. A csehszlovák kormány közbelépésére márciusban szabadul onnan. A fasizmus nagy ellenfele tollal, szóval a világ elé tárja a hitlerizmus véres terrorját, a gyilkosságokat és a koncentrációs táborokba került politikai foglyok vallatását, kínzását, elpusztítását.

„Adolf! Nincs vaskereszted!”

A „Levélváltás Hitlerrel” című cikke nemcsak leleplezi, de nevetségessé teszi az újdonsült kancellárt. Bebizonyítja:

a náci vezér hazudik, amikor azt állítja, hogy az első háborúban vaskeresztet kapott. „Tudod Te azt, épp oly jól, mint én, és a »Mein Kampf« című könyvedben nem is állítottad, hogy Neked I. osztályú vaskeresztet adományoztak” — írja Kisch.

A náci sajtó megkísérli a cáfolatot. A Deutsche Allgemeine Zeitung szerint 1915 őszre „a hőstett napja”. Ez az állítás ellentmond a „Mein Kampf” kiegészítőjének tekinthető, „Adolf Hitler a harctéren 1914—18” című kötetben olvasható változatnak. E szerint a „hőstett” ideje 1918. Hitler — írják — egyedül ejtett foglyul tizenkét franciát.

„... Adolf — írja Kisch —, ne nehezítsd meg ennyire embereid dolgát!! Hogy mondd? Hogy jó ez így is? Elég a vasakarát a vaskancellársághoz, s hogy a vaskeresztet megvásárolhatja az ember a szomszéd boltban is? Lehetséges. De vannak emberek, akik tudják, hogyan is áll a dolog azokkal a háborús hőstettekkel, akik tudják, hogy akár egy valóban kiérdemelt I. osztályú vaskereszttel vagy a Pour-le mérite érdemrenddel is lehet valaki gyáva, nyomorúságosan gyáva. Aki képes ugyan arra, hogy az öldöklés örületét az emberekben felkeltsé, de gyáva ahhoz, hogy ennek az örületnek véget vessen, siralmasan gyáva, olyan, aki hátorságát a védtelenekkel szemben mutatja ki.

Írj majd hamarosan, Adolf, nem maradok adósod a válasszal” — fejeződik be a levél.

Ugrás a túlsó féltekére

Ausztráliában antifasiszta világkongresszusra készülnek. Az író, mint delegátus Melbourne-be utazik. A Reuter Iroda jelenti 1934. moventber 7-én: Az ausztráliai bevándorlási hatóság megtagadta a partraszállási engedélyt az emigráns Egon Erwin Kischtól, aki a háborúellenes mozgalom világbizottságának delegátusaként, háború elleni propagandát akart úzni. A tilalmat az-

zal indokolják, hogy amióta Németországot elhagyta, nyíltan kommunista propagandát folytat.

Perth kikötőben a küldöttet őrizetbe veszik a Strathaird gőzösön. Amikor a hajó elindul Sidney felé, a fogolyként őrzött író a 19 láb magas fedélzetről a partra vetette magát. Lábát törte . . . Négy hónapig Ausztráliában marad. A kórházban rendőrök őrzik, börtönbe zárják, kényszermunkára ítélik, végül is szabadlábra kerül. Bár üldözik, számos gyúléson szólal fel. Mozgósít a fasizmus és a háború ellen. Csak akkor utazik el, amikor úgy érzi, hogy teljesítette feladatát.

Nem lehet elnémitani. Beszédei, riportjai öt világrészben nagy feltűnést keltenek. Párizsban a kultúra védelmére rendezett nemzetközi írókongresszuson vesz részt. Heinrich Mannal, mint német delegátust, az elnökségbe választják. Itt mondja el „A riportázs mint művészeti és harcforma” című előadását. Az igazi újságíró és író csak az igazság írója lehet — emeli ki.

Megjelenik a „Kalandozások öt világrészben”, majd az ausztráliai tapasztalatait tartalmazó riportkötete.

A spanyol fronton

A spanyol népi tömegek a köztársaságot, a demokráciát védik a hatalomra törő fasizták ellen. Franco tábornok seregeivel, valamint a német és olasz intervenció csapatokkal veszik fel a harcot. Hitler a második világháború főpróbájának tekinti a polgárháborút.

A nemzetközi önkéntesek sorában áll Egon Erwin Kisch. Tollával a köztársaságiak oldalán harcol. Ott van a madridi, a terueli, a barcelonai arcvonalon küzdő hazafiak és a nemzetközi brigád katonái között.

A hősi harcot a túlérő leveri. Visszatér Párizsba. A német antifasizta mozgalomban röplapokat, brosúrákat szerkeszt. Megírja, hogy a francia kormány a Hitler elleni harc helyett a kommunistákat üldözi.

Az a jóslata is valóság lesz, ami a világháborúra vonatkozott. Ausztria bekebelezése, Csehország megszállása nyitja meg a sort. A német csapatok betörnek Lengyelországba . . . Megkezdődik a második világháború.

A száguldó riporter emigrál. Hat éven át Mexikóban él, ahol két könyvet ír. A „Szenzációk vására” visszaemlékezés ifjúkorára. A „Mexikó felfedezése” a menedéket nyújtó ország múltja és akkori jelene. A múlt újrafelfedezése csodálatos történelmi freskók sorozata. A többi írás Mexikó és népe életét, mindennapját, küzdelmét örökíti meg sokszor megdöbbentő riportokban.

Az utolsó tervek

Amikor véget ér a világégés, hazatér Prágába. Rengeteg terve van. Össze akarja gyűjteni Marx életének cseh-szlovákiai vonatkozásait, emlékeit, de csak töredéknyi részre futja erejéből. A Bata-gyár történetének nagy vázlatáig is eljut. És még egy terv, amely eddig ismeretlen volt.

Budapesten a felszabadulás után Európa Riport címen nemzetközi hírszolgálati iroda alakul, mint újságíró-munkaközösség. Csakhamar harminc országban vannak munkatársai. A vállalkozás főszerkesztője — e sorok írója — megbízása alapján Frantisek Sas, a prágai szerkesztő felkereste Egon Erwin Kischet. Felkérte: vállalja egy riportsorozat írását. Ebben azokra a barátaira emlékezze, akik csak néhány mondatban szerepelnek könyveiben.

— Tetszik az ötlet! — mondta Kisch. — Kikről is írnék? A Čapek fiúvérek, Jaroslav Hašek, Franz Kafka, Max Brod, Roda-Roda, Jan Kubelik — sorolta a neveket.

A sorozat ügyében Sas kollegánk többször felkereste az írókat, akik egyszerűen beszélt, akiket a rémségek éveiben elvesztett. Édesapja Auschwitz

poklában végezte életét. Barátait, kollegáit elhurcolták, megölték. Megemlítette, hogy a német megszállók ellopták négyezer kötetes, híres kriminalisztikai gyűjteményét, köztük híres bűnesetek bírósági iratait, okmányait, ítéleteit.

— Miért? — tűnődött. — Nekik nem kellett a rablást, a gyilkosságot és a sok pokoli gáztettét könyvből tanulni. Ők voltak a leggyalázatosabb bűnök nagymesterei. Felülmúltak mindent, amit a történelem mint embertelenséget, szörnyűséget feljegyzett.

Nem valósulhatott meg rengeteg terve, betegség támadta meg a riporterek koronázatlan királyát, aki 63 éves korában elhunyt.

Öröksége ma is élő és felbecsülhetetlen értékű. Ezért jelennek meg mesterműveiből most is világszerte újabb és újabb kiadások. Riportjai színes, érdekes, élvezetes olvasmányok. Legfőbb értékük, hogy pontos, hiteles, dokumentumok. Egy kommunista íróművész korrajzai.

ABSTRACT: Egon Erwin Kisch, a classic of XXth century journalism, the great master was born a hundred years ago, on 25th April, 1885. The images of our documentary montage evoke some of the main episodes of the adventurous life of the „reporter at fullspeed” together with some details of his work of world-wide importance.

Levendel Ádám

Tallózás a Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentéseiben (1945—1949)

Sorozatunk IX. része az iskolával és a pedagógusok helyzetével kapcsolatos közvélemény-kutatásból ad válogatást.

Helyesli-e a 14 éves korig való teljesen egyforma iskolai oktatást?
(Budapesti adatfelvétel 1946 január végén)

A budapesti megkérdezettek kétharmada helyesli, s jó egynegyede helyteleníti a demokratikus iskolareformot, mintegy 8 százalék nem dönt határozottan, hanem feltételektől teszi függővé véleményét. Társadalmi osztályok szerint csak annyi különbség mutatkozott, hogy a munkások belátóbbak az új terv iránt. A nők inkább hívei az általános iskolának, mint a férfiak.

Jó lesz-e, ha minden gyerek 14 éves koráig iskolába jár?
(gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

A gyerekek nagy többsége, átlag 87 százaléka helyesli az általános iskola kötelezettségének kiterjesztését 14 éves korig, a lányok még inkább, mint a fiúk, és a serdülők is jobban, mint a fiatalabbak. Csak mintegy 12 százalékuk ellenzi ezt, és alig volt, aki nem tudott dönteni.

Jó lesz-e, ha negyedik elemi után nem lesz polgári iskola, sem reálgimnázium, hanem minden gyermek ugyanazt az anyagot tanulja majd az általános iskolában?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

A gyermekek közel kétharmada egyöntetűen helyesnek tartja, hogy a polgári iskola és a reálgimnázium alsóbb osztályai helyett egységes, egyforma anyagot tanító „általános” iskola álljon rendelkezésükre. Jó egyharmaduk ellenzi azonban ezt a tervet. A felnőttek véleménye kb. ugyanezt az eredményt adta.

Jó lesz-e, ha az általános iskola után lehet majd választani gimnázium, reál, kereskedelmi, mezőgazdasági, ipari felsőbb iskola között?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

Az iskolatípusok elkülönítését 14 éves kor után a gyermekek nagy többsége, mintegy 82 százaléka helyesli, 16 százalékuk tartja csak jobbnak a régi, a 10. év utáni tagozódás rendszerét. Alig vannak közömbösek, csak a 14 éven

Jobbak vagy rosszabbak-e az új tankönyvek a régiéknél, vagy ugyanolyanok?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

	fiúk		lányok	
	14-en alul	14-en felül	14-en alul	14-en felül
jobbak	45,3	36,3	42,2	30,0
rosszabbak	20,3	34,4	14,2	33,0
ugyanolyanok	25,0	16,6	25,8	18,7
melyik-melyik	5,6	5,7	6,6	8,1
nem tudja	3,8	7,0	11,2	10,2
	100,0	100,0	100,0	100,0

Jó lesz-e, ha minden gyermek 14 éves koráig iskolába jár?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

	fiúk		lányok	
	14-en alul	14-en felül	14-en alul	14-en felül
igen	87,6	88,0	86,0	92,0
nem	10,5	10,5	11,7	5,0
egyéb, nem tudja	1,9	1,5	2,3	3,0
	100,0	100,0	100,0	100,0

Milyen tantárgy érdekelne?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

	budapesti fiúk		lányok	
	14-en alul	14-en felül	14-en alul	14-en felül
nyelvek (főleg angol, orosz, francia)	29,1	23,0	23,4	18,3
társadalomtudomány, politika,				
közgazdaságtan	13,3	20,2	15,2	15,3
természettudomány	4,7	5,1	4,6	4,7
lélektan, pedagógia	0,7	2,8	1,6	3,3
művészet	1,5	5,6	1,6	12,4
kézügyesség, háztartás	1,8	2,3	4,5	2,4
sport	9,0	2,8	7,6	2,6
technika	1,9	2,4	0,5	1,0
kereskedelem	0,3	0,5	0,6	2,2
az eddigiekből több	6,8	5,7	6,6	6,3
semmi, nem tudja	30,9	29,6	33,8	31,5
	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

	vidéki			
	fiúk 14-en alul	14-en felül	lányok 14-en alul	14-en felül
nyelvoktatás (főleg angol, francia orosz)	6,4	17,5	9,7	7,9
társadalomtudomány, közgazdaságtan	9,4	11,9	4,3	12,7
természettudomány	0,9	2,8	3,3	1,0
lélektan, pedagógia	—	0,7	1,1	1,0
művészet	2,8	4,2	12,9	14,8
kézügyesség, háztartás	0,9	2,1	15,0	5,9
sport	15,3	9,1	6,4	3,9
technika	5,7	5,6	2,2	1,0
kereskedelem	1,9	2,8	3,2	2,9
az eddigiekből több	6,6	1,4	6,4	—
semmi, nem tudja	50,1	41,9	35,5	48,9
	100,0	100,0	100,0	100,0

Van-e valami kívánsága az iskolázással kapcsolatban?

(Gyerekek körében végzett országos adatfelvétel 1946 február elején)

	budapesti fiúk		budapesti lányok	
	14-en alul	14-en felül	14-en alul	14-en felül
ingyenoktatás	0,4	4,9	2,6	6,2
koedukáció	1,1	1,3	1,1	0,6
érettségi helyett képességvizsga	2,7	5,5	3,1	8,4
politika, üzemi szervezés	0,7	4,3	—	0,3
jobb tanárok	1,7	6,1	4,6	7,4
jobb oktatás	7,5	11,0	4,1	5,8
szünet	8,8	4,3	2,6	1,6
tantervmódosítás	4,7	8,3	4,1	11,2
egyéb	12,4	15,6	12,8	13,8
semmi	56,0	41,0	65,0	34,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

	vidéki fiúk		vidéki lányok	
	14-en alul	14-en felül	14-en alul	14-en felül
ingyenoktatás	14,3	11,4	24,1	25,7
érettségi helyett képességvizsga	0,9	8,4	1,2	8,0
politikai, üzemi szervezés	1,8	0,7	—	—
jobb tanárok	3,6	16,2	2,3	5,4
több szünet	9,7	6,3	4,7	9,7
tantervmódosítás	5,4	10,6	4,7	6,3
egyéb	7,3	7,7	24,0	9,7
semmi	49,0	32,4	26,7	26,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

felüli lányok esetében található 5 százalék, akik nem tudnak határozott véleményt formálni. (Ez érthető, hiszen közülük viszonylag többen nem tudtak tovább tanulni, és így a kérdés nem érintette őket közvetlenül.) A fiatalabbak még nagyobb arányban helyeselnek, mint az idősebbek.

A legfeltűnőbb ellentét a budapesti és vidéki javaslatok között az, hogy a vidéki gyermekeknek lényegesen fontosabb, hogy az oktatás ingyenes legyen, és mindenkinek egyformán módjában álljon iskolába járni.

Véleménye szerint milyen a tanító és a tanár jelenlegi társadalmi megbecsülése?
(Budapesti adatfelvétel 1946 április elején)

A válaszolók kétharmada hiányosnak tartja a tanerők társadalmi megbecsülését. Kevesebb, mint 30 százalék szerint kielégítő, és csak 5 százalék véli túlzónak a pedagógusok társadalmi megbecsülését. Legkevésbé elégedettek a tanerők társadalmi helyzetével az értelmiségiek és a kötött foglalkozású kispolgárok.

Milyen fizetési osztályba sorolná a pedagógusokat?
(Budapesti adatfelvétel 1946 április elején)

Sorra véve az egyes foglalkozási ágakat, megállapítható, hogy a kezdő óvó-

nőt a többség a 12—10. fizetési osztályba sorolja. Magasabb fizetési osztályt a megkérdezettek társadalmi különbség nélkül csak kis százalékban javasolnak. Az idősebb óvónőket általában a 8—10. fizetési osztályba sorolják, de akadnak szép számmal olyanok is, akik egészen a 6. fizetési osztályig mennek fel. Kezdő tanítók tekintetében a 8. fizetési osztály a leggyakoribb, idősebb tanítóknál a 8—6. fizetési osztályt találták a legindokoltabbnak. Kezdő tanítók és kezdő tanárok közt alig tesznek különbséget. Az idős tanárokat a túlnyomó többség a 6. fizetési osztályba sorolná. A kezdő főiskolai tanárokat leginkább a 8—6., az idősebb főiskolai tanárokat leginkább a 4. fizetési osztályba sorolják. Az egyetemi tanárokkal kapcsolatban kissé jobban megoszlanak a vélemények, mert míg a munkások általában a 8—6. fizetési osztályt tartják indokoltnak kezdő egyetemi tanársegédek-nél, az értelmiségiek és kispolgárok majdnem azonos százalékban megoszlanak a 8., 6. és a 4. fizetési osztály közt. Idős egyetemi tanároknál a 4. fizetési osztály dominál, de sokan vannak, akik a 2. fizetési osztályt is indokoltnak tartják. Újonnan kinevezett kutatóknál a többség ugyanazokat a fizetési osztályokat javasolja, mint az egyetemi tanároknál. A különböző pedagógus foglalkozások megítélésében a társadalmi rétegek állásfoglalása fel-tétlenül egyöntetű.

Véleménye szerint teyen-e érettségi vizsgát minden gimnáziumot végzett tanuló, vagy pedig csak azok, akik tanulmányaikat főiskolákon folytatják?

(Legalább érettségizettek körében végzett adatfelvétel 1948 májusában)

	csak érett-ségizettek	akik tovább is tanultak	egyetemi hallgatók	középisko-lai tanárok
minden gimnáziumot végzett csak azok, akik tanulmányaikat főiskolán folytatják	66,7	70,0	56,2	69,0
nincs válasz	31,5	30,0	42,3	31,0
összesen:	1,8	—	1,5	—
	100,0	100,0	100,0	100,0

Véleménye szerint az érettségi vizsgáló bizottsága a jelölteket tanító tanárokból, egészen új tagokból vagy a jelölteket tanító tanárokból és új tagokból vegyesen alakuljon?

(Országos és tanítók körében végzett adatfelvétel 1948 májusában)

	egyetemi hallgatók	tanárok
a jelölteket tanító tanárokból	45,1	37,2
egészen új tagokból	7,2	6,4
az elsőből és a másodikból vegyesen	47,7	55,1
nincs válasz	—	1,3
összesen:	100,0	100,0

Véleménye szerint mi a célszerűbb, ha az érettségi vizsgákat a gimnáziumban tartják, vagy ha az egyetemen?

(Egyetemi hallgatók és tanárok körében végzett adatfelvétel 1948 májusában)

Mind a tanárok, mind az egyetemi hallgatók túlnyomó többsége (86, illetve 83 százaléka) amellett van, hogy az érettségi vizsgákat a középiskolában és ne az egyetemen tartsák.

A tanító feladata az iskolai tanításból és a tanításra való otthoni előkészületből áll. Véleménye szerint helyes-e, hogy ezen kívül a tanító társadalmi tevékenységet is folytasson?

(Országos és tanítók körében végzett adatfelvétel 1948 májusában)

		értelmiségi	kispolgár	munkás	földmunkáa
Budapest	igen	80,0	67,5	57,8	—
	nem	20,0	32,5	42,2	—
		100,0	100,0	100,0	100,0
vidék	igen	72,0	82,3	81,2	75,4
	nem	28,0	11,0	13,1	18,0
	nincs válasz	—	6,7	5,7	6,6
		100,0	100,0	100,0	100,0
		Országos	Budapest	Vidék	
átlag	igen	75,0	61,2	77,3	
	nem	20,7	38,8	17,7	
	nincs válasz	4,3	—	5,0	
		100,0	100,0	100,0	
		férfi	Budapest nő	férfi	Vidék nő
Csak tanítóktól nyert válaszok	igen	73,0	61,5	89,8	92,0
	nem	27,0	38,5	10,2	8,0
		100,0	100,0	100,0	100,0

Országos átlagban a megkérdezettek 75 százaléka helyesli, hogy a tanítók szorosan a tanítással összefüggő munkájukon kívül társadalmi tevékenységet is folytassanak. A vidékiek erősebben képviselik ezt az álláspontot, mint a budapestiek. Aránylag legtöbb ellenvetése a munkásságnak van. Maguk a megkérdezett tanítók is túlnyomó többségben a társadalmi tevékenység kifejtése mellett vannak, de nem nagyobb mértékben, mint a többi válaszadó. A tanítók maguk is nagyobb százalékban nyilatkoznak a társadalmi tevékenység kifejtése mellett vidéken, mint Budapesten.

Milyen társadalmi tevékenységet folytasson a tanító?

(Országos adatfelvétel 1948 májusában)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
<i>Budapest</i>			
kulturális téren dolgozzon	6,8	13,3	12,3
népművelési tanfolyamokat tartson	4,9	7,6	2,5
ifjúsági egyesületeket szervezzon	12,1	5,9	7,6
iskolán kívüli nevelésben, oktatásban vegyen részt	11,0	5,1	5,1
műkedvelő előadásokat rendezzen (zene, tánc)	2,4	—	5,1
szociális, karitatív munkát végezzen	11,0	10,1	2,5
a demokratikus átnevelésben segítsen	0,6	1,7	—
sporttal foglalkozzon	4,4	0,9	—
politikai tevékenységet fejtsen ki	4,2	9,3	10,1
mezőgazdaságba, kertészetbe kapcsolódjon be	1,2	—	2,5
iskolán túli nevelést vállaljon	0,6	—	5,1
háziipari tanfolyamokat tartson	—	—	—
felnőttek továbbképzését végezze	—	2,5	2,5
csak politikamentes oktatást és nevelést adjon	3,6	—	—
környezettanulmányt folytasson, a család és a szülők támogatására legyen gondja	5,6	5,9	2,5
a szülők részére anyagi segítség megszervezésével törődjön	2,4	1,7	—
vallásos nevelést adjon	0,6	—	—
szövetkezeti mozgalomban dolgozzon	—	0,9	—
abban vegyen részt, amihez kedve van	0,6	—	—
legyen vezetője a falunak	—	—	—
úttörő munkát végezzen	—	—	—
a nép megismerése legyen a dolga	—	—	—
ami a helyzethez illik, mindenhol tegye, amit kell	1,2	0,9	—
egyéb	6,8	1,7	—
	80,0	67,5	57,8

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

vidék

kulturális téren dolgozzon	19,4	13,6	9,0	6,9
népművelési tanfolyamokat tartson	15,2	9,1	12,6	11,7
ifjúsági egyesületeket szervezzon	6,6	9,1	10,8	12,5
iskolán kívüli nevelésben, oktatásban vegyen részt	8,8	11,1	10,8	6,6
műkedvelő előadásokat rendezzen (zene, tánc)	2,2	8,8	7,8	9,5
szociális, karitatív munkát végezzen	4,4	5,5	3,0	3,7
a demokratikus átnevelésben segítsen	—	2,7	9,0	6,6
sporttal foglalkozzon	4,4	9,1	3,0	2,1
politikai tevékenységet fejtsen ki	2,2	3,0	2,4	1,6
mezőgazdaságba, kertészetbe kapcsolódjon be	—	0,7	3,6	7,4
iskolán túli nevelést vállaljon	—	3,0	1,2	1,0
háziipari tanfolyamokat tartson	—	2,7	3,0	1,0
felnőttek továbbképzését vállalja	—	—	1,8	2,6
csak politikamentes oktatást és nevelést adjon	2,2	1,5	2,4	1,0
környezettanulmányt végezzen, a család és a szülők támogatására legyen gondja	—	0,7	0,6	—
a szülők részére anyagi segítség megszervezésével törődjön	2,2	—	0,6	—
vallásos nevelést adjon	—	2,7	—	0,5
szövetkezeti mozgalomban dolgozzon	—	0,7	—	1,0
abban vegyen részt, amihez kedve van	—	—	1,8	—
legyen vezetője a falunak	2,2	0,7	—	—
úttörő munkát végezzen	—	—	—	0,5
ami a helyzethez illik, mindenhol tegye, amit kell	—	—	—	—
egyéb	2,2	3,0	3,0	2,1
nincs válasz	—	1,5	—	1,6
	72,0	89,0	87,0	82,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

átlageredmények

	országos	Budapest	vidék
kulturális téren dolgozzon	11,6	12,0	11,3
népművelési tanfolyamokat tartson	11,2	3,9	12,1
ifjúsági egyesületeket szervezzon	9,9	7,6	10,0
iskolán kívüli nevelésben, oktatásban vegyen részt	8,4	6,5	8,7
műkedvelő előadásokat rendezzen (zene, tánc)	7,0	3,9	7,3
szociális, karitatív munkát végezzen	4,4	5,4	4,0
a demokratikus átnevelésben segítsen	4,2	0,3	4,8
sporttal foglalkozzon	3,7	0,4	4,1
politikai tevékenységet fejtsen ki	3,6	9,5	2,1
mezőgazdaságba, kertészetbe kapcsolódjon be	3,2	0,2	3,6
iskolántúli nevelést vállaljon	1,8	3,8	1,2
háziipari tanfolyamokat tartson	1,7	—	1,9
felnőttek továbbképzését vállalja	1,6	2,3	1,3
csak politikamentes oktatás és nevelést adjon	1,4	0,3	1,6
környezettanulmányt végezzen, a család és a szülők támogatására legyen gondja	0,7	3,3	0,2
a szülők részére anyagi segítség megszervezésével törődjön	0,6	0,4	0,6
vallásos nevelést adjon	0,6	0,1	0,7
szövetkezeti mozgalomban dolgozzon	0,5	0,2	0,5
abban vegyen részt, amihez kedve van	0,3	0,1	0,4
legyen vezetője a falunak	0,2	—	1,2
úttörő munkát végezzen	0,1	—	0,4
a nép megismerése legyen a dolga	0,1	—	1,0
ami a helyzethez illik, mindenhol tegye, amit kell	0,1	0,2	—
egyéb	2,2	0,7	2,5
nincs válasz	0,1	—	0,8
	79,2	61,1	82,3

Milyen társadalmi tevékenységet folytasson a tanító?

(Pedagógusok körében végzett adatfelvétel 1948 májusában)

	Budapest		vidék	
	férfi	nő	férfi	nő
a szabad művelődést, közművelődést segítse elő	12,3	4,1	16,8	21,1
szociális, néprajzi előadásokat tartson	12,3	23,4	5,9	12,1
iskolán kívüli továbbképzést vállaljon	10,4	5,0	24,5	18,9
azt tegye, amire épp szükség van	9,0	4,1	0,8	3,3
politikai szervezést folytasson	6,3	—	2,3	1,1
műkedvelő előadásokat tartson				
(zene, ének, tánc)	3,6	1,1	6,3	1,1
politikamentes nevelést adjon	3,6	1,1	1,5	—
felnttekkel foglalkozzék	3,6	1,1	3,5	1,1
folytassa azt, amihez kedve van	3,6	5,0	1,2	1,1
felvilágosító előadásokat tartson	3,6	3,2	6,7	3,3
környezettanulmányt, családtátogatást végezzen	1,9	2,1	1,9	5,6
ifjúsági egyesületek vezetését vállalja	1,9	3,2	9,8	10,0
gazdasági és szövetkezeti szervezést folytasson	—	—	6,7	4,4
egyéb	—	8,1	1,5	5,5
nincs válasz	0,9	—	0,4	3,3
	73,0	61,5	89,8	92,0

Milyennek találja az élő idegen nyelvek

mostani tanítását az iskolában?

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szüleinek körében 1948 októberében)

Országos viszonylatban a megkérdezettek kétharmada megfelelőnek tartja a jelenlegi módszert, és egyharmada talál benne kifogásolni valót. Budapesten a fizikai dolgozók találják aránylag legnagyobb százalékban megfelelőnek az idegen nyelvek tanításának jelenlegi rendszerét. Budapesten általában kevesebb kifogás merült fel, mint vidéken.

Ha hiányosnak tartja, mi a kifogása?

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szüleinek körében 1948 októberében)

A különböző motívumok igen nagy szóródással jelentkeznek. Legtöbben azt kifogásolják, hogy nem elég gyakorlati a módszer, hiányzik a társalgás, úgyhogy a gyerekek nem tanulják

meg beszélni a nyelvet a maga élő valóságában. Különösen vidéken vannak olyanok, akik kijelentik, hogy abban az iskolában, ahova gyermekeik járnak, egyáltalán nem tanulnak idegen nyelvet. Sokan kifogásolják, hogy kevés a jó szaktanár, mások az óraszámot keveslik. Vannak, akik általában úgy vélik, hogy még több élő idegen nyelvet kellene tanítani, és néhányan az orosz nyelv tanulását javasolják.

Helyesli ön, vagy nem helyesli, hogy a tanulóknak választására bízzák, hogy tanulnak-e idegen nyelvet vagy sem?

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szüleinek körében 1948 októberében)

	Budapest	vidék
helyesli	50,8	55,0
nem helyesli	46,8	45,0
nincs válasz	2,4	—
	100,0	100,0

Az alább felsorolt rendkívüli tárgyak közül melyek volnának azok, amelyek tanítását kívánatosnak tartaná gyermeke számára?

(Az orosz nyelv, valamint a latin tanítása díjmentes, a többi felsorolt rendkívüli tárgy havi tandíja legfeljebb 10 Ft körüli összeg.)

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szüleinek körében 1948 októberében)

Legnagyobb az érdeklődés az idegen nyelvek, különösen a társalgás iránt, a megkérdezettek háromnegyede tartja kívánatosnak. Komoly érdeklődés mutatkozik a gyorsírás (40 százalék) és a zene iránt is, amit a megkérdezettek harmada említ. A rajz és a latin nyelv iránt a választók negyede érdeklődik, és minden hatodik említi az eszperantót vagy a gyógytornát. A latin nyelv iránt a fizikai dolgozók lényegesen kisebb mértékben tanúsítanak érdeklődést, mint az értelmiségiek és a kispolgárok, viszont jobban érdeklődnek az eszperantó iránt. Országos viszonylatban a legnagyobb az érdeklődés az orosz nyelv oktatása iránt, bár közvetlenül követi a német nyelv. Budapesten az orosz áll első helyen, de vidéken valamivel megelőzi a német. A vidékkel szemben a fővárosban előtérben van az angol, a francia pedig országosan a negyedik helyre került. Az olasz iránt igen csekély az érdeklődés.

Szó van arról, hogy az alábbi kérdésnél felsorolt rendkívüli tárgyak közül vagy a latin tanítását, vagy valamelyik élő idegen nyelv tanítását tennék kötelezővé a tanulók számára rendes tantárgyként. Ön saját gyermeke szempontjából melyiknek a tanítását kívánná rendes tantárgyként?

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szülei körében 1948 októberében)

A mérleg messze az élő idegen nyelvek javára dől el, a megkérdezettek háromnegyed része ezek mellett foglal állást, és csak tíz százalék a latin mellett. Közel tíz százalék a latin és valamilyen más élő idegen nyelv tanítását tenné kötelezővé. Az orosz és a német szerepel az első helyen, az angol a harmadik és a francia a negyedik, míg az eszperantó kötelező tanítását kb. minden huszadik szülő javasolja. A német nyelv ennél a kérdésnél is nagyobb szerepet játszik vidéken, mint Budapesten, az angol viszont Budapesten jelentősebb. Országos viszonylatban az orosz iránt nagyobb az érdeklődés, mint az angol iránt.

Helyesli, vagy nem helyesli az iskolai munkaversenyeket?

(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szülei körében 1948 októberében)

A túlnyomó többség helyesli az iskolai munkaversenyeket.

	Budapest	vidék	országos
helyesli	73,2	83,3	81,8
nem helyesli	23,3	12,6	14,2
nincs válasz	3,5	4,1	4,0
	100,0	100,0	100,0

Ha helyesli, milyen előnyt látja:

	Budapest	vidék	országos
fokozza a tanulási kedvet szorgalmasabbá, kötelességtudóbbá neveli a gyerekeket	15,5	33,9	31,3
felkelti a versengés iránti kedvet, növeli az ambíciót	9,4	14,5	13,9
nagyobb eredményt biztosít	23,4	10,6	12,4
erősíti a kollektív szellemet	7,0	12,7	11,8
előkészít a munkaversenyre	2,1	1,4	1,6
jó a gyermeknek	2,2	1,1	1,2
kevesebbet kell a szülőnek foglalkoznia a gyerekekkel	2,3	0,6	0,8
egyéb, nincs válasz	0,4	0,4	0,4
	9,7	6,4	6,8
	73,2	83,3	81,8

Tudja-e ön, hogy miben áll a diákok iskolai önkormányzata?
(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szülei körében 1948 októberében)

Országos viszonylatban csak a szülők egyharmada jelenti ki, hogy tisztában van azzal, hogy miben áll a diákok iskolai önkormányzata. A budapestiek nagyobb tájékozottságot mutatnak, mint a vidékiek (45,3, illetve 32,4 százalék).

Helyesli ön vagy nem helyesli a diákok iskolai önkormányzatát?
(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szülei körében 1948 októberében)

Csak azoktól kérdezték, akik az előző kérdésre azt válaszolták, hogy tudják, miben áll az önkormányzat. Így a megkérdezettek túlnyomó többsége helyeslően nyilatkozik a diákok iskolai önkormányzatáról, akik azonban nem he-

lyeslik, úgy vélik, hogy a gyerekek nem ítélőképesek, illetve, hogy az önkormányzat az iskolai és otthoni fegyelem rovására megy.

Helyesli ön vagy nem helyesli a szülői munkaközösség célkitűzését és tevékenységét?
(Országos adatfelvétel általános iskolás gyerekek szülei körében 1948 októberében)

A megkérdezettek fele nem bizonyult tájékozottnak ebben a kérdésben. A budapestieknél az informáltság lényegesen nagyobb, mint a vidékieknél. A tájékozottságot mutató szülők túlnyomó többsége helyesli a szülői munkaközösség célkitűzését és tevékenységét, igen sokat maguk is részt vesznek benne. Budapesten az egyes társadalmi csoportok között e tekintetben nem mutatkozik lényeges eltérés, vidéken a parasztság mutatja a legnagyobb tájékozatlanságot.

ABSTRACT: Part IX of our series presenting the findings of public opinion polls in postwar Hungary offers a selection of research concerning education and the situation of teachers.

Dr. Szabó Iván

Kis magyar informatika

Az adatátvitellel kapcsolatos fogalmak

Az adatátvitel fogalmai nem hazánkban születnek. Ahhoz, hogy széles körben használhassuk őket, egyértelmű és nyelvünkbe illeszkedő kifejezéseket kell találnunk.

A kommunikáció globális problémává válik — jegyezte meg Szecső Tamás Kommunikációs alakzatok című cikkében (Jel-kép 1984/4. sz.). Úgy gondolom, kijelentése abból a szempontból is igaz, hogy a kommunikációval kapcsolatos terminológia használata bizonytalan, nem közérthető. Meg kell tanulnunk az ipari társadalmak technikai fejlődése szülte eljárások, eszközök, alkalmazások kapcsán létrejövő új külföldi (elsősorban angol) fogalmakat és azok magyar megfelelőit. Mivel azonban e fogalmak nem hazánkban születnek, sokszor „meg is kell alkotnunk” azokat. Ez az alkotás sok vitára adhat okot.

A kommunikációs világev kapcsán is megnövekedett számú tömegkommunikációs, számítógépes, informatikai tárgyú cikkek, de a különböző tájékoztatási fórumokon folyó számítástechnikai terminológiai viták alapján is úgy gondolom, helyes lenne, ha a Magyar Szabványügyi Hivatal (MSZH) Számítástechnikai Terminológiai Bizottsága által éppen feldolgozás alatt álló (tehát még meg nem jelent) 7788/9—95T szabványban foglaltakat figyelembe véve, olyan szöszedetet adnék közre e lap olvasói és írói számára, amely segítségül szolgálhatna a szak kifejezések helyes használatához.

Meggyőződésem, hogy egy ilyen szöveggyűjteményt nem kell különösebb ajánlással ellátni. Inkább a terminológiai probléma érzékeltetésére idénék néhány gondolatot, a *Nyelvünkért, a komputer (?) szó és társai ellen!* (Magyar Sajtó 84/11. sz.) című cikkemből.

„Nyelvünk védelme nemcsak a nyelvészek feladata, de mindannyiunk, tehát a szakemberek és a tájékoztatás dolgozóinak kötelessége is.

Ma már egyáltalán nem indokolt a szakemberek nyelvi elkülönülése. A mikroelektronika fejlődése eredményeként a számítástechnika alkalmazásának hazai társadalmasulása valósul meg, tehát a számítástechnikai kommunikáció demokratizálódásáról, mindenki által való hozzáférhetőségről van szó.

Az anyanyelvi szintű megértés hiánya különösen a társadalom döntő többsége, az idegen nyelvet nem ismerő laikusok számára jelenthet ismeretszerzési és így alkalmazási korlátokat.

Hallatlan felelősség hárul e tekintetben a tájékoztatás hazai szerveire, munkatársaira is (szerkesztőre, újságíróra, olvasószerkesztőre egyaránt), hiszen cikkeik, kommentárjaik formájában a társadalom legszélesebb rétegeivel ők tartanak kapcsolatot.

Nyelvünket nekünk, a Magyarországon élőknek kell ápolnunk, mert helyettünk ezt senki más nem teszi. Ennek mi vagyunk a letéteményesei. És nemcsak a nyelvészek, hanem a szakemberek és a tájékoztatásban dolgozók is. Szaksajtónk szerkesztőségei feladatuknak tartják a szakma szakirodalmának és beszélt nyelvének közelítését, a szó megértését belföldön és a magyar nyelvterületeken egyaránt.

Egyedülálló jelentőségű ezen a téren a terminológiai bizottság 1976 óta folytatott tevékenysége. Eddigi munkájának összefoglalásaként könyv alak-

ban is megjelent egy szabványgyűjtemény: *Az adatfeldolgozás fogalom meghatározásai és több nyelvű szótára* (Szabványkiadó, Budapest, 1984.)

A bizottság egészszélesen az optimumot keresve, a *kollektív nyelvérzék* alapján dolgozza ki szabványajánlásait:

— magyarított kifejezések megalakításával, megfeleltetésével;

— az idegen szavak megtartásával (a magyaros fonetikus írásmód megengedésével).

Ha nem ezt teszi, szélsőségeket kellett volna vállalnia: vagy mindent erő-

szakosan magyarít, vagy meghagyja az angol kifejezéseket. Így a nyelvünk hangrendjéhez nehezen illeszkedő, magyar toldalékokkal ellátott idegen szavak elszaporodtak volna. A bizottság elhatározása, hogy öt év múlva a kiadványban levő és a később szabványosított kifejezéseket meghonosulásuk szempontjából felülvizsgálja.”

És most íme, a szószedet, amely a szabványban természetesen tartalmazni fogja a szómagyarázatokat is.

abbreviated address calling	rövidített című hívás
adapter	adapter
anisochronous transmission	anizokron átvitel
answering	válaszadás
asynchronous transmission	aszinkron átvitel
automatic answering	automatikus válaszadás
automatic calling in a data network	automatikus hívás (adathálózatban)
backward channel	ellenirányú csatorna
basic mode link control	alapl módú kapcsolatvezérlés
block check	blokkellenőrzés
broadcast videotex (teletext)	műsorszórt képűtség
burst transmission	szakaszos átvitel
byte	bájt
cable television (CATV)	kábeltelevízió (aktív és passzív) közösségi antennarendszer
cabletext	szövegátvitel kábelben, kábeles képűtség
call-accepted signal	hívás elfogadva jel
call control procedure	hívásvezérlő eljárás
calling	hívás(i) eljárás
call-not-accepted signal	hívás nincs elfogadva jel
channel	adatátviteli csatorna
chip	lapka
circuit switching	vonalkapcsolás
closed user group (CUG)	zárt előfizetői csoport
code-independent data communication	kód-független adatközlés
code-transparent data communication	kód-átlátszó adatközlés
combined station	kombinált állomás
communication	(hír)közlés (adás, vétel, továbbítás), kommunikáció
computer	számítógép (és nem komputer!)
computer database	számítógépes adatbázis, számítógépes adatbank
connection	összeköttetés
contention	versenyhelyzet
control station	vezérlőállomás
CUG with outgoing access	zárt előfizetői csoport kimeneti lehetőséggel
data circuit	adatáramkör
data circuit terminating equipment (DCE)	adatáramkör-lezáró berendezés
data circuit transparency	az adatáramkör átlátszósága
data communication	adatközlés
data concentrator	adatközpont

datagram	datagram
datagram service	datagram szolgálat
data link	adatkapcsolat
data multiplexer	adathálózathoz
data network	adathálózat
data signalling rate	adatátviteli sebesség
data source	adatforrás
data station	adatállomás
data switching exchange	(adat)kapcsoló központ
data terminal equipment (DTE)	adatvégberendezés (az adatállomás része!)
data transfer phase	adatátviteli fázis
data transfer rate	adatátviteli teljesítmény
data transmission	adatátvitel
data transmission channel	adatátviteli csatorna
decoder	dekóder
demodulator	demodulátor
direct call facility	„közvetlen hívás” szolgáltatás
display unit	megjelenítő (egység)
distributive processing	osztott feldolgozás
duplex transmission	duplex átvitel
editing	szerkesztés
effective data transfer rate	tényleges adatátviteli teljesítmény
electronic mailing	elektronikus posta
error control	hibakezelés
facsimile	képvitel
fast select	gyorsválasztás
feedback	visszacsatolás
file	(adat)állomány
flow control	forgalomvezérlés
forward channel	előre irányú csatorna
front-end processor	elő- és utófeldolgozó processzor
half-duplex transmission	félduplex átvitel
hardware	hardver (gépi eszköz)
index sequential	indexszekvenciális
integrated service digital network	integrált szolgáltatású adatátviteli hálózat
interactive	párbeszéd
interactive videotex (videotex)	teledata (párbeszéd képiúság)
interface	interfész
intermediate equipment	közbenső berendezés
interrogating	tudakozódás
isochronous transmission	izokron átvitel
laser disc	lézersugaras letapogatású digitális hanglemez
line	vonal
local area network (LAN)	helyi hálózat
manual answering	kézi válaszadás
manual calling in a data network	kézi hívás (adathálózatban)
master station	mesterállomás
memoria	tár, tároló
message switching	üzenetkapcsolás
micro computer	mikroszámítógép
modem	modem
modulation rate	modulációs sebesség
modulator	modulátor
monitor program	felügyelőprogram
multiplexing	nyalábolás
multipoint connection	többpontos összeköttetés
network	hálózat
node	csomópont
one-way communication (OW)	egyirányú adatátvitel
operator	gépkezelő

packet	csomag
packet assembler/disassembler (PAD)	csomagösszeállító és -felbontó egység
packet mode terminal	csomagüzemű terminál
packet sequencing	csomagok sorrendtartása
packet switching	csomagkapcsolás
parallel transmission	párhuzamos átvitel
passive station	passzív állomás
personal computer	személyi számítógép
point-to-point connection	közvetlen összeköttetés
polling	lekérdezés
primary station	főállomás
protocol	protokoll
receiver antenna	egyéni antenna
recovery	visszatérési eljárás
satellite	műhold
secondary station	mellékállomás
selecting	kiválasztás
selection signal	választási jel
serial transmission	soros átvitel
simplex transmission	szimplex átvitel
slave station	szolgaállomás
software	szoftver (gyűjtőfogalom, nincs többes száma!)
start signal	startjel
start-stop transmission	start-stop átvitel
stop signal	stopjel
synchronous transmission	szinkron átvitel
tandem data circuit	többszakaszos adatáramkör
teleprocessing	távfeldolgozás (és nem távadatfeldolgozás!)
teletex (TTX)	gyors elektronikus levelezőszolgálat (intelligens telex)
text editing	szövegszerkesztés
time-out	időtűllépés
time-shift	időeltolás
to edit	szerkeszt
transmission	átvitel
transmission line	adatsvonal
transparent	átlátszó
tributary station	alállomás
two-way alternate communication (TWA)	váltakozó irányú adatátvitel
two-way simultaneous communication (TWS)	kétirányú egyidejű adatközlés
user class of service	előfizetői szolgálati osztály
user facility	előfizetői szolgáltatás
video cassette recorder (VCR)	kazettás képmagnó
video disc	képlemez
video recorder	képmagnó
videotechnics	videotechnika
virtual call facility	virtuális hívási szolgáltatás

E terjedelmesnek tűnő szöszedet — amely korántsem teljes — elsősorban az adatátvitellel kapcsolatos közhasználatúbb, valamint a köznyelvben gyakrabban használatos, a hírközléshez, az információ-feldolgozáshoz kapcsolódó mindennapos fogalmakat foglalja magába. Folyamatos kiegészítése, gondozása szükségszerű. Azt minden bizonnyal intézményes formában továbbra is célszerű lenne folytatni.

A hazai telefonhiányon és más, a tömegkommunikáció hatékonyságát gátló nehézségeken alapuló akadályok ellenére a tárgyalt szakterülethez szervesen vagy érintőlegesen kapcsolódó fogalmak helyes ismerete és elsajátítása is gyorsíthatja hazánk műszaki hala-

dását és megkönnyítheti egymás megértését. Az ilyen és hasonló segédeszközök a külföldi és hazai szakirodalom anyanyelvi szintű megértésével ugyanis éppen a hírközlési fogalmak pontosítását, a kommunikációs technológiák megteremtőit és az alkalmazókat, de a fordítókat, lektorokat, publikálókat stb. is segítik, illetve már most, segíthetik a felkészülés, valamint az egyre gyorsuló alkalmazás időszakában.

E segítség az életünkhöz egyre jobban hozzánövő, annak minden megnyilvánulását behálózó információk megszerzését, feldolgozását, felhasználását stb. teszi lehetővé, mind az egyén, mind a közösség számára — egyéni és közösségi, társadalmi jelentőségű, aktív döntéseik meghozatalához.

ABSTRACT: The concepts of data transmission were not created in our country. So that we shall be able to use them widely we must find unambiguous expressions which can be adapted to our language.

Dr. Forgó Mihály

Oktatás és elektronika

Azok a technikai eszközök, amelyek az elmúlt tíz évben elindították a tömegkommunikáció rohamos fejlődését, az oktatástechnika színvonalát is emelték, és a jövőre nézve újabb lehetőségeket tárnak fel. Az alábbi írás áttekinti az oktatásban alkalmazott technikai eszközök fejlődését, hosszabb-rövidebb távú perspektíváit.

Régebben, még a film nagy korszakát megelőző évtizedekben a szemléltetés eszközei kizárólag az iskolákban elvégezhető kísérletekhez szükséges felszerelések és nyomtatott anyagok, esetleg nagyméretű képek, térképek voltak. A film megjelenésével szinte egyidőben megindult az oktató és ismeretterjesztő filmek gyártása is, de ezek jelentős forgalmazására csak a 16 mm-es hangosfilm felvételi technikájának kidolgozása adott lehetőséget. Az oktatófilmek alkalmazása a korábbi szemléltető eszközökhöz képest komoly előrelépés volt, de nem nevezhetjük problémamentesnek. Gondot okozott többek közt a vetítőberendezések magas ára, a vetítésre alkalmas termék kialakítása, a vetítőgépekhez értő szakszemélyzet hiánya, a terjesztés, a filmelosztások nehézsége és a filmanyagok gyors öregedése. Ezért a hivatásos szakemberek által elkészített oktatófilmek nem tudták maradéktalanul betölteni azt a szerepet, amit nekik szántak, noha a 16 mm-es hangosfilmmel már az audiovizuális oktatóeszközök első formája jelent meg.

Az oktatófilmek gyártását kissé megelőzte az oktatási célra készült diafilmsorozatok előállítása. Alkalmazásukat az is előnyössé tette, hogy az előadások szövege magnetofonra vehető, és a diáképek váltása a magnóról vezérelhető. Így ezek is audiovizuális eszközökké váltak. Jövőjük azért sem tekinthető lezártnak, mert az ilyen „hangos dia-

kép-sorozatok” képmagnóra is átjátszhatóak, és így a korszerűbb elektronikus oktatástechnikai rendszerbe is beilleszthetők.

Később a nyelvtanulás elősegítése céljából létrehozták az ún. nyelvi laboratóriumokat, amelyekben a megfelelő kiejtés és beszédkésztség elsajátítása érdekében elsősorban hangtechnikai eszközöket alkalmaztak, de ezeket már szinte tömegméretekben. Egy jól felszerelt nyelvi laboratóriumban már minden hallgató rendelkezésére állt egy külön magnefoton. A nyelvi laborok száma öröndetesen emelkedett, és fejlődésükkel párhuzamosan újból és újból fellépett az audiovizuális oktatás szükségessége is. Ezt az igényt már humán és természettudományi tárgyak oktatása is növelte, mert például a tudomány fejlődésével az iskolák fizikai és kémiai szertárai egyre nehezebben tudták biztosítani a feltételeket a korszerű és már nagyon drága mérőberendezéseket igénylő kísérletekhez.

Új igények és új eszközök

Az új igények kielégítésére kezdetben az iskolatelevízió tett kísérletet, amely a korábbi eszközökhöz képest forradalmi változást jelentett az oktatásban, különösen attól a naptól kezdve, hogy az iskolákat sikerült televíziós vevőkészülékekkel felszerelni. Az iskolatelevízió kezdetben filmre rögzítette mű-

sorait, de azokat a legkorszerűbb tömegkommunikációs eszköz, a televízió sugározta, és továbbította valamennyi iskolába, így az iskolatelevízió a közvetlen vetítésre készült oktatófilmek alkalmazásának szinte valamennyi hátrányát kiküszöbölte, és az audiovizuális oktatás egyik legmagasabb színvonalú formáját teremtette meg. Működése nem zárta ki a technika legújabb eredményeinek alkalmazását sem, mert a technika fejlődésével párhuzamosan a filmkészítésről viszonylag egyszerű volt áttérni a mágnesszalagon rögzített oktatóműsorok technológiájára, valamint a fekete-fehér technikáról a színes technikára.

Az iskolatelevízió nagyon gyors fejlődése ellenére sem oldott meg mindent, illetve újabb és újabb igények keletkeztek. A problémát a tanrendek és az iskolatelevízió által sugárzott programok egyeztetése jelentette, az új igények pedig annak következtében jöttek létre, hogy audiovizuális oktatási anyagokat kellett készíteni kisebb, speciális érdeklődésű és magasabb szemléni igényű tanulóközösségek részére is. Itt elsősorban az egyetemi oktatásra gondolok, ahol még nagyobb az audiovizuális oktatási eszközök iránti igény. Úgyanakkor nyilvánvaló, hogy az egyetemi tananyag nem tarthat számot olyan közérdeklődésre, hogy célszerű lenne a televízió adóhálózatán keresztül sugározni. A különleges igényeket magukban rejtő, viszonylag kisebb létszámú közösségeket érintő oktatási problémák megoldására a legkorszerűbb technikai és egyben audiovizuális rendszereket a videotechnika fejlődése bocsátotta rendelkezésünkre. Itt elsősorban a nem professzionális képrögzítő berendezésekről és a kábeltévé adta lehetőségekről van szó. Ezek egy felsőoktatási intézményen belül olyan rendszert alkotnak, amely előre meghatározott program szerint egy központi stúdióból az egyes előadótermeket külön-külön, az előadások tematikájába illő kiegészítő anyaggal látja el. A kábeltévérendszerek korszerű formái ma harminc műsorcsatorna átvitelére is alkalmasak, tehát har-

minc előadóterem különböző programokkal való ellátására nyílik mód. Pontosabban nyílna, mert bár több olyan egyetem van, ahol harminc vagy még több előadás zajlik egyidejűleg, nagyon gyakran hiányoznak a megfelelő vizuális vagy audiovizuális anyagok. A vázolt lehetőségek és az azokat korlátozó nehézségek közötti ellentmondás anyagi kérdés is, de egy-egy oktatási intézményben az első lépésben több készülék és egy kisebb igényeket kielégítő kábeltévérendszer telepítése nem megoldhatatlan. Ebből kiindulva hosszabb és következetes fejlesztési és beruházási tevékenység lehet a megoldás.

Jelenleg sokkal nagyobb probléma a műsorok hiánya. Kik és milyen körülmények között készítik ezeket a műsorokat? Hogyan lehet megoldani a terjesztésüket? Egyáltalán létrehozhatók-e nemzetközi munkamegosztás nélkül ezek a különleges igényeket kielégítő videotékák? Ha léteznek ilyen anyagok, van-e központi nyilvántartásuk? Történik-e megfelelő lépés a mágnesszalagra rögzített anyagok frissítése és korszerűsítése felé, ami a már rendelkezésünkre álló editálási technológiákkal megoldható? Sajnos, a felvetett kérdésekre ma nem tudunk megnyugtató választ adni. A technikai lehetőségek mellett a legnagyobb gondot a megfelelő műsorkészítési technológiák hiánya okozza és az, hogy még nem ismertük fel az elektronika új szerepét az oktatásban.

Az új technológiai lehetőségekhez kiegészítésképpen meg kell említeni, hogy a nem felsőfokú oktatási intézményekben is érdemes lenne kialakítani korszerű kábeltévérendszereket, mert lehetőséget nyújtanának arra, hogy a tanulók a televízió által sugárzott műsorok időpontjától függetlenül is megnézhessék az iskolatelevíziós műsorokat, ha a kazettás terjesztés megoldható lesz. A terjesztéssel kapcsolatban felmerül a képlemez kérdése is. Tudjuk, hogy a képlemezeket lejátszó készülék általában olcsóbb, mint a képrögzítő berendezés, a képlemez hosszabb ideig biztosít megfelelő táro-

lást, sokszorosítása egyszerűbb a kazettánál, ugyanakkor terjedése lassú, úgy tűnik, már többször lekerült a napirendről, mégis újra és újra hallunk róla, újabb és jobb technikai megoldásokat hoznak nyilvánosságra.

Hosszú távon

A jövő nagy feladatai közül az oktatási anyagok elektronikai eszközökkel való feldolgozását, rögzítését és megjelenítését kell kiemelni. Hosszú távlatokban gondolkodva az oktatási videotékák helyettesíthetők akár a tankönyvekkel is, de annak komoly módszertani követelményei és gazdasági előfeltételei vannak. A közbenső lépéseket azonban itt is úgy kell megtenni, hogy megfeleljenek a távlati terveknek. Az időközben bekövetkező módszertani és tematikai változások egy hosszú távú audiovizuális program megvalósításában nem jelenthetnek akadályt, mert az elektronikai eszközök a lehető leggyorsabban tudják közvetíteni, rögzíteni a tematika és a módszertan változásait. Ez azt jelenti, hogy a jövő oktatási reformja audiovizuális háttereken, elektronikus technológiával sokkal könnyebben megvalósítható, mint ma.

A munkát a kábeltelevíziós rendszerek kiépítéséhez hasonlóan helyi erőforrásokból, decentralizáltan kell megkezdeni, de a technikai normákat meg kell állapítani, és az audiovizuális rendszerekre vonatkozó szabványokat szigorúan be kell tartani, hogy bármilyen oktatási célt szolgáló videotéka kazettái vagy képlemezei bármelyik oktatási intézményben lejátszhatók legyenek.

Az olvasó jogosan vetheti fel az elektronikán alapuló oktatási rendszer megvalósításához szükséges gazdasági alap kérdését. Nyilvánvaló, hogy ezt egyik napról a másikra nem lehet megteremteni, de megfelelő központi irányítással rá lehet szorítani az intézményeket arra, hogy beruházási tevékenységüket egy hosszú távú programnak rendeljék alá. Kezdetben elegendő az oktatási intézményekben, iskolákban

növelni a vevőkészülékek számát. Ez viszonylag hosszú időn belül felveti az intézményen belüli kábeltevérendszer kérdését, hiszen elegendő egy-egy antennát felszerelni, és ha ennek segítségével valamennyi készülékhez eljuthat az iskolatévéműsora, akkor már megteremtettük az intézményen belüli kábeltevérendszer alapját. A mai kábeltelevíziós rendszerek alapjainak lerakása szintén a közösségi antenna-rendszerekkel indul. A vidéki városainkban eddig kialakított kábeltevérendszerek is állami beruházás nélkül jöttek létre, és ezt a bevált, önmagát nap mint nap igazoló módszert nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A kábeltevérendszer kialakulása után a képrögzítő berendezések üzembe állítása a következő feladat. Ez is többlépcsős megoldás lehet, de kezdetben nyilvánvalóan csak az MTV iskolatelevíziós műsorainak kiegészítéséről lehet szó. A képmagnókkal kapcsolatban az utóbbi időben örömmel állapíthattuk meg, hogy biztató lépések történtek hazai előállításukra. A Művelődési Minisztérium a Videotonban gyártott AKAI VS 3 típusú berendezésekből ezer darabot vett az oktatásügy részére. Nem lebecsülendő mennyiség!

A Magyar Televízió A hét című műsorából 1985. február 3-án pedig arról értesülhettünk, hogy az Orion is hozzálát egy Panasonic típusú képrögzítő berendezés gyártásához, és arról is tájékoztatták a tévénezőket, hogy ezek tervezett ára 50 000,— forint körül lesz. Ezek az események és jelzések egyértelműen arra mutatnak, hogy ha nem is gyorsan, de belátható időn belül megoldódik a képmagnó-probléma is. Erdemes tehát hozzáfogni az iskolákban és intézményekben a helső kábeltelevíziós rendszer kialakításához. Ehhez természetesen megfelelő szakmai irányítás szükséges, amely a pénzügyi adottságok mellett a munka összehangolását is biztosíthatja. Távlabbi jövőnek tűnik a felvevőkamerák beszerzése, amelyek segítségével megindíthatjuk az oktató műsorok gyártását, esetleg decentralizáltan,

de központi irányítás alapján. Ebben a vonatkozásban ugyanis már nemcsak a kamerákról van szó, hiszen ezek üzemeltetéséhez megfelelő stúdiótervet is ki kell dolgozni a szükséges technikai háttérrel együtt. Itt a képkeverő berendezések és szinkronrendszerek mellett feltétlenül gondoskodni kell a megfelelő hangtechnikai, hangfelvételi eljárásokról is, mert kísérő hang nélkül az oktatási anyagok aligha érik el céljukat, nem beszélve arról, hogy audiovizuális rendszert hang nélkül létrehozni nem lehet. Ezen a területen elsődleges feladatai lesznek a tanárképző főiskoláknak, amelyek közül több már biztató lépéseket tett az elektronikus eszközök alkalmazására. Ezekben az intézményekben ugyanis rendszeresen foglalkoznak metodikai kérdésekkel, több helyen megindult egyes óraanyagok televíziós kamerával való felvétele, és ezek mindennapi használata is. Nyilvánvaló, hogy a jövő videotéka anyagainak felvételei is innen indulhatnak el az iskolatelevízió és az Országos Oktatástechnikai Központ pedagógiai és technikai segítségével.

A jövő munkáját egyszerűsítheti új technikai eszközök megjelenése, amelyek a digitális televíziós technika eredményeit felhasználva olyan magas szintű automatizálást biztosítanak, amely a kezelőszeméllyel kapcsolatban nem támaszt különleges szakmai igényeket. Ez a megállapítás természetesen nem vonatkozik a javítást végző személyzetre, amelytől az automatikus rendszerek egyre magasabb szakmai képzettséget igényelnek. Ezek a következtetések feleslegesnek tűnhetnek, de figyelembe véve az elektronika igen gyors fejlődését, talán már nem is a távoli jövőre vonatkoznak. Ismert ugyanis, hogy az inflációs tendenciák ellenére a magas szintű technológiákkal gyártott áramkörök előállítási költsége jelentősen csökkent, és árcsökkenés figyelhető meg az átalakító eszközök (képtelvező és képvisszaadó csövek, mikrofonok, hangszórók) területén is. Ezt tükrözi egyébként az előbb említett képmagnók bejelentett ára is.

Videotékák és számítógép

Az oktató anyagok audiovizuális technikával történő feldolgozása tehát már ma is aktuális feladatnak tekinthető. Nyilvánvaló, hogy az oktatási feladatokat szolgáló videotékák felállítása az iskolatelevízió és az Országos Oktatástechnikai Központ már elkészült anyagainak sokszorosításával is elindulhat. Ezt azért kell számításba venni, mert hazánkban napirenden van a kazettasokszorosító üzem(ek) létrehozása. Nálunk is előnyben részesített képrögzítő rendszer a JVC (Japan Videc Corporation) cég már világméreteken is elterjedt VHS (Video Home System) szabadalma, az ennek alapján gyártott képrögzítő berendezések fogják kielégíteni piaci igényeinket. Ezzel kapcsolatban rendszert építőknak és fogyasztóknak egyaránt jó tanács az, hogy PAL és SECAM rendszerben egyaránt működő, CCIR és OIRT hangcsatornákkal is ellátott képrögzítővel célszerű a fejlesztési munkát megindítani. Ez vonatkozik a rendszerbe állítandó színes készülékekre is, amelyeket egyszerűen kétnormásaknak neveznek. Ez a meghatározás természetesen mind a színes rendszerre, mind a hangcsatornákra vonatkozik.

A videotékák felállításánál érdemes figyelembe venni a tanárképző főiskolákon felvett oktató anyagokat is, a kiemelkedő színvonalúakat nyilván tartani és megfelelő igények esetén sokszorosítani. A videotékák nem csupán az utókor részére menthetik meg az eddig oktatott anyagok készítésébe fektetett erőfeszítéseket, hanem a jelen számára is, mert az óriási feladat elvégzése közben ésszerű munkamegtakarítást jelenthetnek. Már most itt van az ideje az eddigi anyagok országos szintű számítógépes nyilvánartásának, amely a videotékák szervezését is előmozdíthatja.

A videotékákon kívül egy központi számítógép a már létrehozott audiovizuális rendszereket is nyilván tarthatja, és megfelelően csoportosíthatja. A számítógépeknek óriási szerepük lesz az oktatóanyagok grafikáinak

elkészítésében és animációs képsorainak kialakításában is.

A jövőbe tekintve nem szabad megfélemedezni a képi megjelenítő eszközök várható fejlődéséről sem. Igaz, hogy a költségráfordítást tekintve ma ezek tűnnek a legdrágábbnak, de nagy képméretű megjelenítő eszközök kölcsönzésével ez a gond kiküszöbölhető. Elsősorban a 3—4 négyzetméteres képek vetítésére alkalmas hagyományos vetítős készülékeket, illetve a nagyméretű képek vetítésére alkalmas ún. Eidophor rendszert kell figyelembe venni.

Orvosi és biológiai célokra oktatási vonalon is jól alkalmazhatók a nagy sorszámú televíziós rendszerek, amelyek kiváló képminősége a finom részletek megfigyelését is lehetővé teszi. Hasonló a helyzet pl. elektronmikroszkópikus képek nagy sorszámú rendszerekben való feldolgozásánál is. Ezek nem általános, hanem speciális igényeket fognak kielégíteni, igen magas beszerzési áruk azonban alkalmazásukat

sajnos késleltetni fogja, de megfelelő előrelátással ezek is rendszerbe állíthatók lesznek. Itt érkeztiünk el ahhoz a ponthoz, ahol vagy szabadjára engedjük a fantáziánkat, vagy korlátozzuk további fejtegetéseinket. Tekintettel arra, hogy új technikák bevezetésénél is szilárdan kell állni a való helyzet talaján, a további, költségesebb megoldásoktól egyelőre el kell tekintenünk. Sok kis, de tervszerű lépéssel elérhetjük azokat a célokat, amelyek az oktatástechnika teljesen új alapjait fektetik le. Nyilvánvaló, hogy az audiovizuális módszerekkel elsajátított anyag begyakorlása, „visszakérdezése” még több új módszer kidolgozását és alkalmazását is szükségessé teszi. Megfelelő előrelátással, jó alapokon nyugvó tervezéssel és a feladatok állandó értékelésével azonban eredményes lépéseket tehetünk az oktatás színvonalának emeléseért. Jól kidolgozott módszerek alapján az elektronika megsokszorozhatja a fejlődés sebességét.

ABSTRACT: The new technological media which started a rapid development of mass communication in the past ten years have also increased the level of technology applied in education and offer new possibilities for the future as well. The author sums up the development of technological media used in education and presents some alternatives to be expected in the near or in the distant future.

Vélemények a sajtóval kapcsolatos változásokról

A közvetlenül a sajtóban bevezetett változások után végzett gyorsvizsgálat szerint az emberek csaknem fele helyeselte a napilapok hétfői megjelenését. Az áremelés hatására elsősorban a szórakozást, művelődést nyújtó lapokról mondanak le az olvasók.

1985. január 1-től több változás történt az újságokkal kapcsolatban. A napilapok az eddigi gyakorlattól eltérően vasárnap nem jelennek meg. Eddig hétfőn volt újságszüneti nap, most viszont valamennyi napilap hétfőn is megjelenik. Ezzel összefüggésben megváltozott a Hétfői Hírek, ezentúl Vasárnapi Hírek címmel jelenik meg hét végén, és mind a napilapok, mind a hetilapok s egyéb sajtótermékek ára átlagosan 25 százalékkal emelkedett.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban végzett gyorsvizsgálatunkban 1985. január 7-én háromszáz budapesti és vidéki városi telefonelőfizető véleményét kérdeztük meg telefonon az említett változásokról. A megkérdezettek négyötöde Budapesten, a többi vidéki városban lakik. Egyharmaduk szellemi, egyharmaduk fizikai dolgozó, egyharmaduk nyugdíjas. Az iskolai végzettség, illetve az életkor szerinti csoportok aránya azt mutatja, hogy az idősebbek és a magasabb végzettségűek inkább rendelkeznek telefonnal, mint a fiatalabbak vagy a kevésbé iskolázottak.*

Mintánk jellemzői alapján meg kell jegyezni, hogy kérdezetteink nagyon

sck vonatkozásban (pl. kulturálisan, tömegkommunikációs eszközgyasztásban stb.) magasan az országos átlag fölött állnak. Véleményüket tehát semmiképpen sem tekinthetjük a legszélesebb közvélemény tükröződésének. Azt is előre kell bocsátanunk, hogy kérdezésünkig csupán egy hét telt el a változások bevezetése után, és így a vélemények inkább az első benyomásokat, hangulatokat tartalmazzák, mintsem az intézkedések hatására bekövetkező reagálásokat, magatartás- és szokás-változásokat.

Vasárnap helyett hétfőn

Valamennyi megkérdeztünk napilapolvasó: négyötödük naponta, 16 százaléuk hetente többször olvas napilapot.**

Nem véletlen tehát, hogy jól tájékozottak voltak, 97 százaléuk tudott a január elsejével bekövetkező változásokról. Tehát tudta, hogy vasárnap helyett hétfőn fog napilapot kapni, és arról is értesült, hogy az újságok ára emelkedett. 84 százaléuk, még azok is, akik nem olvassák a lapot, ismerte a

* Általános iskolát (vagy nyolc osztálynál kevesebbet) végzett 28, középiskolát végzett 37, egyetemet, főiskolát végzett 33,6 százalék. 40 év alatti a minta 27 százaléka, 41—60 év közötti 47 százaléka, és 61 évnél idősebb 26 százaléka.

** Az 1983-ban a TK-ban reprezentatív mintán végzett felmérés szerint az országos napilapok olvasása kisebb mértékű: naponta olvas 67,4 százalék; hetente többször 12,8 százalék; ritkábban 1,6 százalék; egyáltalán nem olvas 17,9 százalék.

Hétfői Hírekkel kapcsolatos változásokat. Arról azonban nem mindenkinek voltak pontos ismeretei, hogy miben áll ez a változás, hisz a lap új címét már csak az előbbi csoport 89 százaléka tudta helyesen megmondani.

A napilapok közel harmadik évtizede nem jelennek meg hétfőn. A hétfő tehát egy kicsit tömegkommunikációs eszközök nélküli nappá vált, hisz nemcsak napilapot nem kaptak az emberek ezen a napon, hanem televíziót sem nézhettek*. Ez a hagyomány most január elsejével megszakadt. Emiatt az is érdekessé vált, hogy ítélik meg az emberek az új helyzetet, helyeslik-e az intézkedést vagy sem.

46 százalékuk válaszolta azt, hogy helyesli, ha ezentúl nem vasárnap, hanem hétfőn kap napilapot, 28 százalékuk kifejezetten helytelenítette ezt az intézkedést, míg egynegyedük nem vállalkozott a megítélésre, vagy nem nyilvánított véleményt. A határozott véleményűek, az „igen”-nel és „nem”-mel válaszolók röviden elmondták indokaikat is. A vasárnapi megjelenés mellett érvelők azt fejtették, hogy vasárnap több idejük jut újságolvasásra. Mások arra utaltak, hogy a hét végi, vasárnapi újságolvasás szertartássá vált számukra, amiről nem szívesen mondanak le. Az emberek nemcsak a saját szempontjaik szerint ítélték meg az új intézkedést, hanem azt is kiemelték, hogy az újságíróknak, a nyomdászoknak és a lapkihordóknak ez kedvező változást jelent, hisz nekik is jár a hétvégén szabad idő.

„Én vasárnap reggel szerettem az ágyban elolvasni az újságot. Hétfőn reggel nincs időm, megyek dolgozni.” (Budapesti fizikai dolgozó)

„Az emberek legtöbbször hét végén ülnek le, és olvassák ki az újságokat. Hétköznap hajszoltak.” (Budapesti nyugdíjas)

„Akik csinálják, azoknak vasárnap kell dolgozni, ezért nem jó. És egyébként is vasárnap kevés esemény történik.” (Budapesti szellemi dolgozó)

„Vasárnap a kertben vagyunk, úgysem érünk rá olvasni.” (Budapesti szellemi dolgozó)

Mint ez a néhány idézet is mutatja, sok szempont merült fel az intézkedés megítélése kapcsán. A változással egyet nem értők aránya magasabb volt a szellemi dolgozók és a budapestiek körében (35—31 százalék). Az intézkedéssel egyetértők legtöbbször a középiskolát végzettek és a nők közül kerültek ki (53—48 százalék). Ezekről a kérdésekről már korábban is készültek intézetünkben felmérések.** Belőlük is az derült ki, hogy vasárnap az embereknek több idejük jut az újságolvasásra.

Magas vagy elviselhető?

Adataink azt mutatják, hogy az újságokat érintő intézkedések eléggé megmozgatják a közvéleményt, hisz már az olvasói szokásváltozással kapcsolatos döntéssel is meglepően magas arányban nem értettek egyet (a minta 28 százaléka).

Még jellemzőbb a határozott vélemény kimondása az áremelkedéssel kapcsolatban. Az árváltozást az emberek egyharmada magasnak, 62 százaléka elviselhetőnek tartotta, és csak öt százalékuk nem mondott véleményt.

Jobban érthető, hogy az emelés érzékenyen érintette a megkérdezetteket, ha figyelembe vesszük, hogy háromszáz interjúalanyunk közel százféle újságot fizet elő vagy vásárol meg (átlagban három újságot olvasnak, ezek-

* Bár a legutóbbi felmérések szerint ilyenkor a szomszédos országok televízióit nézik.

** Jakab Zoltán: Sajtótérmekek ára és kereslete 1979—1981, Rudas János: Szakértői vélemény a napilapok vasárnapi számairól; Tomka Miklós: A szabad szombat felhasználása és megítélése; Vécsei Pál: A napilapok szombati és vasárnapi számainak fogadtatása.

ből egy napilap). Az árváltozásról nem egyformán vélekedtek a különböző társadalmi-demográfiai csoportok: a nőket érzékenyebben érintette, mint a férfiakat. A nők 38 százaléka már túl magasnak, míg 57 százaléka elviselhetőnek tartja az újságok árának emelkedését (a férfiaknál ez az arány 28—66 százalék). Ugyanígy érzékenyebben reagáltak a nyugdíjasok és az alacsonyabb végzettségűek, tehát körükben többen tartották az áremelkedést túl magasnak, mint a többi foglalkozási, illetve iskolázottsági csoportban.*

Az életkor szerinti csoportok véleménye ezzel összhangban azt mutatja, hogy a nyugdíjas korúak között voltak a legtöbben, akik szerint az új árak túl magasak. A mostani áremelést a középkorúak tartották a leginkább elviselhetőnek.

Lemondások

Minden új intézkedéssel kapcsolatban csak hosszabb távon alakul ki magatartás- és szokásváltozás, mégis kísérletet tettünk arra, hogy a véleményeken túl a tervezett vagy tényleges viselkedésről is képet kapjunk. Mintánk tagjai, mint említettük, nagyon sok és sokféle napilapot, hetilapot, képes folyóiratot stb. olvasnak.

44 százalékuk előfizet, 34 százalékuk alkalmanként megveszi az olvasni kívánt újságot. A megkérdezettek csaknem ötöde az előfizetés mellett vásárol is lapot. Az előfizetéssel szorosabb kapcsolat alakul ki az újsággal, ugyanakkor azzal jár, hogy egyszerre nagyobb összeget kell kiadni. Így érthető, hogy például az alacsonyabb végzettségűek és a nyugdíjasok között alacsonyabb a rendszeresen előfizetők aránya, mint a felsőfokú végzettségűek, illetve a szellemi foglalkozásúak körében. Valószí-

nű, hogy az újságárúsítással is összefügg, hogy valaki előfizet-e vagy nem. Ugyanis két és félszer többen fizetnek elő vidéken újságokat, mint Budapesten, mivel vidéken kevesebb helyen árusítanak lapokat. Mintánk tagjainak 93 százaléka, akár Budapesten, akár vidéken él, olvas országos napilapot. A vidékiek emellett az adott környék (város, megye) napilapját is olvassák. Az eddigi felmérésekkel szemben mintánkban a hetilapok és a folyóiratok olvasása sokkal gyakoribb. Megkérdezetteink 63 százaléka olvas valamilyen hetilapot (leggyakrabban a Nők Lapját, utána a Rádió és Televízió Újságot, a Magyarországot és a Heti Világgazdaságot), és 21 százaléka valamilyen folyóiratot (itt nagyon sokfajta folyóirat jöhet számba, mivel ezek jobban az egyéni, speciális érdeklődéshez, foglalkozáshoz kötődnek).

Interjúalanyaink közül 48-an (16 százalék) számoltak be arról, hogy az áremelkedés hatására kevesebb újságot vesznek, illetve szándékoznak venni. Ezek között magasabb azoknak az aránya, akik egy-egy lap vásárlásáról mondanak le, mint akik az előfizetésről. Az 1979—1980-as sajtóáremelések után Jakab Zoltán is olyan tendenciákat tapasztalt, hogy akik többet költöttek újságvásárlásra és előfizetésre, azok az áremelés után csökkentették a sajtó iránti keresletüket.

Már az árak megítélésénél is kiderült, hogy a nyugdíjasokat érzékenyebben érintette a változás, és ez az újságokról való lemondásban is tükröződött. A nyugdíjasok 12 százaléka ezután kevesebb újságot vesz, és 8 százalékuk már le is mondta az eddig előfizetett lapját. A szellemi foglalkozásúak körében nem tapasztaltunk ilyen nagy mértékű változást (8 százalék mondta, hogy ezután kevesebb újságot vesz, és csak 3 százalék mondott le előfizetést). A fizikai

* A lapok új árát túl magasnak tartja a szellemi foglalkozásúak 23, a fizikai dolgozók 36 és a nyugdíjasok 39 százaléka, továbbá az általános iskolát végzetek (illetve a nyolc osztályt sem végzetek) 41, a középiskolát végzetek 31 és az egyetemet, főiskolát végzetek 28 százaléka.

dolgozók közt az alkalmankénti újságvásárlás elterjedtebb, és így érthető, hogy azok aránya magasabb (14 százalék), akik a jövőben kevesebb újságot szándékoznak venni (az előfizetésről 3 százaléku mondott le).

Ha áttekintjük a lemondott újságok listáját, láthatjuk, hogy megkérdőjelezteink először azokról a képes hetilapokról, folyóiratokról, hetilapokról mondanak le, amelyek színesebbé tették szabad idejüket, egyfajta kikapcsolódást, szórakozást nyújtottak nekik. Így a szellemi toglalkozásúak az *Interpress Magazin*, a *Film Színház Muzsikát*, az *Autó-Motort* és az irodalmi folyóiratokat mondták le, a fizikai dolgozók pedig a képes hetilapokat (a *Nők Lapját*, az *Ország Világot*, a *Világ Ifjúságát*, a *Fülest* stb.). Ugyancsak ők határoztak úgy, hogy ezentúl lemondanak olyan reprezentatív folyóiratokról, mint a *Lakáskultúra* vagy a *Magyar Konyha*. Sajnálatos tény, hogy a nyugdíjasok alacsony jövedelmük miatt napilapokról és olyan hetilapokról kénytelenek lemondani, mint a *Nők Lapja*, a *Ludas Matyi* és a *Rádió és Televízió*

Újság.* Ez utóbbi azért is figyelmet érdemel, mert éppen a nyugdíjasok azok, akik számára a tömegkommunikációs eszközök, a rádió és a tévé jelentik a szórakozás, a kulturálódás és az információszerezés szinte egyedüli forrását. A tömegkommunikációs eszközökkel való nagyon szoros kapcsolat miatt számukra nagyobb a jelentősége az RTV-újságnak, amiről most lemondani kényszerülnek.

A gyorsvizsgálatban tükröződő tendenciák véleményünk szerint nem jelentik azt, hogy az emberek a későbbiekben nem térhetnek vissza kedvenc lapjaik olvasásához. (A korábbi vizsgálatok szerint az áremelések utáni első hónapokban a vásárlói magatartás szinte kiszámíthatatlan. Egyik napról a másikra a legváratlanabb reagálások következnek be.) De az sincs kizárva, hogy egyéb, az életszínvonalat érintő változások hatására a vizsgálatunkban bemutatotthoz képest még nagyobb mértékben fognak lemondani a sajtótermékek vásárlásáról, illetve olvasásáról.

Szilágyi Erzsébet—Tölgyesi János

ABSTRACT: According to the rapid investigation carried out immediately after the introduction of changes in the press in January, 1985 almost half of the people interviewed agreed with the appearance of dailies on Mondays. As a consequence of price rises the readers first of all give up buying papers offering entertainment and education.

* Az idézett 1981-es vizsgálat is azt mutatta ki, hogy elsősorban a *Rádió és Televízió Újság*, a *Nők Lapja* és az *Interpress Magazin* olvasásáról mondtak le az emberek.

Csökkenő tartalékok

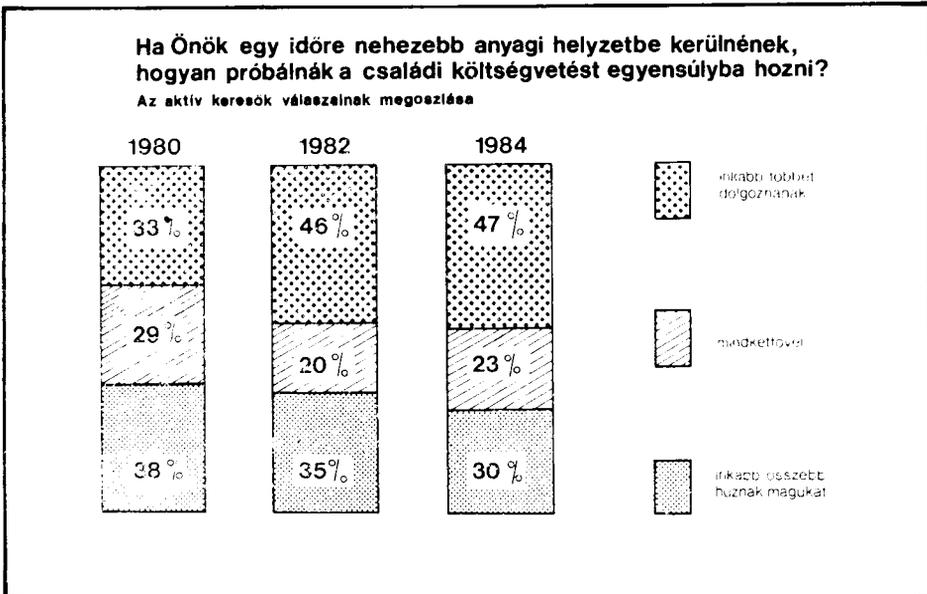
A családok gazdasági alkalmazkodásáról végzett kutatássorozat eredményei azt mutatják, hogy az életszínvonal csökkenését az emberek egyre kevésbé tudják a fogyasztásuk korlátozásával ellensúlyozni.

1984 őszén a megkérdezettek 41 százaléka azt mondta, hogy ha családja egy időre nehezebb anyagi helyzetbe kerülne, elsősorban többletmunkával próbálná a családi költségvetést egyensúlyba hozni.*

1980-ban az aktív keresők körében még a fogyasztás korlátozását választók alkották a legnépesebb csoportot

(36 százalékkal). 1982-re 35, 1984-re pedig 30 százalékra csökkent az arányuk, miközben a többletmunkát választók aránya 46, illetve 47 százalékra emelkedett.

A változások mögött nem annyira az igények növekedése húzódik meg, mint inkább a családok anyagi helyzetének romlása, a fogyasztás korlátozásában

* A vizsgálatok 1980-ban, 1982-ben és 1984-ben az ország felnőtt lakosságát reprezentáló 1000 fős mintákon készültek.

reljő tartalékok kimerülése. 1980-ról 1982-re még nőtt azoknak az aránya, akik a különböző lakásfelszerelési, tartós háztartási és kulturális cikkekhez, szabadidős szolgáltatásokhoz való hozzájutást nem luxusnak, hanem természetesennek találták. 1982-ről 1984-re viszont megállt, sőt a szóban forgó javak egészét tekintve némileg meg is fordult ez a tendencia. Elsősorban a szabadidő eltöltésével kapcsolatos szolgáltatások, javak (mint a külföldi utazás, éttermi ebéd, a divatos öltözködés) minősültek nagyobb arányban luxusnak. (Más dolgok esetében főként a bizonytalanságra utaló, közbülső válaszok váltak gyakoribbakká.)

Szintén a személyes anyagi helyzet nyomását jelzi az, hogy 1980-ról 1984-re jelentősen csökkent azok hányada, akik elégedettek lennének, ha a következő négy-öt évben nem változna családjuk életszínvonala. 1980-ban az aktív kereső korúak 40 százaléka mondta azt, hogy ebben az esetben csaldódt lenne. 1982-ben már 50 százaléku

válaszolt így, 1984-ben pedig 54 százaléku.

A jövedelem növelésére irányuló törekvéseket jelzik azok a válaszok is, amelyek a magasabb jövedelemért vállalt pluszterhekre vonatkoztak. 1980-hoz képest 1984-ben lényegesen többen végeznének másfélszeres keresetért másfélszer annyi munkát (46 : 61 százalék), illetve lényegesen többen vállalnának gyakori hét végi munkával járó beosztást (43 : 56 százalék). Ha kisebb mértékben is, de szintén emelkedett azoknak a hányada, akik a magasabb keresetért a jóval nagyobb felelősséget is vállalnák (55 : 61 százalék), illetve egy hosszabb, nehéz tanfolyamot is elvégeznének (53 : 58 százalék). Ugyanakkor az adott jövedelememelkedés csak a keresők kisebb része számára jelentene megfelelő ellenértéket a családtól való tartós különélésért (22 százalék), illetve a lényegesen rosszabb munkakörülményekért (26 százalék).

Tardos Róbert

ABSTRACT: The results of a series of research on the economic accommodation of the families show that people find it more and more difficult to compensate the decreasing living standard by restricting their consumption.

Nagyfokú borúlátás

A gazdasági közhangulat alakulásáról

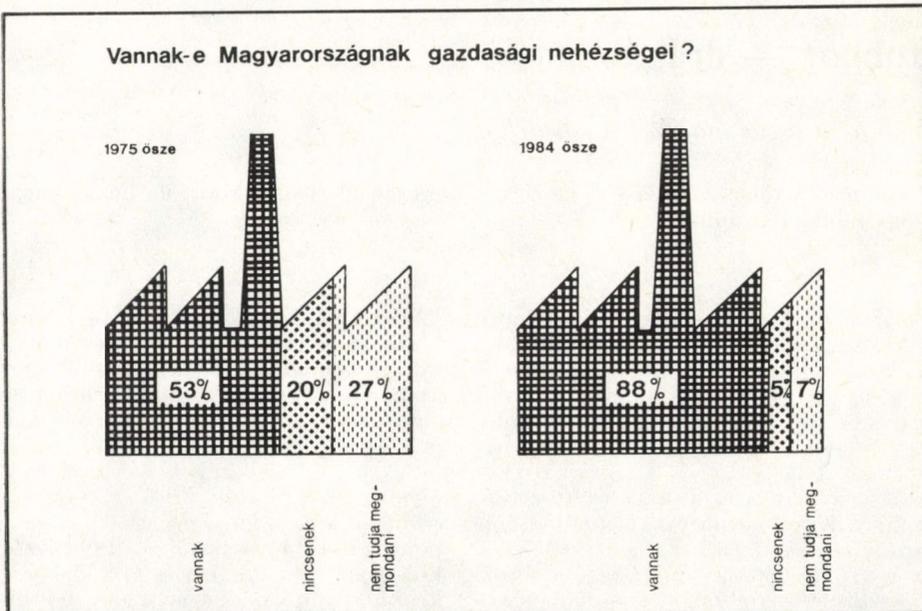
Az elmúlt fél évben összességében véve tovább romlott a felnőtt lakosság gazdasági hangulata.

1984 őszen az emberek 88 százaléka mondta azt, hogy az országnak vannak gazdasági nehézségei.* A problémakör nagyfokú tudatosulását jelzi, hogy mintegy 10 évvel korábban, 1975 tavaszán csak 53 százaléuk válaszolt így.

A megkérdezettek 27 százaléka nagyoknak ítélte az ország gazdasági nehézségeit, 35 százaléuk pedig tartósaknak.

Az emberek 41 százaléka arra számít, hogy a következő egy-két évben nem változik az ország gazdasági fejlődése: 37 százaléuk azt gondolja, hogy meggyorsul, 11 százaléuk pedig azt, hogy lelassul.

Az életszínvonalról szintén azt mondták a leggyakrabban az emberek, hogy a következő egy-két évben nem változik (40 százalék), 32 százaléuk derű-

* A vizsgálat az ország felnőtt lakosságát reprezentáló, 1000 fős mintán készült.

látóan ítélte meg az életszínvonal alakulását, 24 százalékkuk pedig borulátóan.

Személyes anyagi helyzetéről szólva az emberek döntő többsége nagyfokú borulátásnak adott hangot. 85 százalékkuk úgy érzi, hogy a keresetek és az árak „versenyében” az utóbbiak „győztek”, vagyis a keresetek emelkedése nem fedezte az árakét. Nem sokkal kisebb azoknak az aránya, akik úgy látják, hogy a reáljövedelmük is kedvezőtlenül alakult: a kérdezettek 76 százaléka azt mondta, hogy az egy évvel ezelőttihez képest kevesebbet tudott

vásárolni a jövedelméből. Végül a vásárlási-beszerzési lehetőségeket is kedvezőtlenül ítélték meg az emberek, sőt ezek megítélésében következett be a legnagyobb változás: 1984 tavaszáról 1984 őszére 42 százalékról 51 százalékra emelkedett azoknak az aránya, akik úgy tapasztalták, hogy az elmúlt évben növekedtek a vásárlási-beszerzési nehézségek. A személyes helyzetre vonatkozó vélemények még egyetlen — eddig vizsgált — időszakban sem voltak ennyire pesszimisták.

Pataki Judit

ABSTRACT: In the past six months the general feeling of the adult population concerning economic situation has continued to worsen.

Jobbat — drágábban

Vélemények a magánkereskedelemről

Az emberek többsége igénybe veszi a kiskereskedők szolgáltatait, de nem akarja, hogy nőjön a számuk.

A vizsgálat* adatai szerint a felnőtt lakosság 66 százaléka szokott magánkereskedőnél vásárolni. Elsősorban zöldséget, gyümölcsöt vesznek (kétharmaduk), másodsorban ruhaneműt (több mint egyharmaduk), harmadsorban pedig autó- és motoralkatrészt (15 százalékkuk) és pékárut (10 százalékkuk). Egyéb áruajtákat ennél kisebb arányban említettek.

A zöldséget, gyümölcsöt vásárlók 69 százaléka szebbnek, frissebbnek találja a kiskereskedő áruját, 14 százalékkuk nagyobbak látja a választékot,

12 százalékkuk csak itt kapja meg, amit keres, 8 százalékkuk pedig az árat találja alacsonyabbnak. A zöldséget, gyümölcsöt vásárlók közel egyötöde említette azt, hogy a kiskereskedő boltja közelebb van.

A ruházati cikkeket vásárlók egyforma (30 százalék körüli) arányban említették a minőséget, a divatszempontokat és a választékot. 18 százalékkuk olyan árucikkeket talál a kiskereskedőnél, amelyeket az állami boltokban nem.

Az autó- és motoralkatrészt vásár-

* 1984 őszén, az ország felnőtt lakosságát reprezentáló, 1000 fős mintán készült vizsgálat.

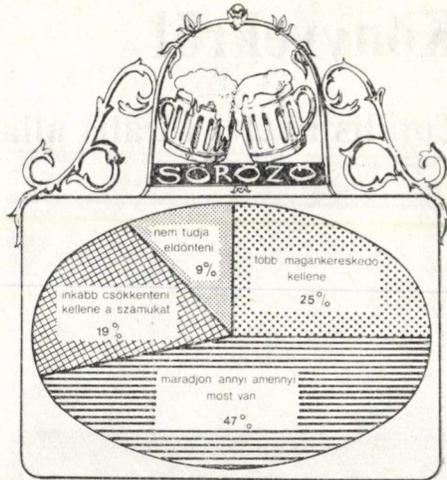
lők közel 90 százaléka az állami boltokban nem kapja meg, amire szüksége van. 10 százalék körüli arányban említették a kiskereskedő boltjának közelségét és a nagyobb választékot.

A pékárut vásárlók több mint háromnegyede a kiskereskedő áruját találja szebbnek, frissebbnek, negyedrésziüknek a kiskereskedő boltja van közelebb. Néhányan a nagyobb választékot és az udvarias kiszolgálást említették.

A felnőtt lakosság 34 százaléka nem szokott magánkereskedőnél vásárolni. 12 százalékának a számára föl sem merült ennek igénye; vagy azért, mert az állami boltokban is megkapja, amit keres, vagy azért, mert megtermeli amire szüksége van. A megkérdezettek 10 százalékának a lakóhelyén nincs is ilyen bolt, 7 százalékuk pedig azért nem vásárol kiskereskedőknél, mert drágának találja az árujukat.

Azok, akik magánkereskedőknél is vásárolnak, úgy látják, hogy ők udvariasabbak, mint az állami boltok eladói, és a szakmai hozzáértésük is nagyobb. A kiskereskedőknél — mondják — nincs olyan zsúfoltság, ingerültség, sorállás, és a tisztaságra is jobban ügyelnek. Az állami boltok javára csupán az áruk olcsóságát írták.

A lakosság 25 százaléka azt szeretné, ha több magánkereskedő lenne — elsősorban a nagyobb választék, a kevesebb hiánycikk reményében. 47 százalékuk azt tartaná jónak, ha nem változna a számuk, 19 százalékuk pedig azt, ha csökkenne. A növekedést ellenzők egyharmada épp megfelelőnek tartja az

állami és a magánszektor arányát; vagy azért, mert jónak találja az ellátást, vagy azért, mert a kiskereskedők szaporodásától nem reméli az ellátás javulását. Egynegyedük a magánkereskedelem magas árait, sőt árfelhajtó hatását említette indokként.

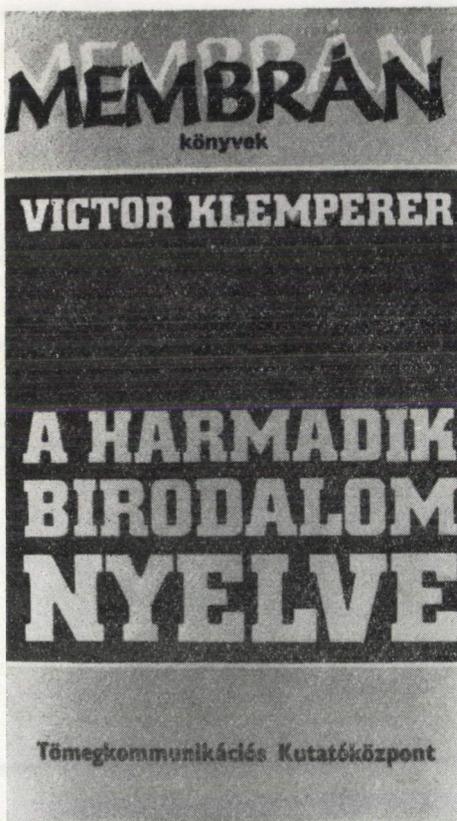
Mindamellett az emberek 48 százaléka arra számít, hogy tíz év múlva az üzleteknek a mainál nagyobb hányada lesz magánkereskedelmi egység. 10 százalékuk azt gondolja, hogy nem változik a maszek boltok aránya, 10 százalékuk pedig azt, hogy csökken. A megkérdezettek 32 százaléka nem bocsátkozott jöslatokba.

Szurkos Mária

ABSTRACT: The majority of people take advantage of the services of private retailers. however, they do not want their number to grow.

Könyvekről

Totális nyelv, totális állam

Victor Klemperer: *A Harmadik Birodalom nyelve*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 1983.

„A totalitásra való törekvés a szervezési lázat... egészen a macskáig levitte: az állatvédő egyletben nem kellett többé adót fizetnem a macskáimért, mert a ‚Német Macskaélet’-ben — szavamra mondom, így hívták akkoriban az egylet pártlappá lett közlönyét — nem lehetett többé helye olyan, fajukról megfélemedezett lényeknek, amelyek zsidóknál tartózkodtak. Később azután elvették tőlünk a háziállatainkat: a macskákat, kutyákat, sőt a kanárimadarakat is, és megölték őket. Nem szórványos esetekben vagy egyéni aljasságból, hanem hivatalosan és szervezeten, és ez egyike azoknak a szörnyűségeknek, amit semmiféle nürnbergi per nem ítél el.”

Victor Klemperer, korábban a francia felvilágosodás irodalmával foglalkozó professzor, majd csak „a zsidó Klemperer” vagy éppen „Mocskos-barom Izrael Pál zsidó”, minden reggel fél négykor felkelt, és feljegyezte naplójába az előző napon történeteket, mielőtt elindult volna a drezdai levélboríték- és zaeszkógyárba, munkaszolgálatra. Szerencsés volt: árja felesége révén egyike volt azon keveseknek, akiknek minimális esélyük volt az életben maradásra, a végső „likvidálástól” pedig megmentette Drezda lebombázása.

Naplójegyzetei és az 1946-ban, a kiadás előkészítése során hozzájuk fűzött kiegészítései a kényszerű történelmi „résztvevő megfigyelés” egyedülálló dokumentumai. Klemperer, akit fokozatosan fosztottak meg az élet minden tárgyi és szellemi feltételétől, a belső integritás megőrzésének eszközeként választotta (ha ugyan az ő esetében van értelme ennek az ígének) annak az egyetlen osztársadalmi jelenségnek a regisztrálását és elemzését, amelytől — éppen totalitása miatt — a tilalmak

rendszerével sem tudták elszigetelni, és ez a Harmadik Birodalom nyelve volt. „Nagyon hamar megerősödött a felszólítás — írja —, hogy emelkedjem a körülmények fölé, és brizzeem meg a belső szabadságomat ezzel a mindig hatásos formulával: LTI, LTI!” (A mű eredeti címe is LTI, azaz Lingua Tertii Imperii.)

Klemperer könyve kettős értelemben is jelentős. Tudományos jelentősége komplexitásában van: a Harmadik Birodalom nyelvét mint történelmi és társadalmi képződményt jelen idejűségében, belülről, funkcionáltságban elemzi. Ezen túlmenően azonban a szerző számára az események belső logikájának megértésére való törekvés, a jelenségek objektív elemzése és az elfogulatlanosság ily módon való megőrzése, a személyes életét is meghatározó történések tudományos szemlélete — amit semmilyen intézkedéssel el nem vehetnek tőle — a humanitás megőrzésének az egyetlen módját is jelenti. Könyve a legjobb értelemben vett tudósi magatartást mint a humánus magatartás egyik lehetséges formáját is dokumentálja. Klemperer, a krónikás és a filológus nemcsak azért elemzi az LTI-t, mert ehhez ért, hanem azért is, mert csak ebbe tud kapaszkodni, mint — saját hasonlata szerint — a kötéltáncos az egyensúlyozó rúdja: addig lehet azonos önmagával, amíg ezt csinálhatja.

Csak a huszadik század technikája tette lehetővé, hogy egy politikai hatalom olyan tökéletesen a céljai szolgálatába állítsa a rádiót, filmhíradókat, újságokat, plakátokat, tankönyveket, transzparenseket, jelképeket, utca- és helységneveket át mindenkihez eljutó nyelvet, ahogy ezt a Harmadik Birodalom is tette. És Klemperer minden verbális és nem verbális kommunikációs jelenséget elemez, amely a hatalomnak az emberekhez s az embereknek a hatalomhoz való viszonyából eljut hozzá: a germanizált falvak és városok nevét, a felsőfokokat és az állandó jelzőket, a meneküléskor látott iskolai térképeket, az árjak és a zsidók keresztnevének szabályozását, a hős északi férfiakat és nőket ábrázoló plakátokat, a tanburmajor táncát, azt, hogy hogyan kell kinéznie egy előírászerű Dávid-csillagnak és a zsidók és nem-zsidók névtábláinak. És természetesen az LTI nyelvét a sajtóban, a szónoklatokban (mindezekről a zsidókat eltiltották) és a legkülönbözőbb emberi megnyilvánulásokban. A fasizmus nyelve valóban totális volt: a Gestapo, az emberséges polgárok és a zsidó-

ház lakói egyaránt ezen a nyelven beszéltek. A könyv talán legnegrázóbb részei éppen azok, amelyekben azt írja le a szerző, ahogy a zsidók használják a győztesek nyelvét: a kulturált filológusnő „rögbontást” enleget irodalmi élményei kapcsán, a „fogellátó” (ahogy a zsidó fogorvosokat kellett nevezni) a németek „jellegzetes alacsonyabbrendűségéről” elmélkedik, kollégája pedig arról, hogy a „marxizmus arra készül, hogy a világot tervszerűen átjátssza a zsidók kezére”.

Mert Klemperer könyve nemcsak a Harmadik Birodalom nyelvééről és a nyelvi jelenségek mögül előbukkanó mindennapi életről szól, hanem ennél többről. Arról, hogy az LTI, a totális nyelv hogyan vált a totális állam kiépítésének egyik legfontosabb eszközévé, amellyel a politikai hatalom legitimizálni tudta magát az intézményekben és az emberek tudatában, és amelyet a legkülönbözőbb politikai és társadalmi intézmények pusztán működésükkel, az állampolgárok a társadalmi kommunikációban való pusztán részvételükkel is újra meg újra megerősítettek, megszilárdítottak és kizárólagossá tettek. A hatalom nem egyszerűen azé volt, aki a nyelv különböző megjelenési formái, a tömegkommunikációs eszközök, a filmek, a könyvek stb. fölött rendelkezett, hanem magában a nyelvben létezett: a nyelv megjelenési formái a hatalom megjelenési formái voltak. Ennek bemutatásával és tudatosításával Klemperer könyve negyven évvel a fasizmus leverése után is újat tud mondani. Hogy a nyelv mennyire legitimizálta a fasizmust, mennyire segítette elő maga is a fennmaradását, jól mutatják a könyvnek azok a részei, amelyek az utolsó pillanatokról és a háború befejezése utáni hónapokról szólnak: az emberek még akkor is az LTI-t beszélték, ezen a nyelven gondolkodtak. Az LTI-t lehetett a legnehezebben legyőzni.

Ez a nyelv ugyanis — és ez a fasizmus sikerének egyik titka — egy totális, minden részletében kidolgozott világértelmezést kínált fel „fogyasztásra készen” az embereknek önmeghatározásaik, azonosulásaik, a világhoz és önmagukhoz való viszonyuk minden vonatkozásában, a múlttól és a jövőről, az érzelmekről és az eszmékről, a külső megjelenésről és a mozgáskultúráról, a mindennapi tevékenységekről, a lét és a nemlét végső kérdéseiről. Ugyanakkor kategorikus imperatívusz jellege és az alternatív világértelmezések kiiktatása annak a kollektív élménynek a vonzását kínálta, amely az

egyéni döntésekkel járó egyéni felelősség megszűnésének érzéséből táplálkozott. A Harmadik Birodalom felfedezte a nyelv erejét (nem véletlen, hogy Klemperer Hitleren kívül éppen a propaganda-miniszter Goebbels és a főideológus Rosenberg nyelvhasználatával foglalkozik a legtöbbet), és a nyelvet a totális ideológia szolgálólányává tette.

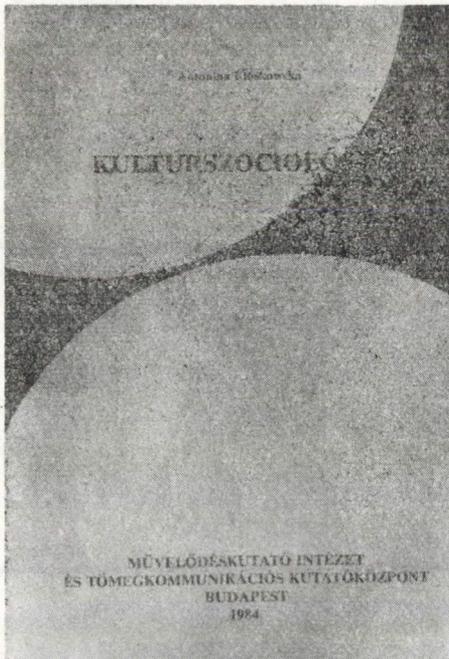
Klemperer könyvének egyik legfájdalmasabb kérdése, amelyet a szerző újra meg újra feltesz magának, az, hogy a faszizmus ideológiájával hogyan azonosul-

hattak jelentős értelmiségiek is, hogyan határozhatta meg és hathatta át ez a legkülönbözőbb tudományokat (még az olyan, látszólag politikamentes tudományt is, mint amilyen például a gyógy-szerészet). Úgy vélem, hogy erre a kérdésre éppen Klemperer adja meg a választ — az egyik lehetséges választ — a Harmadik Birodalom nyelvének bemutatásával.

A könyvet Lukáts János példaszertű, szép fordításában olvashatjuk.

Szabó Ildikó

A kultúra szociológiája

Antonina Kloskowska: Kultúrszociológia. Művelődéskutató Intézet — Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1984.

A nemzetközileg elismert lengyel kultúrszociológus ebben a könyvében arra tesz kísérletet, hogy elméleti keretet biztosítson a kultúrára és ezen belül a művelődésre irányuló szociológiai kutatásoknak.

A szerző már a bevezetőben leszögezi, hogy a téma megközelíthetetlen antropológiai és etnográfiai ismeretek nélkül. Majd a legáltalánosabb kultúrameghatározások ismertetése után arra a következtetésre jut, hogy a kultúra szociológiájának „nem lehet tárgya a globális értelemben vett kultúra”.

Koncepciójának alapvető terminusai az emberi viselkedés és a cselekvés. *A. Weber*, *R. MacIver*, *A. L. Kroeber*, *L. White* és mások alapján osztályozza a kultúra kategóriáit és bebizonyítja, hogy a kultúra szociológiájának mint sajátos szaktudománynak a tárgya a szimbolikus kultúra (ennek felel meg *Kroeber*-nél az „értékek kultúrája”, *White*-nél az „ideológia”), és nem tárgya sem a „lét kultúrája”, sem a „társadalmi kultúra” (ez utóbbiba tartozik pl. a vallás). Így érkezik el a jelek tipológiájához. Leszögezi azonban, hogy a szimbolikus kultúra nem foglal magába minden jelet és használatuknak mindenféle szituációját, a szociológiának ez az ágazata nem foglalkozik a szemiózis összes társadalmi megnyilvánulásával. Ugyanakkor szerinte a szimbolikus kultúra csak a szemiotikai és az axiológiai kritériumokkal együtt határozható meg. Az

érték az emberi magatartások és cselekvések vonatkozási tárgya. A követelményértékek (a „kell” fokának különbözőségei) az empirikus szociológiai kutatások által megállapítható tények. Az empirikus vizsgálatok számára négy típusból álló rendszert javasol: 1. az elismert, 2. az érzékelt, 3. a realizált és 4. az objektív vagy vitális értékeket.

A szerző szerint az emberi interakciók túlnyomó része szemiotikai viselkedés, az kommunikáció formájában valósul meg. A kommunikáció fogalmát — írja — „legtöbörbben jelek vagy szimbólumok segítségével végbemenő interakcióként határozhatjuk meg”. Amikor a társadalmi kultúra és a szimbolikus kultúra közötti viszonyt elemzi, az elemzés középpontjában a kommunikációval kapcsolatos jelenségek és fogalmak állnak. Itt közel jut *J. Habermas* kommunikatív, azaz szemiotikai interakcióként meghatározott emberi cselekvés típusához.

Mintegy 200 oldalnyi „bevezető” után érkezik el *Kloskowska* a vállalt lényeghez: megfogalmazni a kultúra szociológiájának mibenlétét, természetrajzát. Ez az előkészítő könyvnyi rész önmagában is nem mindennapi vállalkozás: óriási ismeretanyag, elfogulatlan irodalomfeldolgozás alapján tisztázza, hogy mi minden nem tartozik a kultúra szociológiájába, hogy mi a kapcsolata a kultúraelméleteknek, kultúrológiának és a kultúra szociológiájának, hogy mit adhat, mivel termékenyítheti meg az antropológia, az etnográfia, a filozófia, a szemiotika, a kommunikációelmélet, az általános szociológia és az esztétika a kultúra szociológiáját. Az elméletek konfrontáltatásának a módja Közép- és Kelet-Európában egyedülálló vállalkozás. Külön érdeme, hogy érzékeltetni tudja, empirikus kutatások, empirikus adatbázis is meghúzódik az elméleti összegző tevékenység mögött (bár épp a kultúrafogalom értelmezésére vonatkozó vizsgálat között adatával szemben szkeptikus vagyok: *Kloskowska* szerint az alacsony átlagos műveltségi színvonal ellenére a lakosság 83 százaléka meg tudta határozni a kultúrát. „A kultúra köznapi meghatározása” címen közölt táblázatot — 86. o. — sem találok igazán meggyőzőnek). A névsor azonban szokatlanul impozáns (*Cassirertől Sahlinsig, Durkheimtől Baudrillardig*) és nemcsak a legismertebbekre (pl. a két *Weber, Malinowsky, Lévi-Strauss, Bourdieu* stb.) korlátozódik. Marx mellett leginkább *A. L. Kroeber* hatása nyilvánvaló, akinek nyolc

könyvére és számos tanulmányára hivatkozik. Jelentős a lengyel szerzőkre, főként *F. Znanieckire* történő utalás. Sajnálatos módon mindössze egyetlen magyar szerzőt idéz, őt is egyszer: *Lukács Györgyöt*. E probléma vizsgálata is beletartozik a kultúra szociológiájába: miért ismerjük jobban az amerikai, a francia szakirodalmat — *Kloskowska* leginkább e kettőben járatos —, mint a közvetlen környezetünk gondolkodóit? E témában is sokan publikáltak figyelemre méltó módon — *Agh Attilától Józsa Péteren át Vitányi Ivánig* —, ha nem is azzal az összegző igénnyel, mint e mű szerzője.

A kötet második része szól a kultúra szociológiájának tárgyáról, a szimbolikus kultúráról. E részben foglalkozik a szerző a tömegkommunikációs kutatásokkal (magát a tömegkommunikáció-elméletet interdiszciplináris jellegűnek tartja). A televíziót ismeri el a szimbolikus kultúra valamennyi kommunikációs esatarnája közül a legnagyobb tömegbefolyású, hatósugarú közlési eszköznek. A szimbolikus kultúra második rendszerének (színház, képzőművészet, zene stb.) minden fejlett országban kisebb a közönsége, mint a tömegkommunikációs eszközöknek.

A. Tudor kommunikációs modelljének segítségével bemutat egy olyan modellt, amelynek alapján elhatárolható egymástól a kultúra szociológiájának három alapvető tárgya. Az első: az alkotó-közlő és az alkotótevékenység folyamata, a második: a mű-közlemény, a harmadik: a befogadók és a közlemény konstruálási folyamata a társadalmi tudatban. Ebből következően a kultúra szociológiájának „az a feladata, hogy a szimbolikus kultúrát a társadalmi kultúrára, tehát a vizsgált társadalom struktúrájára és dinamikájára” vonatkoztassa. Ezután jut el *Kloskowska* „a kultúra hármas rendszeré” című fejezetben a történeti áttekintés, előzmény után a tömegkultúra fogalmához. Leszögezi, hogy hibás eljárás volna az egész mai kultúrát a kommunikáció közvetett eszközeinek tömegkultúrájaként felfogni.

Külön fejezetet szentel a művészet-szociológiának, mint a szimbolikus kultúra egyik ágazatának. A művészet szociológiai értelemben kommunikáció. Az empirikus kutatónak főként a befogadók értelmező reakcióinak vizsgálatát javasolja. Különböző koncepciókat ismertet *Taine-től kezdve Goldmannon* át *R. Weimannig, H. Sivertig, U. Eco-ig*, de igazából nem lép tovább a szokásos kereteken

(kb. ugyanennyit mondott *Józsa Péter* is a máig egyetlen magyar nyelvű Művészet-szociológia kötet, válogatás előszavában). *Kloskowska* a befogadóra koncentrálnál, mivel a szimbolikus kultúra összes ágában központi kategóriának tekinti a részvételt, a részvétel formáját, az újjáalkotást. Elismeri, hogy nem rendelkezünk jó kutatási apparátussal, s ez nehezíti e kérdés alapos, mély feltárását, megismerését. Ezt a fejezetet követi az, amelyben főként a lengyel kultúra fejlődésének mutatóit ismerteti, elsősorban a kulturális intézményekben való részvétel, a szimbolikus kulturális javak fogyasztása tekintetében (tévé- és rádióelőfizetők, könyv- és újságértékesítés, színház- és múzeumlátogatottság, iskolai végzettség stb.).

Kloskowska a „hívő” kulturológusok közé tartozik: hisz a kultúra mennyiségi és minőségi fejlődésében, recepciójában. Végül, az utolsó fejezetben, saját magát védi meg az eklekticizmus vádjától és vallja, hogy a számos szerző segítségével szintetizálásra törekedett. Könyve sokunkhoz szól és sokunkat érint. Kiadása a hazai kultúrakutatókat is hasonló vállalkozásra serkentheti. Csak a „Kultur-szociológia” címet nem tartom szerencsésnek. Az eredeti cím így hangzik: a kultúra szociológiája. Itthon is inkább ennek a terminológiának a meghonosítására kellene törekednünk.

S. Nagy Katalin

Több, mint kommunikáció

Todor Petev: A tömegkapcsolatok és az egyén. Nauka i izkusztvo, Szófia, 1984.

„A világ egy marékban” — ilyen aforizmaszerűen minősíti Jean-Louis Servan-Schreiber a globális méretű információk kapcsolatának az egyénre irányuló legfontosabb hatását. Mit veszít és mit nyer ebben a folyamatban az ember? A világ eseményeinek összezsugorítása egy képernyő vagy mozivászon, esetleg egy újságoldal méreteire nem szüli-e vajon benne azt az illúziót, hogy speciálisan, személyre szólóan van tájékoztatva az életfontosságú jelenségekről? Az információk sokasága milyen kapcsolatban van valós szükségleteivel? Másrészt: milyen más úton — ha nem a tájékoztatási eszközök útján — kaphatná meg az aktuális információt az eseményekről és a tényekről, amelyek bár közvetve, de mégis érintik személyes biztonságát, lehetőségeit és fejlődésének távlatait.

A horizont kitágulását (ezen keresztül az emberi életközeg kitágulását), ám egyzersmind a bőség zavarában egyre nehezebb szelektálni (és döntési) kör megvonását Walter Benjamin így jellemzi 1936-ban: „Az emberiség, amely Homérosz idején az olimposzi istenek megfigyelésének méltó tárgya volt, mostanra már csak önmaga számára vált azzá.” A század közepétől kezdve a társadalmi információ elsőrangú kulturális értéként állandósul

Ugyanakkor az információ dömpingje az eddiginél sokkal inkább kielezi a „társadalom — szociális csoport — egyén” szisztéma egyedei közötti tömeges kapcsolatokat.

A szerző kiemeli, hogy a „tömegkapcsolatok” nem egyszerűen szinonímája a „tömegkommunikáció” fogalmának. A fogalom Elit Nikolovtól származik, és a szerzőnek azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a kommunikációs közvetítők szerepe egyszerűen az, hogy az egyént, a társadalmi csoportokat, a regionális közösségeket bevonják a nagyobb emberi egységekbe. Tehát a „tömegkapcsolatok” fogalma azt is jelenti, hogy az, amit a tömegtájékoztató eszközök végeznek (vagy végezniük kellene), azt a célt szolgálja, hogy bevonja az egyedeket a társadalmi élet különböző szféráiban végbemenő folyamatokba. Amennyiben a kommunikációs kölcsönhatások az érintkező egyedek társadalmi tulajdonságainak hordozói, ezek a kölcsönhatás-kommunikációk „tömegkapcsolat-fenntartásnak” tekinthetők. A többiek csupán informatív jellegűek.

A vizsgálódás másik fő vonala: a sajtó, rádió, televízió szerepének körvonalazása a korszerű emberi szükségletek (be)fogadásánál és visszatükrözésénél. Ezek az eszközök nemcsak hozzásegítenek a szükségletek gyakorlati megvalósításához, hanem ugyanakkor kitágítják a legemberibb tulajdonságokat — a visszatükröző képességet. Ily módon a recipiens nemcsak befogadó, hanem feldolgozó, szűrő, továbbadó, a makro- és mikrokörnyezet és -klíma alakítója. Az információ útja nem áll meg a befogadónál, hanem azon keresztül — mint egyfajta fénytörő prizma keresztül — tovább folytatódik.

Ebben a folyamatban a kitágított emberi életközeg megteremtésének alapvető feltételévé válik a gazdasági, politikai és kulturális folyamatok internacionalizációja. Ez viszont egy ellentmondásos kultúrhatáret eredményez. Mi itt az ellentmondás?

A nagyfokú internacionalizációval párhuzamosan a nemzetközi és a nemzeti kultúrához való viszonyulás egy eddiginél élesebb elhatárolódása figyelhető meg. A soknemzetiségű kulturális cserekapcsolatok sűrűsödése egy sor elszakadást szült a folklor területén. A kulturális hagyományok cseréjének tradicionális módjai eltűnnek, ami egyfajta deperszonalizációt eredményez a nemzeti kulturális kincs közvetítésében. A hagyományos tiszta

improvizáció és az őstehetség kibontakoztatása alulmarad a kulturális javak megteremtésében és terjesztésében mutató professzionizmussal szemben. A ma embere többet tud Luther szenvedéseiről vagy Che Guevara meggyőződéséről, mint szomszédai problémáiról, mint rokonai szenvedéséről. Szociális-kulturális közegünk hihetetlen kitágulása nem szül-e a ma emberében egy különös szellemi távolbanzést?

Gondolati világunknak ilyen szerteágazó információmennyiséggel való feltöltése azzal jár, hogy önazonosulási szempontokat is figyelembe kell vennünk, amikor az információközvetítő eszközök tudatformálásáról beszélünk. Időbeli vonatkozásban ez azokat az akkumulált emberi képzeteket, sorsokat, helyzeteket jelenti, amelyek alapján az ember kialakítja saját arculatát vagy azonosulását egy-egy jelenséggel, magatartási modellel kapcsolatban. A befogadás pillanatnyi szemszögéből nézve pedig azt jelenti, hogy az emberi „Én” átlépi saját közegének határait és egyfajta átlénygüléssel „ott terem” a cselekmény helyszínén. A befogadói „Én” átlénygüli, másfajta identitást nyer a kapott információ hatására. Az „itt” és az „ott” közötti határ jelképeppé válik. Az „Én” és az „Ők” között egyre inkább általános emberi kapcsolat jön létre. Új kritériumrendszert teremtenek így az információs eszközök a jó-rossz, hasznos-káros stb. kategóriák elbírálásában. Ebben a kommunikációs helyzetben a kutatók újra szembekerülnek az általános és individuális kultúra ellentmondásainak régi problémájával.

A szerző itt Ivan Sztefanov véleményét idézi: „Az a könnyedség, amellyel a tömegkommunikációs eszközök formálják a széles körű, időben és térben kibontott hallgatóságot a művészi értékekkel (és főleg a magas cserearányal rendelkező értékekkel) kapcsolatban, kettős hatást ér el: az esztétikailag fejlett egyén számára könnyebbé válik képzelt múzeuma feltöltésének és egységessé formálásának a folyamata, ugyanakkor az esztétikailag nem kultivált egyén reálisan nehezebben tud elszakadni azon értékek függőségétől és értékelésétől, amelyeket kommunikatív potenciáljuk, általános közölhetőségük jellemez.” Ezt a kijelentést — bizonyos megszorításokkal — kiterjeszthetjük egész etnikai csoportokra és nemzeti közösségekre, amelyek történelmi okoknál, fejlődési folyamatuknál fogva nincsenek felkészülve a tömeginformáció adekvát be-

fogadására. Azok a különbségek, amelyek — az újfajta kommunikációs technikából következően — a társadalmi és egyéni kultúra viszonyában adódnak, csak új kifejezési formáját jelentik a társadalmi, illetve az egyéni kultúrközeg viszonyában beállott változásoknak. Az „általános közölhetőség” fogalma olyan általános jellemző, amely magában foglalja a kommunikációs struktúrában és — ami még fontosabb — a kortárs világlátásában és világrészékelésében történt változásokat. Az egyén aktuális információigénye szoros kapcsolatban áll identitási igényével — azonosságának és hovatartozásának kérdésével.

E folyamat legkorláttalanabb eszköze a televízió. Külön nagy fejezetet szentel a szerző az aktív információfeldolgozási folyamat eme „passzív” eszközének, valamint a „televízióval együttélő embernek”. „Egységes vagy fragmentális személyiség-e ez a típusú ember?” — veti fel a kérdést és egyszerűsre indokolja is az illetén való megfogalmazás jogosságát. Válaszok, vélemények, adatok és felmérések segítségével világítja meg a könyv eme része a képernyős információ környezetet alakító hatását, a forrás és a befogadó közötti „hatalomba kerítő” kontaktust.

A televízió térnyerésével kapcsolatban a szerző újra tárgyalja könyvének egyik legfontosabb problémáját, a szocializáció kérdését. Milyen személyiségtypust alakít ki a tömegközvetítővel való mindennapos érintkezés? Miután elfogadjuk, hogy szükségleteink kielégítésének eszközei megváltoztatják azt a módot, amellyel azokat újratermeljük, nem lépnek-e fel

bizonyos változások az alárendeltségben, az igények hierarchiájában? A szociálisan érett személyiség nemcsak környezetének hatása alatt formálódik, hanem személyiségének a környezetre gyakorolt hatása következtében is. Ezek a ráhatások szelektíven értékelhetők: egyesek kihatással vannak az egyéni aktivitásra, mások következmény nélkül maradnak. Ily módon — a szükségletek viszonylag stabil hierarchiájának kialakulásával — a szükségletek szocializációja szintetikus formában jön létre.

Az egyén egységessége mindenekelőtt szükségleteinek és azok kielégítési lehetőségeinek egységét jelenti. Az az áttérés, amelyet a televíziós világ véghez vihet a személyiség egységésítésének folyamatában, elsősorban ahhoz kapcsolódik, hogy bemutassa azokat a szükségleteket és érdekeket, amelyek nem felelnek meg a befogadó konkrét életkörülményeinek. Ezek a szükségletek — a realizálásukhoz szükséges eszközök nélkül — megbontják az individuum önazonosulásának egységét. Megbomlik a kapcsolat az indukált szükségletek és más, természetesen kialakult szükségletek között. Ennek feloldásában játszik döntő szerepet nemcsak a televízió, hanem minden kommunikációs eszköz, azaz végső soron egy közösség kommunikációs kultúrája. Ennek meghatározási kísérletével: a kommunikációs kultúra fogalmát tisztázó kérdéskör kirajzolásának kísérletével zárja kötetét a szerző.

Dandé Krisztián

Lapokból

INTERNATIONAL MANAGEMENT

Műsor és reklám Európának

Éjszakai műsorának vége felé közeledve a fiatal londoni lemezlovas felszed egy köteteg levelet, gyorsan átfutja őket, majd csókot hint a lányoknak, és vált néhány elmés megjegyzést a körülötte álló fiúkkal. Ezután magabiztosan elköszön: „Viszontlátásra holnap!” Egy másodperc múlva a McDonald hamburger vidám reklámja következik.

Megszokott műsor bármelyik európai ország televíziójában. Csakhogy itt a lemezlovas angol, a rajongók levelei pedig az NSZK-ból, Finnországból, Svájból, Hollandiából érkeznek. A népszerű zenei programot ugyanis — a reklámmal együtt — a Sky Channel, az első nemzetközi tévéadó közvetíti, mely éppoly nagy izgalmat keltett a nézők, mint amekkora nyugtalanságot a szabályozó hatóságok körében.

A kulturális és nyelvi korlátokon merészen átívelő Sky Channel az elektronikus kor első összeurópai szórakoztató médiuma. Valamennyi műsorát angolul közvetíti.

Rupert Murdoch News International nevű vállalata két éve vásárolta meg a Sky Channel fölötti ellenőrzést 5,7 millió dollárért. Az adó most napi tíz órán át kínál zenét, sportközvetítést, filmeket, dokumentumműsorokat, valamint amerikai kalandfilm- és vígjátéksorozatok ismétléseit. Ezek kilenc európai országban csaknem hárommillió bekábelezett háztartásba juthatnak el, de az év végére Murdoch szerint már ötmillió otthon lesz bekötte, 1987-re pedig nyolc millióban reménykedik.

Az angol nyelvű kereskedelmi adó működési engedélyét 1982-ben adta meg az Eutelsat, a párizsi székhelyű nemzetközi irányító szervezet, mely Európa összes távközlési hatóságát képviseli. A kis brit adó így elsőként közvetített műholdas műsort a kontinensen keresztül. Nevét 1984-ben vette fel.

Az európai terjesztésre törekvő hirdető, úgy tűnik, komolyan veszik a Sky Channelt. A televíziós reklám szabályai országonként erősen eltérők, a Sky azonban mentesül a helyi korlátozások alól, amíg betartja az „anyaország” műsorszórás törvényeit, ez esetben az angol előírásokat, amelyek a legliberálisabbak egész Európában. Murdoch azt a pénzt szeretné megkaparintani, amit a hirdető szívesen költenének tévéreklámra, de a helyi megkötések miatt nem tehetik. Reklámszakértők szerint ez a kihasználatlan tartalék ötmilliárd dollárba rúg, melynek csak töredékét nyelik el a nyomtatott eszközök.

Mindenek ellenére a kábeltévé helyzetét elemzők „borzasztó lassú” fejlődést jósolnak, amely csúspontján is legfeljebb tízmillió háztartást, illetve a nyugat-európai piac tizedét érheti el. Emlegetik a műsorok — főként amerikai ismétlések — korlátozott mennyiségét is, valamint azt, hogy a pesszimista fogyasztók vonakodnak fizetni a kábelért. Murdoch további veszteségeknek néz elébe, „még legalább öt évig”. Teljes beruházása eddig a működésből eredő ráfizetéssel együtt meghaladja a 15 milliót.

Az Egyesült Államoktól eltérően, ahol a távközlési szabályok felszámolása kedvező helyzetet teremtett a kábeltévé-működtetők és a műsorszórók számára, Nyugat-Európa „fantasztikusan szabályozott”. Ez minden egyes kormánnyal tárgyalásokra kényszeríti a Sky Channelt, hogy engedélyezzék részvételét a televíziós rendszerben.

Hogy megerősítse pozícióját mint az első összeurópai adó, a Sky a világmárkák filozófiáját követi: olyan multinacionális

vállalatok szerepelnek a hirdetőik között, mint a Coca Cola, a Hitachi, az IBM, a Kodak vagy az Unilever. A japán cégek rögtön megragadták a kínálkozó lehetőséget, mivel szeretik az európai országokat egyetlen piacként kezelni. De Ázsia- és Európa-szerte házalnak az ügynökök a nemzetközi műsorral, s egyre nagyobb sikerrel: egy félperces reklámért ötszáz dollárt kérnek.

Néhány nagy céget azonban óvatosságra int a sok „kulturához kötött” termék, amely sosem lesz alkalmas a műholdas televízióban való reklámozásra. S nem is minden potenciális hirdető osztja a Sky Channel nézetét. Az Economist például kezdetben hirdetett az „égi csatornán”, mert „meglepően alacsony áron” adták a reklámidőt, mikor azonban a kedvezmény ideje lejárt, és a díjak megduplázódtak, az Economist kiszállt az üzletből.

Az elvileg áthidalhatatlan akadályok — a nyelvi és a kulturális korlátok, melyek nem teszik lehetővé, hogy az európaiak közös érdekeket alakítsanak ki — nem ijesztették el a Sky Channel csapatát. Az amerikai vígjátékok nagy része elég lényegre törő ahhoz, hogy eljusson a nem épp tökéletes angol tudású közönséghez is. Továbbá sok program fiataloknak szól, akik kifelé fordulóbbak, és jobban állnak az idegen nyelvekkel.

Murdoch hangsúlyozza, hogy a Sky nem próbálja meg egységesíteni a különféle ízléseket. „Az emberek büszkék a kulturális különbözőségükre — mondja. — Ez olyasmi, amit védeni kell, de nem a szabadság árán.”

A legnagyobb lépést az jelentené a Sky Channel fejlődésében, ha híreket is közvetíthetne. Ez persze nem lesz könnyű, a legtöbb európai kormány — legalábbis közvetve — a kezében tartja a televíziós hírek ellenőrzését, és ellenáll a befolyásos médium ez irányú törekvéseinek. A nemzetközi adó ezért lépésről lépésre, kísérletképpen talán csak Európa egyes részein vezetné be a hírműsorokat, melyek a londoni Times-nak, Murdoch legtekintélyesebb európai vállalkozásának a forrásaira támaszkodnának.

(1985. március)

Media Perspektiven

Nyitott csatorna

Az 1984. január 1. óta működő nyugat-német kísérleti nyitott csatorna programját Ludwigshafenben és környékén 6400 kábelhálózatban nézhetik. Ez az első próbálkozás az NSZK-ban, amely bárki számára ingyen, cenzúra nélkül lehetővé teszi, hogy rádió- vagy televízióműsört készítsen. Annyi már bizonyos, hogy — az időközben beindult müncheni kábeltévé mellett — a következő kísérleti terepek Dortmund és Berlin lesznek, ahol a ludwigshafeni tapasztalatok figyelembe vételével, de mindenképpen más formában kívánják realizálni a szélessávú kábelről hozott 1980. december 4-i törvényt.

Természetesen az első fecske felélénkítette a kommunikációpolitikai vitákat. Az egyik csoport attól tart, hogy a nyitott csatorna a különcök és a politikai extrémítások gyűjtőmedencéje lesz. Mások lehetőséget látnak benne, hogy az eddig „szótlan”, „tehetetlen”, nem „reveláns” polgárok és csoportok is szóhoz jussanak. Egy harmadik csoport viszont alibifunkciót tulajdonít neki, vagyis egyrészt a kereskedelmi adások ellenfeleinek „leszerelését”, másrészt kedvezésinálást a kábeltévére. A kísérletet az egyes pártok is különbözőképpen ítélik meg. A CDU ingadozik, a CSU 1984. novemberi konferenciáján egyáltalán nem tervezett nyitott csatornát, az SPD a „részvétel” lehetőségét hangsúlyozva a nyitott csatorna mellett áll, míg a zöldek az alibifunkcióra hivatkozva elutasítják.

A ludwigshafeni tervet abból indul ki, hogy a nyitott csatorna annak az alkotmányjogi követelménynek az eszköze, mely szerint a műsorsugáráshoz való hozzájárulás lehetőségét a pénzügyi eszközökkel nem rendelkező érdeklődők számára is biztosítani kell. A nyitott csatornát a Kábelkommunikációs Intézet (AKK) finanszírozza, melynek évi költ-

ségvetéséből kb. egymillió márka (8 százalék) jut a ludwigshafeni kísérletre.

Az első felmérések szerint a csatornán rádió- vagy tévéműsört sugárzók háromnegyede 35 éven aluli és szinte kizárólag férfi. Többnyire magasabb iskolai végzettségűek, tanulók vagy egyetemisták. Az eddigi érdeklődőknek több mint a fele mondta magáról, hogy valamilyen párthoz tartozik (CDU—CSU 20 százalék, SPD 20 százalék, zöldek 12 százalék, FDP 2 százalék) — a többiek pártunkívüliek vagy nem nyilatkoztak. A megkérdezettek túlnyomórészt kíváncsiságból, kedvtelésből vagy próbatételként vették igénybe a nyitott csatornát, s csupán minden negyedik nevezte tudatosan a nyilvánosság elérésére szolgáló „fórumnak”. Több mint egyharmaduk kulturális célokból készítette el műsorát, további 22 százalékuk pedig társadalmi, politikai vagy egészségügyi céllal. Minden második műsorgyártó szakmájába vágó műsört produkált (újságíró, zenész, mérnök, filmes stb.), sőt, a rádióban a műsorgyártók kétharmada cselekedett így.

Az amatőröknek — saját bevallásuk szerint — nem voltak különösebb nehézségeik, bár a technikai eszközök használatához (hang, akusztika, montázs) nagyobb segítséget igényelnének.

A nyitott csatorna megjelenését követően három vizsgálat is történt a közönség körében. Kiderült, hogy a lakosság ismeretei mind a helyi kísérletről, mind a kábeltévéről általában igen csekélyek. Féléves működés után a ludwigshafeniak 11 százaléka látta már legalább egyszer a kísérleti csatorna adását. A megkérdezetteknek több mint a fele érdeklődik valamilyen mértékben a kísérleti csatorna iránt, másik fele egyáltalán nem. A költségek, bár nem kizárólag határozzák meg a csatlakozási szándékot, fontos szerepet játszanak. Akik készek a csatlakozásra, azoknak is 70 százaléka túl magasnak tartja a kábeltévé költségeit.

A kísérleti kábelprogramok egyik célja, hogy jelezzék a lakosság érdeklődését a kábeltévé iránt. Ez azonban nem független a televízió iránt való általános érdeklődéstől. Nos, a vizsgálatok azt is kimutatták, hogy azok, akik több tévéműsört szeretnének, hajlamosabbak a kábelhez való csatlakozásra, amelytől első sorban nagyobb választékot, ezen belül pedig több helyi tévéműsört, több szórakozást, illetve játékfilmet várnak. (1984/11. szám)

Rundfunk und Fernsehen

Eszkimó televízió

„Az az ember, aki nyers halat eszik” — ezt jelenti az eszkimó elnevezés az indiánok nyelvén. Az eszkimók azonban „inuk” néven nevezik magukat. 1980 óta heti több órást tévéműsört nézhetnek, melyet saját „inuktikut” nyelvükön közvetítenek. A közvetlenül fogható műsört a kanadai Anik műhold-rendszer sugározza (ami viszont eszkimókat „testvér”-t jelent).

Mintegy negyvenezer eszkimó él Kanada északi részén elszórtan, törpe településeken, közel ötezer kilométeres körzetben. 1950 előtt ezen a területen a közlekedési eszköz a kutyaszan és a kajak volt. A századelőn a misszionáriusok megtanították ugyan az eskimókat írni-olvasni, de angolul kevesen tudnak.

A rövidhullámú rádióhálózatot 1958-ban kezdték kiépíteni, de az inuktikut nyelvű adás csak 1972-ben szólt meg először. A sarki mágneses mezők miatt a rádiójelzések továbbítása igen nehéz, ezért az első tévéműsorokat négyórás blokkokban videoszalagról közvetítették, amelyet repülőgéppel szállítottak. Így a műsorok aktualitását sem lehetett biztosítani, ezért döntöttek a műholdas rendszer megvalósítása mellett. Ez az egyetlen mód és az első lehetőség, hogy Észak-Kanada eszkimói és indiánjai kommunikálhassanak a többi kanadával, és integrálódhassanak az ország társadalmi életébe.

1973. október 3-án következett be az „égi varázslat”, ahogy az öregebb eszkimók a televíziót nevezték. Hatása felmérhetetlen volt, de egészen másként, mint amire számítottak: az állandó tévé-

nézés miatt erősen visszaesett az iskolalátogatás, nem jelentek meg időben az emberek a munkahelyeken, a templomok és a szórakozóhelyek kihaltak. Mivel csak a lakosság kisebbik része értette az angol nyelvű adásokat, megnőtt a gyerekek fordítói szerepe a közösségekben.

A hetvenes évek második felében egy filmkészítő csoport alakult a messze északon, amely az eszkimó kultúrát és hagyományvilágát, vadászati módot és munkamódszereket örökítette meg. Ugyanakkor azt az ambivalens helyzetet is bemutatta — a kanadaiak számára —, amiben az eszkimók éltek, éppen a televízió következményeként.

1980 őszétől heti 16,5 órában indult meg az eszkimó program. Az „elektronikus mérföldkő”, ahogyan a programot nevezik, nemcsak az anyanyelvű televízióból áll, hanem egy kétirányú csatorna-rendszerből is, amellyel a nézők közvetlen kapcsolatba léphetnek a műsorkészítőkkel. Ez a lehetőség nagyon népszerű lett, még a filmek népszerűségét is felülmúlta. Ilyenkor kerül sor az oktatási tapasztalatok, az egészségügyi információk (főként az alkoholizmussal kapcsolatban) kicserélésére, de elhangzanak főzési tanácsok (főka, rénszarvas), vadászati észrevételek és utasítások is.

Az első mellé hamarosan második eszkimó nyelvű műsor is társult (Quebec tartományban). Ekkor azonban váratlan nehézség támadt: a kereskedelmi televízió, amely reklámjaival ellepte az eszkimó adásokat is, és amelyet — anyagok miatt — aligha lehet kiküszöbölni.

Egy 1984-es felmérés szerint az eszkimó televízió igen népszerű, célját — az eszkimó kultúra megőrzését és áthagyományozását az unokákra —, úgy tűnik elérte: a megkérdezett fiatalok 55 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a televízióból több új fogalmat tanult meg a saját anyanyelvéből.

A műsor a kanadai televízió rendszerén belül nem konkurrenciát más műsoroknak, a maga területén viszont pótolhatatlan, hiszen egy kisebbségi nyelvet és kultúrát mentett meg a kipusztulástól. (1984/3.)

LE NOUVEL observateur

A zsurorítás forradalma

Ha a szórakoztató elektronika egyik újdonságát egy találókérdéssel kívánjuk jellemezni, elég csupán annyit mondanunk: kicsi, könnyű, megbízható és nem drága. A nemzetközi hifi-piac fejlődését pontosan követők egyből megadják a választ: az idei év favoritja kétségtelenül a lemezjátszó „zsurorított” változata a *compact-disc*. Ezzel az angol elnevezéssel röppent világgá a hír: a miniatürizálás új csodája, a lézeres lemezjátszók legújabb generációja kopogtat az ajtón.

Mik azok a vitathatatlan érdemek, amelyekkel a kompaktlemez szinte percek alatt elismerést szerzett magának és felhalálóinak, amelyek révén képes volt szinte követhetetlenül gyorsan háttérbe szorítani mindennapjaink hagyományos fekete korongját s a hozzá tartozó, technikailag elismerten modern szerkezeteket?

Az új lemez mindenekelőtt nagyon kicsi: a hagyományos harminc centiméteres átmérőjű korongok helyett mindössze tizenkét centiméteres. A súlya is messze alul marad az eddig használt lemezekhez képest: a 110 grammos fekete korongok helyett használói csupán 16 grammot „cipelnek”. Cipelnek, s ez nem tévedés, hiszen a kompakt lemez után — sétálás, utazás közben — is használható, fülhallgatóval. A mindössze csészealj nagyságú lemezeknek, amelynek csak egyik oldala tartalmaz hatvanperces élvezetet, a szakértők szerint igen fontos érdeme, hogy mivel a hagyományos „B oldalon” nincsen felvétel, elkerülhető az a sok esetben bosszantó s a zenei élvezetet is zavaró „hiba”, hogy egy alkotást félbeszakítsanak, s a hátsó oldalon folytassák. A zsurorított lemez anyaga is előnyöket rejt: acetilénre s azt tartalmazó vegyületekre semleges, és ütészállóbb hagyományos testvérénél.

Az igazi forradalmat az jelenti a kompaktlemez elterjedésével — vallják a gyártók —, hogy felvételén a hangokat lézersugár tapogatja le. Ez a megoldás az eddig ismert lemezzátszótú kiküszöbölésével megszüntette a közvetlen fizikai kapcsolatot a szerkezet és a lemez között. Ennek eredményeképpen nincs karcolásvesztés, nincs porosodás és nem kell újabb hibásodástól tartva — törölni a lemezt!

Azokat a kételkedőket, akik a szerkezet méretei alapján a zenei élvezet csökkenésétől tartanak, a gyártók siettek megnyugtani: a zsugorított lemez felvétele olyan digitális hangrögzítéssel készül, amely — akár fülhallgatóval, akár „toronyra” kapcsolva hallgatják — koncerttermi minőséget, tisztaságot nyújt.

A technikai forradalom legújabb terméke ellen berzenkedőknek még ennyi előny mellett is maradt érvük: a kompaktlemez drága. (Induláskor a Polygram-cég gyártmánya 8000 frankba, egy-egy lemez pedig 150 frankba került.) A gyártók azonban árcsökkentést ígérnek: amikor termékük kiszorítja a hagyományos lemezeket (ezeknek még néhány évtizedet jósolnak), ára megfizethető lesz. Egy készülék már ma is „csak” 4000 frankba kerül.

A feltalálók, gyártók lankadatlanul újabb készülékekkel rukkolnak ki. Az egyik legfrissebb gyártmány az autóba beszerelhető — a járművibrációt is kiszűrő készülékkel kiegészített — lemezzátszó, amely várhatóan nagy népszerűségnek fog örvendeni.

A forradalom stafétabotja most a lemezzátszóknak, pontosabban a programok készítőinek a kezében van. Egyelőre — bár ez sem kis szám — még csak 4000 zsugorított lemez van a világon. A katalógusok azonban példátlan gyorsasággal — havonta mintegy száz új felvétellel — gazdagodnak. Ebben a munkában a francia Polygram cég, karöltve a Sonyval, a Philips, a D. G. és a Dacca állnak az élen. A gyártók ígérete szerint a nagy példányszámot, a katalógus bővülését újabb árcsökkenés fogja követni.

A Sanyo cég már olyan változatot is előállított, amely nemcsak lejátszásra, de felvételre is alkalmas. Az ehhez használható lemezek programjai pedig, miként a magnószalagok, letörölhetőek, és helyükre új műsor vehető. S egy másik „áttörés”: olyan készülék, amely nemcsak hang, hanem kép rögzítésére, szövegek fordítására, a felvételen hallható opera librettójának vagy a partitúrájának a közlésére is alkalmas! S ezek ismeretében talán már nem is okoz meglepetést, hogy az egyik legújabb készülék — egy dekóder közbeiktatásával — tévéképernyőhöz is kapcsolható. S talán hamarosan megjelenik a piacon a kompaktlemez mint információtároló eszköz. Segítségével tizenkét órás beszédüzenetet lehet rögzíteni, s egy-egy zsugorított lemez akár telefonkönyvként is szolgálhat, avagy enciklopédiát helyettesíthet. Ilyen esetben 140 ezer illusztrációt, 550 millió betűt tárol.

(1984. dec. 21—27.)

Rövidre fogva

Tájékoztató-politika

Alkotmánykiegészítés. A berni szövetségi alkotmány sajtószabadságról szóló 55. paragrafusát új bekezdéssel egészítették ki. Eszerint a meglévő elektronikus médiumokat, valamint a hozzájuk kapcsolódó magán-ajánlattevőket a továbbiakban egy tágran meghatározott keretek között történő, szövetségi ellenőrzésnek és egy — de facto — már eddig is működő hatóságnak rendelik alá. A Svájci Rádió- és Tévétársaság (SRG) szerkezetén és megbízatásán semmit sem változtattak.

Kirche und Rundfunk

Rádiós és televíziós műsorcsere-egyezményt írt alá a Szovjetunió és Ghana. Az idén és jövőre érvényes megállapodás szerint többek közt híreket, valamint a ghánai és a szovjet nemzeti ünnepekkel kapcsolatos műsorokat és egyéb anyagokat küldenek egymásnak. A szórakoztató és a zenei műsorok cseréje kereskedelmi alapon történik, a tudományos és sportműsoroké pedig ingyenes.

World Broadcast News

A törvény kudarca. A római, torinói és pescarai bíróság átmenetileg betiltotta a három nagy magántévé (Canale 5, Rete 4 és Italia 1) működését, mivel túllépték helyi jellegüket, és nem tartották tiszteltben a nagyfrekvenciás kommunikációs hidak állami monopóliumát. A határozatot követő tiltakozási hullám akár a kormány bukásához is vezethetett volna, ezért négy nappal a döntés után visszaállították az eredeti status quot.

Media Perspektiven

Nadrágszjiszorítás. A konzervatív kormány „jóvoltából” 85 millió kanadai dollárral (64,2 millió USA-dollár) kevesebbet

kap az idén a Kanadai Műsorszóró Társaság (CBC). Így kb. tizedével csökken az általában 850 millió dolláros támogatás, melyet a kormány nyújt a CBC-nek.

World Broadcast News

Nagy-Britannia visszavonta a Bulgáriának adott és a System X eladására vonatkozó ajánlatát annak a nyugati hatalmak közötti megállapodásnak az értelmében, amely négy évre megtiltotta bonyolult távközlési kapcsolóberendezések exportját a szocialista országokba.

Telephony

Szabad határátlépés a célja az FR3—Alsace és a Südwestfunk televízióknak, amikor 45 perces közös magazinműsor kialakítását tervezik. A két országot kölcsönösen érdeklő témákkal (környezetvédelem, békemozgalom, regionális fejlesztés) kezdik a közös műsort, amely indulásakor sem „idilli együttlétködést”, hanem „reális összhangot” ígér Elzász és a délnémet határvidék között.

Le Monde

Szovjet távközlési tervek. Várhatóan a Szovjetunió lakosainak 92 százaléka tudja majd venni az első tévécsatorna adásait 1986-ban, és 50 százaléka a második műsort. 1990-re szeretnék elérni, hogy a lakosság 90 százaléka vehesse a második programot is. A Szovjetunió területének besugárzása olyan probléma, amelyet kábelrendszerekkel és rádióközvetítéssel nem lehet megoldani, ezért Ekran és Moszkva típusú kommunikációs műholdakat és földi vevőállomásokat is használnak. A városi és az ipari körzetekben kábeltelevíziót terveznek.

IOJ Newsletter

Nem olyan nagy üzlet a magántévé, mint eddig gondolták — figyelmeztette az RTL műsorigazgatója a privát műsorajánlókat és gyártókat. A szűk reklámbázissal és a megnövekedett számú ajánlatokkal szemben a televízió igen költséges lehetőség. Az elmúlt évi tapasztalatok szerint igen kedvezőtlenül alakult a bevételek és a költségek „ollója”: a 25 millió márkás műsorköltség mellett 14 millió márka volt a veszteség.

Kirche und Rundfunk

A „miniszterelnöki negyedóra” gondolata, hogy hetenként egyszer a televízióban válaszoljon L. Fabius francia miniszterelnök a hallgatók és nézők kérdéseire, az ellenzék soraiban is zajos visszhangra talált. A terveket úgy kívánják módosítani, hogy másnap az ellenzék vezetői is lehetőséget kapjanak a kérdések megválaszolására.

Le Monde

Engedmény a reklámnak. A belga kormány is rászánta magát, hogy engedélyezze a kereskedelmi reklám sugárzását a rádióban és a tévében. Eddigi szigorúságát azért volt kénytelen feladni, mert meg kellett akadályoznia, hogy a hazai reklámpénzek továbbra is külföldre (főleg Luxemburgba) áramoljanak. A kormány lépése jelentősen megerősítheti a hazai műsorszóró szervezetek pénzügyi helyzetét, amelyeknek csupán néhány megkötéssel kell számolniuk.

Kirche und Rundfunk

Sajtó

Hisznek-e a sajtónak az amerikaiak? Ezt vizsgálta a Gallup Intézet a Newsweek magazin felkérésére. A vizsgálat szerint a lakosságnak csak egyharmada van bizalommal a sajtó iránt, ami nagy visszaesés az 1977-es közel 50 százalékhöz képest. A fő tájékoztatói forrás a televízió.

Le Monde

USA-Today. Az európai piacon is megjelent a fiatal amerikai újság, amely hazájában két év alatt a harmadik helyre

jött fel a napilapok versenyében. Európában nem a kontinens lapjainak akarunk konkurrenciát csinálni, hanem az itt élő kétmillió amerikaiat, illetve az International Herald Tribune piacát veszik célba.

Media Perspektiven

Kevés nőt alkalmaznak a holland napilapoknál. Az országos lapok munkatársainak 12 százaléka, a helyi és regionális újságoknál dolgozóknak pedig mindössze tizede nő. A fizetéseket tekintve is hátrányos megkülönböztetés sújtja az újságírókat, mert ritkán léptetik elő, és általában alacsonyabb jövedelemmel járó munkakörökben alkalmazzák őket. Lényegében egyetlen nő sincs, aki főszerkesztői tisztet töltené be, s csak kb. 5 százalékuk rovatvezető.

IOJ Newsletter

Könyv- és újságkiadók számára tervezte és szerelte föl Ausztráliában videotex információs rendszerét a francia Steria cég. A nemzetközileg elismert vállalat brit vetélytársát szorította ki a hagyományosan angol piacról.

Le Monde

Film

Filmváros Kínában. Hetvenmillió dolláros költséggel a Los Angeles-i stúdiókkal versengő filmváros építését tervezik a régi kínai főváros, Hszian mellett. Három komplexum épül majd a 618-tól 1911-ig uralkodó dinasztiák stílusában a történelmi filmek és a turizmus céljaira. A város az egyik Tang császár kedvelt tartózkodási helyén lesz, a Tang-palota főnyét tornyok, kapuk, uszodák, lovaspályák és kakasviadalhoz készülő „arénák” emelik majd, a palotától keletre pedig császári kertek lesznek szökőkutakkal, egy tó, pavilonok és hambuszligetek. A turistáknak vízisport-központ és golfpálya is készül.

International Herald Tribune

Újra a régiék! A Nantes-i filmfesztivál célja a régi filmek felelevenítése és újra bekapcsolása a forgalomba. Csak harminc évnél régebben készült filmek szerepelhetnek a műsoron. Az első ilyen kísérleten (1984 december) Amerika, Afrika és Ázsia filmjeit mutatták be. A váratlan érdeklődés miatt most újabb „régifesztivált” terveznek.

Le Monde

Filmek a képernyőn. Az idén szeptemberben kezd meg Lausanne-ban működését a „Téléciné” fizetőtévétársaság. A nézők egy kiegészítő berendezés segítségével naponta 4—5 mozifilm közül választhatnak, azaz képernyőjükre hívhatják a látni kívánt alkotásokat. Az előfizetési díj havonta 5—25 svájci frank, az igénybevételtől függően, az adapter havi bérleti díja pedig 15 frank.

Neue Zürcher Zeitung

A jövő lexikonja. A science-fiction filmek lexikonját készítette el az osztrák Heyne kiadó. A 720 film a világ teljes olyan filmltermését gyűjti kötetbe, amely az emberiség jövőjével, világűrutazással, fantomokkal foglalkozik.

Die Presse

Tévések és filmesek szövetsége. Mindezekelőtt a hazai szerzők műveinek filmrevitele érdekében kötött szerződést Svájcban a televízió és a filmszövetség. Ennek értelmében a svájci televízió az év során jelentős anyagi támogatást nyújt a filmiparnak. Az akció keretében elsőfilmesek is lehetőséget kapnak tehetségük bizonyítására. A megállapodás hírére a forgatókönyvírók valósággal „lerohanták” a tévé dramaturgiáját, nagy gondot okozott a beérkezett kéziratok tanulmányozása.

Neue Zürcher Zeitung

Rádió

A szabad rádiók háborúja robbant ki Párizsban. Hat rádióadó működését a hatóságok felfüggesztették, az adók viszont tovább sugároznak, hogy ne kelljen munkatársaikat elbocsátani, és mert a hallgatóság (a rádiók által szerkesztett)

manifesztumban a működés további engedélyezését kéri. A valóban népszerű adók számukra tilos hullámsávon kalózkodtak.

Le Monde

Mongol rádiózás. A Mongol Népköztársaságban 1934 szeptemberében kezdődtek a rendszeres rádióadások. Jelenleg a Mongol Rádió napi 24 órán át közvetít, s az adást a lakosság 90 százaléka hallgathatja. A műsorok változatosak — a politikai hírek és kommentárok mellett rádióegyetem, nyelvtanfolyam, gyermek- és ifjúsági műsorok, valamint más kulturális és művészeti programok is találhatóak az éterben.

IOJ Newsletter

Maori adó. Az új-zélandi műsorszórási minisztériumra egyre nagyobb nyomás nehezedik, hogy adja meg a rajtjelet egy maori rádióállomásnak. A Maori Nyelvi Bizottság egy teljes adásidőben maori nyelven közvetítő rádiót követel, s nem akarja beérni a kormány ígérétevel, amely különböző polinéziai csoportokat szolgáló, több nemzetiségű adót helyezett kilátásba.

World Broadcast News

Kerek jubileumokat ünnepel az idén az NDK rádiója és televíziója: J. S. Bach és G. F. Händel háromszáz, Heinrich Schütz négyszáz éve született. A három zeneszerző életművét az év során csak a rádió kétszáz adással mutatja be, amelyek közül kiemelkedik Bach H-moll miséjének és Händel Messiásának új felvétele.

FF Dabe

24 órás angol és francia adása van 1984 tavasza óta a kanadai CBC rádiónak. A műsor előfizetési díja minimális, mert két műhold is közvetíti az adást. A műsor sztereóban is fogható. Az angol nyelvű adás hallgatottsága 86 százalékos, a franciaé 86 százalékos.

Rundfunk und Fernsehen

Televízió

Az európai képipar egyeztetését határozta el Brüsszelben a tízek kulturális miniszteri tanácsa. Tíz éven belül ugyanis — a műholdak és a kábelesítés belépésével — évi 125 ezer óra lesz az európai műsorigény, ma viszont csak ötezer órát készítenek. A megoldás csak nemzetközi összefogással képzelhető el.

Le Monde

Francia segítséggel országos tévéhálózat kiépítésén dolgoznak Burundiban. Kírundi és francia nyelven sugároznak majd műsort hétköznap 18-tól 21 óráig, hét végén pedig 18-tól 23 óráig.

World Broadcast News

„Reklámfoltok” nélkül is nézhetik már az amerikai nézők a tévéműsört. Az egyik lehetőség a távkapcsoló alkalmazása, amelyet egyre többen használnak erre a célra. Egy újonnan kifejlesztett képmagnó azonban ennél is tovább megy: minden alkalommal kikapcsol, ha az adást reklám szakítja meg. Tekintettel az egyre drágább műsorpercekre, az amerikai reklámszakembereket nagyon aggasztja az új jelenség.

Fernseh-Informationen

33 éves a reggeli tévéműsor az USA-ban (1952. január 14-én indult). 6.30-kor kezdődik az ABC, az NBC és a CBS külön magazinja félórás hírösszefoglalóval. Héttől aznapi műsorelőzetest láthatnak a nézők, 9-től irodalmi feldolgozások következnek, majd 11-től — a háziasszonyok és nyugdíjasok számára — jönnek a „szappanoperák”.

L'Express

Istentiszteletek. A francia TF—1 teljes vasárnap délelőtti műsorát a nagyobb egyházaknak tartja fenn. 9 órakor az iszlám vallás korán-magyarázata hangzik el, 9.15-kor pedig az izraelita egyház bibliatörténeti műsora. 9.30-kor a görögkeleti egyház istentiszteletét közvetítik harminc percen (Brüsszelsből). 10 órakor kezdődik a protestáns egyház háromne-

gyedórája, majd 10.45-től 12-ig a római katolikus egyház magazinműsorát közvetítik. Ezután a világi műsorok a képernyő.

Telejours

45 óra télisport szerepel az NDK televízió 1985. évi műsorterveiben. Ebben a hivatalos versenyközvetítések mellett bemutatják a versenyzők felkészülését, a „tél örömeit”, a magashegyi turistaházak téli életét, és a kezdők számára „télisport-suli” is indul.

FF Dabeï

Az első holland fizetőtévé, a magánközben lévő „FilmNet” csatorna tavaly decemberben kezdte meg működését, néhány ezer előfizetővel. Mivel reklámot egyelőre nem sugározhat, ahhoz, hogy nyereséges legyen, kb. 400—500 ezer résztvevőre lenne szükség. Ezt nem lesz könnyű elérni, hiszen a költségek igen magasak: az átszámítva kb. 12 márkás normál rádió-tévé díjon túl 11—15 márka kábeldíjat, ezen felül pedig 30 márka előfizetési díjat kell fizetni. A szükséges dekóder felszerelése további 85 márkát tesz ki, és csatlakozáskor az első negyedévi díj előre fizetendő.

Kirche und Rundfunk

NSZK: telített színestévé-piacról beszélnek a Philips cégnél. Statisztikailag minden háztartásra jut színes készülék; ezek fele 67 cm átmérőjű. A képmagnó-ellátottság tavaly 22 százalék körül volt, a végső telítettség — a Philips szerint — 60—70 százalék körül lehet majd.

Funkschau

Lakat a képmagnón. Ha a szülőkr elmennek otthonról, a gyerekek egyenest a képmagnóhoz rohannak, hogy megnézzék a nem nekik való műsorokat, például a horrorfilmeket. Ez azonban mátol fogva nem lesz könnyű: a Grundig új VHS képmagnói már úgynevezett „gyermeklakattal” kerülnek a boltokba. A négy számjegyű kód betáplálása után a gyerekek feltehetik a horrorfilmet, de nem játszhatják le, ráadásul a készülékből nem tudják kivenni a kazettát, így a szülők később láthatják, hogy csemetéjük mit akart megnézni távollétükben.

Scala

Nagy hasznot, több százmillió márka bevételt vár a nyugatnémet posta arra az ajánlatára, mely szerint a családi házaknál (10 lakásig) 3 ezer márka lesz a kábeltévé-csatlakozási költség. Minden további lakásért 20 márkát kell fizetni, legfeljebb azonban ötezret. A havi díj lakásonként 5 márka. Az még nem világos, hogy ilyen feltételek mellett hogyan lesz gazdaságos a kábeltévé — mindenesetre az új díjszabás mint „üzemi kísérlet” csak egy évig érvényes.

Funkschau

A sovány prognózisok ellenére bizakodik az új brit kábelhatóság. Jóllehet az eddig megadott 11 licenből csak egyet használnak, újabb ötöt akarnak kiadni a kábeltévé-hálózatoknak. Sőt, a kábelhatóság elnöke úgy nyilatkozott, hogy a jövőben négyhavonta további öt engedély kiadását tervezik.

Kirche und Rundfunk

Műhold

Startlista. Az évtized végéig várhatóan a következő távközlési műholdak lépnek működésbe Európában: 1. ECS3 (Eutelsat) — 1985 augusztus; 2. DFS1 (NSZK) — 1987 június; 3. Italsat (Olaszország) — 1987 október; 4. ECS4 (Eutelsat) — 1989 június. Közvetlenül sugárzó műholdak: 1. TV-Sat (NSZK) — 1985 szeptember; 2. TDF1 (Franciaország) — 1985 november; 3. UNI-SAT1 (Nagy-Britannia) — 1986 augusztus; 4. TELE-X (Skandinávia) — 1987 február; 5. UNI-SAT2 (Nagy-Britannia) — 1987 február; 6. TDF2 (Franciaország) — 1987 május; 7. Olympus (ESA) — 1987 július; 8. SARIT (Olaszország) — bizonytalan.

konfrontationen + perspektiven

A műhold veszélyei. Az Ausztrál Szakszervezetek Tanácsa fél, hogy veszélyes mértékben koncentrálódik a médiumok hatalma, és sokan elvesztik állásukat, ha a kontinens kommunikációs műholdja működni kezd, ami 1986-ban várható. A tanács kérni fogja a szövetségi kormányt, hogy törvényhozással próbálja ezt megakadályozni.

World Broadcast News

3 SAT. A tavaly decemberben beindult műholdprogram természetesen erősen foglalkoztatja az érintett országok közvéleményét. Az ECS1 műholdról közvetített műsort naponta hat órán át sugározzák. A nyugatnémet ZDF 67 százalékát, az osztrák ORF 29 százalékát, a német nyelvű svájci SRG pedig 4 százalékát adja a 3 SAT produkciónak. A program hírszolgáltatásból és a három társult ország legjobb műsoraiból áll össze, reklámmot nem közvetíthet a 3 SAT. Jelenleg még a műsor csak nagy kapacitású közösségi antennákkal vehető, nézettsége egyelőre alacsony.

Hörzu

Informatika, távközlés

Mirabel, a telematikus fantomváros. Mirabel Metz város új információs központjának a rövidítésből kialakított neve. Ez az „információs szuperszolgáltatás” egész Lotharingia (és Északkelet-Franciaország) tájékoztatási, kábeltelevíziós és kommunikációs központja. Az 1,5 millió frankos beruházást színvonala eredményeként Európa-szerte „kommunikációs laboratóriumként” emlegetik.

Le Monde

Új norvég informatikai cég jelent meg az európai piacon, a Scanvest Ring, amely főként hazájában és Skandináviában érdekelt. Irodai kommunikációs rendszerekkel, számvezérlésű gépekkel, mikroelektronikai berendezésekkel foglalkozik — olyan sikerrel, hogy a korábbi egyeduralgó IBM-től a piac 8 százalékát elhódította.

Le Monde

Nagy üzlet a „kis üzlet”, vagyis a „small business”, ahogy a Philips Data Survey új távközlési kínálatát nevezi. 1984-ben Ausztriában 80 százalékkal növelte a telefon-mellékállomások, bankterminálok, adat- és szövegfeldolgozó automatak számát. A pénzügyi mellett nagyüzemek, elektronikus archívumok és magánháztartások is részt vettek a fejlesztésben.

Die Presse

Egyetemi kommunikációs láncot építettek ki Ausztria egyetemei között. Egyelőre az ország három műszaki egyetemét (Bécs, Linz, Graz) kapcsolták össze az ACONET-rendszerrel, amelynek segítségével valamennyi kutató, tervező, oktató és adattároló részleg hozzáférhető lesz az összes többi számára is. Ezt a gyors, kényelmes és hatásos szolgáltatást először az ország többi egyetemére is ki akarják terjeszteni, majd az európai egyetemi láncolatba (pl. az NSZK-ban a DFN) kapcsolják be.

Die Presse

A közületi előfizetőket vette célba az utóbbi időben a Prestel üzletpolitikája. Jelenleg 300 ezer képernyőoldali információ megjelenítésére van lehetőség. Új szolgáltatás a bankműveletek otthonról történő lebonyolítása, valamint a levelezés (Mailbox) bevezetése, amely a meglévő telexrendszerhez való kapcsolódást is biztosítja. Messzemutató szolgáltatás a számítógépes programok betöltése az előfizető házi személyi számítógépébe. A jövő útja a Prestel terminálok és a normál számítógépes terminálok összeolvadása, a bérelt hálózatok (mint átviteli utak) elterjedése, a videotex-rendszerek és a különböző méretű számítógépes rendszerek összekapcsolása.

Data Processing

Hárman lesznek a vonalban: a francia és a japán beszélgetőpartner és a szinkrontolmács. A francia—japán közvetlen telefonkapcsolatok fejlesztése során erről a különös, újszerű szolgáltatásról is megállapodás született.

Le Monde

A Northern Telecom, a második legnagyobb távközlési berendezésgyártó Észak-Amerikában és a hatodik a világon, 47 százalékkal nagyobb nettó jövedelmet ért el az elmúlt évben, mint 1983-ban. Kanadai dollárban 333,9 milliót keresett tavaly, az előző évben pedig 227,1 milliót. Az összbevétel 32,5 százalékkal nőtt, elérve a 4,379 milliárd dollárt. A megrendelések is rekordszintet mutattak. A Northern Telecom a legnagyobb cég a világon, amely teljesen digitális távközlési rendszereket szállít.

International Herald Tribune

Technika

Szinkron-millennium. Most készült el az ezredik szinkron az NDK televíziójában, amelyet nem a hagyományos technikával készítettek, hanem videolemezre. A saját fejlesztésű, komputervezéreltű technika a korábbinál kétszer gyorsabb, a felvétel szervezése egyszerűbb.

FF Dabeí

Millió az ujjhegyen. Egymillió bit információ tárolható a regensburgi „Megabit” cég „szuperchip” szilíciumkristályán, amely alig körömmnyi méretű. Ez 64 géppel írt oldal információtartalmának felel meg. A szuper megbízhatóságú tároló előnye az üvegszaléval vetekszenek.

Die Presse

Digitális tévé. Sok elektronikai cég húzódzik az új videotechnikától az USA-ban. Múlt évben az ITT hét digitális chipből álló csomagot kínált a tévégyártóknak, amely 400 hagyományos alkatrészt tud helyettesíteni. A chipek az analóg jeleket digitális impulzusokká alakítják, ez javítja a kép minőségét, és a néző különféle trükkökkel játszadozhat: kimereditheti a képet, vagy a készülék sarkában második programot is nézhet. Ennek ellenére még egyetlen amerikai televíziógyártó sem jelentette be, hogy megkezdí a fogyasztói piacra szánt digitális készülékek gyártását. A japán cégek jóval merészebbek: a Toshiba CZ 2094 digitális készüléke már kapható Japánban 1100 dollárért, s hamarosan az USA és Kanada piacán is megjelenik. A Sony Digital Canvas nevű, 1375 dolláros készüléke pedig egyesíti a digitális technika és a sűrű képfelbontású televízió előnyeit, olyan éles képet állítva elő, amely vetekszik a színes fotókkal.

Newsweek

Tévéműsor sztereóban. Az Egyesült Államokban várhatóan kb. száz tévéadó kezd meg a teljes sztereo műsorsugárzást 1986-ban. A legtöbb nagy televíziógyártó cég már most előállít sztereo vételre alkalmas készülékeket. Tipikus példa a Panasonic CTF 2077R (ára kétezer dollár),

amely IBM vagy Apple személyi számítógéphez, képmagnóhoz, sztereo fejhallgatóhoz és további tévémonitorokhoz csatlakoztatható. Japánban már hat éve kapható két hangesetornás készülék, de csak a műsorok 12 százalékát közvetítik még sztereóban, s mindössze a japán háztartások 30 százalékában van sztereo tévé. Az NSZK-ban a ZDF adó sugároz sztereo műsorokat, de ezeket csak a nézők tizede tudja fogni.

Newsweek

Két japán elektronikai cég, a Sony és a NEC megállapodást kötött, mely lehetővé teszi, hogy a Sony gyártsa és értékesítse a NEC V-sorozatú mikroprocesszorait. Az öt évre szóló megállapodás kötelezi a NEC-et, hogy ellássa a Sonyt mindazzal a műszaki információval, amely két V-sorozatú mikroprocesszor alkatrészeinek gyártásához szükséges. Az év végén a Sony a V-20-szal és a V-30-cal kompatibilis termékeket fog kínálni. A NEC igyekszik kialakítani egy szállítói hálózatot — úgynevezett másodlagos forrásokból —, hogy lehetővé tegye a vállalatoknak a megbízható termékkínálat kifejlesztését. Egyre több szállító segíthet abban, hogy a NEC terméke ipari szabvánnyá váljon.

International Herald Tribune

Jön a MUPID, az új osztrák képernyőszöveg-komputer. Az 1982-ben megjelent terméknek ma már 60 százalékát európai exportra szállítják. A berendezésnek 4096 színből álló komputergrafikai egysége,

kazettarekordere van, amely minden mai európai képernyőszöveg-normához csatlakoztatható.

Die Presse

Digitális technikára cserélik az NSZK eddigi telefonhálózatát. A korábbi analóg rendszer helyett a jövőben (1986-tól) egyetlen kábelen keresztül oldják meg a szöveg-, a kép- és az adattovábbítás feladatát. A beruházás teljes költségét 190 millió márkára tervezik.

Rundfunk und Fernsehen

Kapcsolóóra helyett. A gyakori időeltolódások és az esetleges műsorváltások miatt az ARD intendánsai hosszúságú kísérletek után jóváhagyták egy olyan rendszer bevezetését, mely a normál tévéjelek mellett járulékos jeleket sugároz a képmagnók programszinkron-vezérlésére. Az ipar már felkészült rá, hogy az idei nemzetközi rádiókiállítástól kezdve megfelelő készülékeket hozzon a piacra. Az ARD és a ZDF az év végéig fokozatosan megvalósítja a kiegészítő jelek sugárzását.

Rundfunktechnische Mitteilungen

16×8×3 — ezek a méretei annak a színes zsebtévénének, melynek sorozatgyártását a közelmúltban kezdte meg az Epson Elf és Seiko cég. A folyékonykristály-elemekből épített képernyőt a japán Suwa Seiosha cég öt éves fejlesztési munkával állította elő. Az 51 mm-es képernyőn 52 800 képpont jelenik meg. A készüléket fejhallgatóval hallgatják.

Funkschau

Egy szemiotikai világsiker

Amikor Umberto Eco „A rózsza neve” című regénye megjelent, a kiadó óvakodott túl sok példányt nyomtatni belőle. A szemiotika professzorának első regénye azonban rövid idő alatt világsiker lett. Lapozgatónkban ezúttal részleteket közlünk egy, a szerzővel készült interjúból (megjelent: *The Listener*, 1984. okt. 11.), és ízelítőül Benkő Balázs fordításában néhány oldalt magából a regényből, amelynek magyar kiadását az Európa Könyvkiadó készíti elő.

Umberto Eco Észak-Olaszországban született 1932-ben, és a fasizmus idején nőtt fel. Mikor az ötvenes évek elején elkezdte írni doktori disszertációját Aquinói Tamásról, hithű római katolikus volt. Hitét fokozatosan elvesztette ugyan, de mindig mély szimpátiát érzett a középkori filozófusok gondolkodásmódja iránt.

A kultúra logikája

— Mi vonzotta egy középkori témához a doktori disszertáció megírásakor?

— Filozófiai szempontból izgatott az a tény, hogy a legtöbb tudós azt állította, nem volt specifikus esztétikai elmélet Aquinóiban, így hát jó próbatétel volt, hogy találjak ilyet. Ráadásul abban az időben az idealista Benedetto Croce filozófiai diktatúrája alatt éltünk Olaszországban, Ő meg volt győződve arról, hogy igazi esztétika csak a XVIII. században kezdődött, nem előbb. Én ezt nem hittem. Tudtam,

hogy a klasszikus ókorban és a középkorban sok fontos művészeti elmélet volt. Csak épp különböztek a modernektől, de léteztek.

— Később azt állította, hogy a modern francia filozófia első mesterei tulajdonképp a XIII., XIV. és a XV. században éltek. Ezt akkoriban is így érezte?

— Igen. Sőt többet is éreztem. Könyvem második kiadásában megjelentettem egy külön fejezetet, amely sok hasonlóságot mutat ki a skolasztikus gondolkodásmód és bizonyos jelenkori irányzatok, például a strukturalizmus között. Ezek nyilvánvalóan világiasodott skolasztikus gondolkodásmódok, amelyeknek senmi közük az ún. neotonizmushoz vagy ehhez hasonlókhoz. De ha például a mai logikát vesszük, ahogyan még a fontos brit gondolkodók is megalkották, láthatjuk, milyen sokkal tartoznak olyan középkori logikusoknak, mint például Occam és mások. Szóval a középkor nem a sötét középkor, ahogy az emberek hiszik. Nagy kulturális virágzás

ideje, és sokkal változatosabb, mint gondoljuk. A középkor megértéséhez ugyanazt kell tenni, mint a kínai politika megértéséhez. Úgy tűnik, mindenki ugyanazt mondja, ugyanarra a tekintélyre hivatkozik, ha azonban kissé megváltoztat egy jelzót vagy egy határozószót, már két különböző világnézetről van szó, és ugyanez történik a középkorban is. Az a benyomásunk, hogy állandóan ugyanazt a szöveget ismétlik, ami egyáltalán nem igaz.

— Az Aquinóiáról szóló disszertáció után átlépett az újságírás és a televízió, valamint a könyvkiadás világába. Bizonyos tekintetben furcsa fejlemény.

— Sohasem hagytam abba a kutatást, mert az Aquinóiáról szóló munkát követő években egy általános esztétikatörténeti műhöz írtam egy hosszú fejezetet, kész könyvet a középkori esztétikáról: egyszerűen csak ahelyett, hogy az egyetemen maradtam volna, a tévé kulturális műsoraihoz mentem dolgozni. Ez nagyon érdekes lehetőség volt, mert teoretikusként, az esztétika és a kommunikáció iránt érdeklődő tudósként belülről láthattam a tömegkommunikációs eszközök működését. Mindig gyanúsak voltak nekem azok a teoretikusok, akik az egyetemi katedrájukról beszéltek a tömegkommunikációs eszközökről vagy ellenük, anélkül, hogy látták volna a valóságot. Úgy gondolom tehát, hogy azt a négy évet inkább idegen megfigyelőként, mintsem igazi televíziós műsorgyártóként töltöttem el a tévében; de rendkívüli élmény volt belülről látni az egész mechanizmusát, dinamikáját.

— Már maga a kifejezés is, amit használ — tömegkommunikációs eszközök — a népszerű kultúra tanulmányozásáról akkoriban kialakult közvéleményt idézi. Valami a tömegek számára, valami, amit ők csinálnak, nem pedig mi. Voltak, akik ellenségesen

fogadták akkoriban a népszerű kultúra tanulmányozását?

— Kezdetben igen. Mikor 1964-ben megjelentettem *Apocalitti e integrati* című könyvemet — volt benne egy hosszabb szemantikai elemzés a képregényekről — kénytelen voltam betenni mottóként egy Roger Bacon- és egy Leonardo da Vinci-idézetet. Más-más módon mindkettő azt állította, hogy ami a tudományosságban számít, az nem a tárgy, hanem a módszer minősége. Még a spagettit is lehet nagyon komoly szempontból tanulmányozni, és John Locke-ról is lehet ostobán beszélni. Vagyis nem a tárgy komoly, hanem a módszer. De az első reakció nagyon ingerült volt. Ingerelte az embereket az, hogy ugyanazt a módszert alkalmazom a képregényeknél, mint Joyce-nál.

— Azelőtt a népszerű kultúra tanulmányozásának útjában az a vaskalaposág állt, hogy bizonyos tekintetben a népszerű kultúra tendenciájában, ha nem is fasiszta, de legalábbis agymosás-jellegű: a Frankfurteri Iskola képviselői Németországban és később Amerikában úgy vélekedtek, hogy a tömegkultúra mindenkit eláraszt, és elpusztítja a gondolkodóképességet. Amit ön leír, az nagyon eltérő közelítés a népszerű kultúrához.

— Nos, ezt azért is tehettem, mert a Frankfurteri Iskola tagjai már elvégezték a munka első részét. Van egy dialektikus és ellentmondásos vonás a népszerű kultúrában. Gyakran agymosás-jellegű, és ugyanakkor egyfajta egységesített kultúrát állít elő, amely szintén a sajátunk. Nagyon nehéz megkülönböztetni az úgynevezett „magas” kultúrát a népszerű kultúrától. Emlékszem, Henri Pousseur avantgárd zeneszerző egyszer azt mondta, miközben a Beatlest hallgattuk, hogy „nekünk dollgoznak”. Úgy értette, hogy új zenei

érzékenységet alakítanak ki, amely végül a mi zenénk megértésében is segít majd. Teljesen igaza volt. De csak az igazság felét mondta el. A népszerű kultúra elnyelte az avantgárdot és fordítva.

Amit a Frankfurter Iskola tett Amerikában, az akkor a tömegkommunikáció negatív aspektusainak szükséges elemzése volt. Majd később valószínűleg szükséges volt az ellenkező oldal vizsgálata is. 1964-es könyvem címe: *Apocalittici e integrati* — apokaliptikusak a Frankfurter Iskola tagjai voltak, az *integrati* pedig egyes amerikai szociológusok, akik a kétkedés vagy aggodás legcsekélyebb jele nélkül elfogadták a népszerű kultúrát mint az amerikai társadalom legfőbb vonását. De a címben úgy állítottam szembe ezt a két álláspontot, hogy én magam egyikkel sem azonosultam.

— Mit gondol, az 1960-as években miért keltette fel egyszeriben a szemiotika vagy szemiológia a tudósok érdeklődését?

— Szilárd véleményem, hogy a szemiotika mint a jelentést és a kommunikációt tanulmányozó tudományág kétezer éves. A görög orvosok kezdték a hippokratészi környezetben. Nem véletlen, hogy Galenusszal születik a *szemiotika* szó. A szemiológia, szemitológia, szemisziológia szavakat a XVII. és XVIII. századi Angliában találták ki olyan emberek, mint John Wilkins, Delgado, egészen John Locke-ig. Az a véleményem tehát, hogy a jel és a kommunikáció problémájára irányuló figyelem állandó volt kétezer éven át, még ha különböző nevekkkel vagy kifejezésekkel álcázták is. Aztán gondolnunk kell Charles Sanders Peirce-re is a múlt század végén, a század elején: valószínűleg ő volt a szemiotika igazi nagy atyja. De miért a hatvanas években történt ez a robbanás?

Azt hiszem, hogy a történelemben a kultúra akkor hajlamos reagálni egy jelenségre, amikor sok kísérő feltétele van. A század második felében megtörtént a világ informatizálódása — a század közepéig az erő, a hatalom még mindig a puskákban, a fegyverekben rejlett, a század közepe után pedig már az információ képviseli az igazi hatalmat. Még az atombombát sem fegyverként, hanem üzenetként használják ma. Az az örvendetes tény, hogy nem használják, azt jelenti, hogy nem maga a bomba működik, hanem az állandó üzenetváltás a hatalmak között. Egy államcsíny vagy forradalom kivitelezéséhez a század közepéig a kormány épületét kellett elfoglalni. Ezután a televíziós központot. Mikor kezünkben a tévé, kezünkben a sajtó, kezünkben a rádió és ma már az egész telematikus hálózat, akkor szereztük meg a hatalmat. Vagyis napjaink jellemzője, hogy az igazi hatalom, amit én az új nehéziparnak nevezek, az információ, a kommunikáció. Így hát nagyon természetes, hogy az egész kultúra úgy reagál erre az új érzésre, hogy jobban odafigyel azokra a kutatókra és azokra a tudományágakra, amelyek meg tudják magyarázni, hogyan működik a kommunikáció.

— John Locke azt írta a XVII. század végén, hogy a szemiológia célja, hogy tanulmányozza azoknak a jeleknek a természetét, amelyeket az elme használ a dolgok megértéséhez. Gondolja, hogy az e területen a hatvanas évek óta bekövetkezett robbanás valóban elérte, vagy megközelítette ezt a célt?

— Nem nandanám, hogy tényleg elérte volna. De jobban tudatosította bennünk a problémát. Azt hiszem, ma jobban ismerjük azt a szerepet, amit a jelentés játszik a mindennapi életünkben, de nemcsak a mindennapi élet-

ben, hanem a tudományos kutatásban is. Azt hiszem, hogy a szemiotika a kultúra jó logikája lehet, nem formális logika, hanem természetes logikája annak, hogyan működik a kultúra szélesebb antropológiai értelemben. Még mindig sok a tennivaló, azért is, mert sok félreértés és hiba történt. A hatvanas évek elején például az emberek meg voltak győződve róla, hogy a szemiotika új tudomány. Nos, én meglehetősen óvakodom használni a „tudomány” kifejezést, amely a természettudományokra utalhat. Inkább egy világszerte kialakult általános attitűdről beszélnek. Egy intellektuális attitűdről, amely előidézhethet, és létrehozhat bizonyos tudományos megközelítéseket, amelyek nem olyan értelemben tudományosak, mint a biológia vagy a fizika. De vannak meghatározott szemiotikai területek: például egy verbális nyelv funkciójának a leírása, egy fonológiai rendszer leírása, az amerikai süketnémák jelekből álló nyelvének a leírása, az útszéli jelzések belső drámájának a leírása, amelyeknél elértek bizonyos tudományos alaposságot. Még azt is meg tudják jósolni, hogyan viselkedik az adott nyelvnek egy átlagos használója átlagos körülmények között, külső megzavarás nélkül stb.

— Lévi-Straussnak az volt a nézete, hogy egy szöveget statikus valamineként kell kezelni, akár egy kristályt, hogy tudományosan meg lehessen fejteni. Az ön megközelítése szerint pedig a szöveg állandóan változik, tulajdonképpen nem is létezik, csak az olvasó fejében. Ez a vita két különböző szemiotikára emlékeztet.

— Különösen az angolszász világban pontosan azonosították a strukturalizmust a szemiotikával, ami helytelen. A strukturalizmus egy módszer, a szemiotika pedig ha úgy tetszik, egy érdeklődési terület, egy bizonyos jelen-

séggör elemzése. És ezeket a jelenségeket akár az egyik, akár a másik módszerrel lehet vizsgálni. A strukturalizmus nagy történelmi érdeme a hatvanas évek elején és Lévi-Strauss munkáján keresztül az volt, hogy segítette a szemiotikai problémák jobb megértését. De egy másik nagy szemiotikus, Pierce már nem volt strukturalista, tehát nem kell strukturalistának lenni ahhoz, hogy szemiotikus legyen valaki.

— Mikor megírta A rózsza neve című regényét, első regényét ötvenéves korában, úgy tűnik, hogy szinte summázatot készített mindarról, amit az előző 30 évben végzett. Mi készítette erre?

— Csak egy dologra emlékszem nagyon élesen, arra, hogy amikor írás közben megkérdeztem magamtól: „S ha a regényed történetesen a stílusában, minden megcáfolja az előző elméleteidet?”, a válaszom az volt, hogy „Kár! De nem érdekel. Most meg akarom írni a regényt.” Így szerencsére nem azért írtam a regényt, hogy bizonyítsam vagy ellenőrizzem az elméleti álláspontjaimat. De mivel minden regényíró, még ha nem tud is róla, beleteszi a munkájába saját személyes élményeit, elképzelhető, hogy sok minden belekerült a gondolkodásomból, de nem kifejezett szándékkal. Ahogy a regényíró elmondhatja gyermekkorára egész történetét, vagy beleteheti a regénybe legmélyebb pszichológiai problémáit, természetes, hogy én is elmondtam szellemi történeteimet, szokásos dolgaimat.

— Miért választott középkori kontextust?

— Szintén a középkor iránti vonzódás miatt. Sohasem hagytam el a középkort. Igaz, hogy két első munkám után, amely a középkorról szól, Joyce-ot és a kortárs avantgárdot tanulmá-

nyoztam, de sok tekintetben együtt maradtam a középkorral a magánéletben — szabadságomat gyakran töltöttem góttikus katedrálisokat, román stílusú templomokat látogatva Franciaországban és Spanyolországban. És 1972-ben terjedelmes kötetet jelentettem meg a mozarab apokalipsziszról és sok esszét a jelenkor és a középkor közötti kapcsolatokról. Tehát ott volt ez a földalatti középkori folyó, amely végigkísérte egész életemet, s így egészen természetes volt, hogy amikor el kellett mesélnem egy történetet, a kedvenc keretemet és környezetemet választottam.

— A *Montaillou* és aztán „A rózsza neve” sikere után gondolja, hogy manapság általános vonzalom alakult ki a középkor iránt?

— Az én elméletem az, hogy valahányszor Európa válságot, bizonytalanságot érez a saját céljaival, mozgásterével kapcsolatban, visszamegy a gyökereihez. És az európai társadalom gyökerei a középkorba nyúlnak. Arra gondolok, hogy minden, amiről jelenleg szó van az Európa Tanácsban, a Közös Piacnál, a középkorban született — kapitalista gazdaság, bankok, osztályharc, demokratikus kormány, a modern hadsereg megszervezése, a modern hadsereg megszervezése. Ezek nem görög, vagy római hanem középkori modellek. Azt hiszem, hogy a görög, római vagy egyiptomi antikvitásnál, helyreállítják az emlékműveket, aztán áhítattal nézzük őket: a Múzeum tárgyait vagy a Parthenont. A középkorral másként cselekszünk, még mindig élünk a katedrálisban, az olasz téren, még mindig vannak bank-szervezeteink, ez mind középkori találmány volt. Újra feldolgozzuk és újratermeljük a középkort, de úgy, hogy benne élünk. 1968 nagy illúziói után valószínűleg egész Európa, az idős és

a fiatal generáció egyaránt felteszi még egyszer a kérdést, hogy kik vagyunk. Ha az emberek tudni akarják, hogy kicsodák, elmennek a pszichoanalitikushoz, és az a gyermekkorukról kérdezi őket. Valószínűleg ugyanezt csináljuk, a Montaillou-ban a Le Roi Ladurie által tanulmányozott intolerancia és dogmatizmus még mindig magyarázatot ad saját intoleranciánkra és dogmatizmusunkra.

— Neurégiben arról a szörnyű bonyolultságról írt, amellyel sok itt említett témát kezeltek, különösen az amerikai irodalomkritikában. Felháborítja-e, hogy az a téma, amely úgy indult, hogy megpróbálja elméletbe foglalni a mindennapi világot, csaknem teológiába csapott át?

— Azt hiszem, az érthetőség az író és a tudós erkölcsi kötelessége. Néha túlzott vulgarizmusra vádolnak, de ha a nagy mesterekre gondolok, John Locke-ra vagy Descartes *Discours de la Méthode*-jára, ezek érthetőek. Ha nehéz szót használnak, megmagyarázzák. Platón is érthető volt, még a legnehezebb dialógusaiban is. Az érthetőség tehát, mint erőfeszítés annak érdekében, hogy az emberek felfogják, amit mondani akarunk, erkölcsi kötelesség a tudós számára. A nehézség néha szimbólum, az intellektuális tanúbizonyság tünete, de nem mindig. Vannak pillanatok, amikor nehéznek kell lenni, mert lehetetlen, hogy azonnal megértsenek minket. De ezeknek a nehézségeknek a végén, egy nagy harc eredményeként kell jönniük, nem szabad már a kiindulópontnál, kezdetben választani őket, egyfajta standard jel-szavakként. Az egyik legszabóbb feladat a szerzők tanulmányozásában annak megértése, hogy mikor neheznek azért, mert nehéznek kell lenniük, és mikor intellektuális gyengeség miatt,

vagy mert inkább ezt választják. Nem minden esetben könnyű megkülönböztetést tenni.

A róza neve

Negvedik nap — melyben Adso a szerelem gyötrelmei között vergődik, míg meg nem érkezik William testvér Venantius jogzeteivel, melyek megfjettenek maradnak megfjetésük után is.

Megvallva az igazat, az azóta történt rettenetes események közepette szinte elfeledtem bűnös találkozásomat a leánnyal, másfelől pedig, nyomban miután meggyóntam William testvérnek, lelke már megkönnyebbült a lelkiismeret-furdalás ama terhétől, mely vétke bukásom után felébredve rám nehezedett, olyannyira, hogy úgy tűnt föl számomra, mintha a szavakkal magát azt a terhet is átadtam volna a testvérnek, melynek amazok értelmező jelei voltak. S valóban, mi másra szolgál a bűnbánatban való jótékony megmerítkezés, mint arra, hogy a bűnnek és a vele járó lelkiismeret-furdalásnak súlyát magának Urunknak vállára rakjuk, s a bűnbocsánattal a lélek légies könnyedségét visszaszerezvén megfeledkezzünk bűneink szaggatta testünkről. Mégsem szabadultam meg egészen. Ezen a téli reggelen, a sápadt és hideg nap fényében sétálgatva, miközben körülöttem ott süttött mindennütt az embereknek s az állatoknak a testmelege, másképpen merültek fel bennem az elmúlt események. Mintha csak mindabból, ami történt, nem a bűnbánat és bocsánatban való megmerítkezésnek vigasztaló szavai maradtak volna meg, hanem csak testeknek és emberi tagoknak képei. Túlhevült elmémbe tolakodott a víztől felpuffedt Berengarius emléképe, s megborzongtam a viszolygástól és a

szánalomtól. Majd mintegy eltávoztandó, ezt a kísértő szellemet, elmém más képek felé fordult; e képek frissen toltak emlékezetembe, s nem tehettem, hogy ne lássam tisztán őket a szemem előtt — a lélek szeme volt ez, de mintha csak a test előtt tűnt volna fel a leány képe szépen és egyben rettenetesen, akár csatarendbe fejlődött serreg.

Feltettem magamban (vén íródeákjaként egy olyan szövegnek, melyet ezelőtt soha senki le nem írt, de amely hosszú évtizedeken át visszhangzott elmémben), hogy hűséges krónikás leszek; nemcsak az igazság szeretetétől vezérelve, sem pedig azon — egyébiránt igen dicséretes — szándék miatt, hogy jövendő olvasóimat a jóra neveljem, hanem azért is, hogy megszabadítsam fáradt és hervatag emlékezetemet olyan látomásoktól, amelyek egész életem folyamán gyötörték. El kell tehát mondanom mindent: illendően, de szegyenkezés nélkül. S el kell mondanom most, világos, érthető szavakkal, amit akkor gondoltam, és szinte még magam elöl is el próbáltam rejteni. Séta közben a domboldalom, míg olykor futásnak credtem, hogy testem heves mozdulatainak tulajdoníthassam szívem zakatolását, majd figyelmemet a munkálkodó parasztokra szegezve megálltam, s azzal áltattam magam, hogy e szemlélődésbe belefeledkezhetem, teli tüdőből szívtam magamba a hideg levegőt, mint aki bort iszik, hogy megfeledkezzék félelméről vagy bánatáról.

Mindhiába. A leányra gondoltam. A test már elfeledte a heves, bűnös és tűnékeny gyönyört (gyalázatos dolog), melyet a vele való egyesülés adott nekem; lelke azonban nem feledte el arcát, és senmiképp sem érezhette paráznának ezt az emléket — nem, ellenkezőleg, úgy hánykódott, mintha

csak abban az arcban visszatükröződnék a teremtett világ minden édessége.

Valami zavaros módon, s szinte tagadva magam előtt a valóságot annak, amit érzek, bizonyos voltam benne, hogy ez a szegény, szennyes, erkölcstelen teremtés, aki más bűnösöknek árulta magát (ki tudja, milyen megátalkodott rendszerességgel), Évának e leánya, ki gyöngé, mint összes nővérei, s aki annyiszor bocsátotta áruba önnön testét, mégis, mindezeken ellenére csodálatos, ragyogó jelenség. Értelmem a bűn melegágyának tudta őt, érzékeim vágya a szépség ékes edényének fogta fel. Nehéz elmondani, hogyan is éreztem. Megpróbálhatnám azt írni, hogy még a bűn hálójában vergődvén, bűnös módon azt kívántam, bárcsak tűnne fel alakja még abban a pillanatban, s azért lestem a földművesek munkáját és tanyáit is, hogy lássam, egy kunyhó sarka mögül, egy istálló homályából előtűnik-e az a leányalak, aki elcsábított. De nem az igazat írnám, vagyis inkább fátyollal próbálnám beborítani a valóságot, hogy halványítsam erejét és világosságát. Mert az igazság az, hogy én „láttam” a leányt: ott láttam a csupasz fa ágai között, melyek villanásnyira megremegtek, amikor egy-egy átfagyott veréb közöttük keresve menedéket, rájuk repült; ott láttam az istállóból kitóduló úszók szemében, s hallottam a bárányok bégetésében is, melyek keresztezték utamat. Mintha csak az egész teremtett világ róla beszélt volna, s igen, igaz, hogy viszont akartam látni, de kész voltam elfogadni azt is, hogy sohasem látom többé viszont, és soha többé nem egyesülök vele, csak érezhettem volna annak a reggelnek a gyönyörét, s örökké közel tudhattam volna magamhoz, akkor is, ha mindörökké távol marad tőlem. Olyan volt — most próbálom megérteni —, mintha az egész világmindenség, mely tudvalevőleg Isten

ujjával írott könyvhöz hasonlatos, s amelyben minden teremtőjének végtelen jóságáról beszél, melyben minden teremtmény mintegy írott képe és tükre az életnek és a halálnak, melyben a legalázatosabb rózsa is földi vándorlásunk értelmező jele lehet, egyszóval, mintha minden, minden semmi egyébről nem beszélne, mint arról az arcról, amit éppen csak megpillantottam, a konyha ételszagú árnyai közt. Elnéző voltam e képzetekkel szemben, mert azt mondtam magamban (pontosabban nem is mondtam, hiszen abban a pillanatban nem váltak bennem szavakba önthető formává a gondolatok), hogy ha az egész világegyetem célja az, hogy teremtőjének hatalmáról, bölcsességéről és jóságáról tanúskodjék, és ha azon a reggelen az egész világ arról a leányról beszélt, aki jóllehet bűnös teremtés, mégiscsak a teremtett világ nagy könyvének egy fejezete, a kozmosz zsoltározó énekének rövidke verse — azt mondtam (most mondom), hogy ha mindez megtörtént, nem lehetséges, hogy ne lett volna része a mindenséget vezérlő hatalmas teofanikus tervnek, igen, magának a mindenségnek, mely citera módján zengi alkotóját, lévén összhangzásnak és harmóniának csodája. Szinte megrészgélten örvendeztem akkor az ő jelenlétének mindazokban a dolgokban, amiket láttam, s amazokban kívánván meg őt, látványukban megelégtültem.

S mégis fájdalmat is éreztem, mert szenvedtem a távollétől, bár a jelenlét e képzetek boldoggá tettek. Nagyon nehezen esik megmagyarázni az elmentmondásnak ezt a misztériumát: jele ez annak, hogy az emberi lélek mily törekeny, és sohasem követi egyenesen az isteni értelem ösvényét, mely tökéletes szillogizmus módjára alkotta meg a világot, nóg a mi értelmünk e szillogizmusból csak elszigetelt és gyakran összefüggéstelen ítéleteket ragad meg.

Ézért is esünk oly könnyen áldozatául a Gonosz mesterkedéseinek. A Gonosz incselkedése lett volna mindaz, ami e reggelen annyira fölka-vart? Ma úgy gondolom, hogy igen, mert novícius voltam, de azt is gondolom, hogy a bennem hevülő emberi szenvedély nem önmagában volt rossz, hanem csak állapotokra vonatkoztatva. Mert önmagában tekintve az az érzés volt ez, amely a férfit a nő felé hajtja, hogy egyesüljenek egymással, mint azt a pogányok apostola is hirdeti, hogy legyenek ketten egy testté, s nemzzenek együtt új emberi lényeket, és kölcsönösen támogassák egymást az ifjúságtól az öregkorig. Az apostol azokhoz szól e szavakkal, akik a paráznaság orvosszerét keresik, s nem akarnak elégni, emlékeztet azonban arra, hogy istennek tetszőbb állapot a tisztaság, melyre én, a szerzetes, felszenteltettem. Azon a reggelen tehát azért gyöttrődtem, ami rossz volt az én számomra, mások számára azonban talán jó — s hozzá édességes jó —, s így ma megérttem, hogy zavarodottságom nem — önmagukban méltó és kellemes — gondolataim gyalázatosságának volt következménye, hanem a gondolataim és esküim közötti viszony gyalázatosságának. Így tehát rosszul tettem, hogy örömet leltem egy bizonyos értelemben jó, más értelemben rossz dologban, a hibám abban állt, hogy megkíséreltem összeegyeztetni a természetes vágyakozással a racionális értelem parancsszavát. Most tudom, hogy az *appetitus elicítus intellectívus* és az *appetitus elicítus sensitívus* közötti ellentmondás miatt gyöttrődtem: az előbbiben az akarat uralmának kellett volna megnyilvánulni, míg az utóbbi az emberi szenvedélyek alávetettje. *Actus appetiti sensitivi in quantum habent transmutationem corporalem annexam, passiones dicuntur, non autem actus voluntatis.* És vágytam ez aktusát valóban egész testem remegése kísérte,

testi késztetés, hogy kiáltsak, és hevesen mozgassam tagjaim. Az angyali doktor mondja, hogy a szenvedélyek önmagukban nem rosszak, amennyiben az *anima rationalis* akarata mérsékli őket. Az én *anima rationalis*omat azonban azon a reggelen elbágyasztotta az fáradtság, mely megfékezte ugyan az *appetitus irascibilist*, azt a vad kényszert, amely a jóra és rosszra mint meghódítandóra tekint, de nem egyszerűsmind az *appetitus concupiscibilist* is, mely a jót és a rosszat mint ismerteket szemléli. Hogy akkori felelőtlen könnyelműséget mentegessem, ma azt mondom — az angyali doktor szavaival —, hogy kétségtelenül szerelemben estem. A szerelem s a szeretet szenvedély és kozmikus törvény: a testek ne-hézkedése is *amor naturalis*, természetes szeretet. És ez a szenvedély nyilvánvalóan magával ragadott, mert e szenvedélyben *appetitus tendit in appetibile realiter consequendum ut sit ibi finis motus.* És ezért természetesen *amor facit quod ipsas res quae amantur, amanti aliquo modo uniantur* és *amor est magis cognitivus quam cognitio.* És valóban, most tisztábban láttam a leányt, mint az előző estén, és *intus et in cute* értettem meg, mivel benne magamat s magamban őt értettem. Ma felmerül bennem a kérdés, hogy az, amit éreztem, az *amor amicitiae*, melyben a hasonló szereti a hasonlót, s csak a másíknak a javát keresi, vagy az *amor concupiscentiae*, amelyben önmön javunkat keressük, az, aki hiányt érez, csak arra vágyik, ami kiegészítse. És azt hiszem, hogy a vágy, a szerelem volt az, ami éjszaka úrrá lett fölöttem, amikor a leánytól valami olyat akartam, amiben sohasem volt részem, míg reggel már nem akartam tőle senmit sem, s csak az ő javát kerestem, azt kívánva, hogy szabaduljon meg a kegyetlen szükségétől, mely arra kényszerítette, hogy némi táplálékért odaadja

magát, s hogy boldog legyen. És kérni sem akartam tőle semmit, csak gondolni akartam rá eztán is, s látni őt a hárányokban, az ökrökben, a fáknban, a derűs lényben, amely azon a reggelen besugározta az apátságot.

Most már tudom, hogy a szeretet oka a jó. Az pedig, hogy mi jó, ismeret útján határozható meg, s csak azt szeretethetjük, amit jónak ismertünk fel. Én a leányt egyfelől jónak ismertem fel az *appetitus irascibilis* szerint, de másfelől rossznak az akarat szemszögéből. Akkor azonban a lélek oly sok és olyanmnyira ellentmondásos rezdülésének voltam áldozata, mert ami eltöltött, hasonlatos volt a legszentebb szeretet-hez, éppen amint az egyház doktorai leírják: eksztázisba emelt, melyben a szerető és a szeretett ugyanazt akarja (és rejtélyes megvilágosodásban abban a pillanatban tudtam, hogy a leány, bárhol legyen is, ugyanazt akarta, amit én magam is), s féltékenységet is éreztem miatta, de nem a rossz fajtát, melyet Pál a korintusiakhoz írt első levelében elítél, a mely *principium contentiónis*, a viszály ősoka, s nem engedi meg a *consortium in amatot*, a részvételt a szeretett lényben, hanem azt, amelyről Dionüsziosz tesz említést, az Isten nevééről írott művében, amely szerint Isten is féltékeny *propter multum amorem quem habet ad existentia* (és én éppen ezért szerettem a leányt, mert létezett; s boldog, nem pedig irigy voltam, mert létezett). Abban az értelemben voltam féltékeny, amely az angyali doktor szerint *motus in amatum*, a barátság féltékenysége, amely arra sarkall, hogy mindaz ellen küzdjünk, ami árt a szeretett lénynek (s én másról sem ábrándoztam abban a pillanatban, mint hogy megszahadít-sam a leányt annak a hatalmából, aki megvásárolta testét, bemocskolva őt gyalázatos szenvedélyével). Most tudom, hogy — mint a doktor mondja —

a szerelem árthat is a szeretett lénynek, ha túlságos. Ez az enyém túlságos volt. Azt kíséreltem meg, hogy megmagyarázzam, mit éreztem akkor, de semmiképpen sem kíséreltem meg, hogy igazoljam is. Arról beszélék, mire vitt a hűnös ifjonti hév. Rossz volt, de az igazság megköveteli, hogy elmondjam: úgy fogtam fel akkor, mint valami rendkívüli jót. S legyen ez intó okulásul annak, aki — mint én — a kísértés há-lójába gabalyodik. Ma, elérkezvén az aggkorba, ezer módját is tudnám annak, hogyan meneküljek meg az ilyen-fajta kísértésektől (és nem is tudom, mennyire kell büszkének lennem emiatt, minekutána inuár megszabadultam a déli démon kísértéséitől, jól-lehet másokétól nem; úgyhogy magam sem tudom, hogy az, amit éppen teszek, nem hűnös engedékenység-e a merengés olyanmnyira földi szenvedélye iránt, együgyű próbálkozás arra, hogy kitorjék a rohanó idő és halál szorításából . . .

De akkor szinte csak csodás-ösztön révén sikerült megmenekülnöm. A leányt mindenütt ott láttam az engem körülvevő természetben és az ember alkotta művekben is. Így, lelkem szerencsés sugallatát követve, megkíséreltem elmerülni e művek szendléletében. Megfigyeltem a tohenészek munkáját, akik kihajtották az ökröket az istállóból, a kanászokat, míg enivalót vittek a disznóknak, a pásztorokat, ahogy nyáját terelni zavarták a kutyákat, a parasztokat tönkölyel és kölessel a zsákjaikban, melyeket a malomba vittek, meg a jó, tiszta étellemmel teli zsákokkal, amiket hoztak onnan.

Belemerültem a természet szendléletébe: megpróbáltam elfelejteni a gondolataimat s csak olyanoknak tekinteni a létezőket, ahogy megjelennek előttünk, s derűsen belefeledkezni a látásukba.

Milyen szépséges volt a természet

színjátéka, melyet az ember oly sokszor kárhözatos tudománya még nem érintett meg!

Láttam a bárányt, melynek neve mintegy tisztasága és jósága jutalmául adatott. Az *agnus* név ugyanis onnan származik, hogy ez az állat *agnoscit*, azaz megismeri anyját, s megismeri hangját is a nyájban, míg az anya anynyi formára és bégetésre azonos bárány közül mindig felismeri és táplálja fiát.

Láttam a birkát, melyet az *oblatió*-ról neveznek *ovis*nak, mert a legkorábbi időktől fogva áldozati állatul szolgált. Szokása szerint, a tél közeledtekor mohón keresi a füvet, és feltöltekezik takarmánnyal, mielőtt a legelőket felperzseli a jég.

A nyájakat kutyák őrizték; nevüket — *canis* — ugatásuk zengéséről — *canor* — kapták. Ez a valamennyinél tökéletesebb, magasabb rendű értelemmel megáldott állat felismeri gazdáját, betanítható az erdei vadászatra, őrzi a nyáját a farkasoktól, védi a házat és gazdájának kicsinyeit, s olykor e feladatainak betöltése közben meg is ölik. Garamantes királyt, aki ellenségeinek fogságába esett, egy kétszáz kutyából álló falka vitte vissza hazájába: a kutyák utat vágtak maguknak az ellenség sűrűjében. Jaszón Lükiosz kutyája gazdája halála után nem vett többé magához ételt, míg az éhségtől el nem hullt; Lüsizimakhosz király kutyája pedig gazdája halotti máglyájára vetette magát, s ott égett meg vele. A kutya gyógyító erővel is rendelkezik: begyógyulnak a sebek, amelyeket nyelvével megnyal, kölykeinek nyelve pedig a belső sérüléseket gyógyítja meg. Természeténél fogva másodszor is megeszti ugyanazt az ételt, miután először kihányta. Olyan józan mértéktartásra vall ez, ami a lelki tökéletesség szimbóluma, csakúgy, amint nyelvének csodatévő hatása a bűntől való megtisztulásnak a szimbóluma, melyet a

bűnvallomás és a penitencia által érhetünk el. De az, hogy a kutya visszatér ahhoz, amit kiöklendezett, annak is jele, hogy a szent gyónás után visszatérünk a korábban elkövetett bűnökhöz, s ez az erkölcsi tanulság igen csak hasznomra vált azon a reggelen: figyelmeztette a szívemet, miközben a természet csodáiba feledkeztem.

Mindeközben lépteim az örök istállójához vezettek; egy egész csordát hajtottak ki innen hajcsáraik. Nyomban olyannak tűntek fel előttem, amilyenek voltak, s amilyenek mindig is lesznek: a barátság és jóság szimbólumai ők, mert minden ökrök, amikor befogják, forgolódik, és keresi igás társát, ha az véletlenül akkor nem volna ott, s ha megtalálta, barátságos bögéssel üdvözl. Az ökrök megtanulják, hogy engedelmesen visszatérjenek az istállóba, ha esni kezd, s amikor menedékre leltek a jászolnál, ki-kinyújtogatják a fejüket, figyelik, elmúlt-e már a rossz idő, mert alig várják, hogy visszatérhessenek munkájukhoz.

Az ökrökkel együtt tódultak ki az istállóból a kisborjak is, melyek akár hímek, akár nőstények, nevüket — *vitulus* — a *viriditas* vagy a *virgo* szavakból eredeztetve kapták, mivel abban a korban még fürgék, ifjak és tiszták, és mindig is rosszul tettem — mondtam magamban —, hogy kecses, játékos mozdulataikban a tisztátalan leány képére véltem ismerni.

E dolgokra gondoltam, s megbékéltem a világgal és önmagammal, míg a reggeli órák e serény munkálkodását figyeltem. És nem gondoltam többé a leányra vagy inkább arra kényszerítettem magam, hogy az iránta érzett sóvárgást valami benső öröme és áhítatos békére hangoljam át.

Úgy akartam látni, hogy a világ jó és csodálatraméltó, s hogy Isten jósága — mint Honorius Augustoduniensis

tanítja — még a legszörnyűségebb bestiában is megnyilvánul. (. . .)

Ebben a jó lelkiállapotban talált mesterem, amikor — lábam vitt, anélkül, hogy észrevettem volna — egészen körülkerülve az apátságot, ugyanott találtam magam, ahol két órával azelőtt elváltunk egymástól. Ott állt William, s amit mondott, az eltérített korábbi gondolataimtól; s ismét az apátság sötét rejtélyei felé fordította elmémet.

William nagyon elégedettnek tűnt. Venantius iratát tartotta kezében: végtére sikerült megfejtenie. A cellájába mentünk, hogy távol legyünk a kíváncsi fülektől, s ott lefordította nekem, amit elolvasott. A zodiakális ábécében írott szöveg után (*secretum finis Africae manus supra idolum age primum et septimum de quatour*) ez állt ott görögül:

A rettenetes mérég, amely megtisztít . . .

A legjobb fegyver, hogy elemésszük ellenégeinket . . .

Használd fel az alantas, gyáva és csúnya embereket, leld gyönyörödöt értéktelenségükben . . .

Nem szabad meghalniuk . . . Nem az előkelők és hatalmasok házaiban, hanem a parasztok falvaiból, bőséges lakoma és italáldozatok után . . .

Zömök alakok, torz arcok.

Szüzeket becstelentének meg, és kéjnőkkel hálnak . . . nem elvetemültek, nem félnek.

Más igazság, az igazság más képzete . . .

A tiszteletre méltó füge.

A szégyentelen kő a síkságon gördül tova . . .

Szem előtt.

Csalni kell és a csalással meglepni, ellenkezőjét mondani annak, mint amit hittek, egy dologt állítani és egy másikat érteni rajta.

A földről fognak nekik énekelni a kabócák.

Semmi több. Ahogy én láttam, túlságosan kevés, szinte semmi. Egy örült hagymázos félrebeszélésének tűnt az egész; meg is mondtam Williamnek.

— Az is lehetséges. És a fordításomnak köszönhetően biztosan még zavarosabban hangzik, mint amilyen valójában. Eléggé hézagosan tudok csak görögül. És mégis, feltéve, hogy Venan-

tius vagy a könyv szerzője örült, ez még nem magyarázza, hogy annyi ember — örültek és nem örültek — miért törte magát, előbb, hogy elrejtse, a könyvet, majd hogy újra előkerítse.

— Vajon amit itt olvasunk, az a rejtélyes könyvből származik ?

— Annyi bizonyos, hogy Venantius írta le. Te is látod, nem valami régi pergamenről van szó. És az is biztos, hogy egy könyv olvasása közben leírt jegyzetek, különben Venantius nem írt volna görögül. Meg vagyok győződve, hogy rövidítve másolt ki mondatokat a könyvből, amit a *finis Africae*-ban talált. A scriptoriumba vitte, és elkezdte olvasni, jegyzeteket készítve arról, amit fontosnak talált. Aztán történt valami. Vagy rosszul lett, vagy hallott valakit felfelé közeledni. Akkor a jegyzetekkel együtt elrejtette a könyvet az asztala alá, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy másnap este újra előveszi. Akárhogy is van, csakis ebből a jegyzetlaphól kiindulva tudjuk rekonstruálni a rejtélyes könyvet, és csak akkor következtethetünk a gyilkos személyére, ha ennek a könyvnek a természetéről megtudtunk valamit. Minden olyan bűntényben, amelyet egy tárgy birtoklásáért követtek el, magának a tárgynak a természete adhat kiindulópontot — még ha ez bizonytalan is — a gyilkos természetének megismeréséhez. Ha egy marék aranyért öl, akkor a gyilkos kapzsi ember, ha egy könyvért, akkor nagyon fontos neki, hogy megtartsa magának azokat a titkokat, amelyeket ez a könyv magában rejt. Meg kell tehát tudnunk, hogy mit tartalmaz a könyv, amit nem találtunk meg.

— És képes arra, hogy ebből a pársorból megértse, mi is ez a könyv ?

— Kedvas Adso, az a véleményem, hogy ezek valamilyen szent szöveg részei, melyeknek jelentése túl van a betű szerintin. Ma reggel elolvasva,

miután a cellárius testvérrel beszélünk, felkeltette a figyelmemet, hogy itt is szó esik az együgyűekről és a parasztokról, mint akik egy másfajta igazság hordozói, mint a bölcsek. A cellárius értésünkre adta, hogy valami különös cinkosság kötötte össze Malachiással. Vajon Malachiás elrejtett volna valamilyen veszélyes eretnek szöveget, amit Remigius adott neki? Akkor Venantius egy rejtélyes szabályzatot olvasott és jegyzetelt ki, amely faragatlan és együgyű, minden és mindenki ellen fellázadt emberekből álló közösségre vonatkozik. De...

— De?

— De két tény is szól ez ellen a feltételezés ellen. Az egyik az, hogy Venantiust nemigen érdekelték ezek a kérdések: görög szövegek fordítója volt nem pedig eretnek prédikátor... A másik pedig az, hogy az olyan mondatokat, mint amelyekben a fügéről, a kőről vagy a kabócáról van szó, nem lehet megnagyarázni ezzel a feltevés-sel.

— Talán rejtvények, amelyeknek van egy másik jelentése is — vetettem fel. — Vagy van más elképzelése is?

— Van, de még nem tisztáztam magamban. Ezt a lapot olvasva úgy tűnt fel nekem, mintha e szavak némelyikét már olvastam volna, és ezekhez nagyon hasonló mondatok jutnak az eszembe, amelyekkel másutt találkoztam. Sőt, azt hiszem, itt valami olyasmiről van szó, amiről az utóbbi napokban valamikor már beszélünk... De nem emlékszem, mi volt az. Gondolkodnom kell rajta. Talán más könyvekbe kell belelapoznom.

— Hogyan? Ahhoz, hogy megtudja miről szól egy könyv, más könyveket kell olvasnia?

— Néha ezt is megtehetjük. A könyvek gyakran más könyvekről beszélnek. Gyakran előfordul, hogy egy ártatlan könyvből mint magból egy veszélyes könyv virága sarjad, vagy fordítva. lehet, hogy édes gyümölcse lesz a keserű gyökérnek. Ha Albertust olvasod, talán nem tudhatod meg, hogy mit mondott vagy mondhatott Tamás? Vagy Tamást olvasva azt, hogy mit írt Averroës?

— Igaz — mondtam csodálattal. Eddig azt gondoltam, hogy minden könyv tárgyakról beszél, emberiekről vagy isteniekről, melyek kívül vannak a könyveken. Most beláttam, hogy a könyvek nemritkán könyvekről szólnak, vagyis mintha maguk között beszélnének. Ennek a megfontolásnak a fényében a könyvtár most még nyugtalanítóbbnak tűnt fel a számomra. Évszázadokon át nyúló suttogó hangok járják át még át, füllel nem hallható párbeszéd pergamen és pergamen között, valami élő dolog, emberi elmével át nem látható erők tárháza, számtalan elmében megfogant titkok kincstára, olyan titkoké, melyek túléltek alkotóikat vagy meghallóikat.

— De hát akkor — mondtam — mi értelme van elrejtetni a könyveket, ha az elolvashatókból vissza tudunk következtetni a tiltottakra?

— Századok tartamára semmi értelme sincs. Évek és napok tartamára eredményes lehet. Látod, mi is menyire a sötétben tapogatózunk.

— Akkor tehát a könyvtár nem arra való, hogy feltárja az igazságot, hanem arra, hogy késleltesse a megnyilatkozását? — kérdeztem elcsodálkozva.

— Nem mindig és nem szükségszerűen. Itt, ebben az esetben így van.

CONTENTS

Tamás Szecskó: Consumption of cultural goods — today and tomorrow 3

FOCUS

- György Csepeli:** Information in modern society 5
Péter Vajda: Mass communication monopolies in the world of the „free press” 12
Imre Dobossy and Guy Lázár: Public opinion on the situation of socialist and western countries 21
Zoltán Jakab: News and political tactics 25
Endre Hann and Márta Hoffmann: News on five wavelengths 30

CLOSE-UP

- Erzsébet Szilágyi:** Environment culture in films and on television 37
Katalin S. Nagy: Opinions of journalists on design 45
László Pajor-Gyulai: Press reactions the scandal with manipulated results in soccer 52

FORUM

- Katalin Hanák:** There is no communication without information 59
Zoltán Jakab: Efforts to clarify the concept are needed 63
Károlyi Vagyóczky: The graphic design of stamps 67
András Székely: Stamps — small pieces of graphic art 78
István Lázár: The devaluated stamp 82

WORKSHOPS METHODS

- Ágoston Pálretyi:** A joint model of town radio and cable television 87
József Ballai: Green light for the local paper! 92
Dr. Tamás Szegő: Editor of the correspondence column 98
Judit Kósa: Answering our listeners 102
Pál Bokor: Letters to the editor in American papers 108
Ilona Baranyai: Letters to the editor in Soviet papers 112

СОДЕРЖАНИЕ

Тамаш Сечкё: Потребление населением культуры — сегодня и завтра

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

- Дёрдь Чепели:** Информация в современном обществе 5
Петер Вайда: Монополии массовой коммуникации в мире «свободной печати» 12
Имре Добошши—Ги Лазар: Кто выигрывает? — Общественное мнение о положении социалистических и западных стран 21
Золтан Якаб: Информация и политическая тактика 25
Эндре Ханн—Марта Хоффманн: Новости на 5 волнах 30

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

- Эржебет Силади:** Визуальная культура в кино и на телевидении 37
Каталин Ш. Надь: Журналисты о проектировании художественной конструкции в промышленности 45
Ласло Пайор—Дюлан: Скандал в футболе 52

ФОРУМ

- Каталин Ханак:** Без информации нет коммуникации 59
Золтан Якаб: Необходимы попытки внести ясность в понятия 63
Карой Вадёцки: О графическом проектировании марок 67
Андраш Секей: Марка — наша повседневная мелкая графика 78
Иштван Лазар: Марка погашенная 82

МАСТЕРСКИЕ, МЕТОДЫ

- Агоштон Палрейти:** Городское радио и кабельное телевидение. Общая модель 87
Йозеф Баллаи: Местной газете — зеленую улицу 92
д-р Тамаш Серё: Сотрудники редакционной почты 98
Юдит Коша: «Мы отвечаем слушателям» 102
Пал Бокор: Кто нам пишет... 108
Илона Барания: Ежегодно два с половиной миллиона писем в Останкино 112

ONCE MORE

Report with a letter writer 115

ЕЩЁ РАЗ

Внештатный корреспондент

THE WORLD OUTSIDE

Dénes Baracs: The anatomy of a libel
suit 129
György Albert: The French Socialist
Party and the press 137

ПАНОРАМА

Денеш Барач: Анатомия судебного
процесса против газеты «Тайм»
Дёрдь Алберт: Социалистическая Партия
Франции и печать

MEDIA HISTORY

Aladár Ritter: The centenary of
Egon Erwin Kisch 140
Ádám Levendel: The Hungarian
Institute for Public Opinion
Research (1945—1949). Part IX 148

ПРОШЛОЕ

Аладар Риттер: Столетие со дня рождения
Эгона Эрвина Киша
Адам Левендел: Венгерский институт по
изучению общественного мнения
(1945—1949) Часть 9

DOCUMENT

Dr. Iván Szabó: Small Hungarian
informatics 159

ДОКУМЕНТ

д-р Иван Сабо: Краткая венгерская
информатика

NEW TECHNOLOGY

Dr. Mihály Forgó: Education and
electronics 164

НОВАЯ ТЕХНИКА

д-р Михай Форго: Электроника и
преподавание

PUBLIC OPINION

Opinions on changes in the press 169
Decreasing reserves 173
Great pessimism concerning economic
situation 175
Better goods at higher prices 176

ЗОНД

Мнения об изменениях в печати
Уменьшающиеся резервы
Сильный пессимизм
Лучше, хотя дороже

PERISCOPE

About books 178
From periodicals 185
News in brief 190

СМЕСЬ

О книгах
Из журналов
Коротко

BROWSING

A semiotic bestseller (Excerpts
from Umberto Eco's novel „The Zame
of the Rose”) 197

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

Мировой успех в семиотике
(Отрывки из романа Умберто Эко:
Название розы)

Terjeszti a Magyar Posta

Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója
**Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Posta-
fiók 149.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál tör-
ténik, átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7.
számú számlájára. A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Len-
gyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethe-
tő elő.**

HU ISSN 0209—584X

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadványaiból

Antonina Kloskowska

Kultúrszociológia

„A kultúrszociológia — az itt képviselt felfogásnak megfelelően — a szociológia tagolódása és belső differenciálódása folyamán elkülönült egyik részterületet alkotja. Felfogható azonban úgy is, mint a speciálisabb jellegű és szűkebb körű szociológiai kutatások, valamint a művészetre, a tudományra, a játéokra vonatkozó koncepciók integrálódási folyamatának eredménye.”
(A Művelődéskutató Intézettel közös kiadvány)

Repertórium 1969—1984

A Jel-Kép és elődje, az RTV Szemle megalakulása óta eltelt tizenhat év teljes címanyagját tartalmazza a Repertórium, amelyet a tárgyalt témák és a közreműködő személyek mutatója egészíti ki.

A hírek világa

Tíz évvel ezelőtt, „A vélemények világa” után — amely a szocialista közvélemény-kutatás egyik alapművévé vált — Grusin professzor kutatócsoportjával feltérképezte és elemezte egy iparváros teljes kommunikációs rendszerét. Az elemzés minden esetben konkrét, valóságos tényeken alapul, s a globális megközelítés fontos elméleti újjdonságokat és nem kevés módszertani tanulságot hozott. És miközben a kutatók nyomon követték az információáramokat termelésüktől fogyasztásukig és vissza, hallatlanul érdekes képet kaptak a mai szovjet valóság számos, eddig feltáratlan részletéről és a szovjet emberek ismeretszintjéről is.

